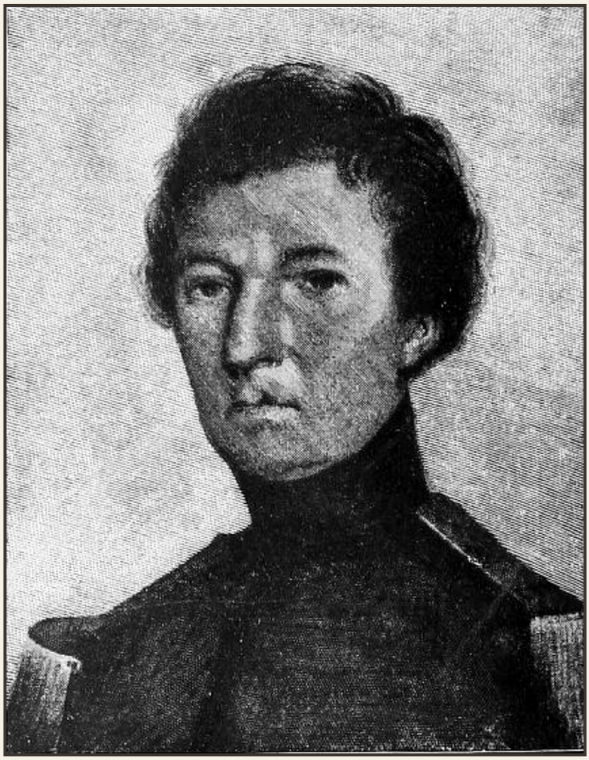
ADRIEN BOURGOGNE

Paměti seržanta Bourgogna

Ústup z Moskvy očima vojáka císařské gardy

Adrien Bourgogne jako poručík, 1830

1812–1813

Staré texty · www.stare-texty.cz

Adrien Bourgogne

Paměti seržanta Bourgogna

1812–1813

Ústup z Moskvy očima vojáka císařské gardy

Staré texty

OBSAH

Úvod **v**

Ediční poznámka **vii**

I. Z Almeidy do Moskvy **1**

II. Požár Moskvy **13**

III. Ústup **45**

IV. Dorogobuž **53**

V. Neštěstí **61**

VI. Neklidná noc **77**

VII. Ústup pokračuje **101**

VIII. Jdu s Picartem **121**

IX. Od Bereziny do Vilna **171**

X. Z Vilna do Kovna **189**

XI. Pobyt v Elbingu **259**

Obrazová příloha **279**

Doslov **285**

Tiráž **287**

ÚVOD

V červnu 1812 překročila Velká armáda řeku Němen, tehdejší hranici Ruska. Napoleon proti carovi Alexandrovi I. vedl největší vojsko, jaké Evropa do té doby viděla: v první vlně kolem 450 000 mužů, s pozdějšími posilami přes 600 000. Vedle Francouzů v něm táhli Poláci, Němci z Rýnského spolku, Italové, Švýcaři, Holanďané, Chorvati i Rakušané a Prusové jako spojenci z donucení. Jádrem armády a osobní zálohou císaře byla **císařská garda**: Stará garda z vysloužilců mnoha tažení, Střední garda a Mladá garda z vybraných mladých vojáků. Do gardy se obvykle vstupovalo až po letech služby a za zásluhy, a kdo do ní patřil, měl vyšší žold, lepší výstroj a pocit, že je nejblíž císaři.

Adrien-Jean-Baptiste-François Bourgogne se narodil 12. listopadu 1785 v Condé na řece Šeldě, pevnostním městečku na severu Francie u dnešních belgických hranic, jako nejstarší syn obchodníka s plátnem. Roku 1806 vstoupil do sboru **vélitů** císařské gardy. Vélitové byli mladí muži z lepších rodin, jejichž rodiče museli doložit určitý příjem; sloužili v gardových plucích po boku starých vojáků a dostávali vedle výcviku i vzdělání, protože ti nejschopnější měli po několika letech dosáhnout důstojnické hodnosti.

S gardou prošel Bourgogne tažení do Pruska a Polska v letech 1806–1807, kde se stal kaprálem, roku 1809 byl u Esslingu dvakrát raněn a v letech 1809–1811 bojoval v Rakousku, ve Španělsku a v Portugalsku. Na jaře 1812, kdy jeho vyprávění začíná, byl seržantem pluku fyzilírů-granátníků, který patřil ke Střední gardě.

Bourgogne si podle všeho zapisoval, co viděl, po celou dobu služby. Paměti z ruského tažení sepsal z těchto zápisků, z dopisů, které posílal matce, a z rozhovorů s přeživšími druhy, jejichž jména na konci knihy sám vyjmenovává; podle vlastní poznámky je uspořádal roku 1835. Část jich otiskl roku 1857 valenciennský list *L'Écho de la Frontière*, který text silně upravil. Celé vyšly podle autorova rukopisu až roku 1896 v časopise *Nouvelle Revue rétrospective* a knižně roku 1898 u Hachetta v Paříži; od té doby patří k nejčtenějším svědectvím o roce

1812. Bourgogne nebyl generál ani štábní důstojník, nýbrž poddůstojník, který ústup prošel pěšky, a jeho kniha je proto jedněmi z prvních vojenských pamětí „zdola“ — o hladu, mrazu a o tom, co dělají s lidmi.

Bourgogne vypráví jako voják, ne jako historik. Velké události — bitvu na Moskvě, požár Moskvy, boje u Krasného a přechod Bereziny — vidí z místa, kde zrovna stál, a to, co se dělo jinde, zná jen z doslechu. Někdy se proto mýlí ve jménech a v podrobnostech; kde je to podstatné, upozorňují na to vysvětlivky. Jeho síla je jinde: v tom, jak přesně zachytil, co ústup dělal s lidmi, s ním samým i s jeho kamarády.

EDIČNÍ POZNÁMKA

Předloha

Překládali jsme z vydání Paula Cottina a Maurice Hénaulta (Paříž, Hachette 1910), které navazuje na první knižní vydání z roku 1898, a to z jeho přepisu ve francouzské Wikisource. Sporná místa jsme ověřovali na skenu tištěného vydání; jediné slovo, které v přepisu vypadlo na zlomu strany, jsme doplnili podle tisku.

Předmluvu a poznámky vydavatelů z roku 1910 nepřekládáme. Údaje o autorově životě, které z nich čerpáme, jsme převyprávěli vlastními slovy v úvodu a v doslovu. V textu zůstávají jen **poznámky autorovy**, označené *(Pozn. aut.)*; všechny ostatní poznámky jsou naše. Vynechali jsme také dvě vydavatelská *sic*.

Česky vyšly Bourgognovy paměti roku 2017 v knize Jiřího Kovaříka *Seržant Bourgogne. Válka s ohněm a zimou* (Akcent, Třebíč). Náš překlad je pořízen nezávisle na ní, přímo z francouzské předlohy, a s poznámkovým aparátem je volně dostupný.

Jména

Ruská a polská místní jména uvádíme v běžné české podobě *(Vilno, Možajsk, Borisov, Smorgoň)*; pruská města, jimiž armáda táhla na zpáteční cestě, zůstávají v německém znění, které autor znal *(Gumbinnen, Insterburg, Wehlau)*, a jejich dnešní jméno uvádí poznámka. Bitvu, kterou Rusové nazývají podle vesnice Borodino, nazývá autor jako všichni Francouzi bitvou na Moskvě. Pruské Eylau je v češtině ustáleno jako Pruské Jílové.

Kde autor jméno osoby zkomolil a skutečná podoba je u ní samé doložena, píšeme ji správně a bez upozornění v textu: generál **Compans** *(v rukopise Campans)*, **Lanabère** *(Anabert)*, **Pernety** *(Pernetty)*, **Neigre** *(Nègre)*, **Dąbrowski** *(Dombrowski)*. Totéž platí o zámku **Finckenstein** a o městě **Heilsberg**. Maršála Davouta píšeme jeho skutečným jménem, ne dobovým tvarem *Davoust*, a Napoleonova

mameluka **Roustama** tak, jak ho uvádí česká literatura. Jména spolubojovníků, o nichž víme jen z Bourgogna, ponecháváme, jak je zapsal.

Vojenské názvosloví

Hodnosti a útvary napoleonské armády mají v češtině ustálené názvy a držíme se jich podle knihy Jiřího Kovaříka *Napoleonův voják*: kaprál, seržant, seržant-major, adjutant-major, vélita, tirailléři, flankéři, patrontaška. Francouzskou *lieue* překládáme jako míli; je to míra kolem čtyř kilometrů a autor ji užívá volně, spíš ve smyslu „asi hodina cesty".

Polská a ruská slova, která autor zapsal po svém, ponecháváme v jeho zápise a kurzívou: koně tak v knize několikrát nazývá *cognia*. Vojenský slang je přeložen českým slangem a stojí kurzívou tam, kde ho kurzívou vyznačil autor. Písně, které vojáci zpívali, jsou přeloženy veršem.

Autorovy omyly

Bourgogne psal po letech a ne všechno si pamatoval přesně: mezi padlé u Borodina řadí generála, který tam vůbec nebyl, a zaměňuje dvorské tituly s vojenskými hodnostmi. Takové omyly **ponecháváme v textu a skutečnost uvádíme v poznámce**.

Dobový jazyk

Autor píše o Židech v Litvě a ve Východním Prusku, s nimiž se armáda na ústupu setkávala, s předsudky svého věku a svého prostředí. Nic z toho jsme nezmírnili ani nevypustili: jde o svědectví o tom, jak se o Židech tehdy mluvilo, a jeho úprava by byla falšováním pramene.

Aparát

Vysvětlivky provázejí **první výskyt** osoby, místa či reálie: kdo to byl a jakou měl funkci. Životní data uvádějí celá, ale **nepředbíhají událostem, které autor sám vypráví v dalších kapitolách**. O autorovi a vzniku knihy pojednává úvod, co se s ním stalo po roce 1813, líčí doslov na konci knihy.

Obrazová příloha

Obrazová příloha není součástí vydání z roku 1910; je přídavkem této edice a stojí pohromadě za textem. Všechna vyobrazení jsou volnými díly; jejich původ uvádí tiráž.

O překladu

Knihu přeložila umělá inteligence a text prošel kontrolním čtením a řadou strojových kontrol proti předloze. Rozhodnutí o přepisu jmen, o tom, co se vysvětluje a co ne, a o podobě vydání učinil vydavatel.

I.

Z Almeidy do Moskvy

V březnu roku 1812, když jsme byli v Almeidě v Portugalsku a bojovali proti anglické armádě, které velel Wellington[1], jsme dostali rozkaz vydat se do Ruska.

Prošli jsme Španělskem, kde byl každý den pochodu poznamenán bojem, někdy i dvěma. Tak jsme došli do Bayonne, prvního francouzského města.

Odtud jsme jeli poštou a dorazili do Paříže, kde jsme si mysleli, že si odpočineme. Ale po osmačtyřiceti hodinách pobytu si nás císař prohlédl na přehlídce, a protože usoudil, že odpočinek je nás nedůstojný, dal nám povel čelem vzad a vedl nás v kolonách po četách podél bulvárů, potom vlevo do ulice Saint-Martin a přes La Villette, kde na nás čekalo několik set fiakrů a jiných povozů. Tam nás zastavili, posadili po čtyřech do každého vozu, a hyjé, kočí! až do Meaux, odtud na vozech až k Rýnu, ve dne v noci.

V Mohuči jsme měli den odpočinku, pak jsme překročili Rýn; potom jsme pěšky prošli Frankfurtským velkovévodstvím[2], Franky, Saskem, Pruskem a Polskem. Vislu jsme přešli u Marienwerderu[3], vstoupili jsme do Pomořan[4], a 25. června ráno, za krásného počasí, a ne za hrozného, jak tvrdí pan de Ségur[5], jsme přešli Němen po několika lod-

---

[1] **Wellington** — Arthur Wellesley, vévoda z Wellingtonu (1769–1852). Od roku 1809 velitel britských vojsk na Pyrenejském poloostrově, roku 1815 vítěz u Waterloo.

[2] **Frankfurtské velkovévodství** — Stát Rýnského spolku, vytvořený Napoleonem roku 1810 pro knížete-primase Karla Theodora von Dalberg; zanikl roku 1813.

[3] **Marienwerder** — Dnes Kwidzyn v Polsku, na pravém břehu Visly.

[4] Za Vislou u Marienwerderu leželo Západní Prusko a za ním Východní Prusko; Pomořansko je západně od Visly. Autor tak i dále nazývá pruské území na východě.

[5] **Philippe-Paul de Ségur** (1780–1873). Za ruského tažení brigádní generál v císařově hlavním stanu, autor proslulých *Dějin Napoleona a Velké armády v roce 1812* (1824), s nimiž Bourgogne na několika místech polemizuje.

ních mostech, které tam právě postavili, a vstoupili jsme do Litvy, první provincie Ruska.

Nazítří jsme opustili své první postavení a pochodovali až do 29., aniž se nám přihodilo něco pozoruhodného; ale v noci z 29. na 30. se ozvalo temné hučení: byl to hrom, který k nám přinášel prudký vítr. Nad hlavami se nám kupily masy mračen, až se nakonec protrhla. Hrom a vítr trvaly přes dvě hodiny. Za několik minut byly naše ohně uhašené, přístřešky odnesené, zbraně z pyramid rozmetané. Všichni jsme bloudili a nevěděli, kam se obrátit. Rozběhl jsem se hledat úkryt směrem k vesnici, kde byl ubytován hlavní štáb. Jen blesky mi svítily na cestu. Najednou při jednom záblesku vidím, jak se mi zdá, cestu, ale byl to náhon k mlýnu, rozvodněný deštěm, s hladinou až po okraj. V domnění, že šlapu na něco pevného, se propadnu a zmizím pod vodou. Když se ale vynořím, doplavu na druhý břeh. Konečně dojdu do vesnice, vejdu do prvního domu, na který narazím, a v první světnici najdu asi dvacet spících mužů, důstojníků a sluhů. Jak nejlépe to jde, doberu se k lavici, která obíhala kolem velkých, dobře vytopených kamen, svléknu se, honem vyždímám košili i šaty, aby z nich vytekla voda, a skrčím se na lavici, než všechno uschne. Za svítání se dám, jak to jen jde, do pořádku a vyjdu z domu hledat své zbraně a tornu, které najdu v blátě.

Nazítří 30. svítilo krásné slunce a všechno vysušilo, a téhož dne jsme došli do Vilna, hlavního města Litvy, kam už předešlého dne přijel císař s částí gardy.

Za našeho pobytu tam jsem dostal dopis od matky, v němž byl vložen další, adresovaný panu Constantovi[1], prvnímu císařovu komorníkovi, který pocházel z Péruwelzu v Belgii. Ten dopis byl od jeho matky, s níž se ta moje znala. Šel jsem tam, kde byl ubytován císař, abych mu ho odevzdal, ale zastihl jsem jen Roustama[2], císařova mameluka, který mi řekl, že pan Constant právě odešel s Jeho Veličenstvem. Vybízel mě, abych počkal na jeho návrat, ale nemohl jsem, měl jsem službu. Dal

[1] **Constant** — Louis Constant Wairy (1778–1845). Napoleonův první komorník v letech 1800–1814, rodák z Péruwelzu v dnešní Belgii. Jeho jménem vyšly roku 1830 paměti psané z velké části redaktory.

[2] **Roustam** — Roustam Raza (asi 1783–1845), mameluk arménského původu z Tiflisu, kterého Napoleon přivezl roku 1799 z Egypta; až do roku 1814 jeho osobní strážce a sluha, spal na rohoži před císařovými dveřmi. V předloze Roustan. Nezaměňovat s adjutant-majorem Roustanem, který se objevuje dále.

jsem mu dopis, aby ho odevzdal adresátovi, a umínil jsem si, že pana Constanta navštívím jindy. Jenže nazítří, 16. července, jsme z města odtáhli.

Vyšli jsme v deset hodin večer směrem na Borisov a 27. jsme dorazili k Vitebsku, kde jsme narazili na Rusy. Rozvinuli jsme se k boji na návrší, odkud bylo vidět na město i okolí. Nepřítel stál v postavení na návrší vpravo a vlevo od města. Jízda, které velel král Murat[1], už provedla několik útoků. Když jsme přišli, uviděli jsme dvě stě voltižérů 9.[2] řadového pluku, samých Pařížanů, kteří se pustili příliš daleko a narazili na část ruské jízdy, kterou naši právě odrazili.

Měli jsme je za ztracené, nepřispěje-li jim někdo včas na pomoc, protože rokle a řeka bránily dostat se k nim přímo. Ale velí jim stateční důstojníci, a ti spolu s vojáky přísahají, že raději padnou, než by z toho nevyšli se ctí. Bojem se probijí na místo, které jim bylo výhodné. Tam se sešikují do čtverce, a protože to pro ně nebylo poprvé, nepřátelská přesila je nezastraší; a přitom je obklopoval pluk kopiníků[3] a další jezdci, kteří se marně snažili čtverec rozrazit, takže za chvíli měli kolem sebe val z mrtvých a raněných mužů a koní. Pro Rusy to byla další překážka; zděšeně se v nepořádku dali na útěk za jásotu celé armády, která se na ten boj dívala.

Naši se jako vítězové klidně vraceli, chvílemi se zastavovali a obraceli se čelem k nepříteli. Císař nejstatečnějším hned poslal řád Čestné legie. Rusové, rozvinutí na návrší naproti našemu, viděli boj i útěk své jízdy stejně jako my.

Po té šarvátce jsme se utábořili. Za chvíli mě navštívilo dvanáct mladých vojáků od nás, z Condé[4]; deset z nich byli bubeníci, jeden tambur-

---

[1] **Joachim Murat** (1767–1815). Syn hostinského, jezdecký důstojník, od roku 1804 maršál, manžel Napoleonovy sestry Karoliny; od roku 1808 neapolský král. V Rusku velel záložní jízdě. Roku 1815 přišel po porážce od Rakušanů o trůn; při pokusu o návrat se v říjnu vylodil v Kalábrii a 13. října 1815 byl v Pizzu zastřelen.

[2] **voltižéři** — Lehká pěchota: v každém praporu řadového pluku jedna rota mužů menší postavy, ale hbitých a dobrých střelců, kteří bojovali v rozptýleném sledu před linií. V gardě z nich byly sestaveny celé pluky Mladé gardy.

[3] **kopiníci** — Jízda vyzbrojená kopím; v ruské armádě to byli hulánské pluky a kozáci.

[4] **Condé** — Condé-sur-l'Escaut, městečko u belgických hranic severně od Valenciennes, autorovo rodiště.

major[1] a dvanáctý kaprál voltižérů, a všichni od téhož pluku. Všichni měli u boku krátké kordy. To znamenalo, že jsou všichni mistři nebo předšermíři[2], zkrátka praví rváči. Řekl jsem jim, jakou mám radost, že je vidím, a že mě mrzí, že jim nemám co nabídnout. Slova se ujal tamburmajor a řekl mi:

„Krajane, kvůli tomu jsme nepřišli; právě naopak, přišli jsme vás poprosit, abyste šel s námi a vzal si svůj díl z toho, co vám můžeme nabídnout: víno, jalovcovou a jiné náramně posilující tekutiny. Všechno jsme to včera večer sebrali ruskému generálovi, totiž malý furgon s jeho kuchyní a se vším, co k tomu patří, a uložili jsme to do vozu Florencie, naší markytánky, hezké[3] Španělky, o které se říká, že je moje žena, a to proto, že je pod mou ochranou, docela počestně!“ A přitom poklepával pravicí na jílec svého dlouhého rapíru. „A pak,“ pokračoval, „je to hodná ženská; zeptejte se kamarádů, nikdo by si k ní nic nedovolil. Měla zálusk na jednoho seržanta, se kterým se měla vzít. Jenže toho zavraždil nějaký Španěl ve městě Bilbao. Než si vybere jiného, je potřeba ji chránit. Takže, krajane, je domluveno, přijdete i s několika svými přáteli, protože kde je pro tři, je i pro čtyři. Tak jdem! Vpřed, v chod!“ A vydali jsme se na cestu k jejich armádnímu sboru, který tvořil předvoj.

Přišli jsme do tábora condéských kluků; pozvaní jsme byli čtyři: dva dragouni, Melet, který byl z Condé, a Flament z Péruwelzu, a dále Grangier, poddůstojník od téhož pluku jako já. Usadili jsme se u vozu markytánky, která byla opravdu hezká Španělka a přijala nás s radostí, protože jsme přicházeli z její země a mluvili docela dobře její řečí, hlavně dragoun Flament, takže jsme celou noc pili víno ruského generála a povídali si o domově.

Začínalo svítat, když naši rozmluvu ukončil dělový výstřel. Každý jsme se vrátili k svým a těšili se, že se zase uvidíme. Ubozí hoši netušili, že za několik dní jich jedenáct už nebude naživu.

---

[1] **tamburmajor** — Vedoucí bubeníků a hudby pluku, poddůstojník v nápadné uniformě, který při pochodu udával takt holí.

[2] **předšermíř** — Francouzsky *prévôt d'armes*, pomocník plukovního mistra šermu, který vyučoval vojáky zacházet se šavlí a kordem.

[3] **markytánka** — Žena oficiálně připuštěná k pluku, která vojákům prodávala jídlo, kořalku a tabák, často manželka některého z poddůstojníků. Táhla s plukem na voze nebo s koněm.

Bylo to 28.; čekali jsme bitvu, ale ruská armáda ustoupila, a téhož dne jsme vstoupili do Vitebsku, kde jsme zůstali čtrnáct dní. Náš pluk obsadil jedno z předměstí.

Byl jsem ubytován u jednoho Žida, který měl hezkou ženu a dvě rozkošné dcery s oválnými obličeji. Našel jsem v tom domě malý kotel na vaření piva, ječmen a ruční mlýnek na jeho mletí; chyběl nám ale chmel. Dal jsem Židovi dvanáct franků, aby nám ho obstaral, a z obavy, že se nevrátí, jsme si pro jistotu nechali jako rukojmí Ráchel, jeho ženu, a obě dcery. Ale čtyřiadvacet hodin po odchodu byl Žid Jákob zpátky s chmelem. U roty byl jeden Vlám, sládek z povolání, a ten nám uvařil pět sudů výborného piva.

Když jsme 13. srpna z města odcházeli, zbývaly nám ještě dva sudy piva; naložili jsme je na vůz mámy Dubois, naší markytánky, která byla tak prozíravá, že zůstala pozadu a prodala je na svůj účet těm, kdo šli za námi, zatímco my jsme pochodovali v tom velkém vedru a umírali žízní.

Šestnáctého časně ráno jsme přitáhli před Smolensk. Nepřítel se právě stáhl za jeho hradby; zaujali jsme postavení na Svatém poli, jak mu říkají místní obyvatelé. Město je obehnáno velmi silnými hradbami a starými věžemi, které mají horní část ze dřeva; na druhé straně, pod městem, teče Borysthenes (Dněpr). Hned se začalo s obléháním, děla bušila do hradeb, aby prorazila průlom, a 17. ráno, když se chystal útok, s překvapením se zjistilo, že město je vyklizené. Rusové ustupovali, ale strhli most a z návrší na druhé straně, nad městem, na nás metali bomby a dělové koule.

Za obléhání jsem byl s jedním přítelem u předních stráží, kde stály obléhací baterie a pálily na město. Bylo to postavení sboru maršála Davouta[1]; když nás maršál uviděl a poznal, že jsme od gardy, přišel k nám a zeptal se, kde je císařská garda. Potom začal sám zaměřovat houfnice, které pálily na věž před námi. Za chvíli ho přišli upozornit, že Rusové vycházejí z města a postupují k nám. Hned poručil jednomu praporu lehké pěchoty, aby zaujal postavení vpředu, a jeho veliteli řekl: „Jestli nepřítel postoupí, odrazíte ho.“

[1] **Louis-Nicolas Davout** (1770–1823). Maršál od roku 1804, vévoda z Auerstedtu a kníže z Eckmühlu, považovaný za nejschopnějšího Napoleonova sborového velitele. V Rusku velel I. sboru, nejsilnějšímu v armádě. Za Sta dnů ministr války. V předloze dobovým tvarem Davoust.

Vzpomínám si, že jeden už starší důstojník z toho praporu zpíval, když šel do boje, píseň o Rolandovi[1]:

Kolik jich je? Kolik jich je?
Tak volá voják bez slávy!

Za pět minut už šli na bodáky proti ruské koloně a ta musela ustoupit zpátky do města. Cestou do tábora nás málem zabil granát. Jiný dopadl na stodolu, kde byl ubytován maršál Mortier[2], a zapálil ji; mezi muži, kteří nosili vodu na hašení, jsem potkal mladého vojáka od nás; patřil k jednomu pluku Mladé gardy.[3]

Za našeho pobytu u města jsem si šel prohlédnout katedrálu, kam se uchýlila velká část obyvatel, protože domy byly všechny v troskách.

Jednadvacátého jsme z toho postavení odtáhli. Téhož dne jsme přešli náhorní planinu u Valutina, kde se před dvěma dny odehrála krvavá srážka a kde padl statečný generál Gudin[4].

Pokračovali jsme v cestě a usilovnými pochody došli do města jménem Dorogobuž; odtáhli jsme odtud 24. a pronásledovali Rusy až do Vjazmy, která už celá hořela. Našli jsme tam kořalku a trochu potravin. Pochodovali jsme dál až do Gžatsku, kam jsme došli 1. září. Měli jsme tam den odpočinku. Potom se v celé armádě sečetly dělové a pěchotní náboje, které bude třeba vystřílet v den, kdy dojde k velké bitvě. Čtvrtého jsme se znovu dali na pochod; pátého jsme narazili na ruskou armádu v postavení. 61. řadový pluk jí vzal první redutu.

Šestého jsme se připravovali na velkou bitvu, která se měla svést nazítří: jeden chystá zbraně, jiní prádlo pro případ zranění, jiní píší závěť a jiní, bezstarostní, zpívají nebo spí. Celá císařská garda dostala rozkaz nastoupit ve slavnostní uniformě.

Nazítří v pět hodin ráno jsme stáli ve zbrani, v sevřené koloně po praporech. Císař projel kolem nás, když objížděl celou linii, neboť už víc než půl hodiny seděl v sedle.

---

[1] **Roland u Roncesvalles** — *Roland à Roncevaux*, píseň Clauda Josepha Rouget de Lisle, autora Marseillaisy, oblíbená v revolučních a napoleonských vojscích. Autor cituje její sloku zpaměti a nepřesně.

[2] **Édouard Mortier** (1768–1835). Maršál od roku 1804, vévoda z Trevisa. Roku 1812 velel Mladé gardě. Zahynul 28. července 1835 v Paříži při atentátu na krále Ludvíka Filipa.

[3] Dumoulin, zemřel v Moskvě na horečku. *(Pozn. aut.)*

[4] **Charles-Étienne Gudin** (1768–1812). Divizní generál v Davoutově sboru; 19. srpna 1812 mu u Valutiny dělová koule utrhla nohu a o tři dny později ve Smolensku zemřel.

V sedm hodin začala bitva; nedokázal bych ji vylíčit podrobně, ale když se ozvala děla, celou armádou prošla velká radost, protože bylo jisté, že tentokrát Rusové nezmizeli jako předtím a že se bude bojovat. Večer předtím a část noci padal jemný studený déšť, ale pro ten velký den bylo nádherné počasí a svítilo slunce.

Ta bitva byla jako všechny naše velké bitvy dělostřelecká, neboť podle císaře jsme vypálili sto dvacet tisíc ran. Rusové měli nejméně padesát tisíc mužů mrtvých a raněných. Naše ztráty činily sedmnáct tisíc mužů; čtyřicet tři našich generálů bylo vyřazeno z boje, z nichž osm, pokud vím, padlo na místě. Jsou to Montbrun, Huard, Caulaincourt (bratr císařova nejvyššího štolby), Compère, Maison, Plauzonne, Lepel a Lanabère[1]. Ten poslední byl plukovníkem pluku pěších myslivců gardy, a protože císaři každou chvíli někdo přicházel hlásit: „Sire, ten a ten generál padl nebo je raněn," bylo třeba ho hned nahradit. Tak byl plukovník Lanabère jmenován generálem. Pamatuji si to velmi dobře, protože jsem v tu chvíli stál čtyři kroky od císaře, který mu řekl: „Plukovníku, jmenuji vás generálem; postavte se do čela divize, která stojí před velkou redutou, a dobuďte ji!"

Generál odcválal se svým adjutant-majorem[2], který ho doprovázel jako pobočník.

Za čtvrt hodiny byl pobočník zpátky a hlásil císaři, že reduta je dobyta, ale generál raněn. Zemřel o osm dní později, stejně jako několik dalších.

---

[1] **Louis-Pierre Montbrun** (1770–1812), velitel II. jezdeckého sboru, zasažen dělovou koulí hned na počátku bitvy, týž den zemřel. **Jean Aubry Léonard Huard** (1770–1812), brigádní generál v Delzonsově divizi IV. sboru, padl. **Auguste de Caulaincourt** (1777–1812), mladší bratr nejvyššího štolby Armanda de Caulaincourt, převzal po Montbrunovi jeho sbor, vedl útok kyrysníků na Velkou redutu a padl hned po vniknutí do ní. **Claude Antoine Compère** (1774–1812), brigádní generál, padl. **Louis Auguste Marchand de Plauzonne** (1774–1812), brigádní generál v Delzonsově divizi, padl při útoku na vesnici Borodino. **Hellmuth von Lepel** (1773–1812), velitel brigády vestfálských kyrysníků, přišel o levou paži a zemřel v polní nemocnici v Možajsku. **Jean Pierre Lanabère** (1770–1812), brigádní generál, převzal po raněném Morandovi divizi, byl smrtelně raněn a 16. září zemřel v Možajsku; v předloze Anabert. — Jediný omyl výčtu je **Nicolas Joseph Maison** (1771–1840): u Borodina nebyl, sloužil u Oudinotova II. sboru, válku přežil a roku 1829 se stal maršálem Francie.

[2] **adjutant-major** — Důstojník praporního štábu v hodnosti poručíka nebo kapitána, pomocník velitele praporu pro službu, kázeň a výcvik.

Tvrdilo se, že Rusové ztratili padesát generálů mrtvých a raněných. Po celou bitvu jsme byli v záloze za divizí, které velel generál Friant[1]: dělové koule dopadaly do našich řad i kolem císaře.

Bitva skončila se setměním a my jsme zůstali na místě přes noc a celý den osmého, který jsem využil k prohlídce bojiště — smutný a hrůzný pohled. Byl jsem s Grangierem. Došli jsme až k rokli, k postavení, o něž se v bitvě tolik bojovalo.

Král Murat si tam dal postavit stany. Když jsme přicházeli, viděli jsme, jak jeho chirurg na jeho pokyn amputuje dvěma dělostřelcům ruské imperátorské gardy pravou nohu ve stehně.

Když byla operace hotová, dal každému z nich sklenici vína. Pak se procházel po okraji rokle a hleděl na pláň na druhé straně, ohraničenou lesem. Tam předešlého dne srazil do prachu nejednoho Moskvana, když se svou jízdou napadl ustupujícího nepřítele. Tam ho bylo krásné vidět, jak vyniká statečností, chladnokrevností a skvělým zjevem, jak dává rozkazy těm, jimž velel, a rány šavlí těm, kdo proti němu bojovali. Snadno se dal poznat podle baretu, bílé volavčí chocholky a vlajícího pláště.

Devátého ráno jsme opustili bojiště a během dne došli do Možajsku. Zadní voj Rusů stál rozvinutý na návrší za městem, které obsadili naši. Rota voltižérů a granátníků 33. řadového pluku, nanejvýš sto mužů, která patřila k předvoji, stoupala do svahu a nedbala, kolik nepřátel tam na ni čeká. Část armády, která se dosud zdržovala ve městě, se na ně dívala s údivem, když tu několik eskadron kyrysníků a kozáků[2] vyrazí a obklíčí naše voltižéry a granátníky. Ti se však nezaleknou, a jako by to byli předvídali, seskupí se, zformují do čet, pak do čtverce a pálí ze všech čtyř stran na Rusy, kteří je obklopují.

Vzhledem ke vzdálenosti, která je dělí od armády, je mají za ztracené, protože se k nim nedalo dostat na pomoc. Když jeden vyšší ruský důstojník vyjel vpřed, aby je vyzval, ať se vzdají, důstojník, který Fran-

[1] **Louis Friant** (1758–1829). Divizní generál, roku 1812 velitel 2. divize Davoutova I. sboru; v srpnu 1812 byl jmenován velitelem granátníků pěší gardy, divizi si však podržel. U Borodina byl těžce raněn.

[2] **kyrysníci** — Těžká jízda chráněná kyrysem, kovovým pancířem na prsou a zádech, a přilbou; určená k úderu v sevřeném šiku.

couzům velel, odpověděl na tu výzvu tím, že mluvčího zabil. Zděšená jízda utekla a nechala voltižéry a granátníky pány bojiště.[1]

Desátého pronásledujeme nepřítele až do večera, a když se zastavíme, jsem určen na stráž u zámku, kde je ubytován císař. Právě jsem rozestavil svou stráž na cestě vedoucí k zámku, když kolem prošel polský sluha, jehož pán byl přidělen k císařovu štábu, a vedl koně naloženého zavazadly. Kůň byl vyčerpaný, padl a už nechtěl vstát. Sluha vzal náklad na sebe a šel dál. Sotva zmizel, muži ze stráže, kteří měli hlad, koně zabili, takže jsme z něj celou noc jedli a vařili si maso na další den.

Za chvíli šel kolem pěšky císař. Doprovázel ho král Murat a jeden auditor Státní rady. Mířili na hlavní silnici. Dal jsem stráži povel do zbraně. Císař se před námi zastavil u koně, který ležel přes cestu. Zeptal se mě, jestli jsme ho snědli my. Odpověděl jsem, že ano. Usmál se a řekl nám: „Trpělivost! Za čtyři dny budeme v Moskvě, kde si odpočinete a dobře se najíte, ačkoli i kůň je ostatně dobrý."

Předpověď se skutečně splnila, neboť za čtyři dny jsme do toho hlavního města vstupovali.

Nazítří, jedenáctého, i v dalších dnech jsme pochodovali za krásného počasí. Třináctého jsme nocovali u velkého opatství a dalších dosti pěkně postavených budov. Bylo dobře vidět, že jsme blízko velkého hlavního města.

Nazítří, čtrnáctého, jsme vyrazili časně ráno; prošli jsme kolem rokle, kde Rusové začali budovat reduty k obraně. Za chvíli jsme vešli do velkého lesa jedlí a bříz, kterým vede velmi široká cesta (královská silnice). Moskva už nebyla daleko.

Ten den jsem byl s patnácti muži v předvoji. Po hodině pochodu se císařská kolona zastavila. V tu chvíli jsem zahlédl vojáka od řadové pěchoty s levou rukou na pásce. Opíral se o pušku a zdálo se, že na někoho čeká. Hned jsem v něm poznal jednoho z condéských kluků, kteří mě navštívili u Vitebsku. Stál tam v naději, že mě uvidí. Přistoupil jsem k němu a zeptal se, jak se mají kamarádi. „Moc dobře," odpověděl a udeřil pažbou pušky o zem. „Jsou všichni mrtví, padli, jak se říká, na poli cti, a leží pohřbení ve velké redutě. Všechny je zabily kartáče,

[1] Voltižérům velel jeden můj přítel, vélita, kapitán Sabatier. *(Pozn. aut.)*

vélitové — Vélitové byli mladí dobrovolníci z rodin, které za ně musely doložit určitý příjem. Sloužili v plucích gardy po boku starých vojáků a vedle výcviku dostávali vzdělání; nejschopnější z nich se po několika letech stávali důstojníky. Takový byl i autor.

když bubnovali útok. Ach, seržante," pokračoval, „tuhle bitvu nikdy nezapomenu! Taková jatka!" — „A co vy," zeptal jsem se, „co je vám?" — „Ale co, nic, kulka mezi loktem a ramenem! Sedněme si na chvilku, popovídáme si o našich ubohých kamarádech a o mladé Španělce, naší markytánce."

Tohle mi vyprávěl:

„Bojovali jsme od sedmi ráno, když byl raněn generál Compans[1], který nám velel. Ten, koho poslali místo něho, byl raněn také, a stejně tak třetí. Přijel čtvrtý, ten přicházel od gardy. Hned převzal velení a dal bubnovat útok. Tam kartáče dorazily náš pluk, 61. Tam také padli kamarádi, reduta byla dobyta a generál raněn. Byl to generál Lanabère. Během boje jsem dostal kulku do paže a ani jsem o tom nevěděl.

„Za chvíli mě rána začala bolet, a tak jsem šel na obvaziště, aby mi kulku vytáhli. Neušel jsem ani sto kroků a potkal jsem mladou Španělku, naši markytánku. Byla celá uplakaná; ranění jí právě řekli, že skoro všichni bubeníci pluku jsou mrtví nebo ranění. Řekla mi, že je chce vidět, aby jim pomohla. Přestože mě rána bolela, rozhodl jsem se ji doprovodit. Postupovali jsme mezi raněnými, kteří se namáhavě vlekli dozadu, a jinými, které nesli na nosítkách.

„Když jsme došli k velké redutě a ona uviděla to jatečné pole, začala žalostně naříkat. Ale to nebylo nic proti tomu, když spatřila na zemi rozbité bubny pluku. Tu byla jako v deliriu: ‚Sem, příteli, sem!' vykřikla. ‚Tady jsou!' Opravdu tam leželi, s přeraženými údy, s těly rozervanými kartáči, a ona jako šílená chodila od jednoho k druhému a mluvila na ně něžně. Ale žádný ji neslyšel. Někteří však ještě jevili známky života. Byl mezi nimi i tamburmajor, ten, kterému říkala táto.

„U něho se zastavila, poklekla a nadzvedla mu hlavu, aby mu vlila do úst pár kapek kořalky. V tu chvíli se Rusové pohnuli, aby dobyli zpět redutu, o kterou přišli. Znovu začala střelba z pušek i z děl. Najednou mladá Španělka bolestně vykřikla. Zasáhla ji kulka do levé ruky, rozdrtila jí palec a vnikla do ramene umírajícího, kterého podpírala. Padla bez vědomí. Viděl jsem, v jakém je nebezpečí, a chtěl jsem ji zvednout a odvést do bezpečí, tam, kde byla zavazadla, její vůz a obvaziště. Ale s jedinou volnou rukou jsem na to neměl sílu. Naštěstí šel kolem nás kyrysník, který přišel o koně. Nedal se prosit. Řekl jen: ‚Rychle! Pohněme

[1] **Jean Dominique Compans** (1769–1845). Divizní generál, roku 1812 velitel divize v Davoutově I. sboru; u Borodina byl zasažen kartáčem. V předloze Campans.

si, tady není dobře!‘ Koule nám opravdu hvízdaly kolem uší. Bez dalších okolků mladou Španělku zvedl a nesl ji, jako se nese dítě. Pořád byla v bezvědomí. Po deseti minutách chůze jsme došli k lesíku, kde bylo obvaziště dělostřelectva gardy. Tam Florencia přišla k sobě.

„Pan Larrey[1], císařův chirurg, jí amputoval palec a mně velmi obratně vytáhl kulku z paže, a teď je mi docela dobře.“

To mi vyprávěl condéský kluk Dumont, kaprál voltižérů 61. řadového pluku. Slíbil mi, že mě přijde navštívit do Moskvy, jestli tam ovšem zůstaneme; ale už nikdy jsem o něm neslyšel.

Tak zahynulo dvanáct mladých mužů z Condé v pamětihodné bitvě na Moskvě[2] 7. září 1812.

Konec stručného přehledu našeho pochodu z Portugalska do Moskvy.

Bourgogne,
bývalý granátník císařské gardy,
rytíř Čestné legie

---

[1] **Dominique-Jean Larrey** (1766–1842). Hlavní chirurg císařské gardy a Velké armády, průkopník polní chirurgie a „létajících ambulancí“, které odvážely raněné přímo z bojiště.

[2] **bitva na Moskvě** — Francouzský název bitvy u Borodina, svedené 7. září 1812 asi sto dvacet kilometrů západně od Moskvy; Francouzi ji pojmenovali podle řeky Moskvy, Rusové podle vesnice Borodino. Nejkrvavější den celého tažení: padlo nebo bylo raněno přes třicet tisíc Francouzů a kolem čtyřiceti tisíc Rusů.

II.

Požár Moskvy

Čtrnáctého září v jednu hodinu odpoledne, když jsme prošli velkým lesem, jsme v dálce uviděli návrší. Za půl hodiny jsme na ně vystoupili. Ti první, kteří už stáli na nejvyšším místě, dávali znamení těm, kdo byli ještě vzadu, a volali na ně: „Moskva! Moskva!“ Opravdu, to, co jsme viděli, bylo to velké město; tam jsme si mysleli, že si odpočineme od své únavy, neboť my, císařská garda, jsme právě ušli přes dvanáct set mil[1] bez odpočinku.

Byl krásný letní den; slunce se odráželo od kopulí, zvonic a zlacených paláců. Mnohá hlavní města, která jsem viděl, jako Paříž, Berlín, Varšava, Vídeň a Madrid, ve mně vzbudila jen obyčejné pocity, ale tady to bylo jiné: bylo v tom pro mě, jako pro každého, něco kouzelného.

V tu chvíli jsme zapomněli na všechno, na trápení, nebezpečí, únavu i strádání, a mysleli jen na tu radost, že vstoupíme do Moskvy, uložíme se tam do dobrých zimních kvartýrů a podnikat výboje jiného druhu, neboť taková je povaha francouzského vojáka: z boje k lásce a z lásky do boje.

Zatímco jsme to město obdivovali, přišel rozkaz obléci slavnostní uniformu.

Ten den jsem byl s patnácti muži v předvoji a dali mi hlídat několik důstojníků, kteří padli do zajetí ve velké bitvě na Moskvě a z nichž někteří mluvili francouzsky. Byl mezi nimi i pop (kněz řeckého vyznání), nejspíš plukovní kaplan, který také mluvil velmi dobře francouzsky, ale zdál se smutnější a zamyšlenější než jeho druzi v neštěstí. Všiml jsem si, stejně jako mnoho jiných, že když zajatci vystoupili na náš pahorek, všichni se poklonili a několikrát se pokřižovali. Přistoupil jsem ke knězi a zeptal se ho, co to má znamenat. „Pane,“ řekl mi, „hora, na které sto-

[1] **míle** — Francouzská *lieue*, míra kolem čtyř kilometrů; autor ji užívá volně, ve smyslu „asi hodina chůze“.

jíme, se jmenuje *Hora spásy*[1] a každý dobrý Moskvan se musí při pohledu na svaté město poklonit a pokřižovat!“

Za chvíli jsme sestupovali z Hory spásy a po čtvrthodině pochodu jsme byli u brány města.

Císař tam už byl se svým štábem. Zastavili jsme se; mezitím jsem si všiml, že blízko města po naší levé ruce je obrovský hřbitov. Po chvíli čekání se k císaři dostavil maršál Duroc[2], který před chvílí vjel do města, s několika obyvateli, kteří mluvili francouzsky. Císař jim položil několik otázek; potom maršál Jeho Veličenstvu oznámil, že v Kremlu je spousta ozbrojených lidí, z nichž většinu tvoří zločinci propuštění z vězení, a ti střílejí z pušek na Muratovu jízdu, která tvořila předvoj. Přes několikeré výzvy se tvrdošíjně zdráhají otevřít brány. „Všichni ti ubožáci,“ řekl maršál, „jsou opilí a nedají si říct.“ — „Ať se brány otevřou z děl!“ odpověděl císař. „A ať se odtamtud vyžene všechno, co tam je!“

Už se tak stalo, král Murat se toho úkolu ujal: dvě dělové rány a všechna ta sebranka se rozprchla po městě. Král Murat pak pokračoval městem dál a těsně pronásledoval ruský zadní voj.

Ozve se víření všech bubnů gardy a za ním povel *Pozor!* To je znamení ke vstupu do města. Byly tři hodiny odpoledne; vstupujeme v sevřené koloně po četách, v čele s hudbou. Předvoj, k němuž jsem patřil, měl třicet mužů a velel mu pan Serraris[3], poručík naší roty.

Sotva jsme byli na předměstí, uviděli jsme, jak k nám jde několik těch bídníků, které vyhnali z Kremlu; všichni měli příšerné tváře a byli ozbrojeni puškami, kopími a vidlemi. Sotva jsme přešli most, který odděluje předměstí od města, vylezl zpod mostu nějaký člověk a vykročil proti pluku: byl navlečený do kožichu z ovčí kůže, bedra mu svíral kožený opasek, dlouhé šedé vlasy mu splývaly na ramena a hustý bílý

---

[1] **Hora spásy** — Poklonnaja gora, návrší západně od Moskvy, odkud se poutníkům i vojskům naskytl první pohled na město.

[2] **Géraud Duroc** (1772–1813). Velký maršálek paláce, tedy správce císařského dvora, a jeden z Napoleonových nejbližších důvěrníků. Maršálem Francie nebyl, autor jeho dvorský titul zaměňuje s vojenskou hodností. Dne 22. května 1813 byl u Markersdorfu v Sasku smrtelně raněn a nazítří zemřel.

[3] **Serraris** — Podle nizozemského biografického slovníku se narodil roku 1787 v Kieldrechtu ve Flandrech. Vélita gardy od roku 1806, za ruského tažení poručík Bourgognovy roty. Po pádu císařství vstoupil do nizozemské armády, roku 1852 odešel do výslužby jako generál a zemřel roku 1855 v Maastrichtu. Zanechal deník tažení, který podle jeho syna Bourgognovo vyprávění potvrzuje.

vous mu sahal až k opasku. Byl ozbrojen trojzubými vidlemi, zkrátka takový, jak se líčí Neptun vystupující z vod. V tomto ustrojení vykročil hrdě proti tamburmajorovi, jako by ho chtěl udeřit první: když ho viděl tak vystrojeného a prošňořovaného, měl ho možná za generála. Bodl po něm vidlemi, ale tamburmajor se naštěstí uhnul, vyrval mu tu vražednou zbraň, chytil ho za ramena a mohutným kopancem do zadku ho shodil z mostu zpátky do vody, z níž před chvílí vylezl, ale tentokrát se už nevynořil: proud ho strhl, bylo ho vidět jen slabě a chvílemi, a pak už vůbec ne.

Viděli jsme přicházet další, kteří po nás stříleli z nabitých zbraní; někteří měli v puškách dokonce jen dřevěné křesací kameny. Protože nikoho neporanili, spokojili jsme se tím, že jsme jim zbraně vyrvali a rozbili, a když se vraceli, zbavovali jsme se jich pořádnou ranou pažbou do zad. Část těch zbraní pocházela ze zbrojnice v Kremlu; odtud ty pušky s dřevěnými kameny, které se do nových pušek ve stojanech dávají vždycky. Dozvěděli jsme se, že ti bídníci chtěli zavraždit jednoho důstojníka ze štábu krále Murata.

Za mostem jsme pokračovali v pochodu velkou krásnou ulicí. Divili jsme se, že nevidíme nikoho, ani jedinou dámu, která by poslouchala naši hudbu; ta hrála *Vítězství je naše!* Nevěděli jsme, čemu přičíst to úplné ticho. Představovali jsme si, že se obyvatelé neodvažují ukázat a dívají se na nás skrz žaluzie oken. Tu a tam bylo vidět jen několik sluhů v livrejích a několik ruských vojáků.

Asi po hodině pochodu jsme se ocitli u prvního okruhu hradeb Kremlu. Tam nás ale náhle obrátili vlevo a vešli jsme do ulice, krásnější a širší než ta, kterou jsme právě opustili, a ta vede na Gubernátorské náměstí[1]. Když kolona zrovna stála, uviděli jsme v okně přízemí tři dámy.

Stál jsem na chodníku blízko jedné z nich a ta mi podala kus chleba černého jako uhel a plného dlouhé slámy. Poděkoval jsem jí a sám jsem jí podal kus bílého, který mi právě dala markytánka našeho pluku, máma Dubois. Dáma se začervenala a já se rozesmál; pak se mě dotkla na paži, nevím proč, a já šel dál.

---

[1] **Gubernátorské náměstí** — Nejspíš prostranství před palácem moskevského generálního gubernátora na Tverské ulici, dnešní Tverská ploščaď. Palác stojí dodnes a slouží jako moskevská radnice.

Konečně jsme došli na Gubernátorské náměstí; seřadili jsme se v hustém šiku naproti paláci Rostopčina[1], gubernátora města, toho, který dal město zapálit. Pak nám oznámili, že celý pluk má pohotovost a že nikdo se pod žádnou záminkou nesmí vzdálit. To nezabránilo tomu, že za hodinu bylo celé náměstí pokryté vším, po čem lze toužit, víny všeho druhu, likéry, kandovaným ovocem a ohromným množstvím homolí cukru, trochou mouky, ale chleba ne. Chodilo se do domů na náměstí požádat o něco k pití nebo k jídlu, a protože tam nikdo nebyl, nakonec si každý posloužil sám. Proto se nám vedlo tak dobře.

Svou stráž jsme si zřídili v průjezdu paláce, kde byla vpravo místnost dost velká, aby se do ní vešli všichni muži stráže a několik zajatých ruských důstojníků, které nám právě přivedli a které našli ve městě. Ty první, které jsme přivedli až k Moskvě, jsme podle rozkazu nechali u vstupu do města.

Gubernátorův palác je dost velký a jeho stavba je zcela evropská. Vzadu v průjezdu jsou dvě krásná, velmi široká schodiště, umístěná vpravo, která se sbíhají v prvním patře; tam je velký salon s velkým oválným stolem uprostřed a s velkým obrazem v pozadí, na němž je ruský car Alexandr na koni. Za palácem je velmi rozlehlý dvůr obklopený budovami pro služebnictvo.

Hodinu po našem příchodu začal požár: vpravo bylo vidět hustý kouř, potom víry plamenů, ale nikdo nevěděl, odkud to je. Dozvěděli jsme se, že hoří bazar, tedy kupecká čtvrť. „Nejspíš," říkalo se, „to z neopatrnosti zapálili marodéři z armády, když vnikli do skladů hledat potraviny."

Mnoho lidí, kteří tohle tažení nezažili, říká, že požár Moskvy byl zkázou armády; já si však, stejně jako mnoho jiných, myslím opak, neboť Rusové mohli město docela dobře nezapálit, a místo toho potraviny odvézt nebo naházet do řeky Moskvy, zpustošit kraj na deset mil kolem, což nebylo nijak těžké, protože část kraje je pustá, a za čtrnáct dní bychom museli nevyhnutelně odtáhnout. Po požáru zbylo ještě dost obydlí, aby se do nich ubytovala celá armáda, a i kdyby všechna shořela, zůstaly by sklepy.

---

[1] **Fjodor Vasiljevič Rostopčin** (1763–1826). Od roku 1812 moskevský generální gubernátor. Organizoval vyklizení města a dal vyvézt hasičské stříkačky; jeho podíl na požáru zůstává sporný, sám ho později popíral.

V sedm hodin chytl oheň za gubernátorovým palácem: plukovník hned přišel na strážnici a rozkázal, aby okamžitě vyrazila patrola o patnácti mužích; byl jsem mezi nimi. Šel s námi pan Serraris a převzal velení. Vydali jsme se směrem k ohni, ale sotva jsme ušli tři sta kroků, pozdravily nás výstřely z pušek, vypálené zprava naším směrem. Zatím jsme jim nevěnovali velkou pozornost a stále jsme si mysleli, že jsou to opilí vojáci z armády. Ale o padesát kroků dál se ozvou nové výstřely, vycházející z jakési slepé uličky a mířené na nás.

V téže chvíli mě výkřik vedle mne upozornil, že někdo je raněn. Opravdu, jednoho právě zasáhla kulka do stehna, ale rána nebyla nebezpečná, protože mu nebránila v chůzi. Rozhodli jsme se, že se hned vrátíme k pluku; ale sotva jsme se otočili, přiměly nás dva další výstřely z prvního místa změnit úmysl. Hned jsme se rozhodli podívat se na věc zblízka: postupujeme k domu, odkud podle nás právě střílelí; u dveří je vyrazíme, ale tu narazíme na devět velkých lotrů ozbrojených kopími a puškami, kteří se nám postaví a chtějí nám zabránit ve vstupu.

Na dvoře se hned strhl boj: síly nebyly vyrovnané, bylo nás devatenáct proti devíti, ale protože jsme se domnívali, že jich je víc, začali jsme tím, že jsme srazili k zemi první tři, kteří se nám nastavili. Jednoho kaprála zasáhlo kopí mezi řemení a uniformu; necítil, že by byl raněn, a chytil kopí svého protivníka, který byl nesrovnatelně silnější, protože kaprál měl volnou jen jednu ruku, druhou musel držet pušku; a tak byl prudce mrštěn na dveře sklepa, ale ratiště kopí nepustil. V tu chvíli padl Rus raněn dvěma bodáky. Důstojník právě šavlí usekl jinému zápěstí, aby pustil kopí, ale protože ten dál hrozil, zasáhla ho hned kulka do boku a poslala ho k Plutonovi.

Mezitím jsem s pěti muži držel zbývající čtyři, neboť tři utekli, tak natlačené ke zdi, že nemohli použít kopí: při prvním pohybu jsme je mohli probodnout bodáky, které jsme jim drželi zkřížené na prsou, a oni se do těch prsou bili pěstmi, jako by nás chtěli vyzývat. Je ovšem třeba říct, že ti ubožáci byli opilí kořalkou, kterou jim nechali v hojnosti, takže byli jako vzteklí. Abychom to skončili, museli jsme je nakonec vyřadit z boje.

Pospíšili jsme si s prohlídkou domu; když jsme prohlíželi jednu světnici, zahlédli jsme dva nebo tři muže, kteří utekli: když nás uviděli, byli

tak ohromení, že nestačili sebrat své zbraně, a na ty jsme se vrhli; mezitím seskočili z balkonu.

Protože jsme našli jen dva muže a pušky byly tři, hledali jsme třetího a našli ho pod postelí; vylezl k nám, aniž se dal prosit, a volal: „*Bože! Bože!*“, což znamená: „Můj Bože! Můj Bože!“ Neublížili jsme mu, ale nechali jsme si ho jako průvodce. Byl jako ostatní, příšerný a odporný, trestanec jako oni, oblečený do ovčí kůže, s koženým opaskem kolem beder. Vyšli jsme z domu. Když jsme byli na ulici, našli jsme tam oba trestance, kteří skočili z okna: jeden byl mrtev, roztříštil si hlavu o dlažbu; druhý měl obě nohy zlámané.

Nechali jsme je, jak byli, a chystali jsme se vrátit na Gubernátorské náměstí. Ale jaké bylo naše překvapení, když jsme viděli, že to vzhledem k tomu, jak se oheň rozšířil, není možné: plameny zprava i zleva tvořily jedinou klenbu, pod kterou bychom museli projít, což bylo nemožné, protože vítr silně foukal a střechy se už propadaly. Museli jsme se dát jiným směrem a jít tam, odkud na nás přišly druhé výstřely; bohužel jsme se nemohli domluvit se svým zajatcem, který vypadal spíš jako medvěd než jako člověk.

Po dvou stech krocích jsme narazili na ulici po pravé ruce; ale než jsme se do ní pustili, chtěli jsme ze zvědavosti prohlédnout dům, z něhož se střílelo, a který vypadal velmi honosně. Poslali jsme dovnitř svého zajatce a šli těsně za ním; ale sotva jsme se takto zajistili, ozval se poplašný výkřik a uviděli jsme několik mužů, kteří utíkali s hořícími pochodněmi v rukou; když jsme prošli velkým dvorem, viděli jsme, že místo, kde jsme byli a které jsme měli za obyčejný dům, je nádherný palác. Než jsme vešli, nechali jsme u první brány dva muže na stráži, aby nás varovali, kdyby nás někdo chtěl překvapit. Protože jsme měli svíčky, zapálili jsme jich několik a vešli: nikdy v životě jsem neviděl obydlí s tak bohatým a nádherným zařízením, jaké se nám naskytlo, a hlavně sbírku obrazů vlámské a italské školy. Mezi všemi těmi poklady nejvíc upoutala naši pozornost velká truhla plná zbraní té největší krásy; tu jsme rozbili. Zmocnil jsem se páru sedlových pistolí, jejichž pouzdra byla posázena perlami a drahými kameny; vzal jsem si také přístroj na zkoušení síly prachu (zkoušečku).

Prohlíželi jsme už skoro hodinu rozlehlé a bohaté komnaty zcela nového druhu, když se ozval strašný výbuch: ten hluk vycházel z místnosti pod místem, kde jsme stáli. Otřes byl tak silný, že jsme si mysleli, že nás

pohřbí trosky paláce. Sešli jsme dolů co nejrychleji a opatrně, ale polekali jsme se, když jsme neviděli dva muže, které jsme postavili na stráž. Dlouho jsme je hledali; nakonec jsme je našli na ulici: řekli nám, že ve chvíli výbuchu co nejrychleji utekli, protože si mysleli, že se na nás celé stavení zřítí. Než jsme odešli, chtěli jsme zjistit, co nás tak vyděsilo; ve velké jídelně jsme viděli, že se zřítil strop a že velký křišťálový lustr se roztříštil na tisíce kousků, a to všechno proto, že ve velkých kachlových kamnech byly úmyslně uloženy granáty. Rusové usoudili, že k našemu zničení jsou dobré všechny prostředky.

Když jsme byli ještě v komnatách a přemýšleli o věcech, kterým jsme dosud nerozuměli, uslyšeli jsme volání: *Hoří!* To naše dvě stráže zpozorovaly, že palác hoří. Opravdu z několika míst vycházel hustý kouř, černý a potom narudlý, a za okamžik byla celá budova v plamenech. Za čtvrt hodiny se s příšerným hlukem zřítila střecha z barveného a lakovaného plechu a strhla s sebou tři čtvrtiny stavby.

Po několika zacházkách jsme vešli do dost široké a dlouhé ulice, kde po obou stranách stály skvělé paláce. Měla nás dovést tam, odkud jsme vyšli, ale trestanec, který nám dělal průvodce, nám nedokázal nic ukázat; byl nám k užitku jen tím, že občas nesl našeho raněného, který už šel ztěžka. Cestou jsme viděli procházet kolem nás několik mužů s dlouhými vousy a zlověstnými tvářemi, které záře zápalných pochodní v jejich rukou činila ještě hroznějšími; nevěděli jsme, co mají v úmyslu, a nechali jsme je projít.

Potkali jsme několik myslivců gardy a ti nám řekli, že město pálí sami Rusové a že muži, které jsme potkali, mají tohle za úkol. Za chvíli jsme přistihli tři z těch bídníků, jak zapalují pravoslavný chrám. Když nás uviděli, dva odhodili pochodně a utekli; přiblížili jsme se ke třetímu, který tu svou odhodit nechtěl a naopak se snažil svůj záměr provést; ale rána pažbou do týla s jeho tvrdošíjností skoncovala.

V tu chvíli jsme potkali patrolu fyzilírů-myslivců[1], kteří stejně jako my zabloudili. Seržant, který jí velel, mi vyprávěl, že narazili na trestance, kteří zapalovali několik domů, a jednomu z nich musel šavlí useknout ruku v zápěstí, aby pochodeň pustil, ale když pochodeň upadla, sebral ji levou rukou, aby zapaloval dál: museli ho zabít.

---

[1] **fyzilíři** — Pluky fyzilírů-granátníků a fyzilírů-myslivců vznikly v císařské gardě roku 1806 a patřily ke Střední gardě, mezi Starou a Mladou gardu. Autor sloužil u fyzilírů-granátníků.

O kus dál jsme slyšeli křik několika žen, které francouzsky volaly o pomoc: vešli jsme do domu, odkud křik vycházel, v domnění, že jsou to armádní markytánky, které se perou s Rusy. Když jsme vstoupili, viděli jsme tu a tam rozházené různé kostýmy, které se nám zdály velmi bohaté, a přišly k nám dvě úplně rozcuchané dámy. Doprovázel je chlapec mezi dvanácti a patnácti lety; prosily nás o ochranu před vojáky ruské policie, kteří jim chtěli zapálit obydlí a nedávali jim čas odnést si věci, mezi nimiž byla Caesarova róba, Brutova přilba a brnění Johanky z Arku, neboť ty dámy nám řekly, že jsou herečky, a to francouzské, ale že jejich manželé museli násilím odejít s Rusy. Zabránili jsme tomu, aby byl dům tentokrát zapálen; zmocnili jsme se ruských policistů, byli čtyři, a dovedli je k našemu pluku, který byl stále na Gubernátorském náměstí; tam jsme po velkých útrapách došli ve dvě hodiny ráno, a to právě z opačné strany, než odkud jsme vyšli.

Když se plukovník dozvěděl, že jsme zpátky, přišel za námi, aby nám dal najevo svou nespokojenost, a chtěl, abychom se mu zodpovídali, kde jsme byli od sedmi hodin předešlého večera. Ale když uviděl naše zajatce a našeho raněného a když jsme mu vylíčili nebezpečí, která jsme od svého odchodu podstoupili, řekl nám, že je rád, že nás vidí zpátky, protože jsme mu působili velké starosti.

Když jsem se rozhlédl po náměstí, kde pluk tábořil, měl jsem dojem, že vidím shromáždění všech národů světa, neboť naši vojáci byli oblečeni jako Kalmyci, Číňané, kozáci, Tataři, Peršané a Turci a jiní byli zahaleni do bohatých kožešin. Někteří měli dokonce na sobě francouzské dvorní šaty a u boku kordy, jejichž ocelové jílce se blyštěly jako diamant. K tomu si přidejte náměstí pokryté vším, co si lze přát z lahůdek, vína a likérů habaděj, málo čerstvého masa, mnoho šunek a velkých ryb, trochu mouky, ale chleba ne.

Toho dne, patnáctého, den po našem příchodu, opustil pluk v devět hodin ráno Gubernátorské náměstí a přesunul se do okolí Kremlu, kde se právě ubytoval císař, a protože jsem měl službu teprve necelých čtyřiadvacet hodin, nechali mě s patnácti muži u gubernátorova paláce. Kolem desáté jsem viděl přijíždět na koni nějakého generála; myslím,

že to byl generál Pernety[1].[2] Hnal před svým koněm ještě mladého člověka, oblečeného do kožichu z ovčí kůže, přepásaného červeným vlněným pásem. Generál se mě zeptal, jestli jsem velitel stráže, a když jsem přisvědčil, řekl mi: „Dobře! Toho člověka ubodáte bodáky; právě jsem ho přistihl s pochodní v ruce, jak zapaluje palác, kde jsem ubytován!“

Hned jsem určil čtyři muže, aby generálův rozkaz vykonali. Ale francouzský voják se pro takové chladnokrevné popravy příliš nehodí: rány, které mu zasadili, neprošly jeho kožichem; nejspíš bychom mu kvůli jeho mládí zachránili život (a navíc nevypadal jako trestanec), ale generál, stále přítomen, aby viděl, zda se jeho rozkazy plní, odjel teprve tehdy, když viděl, jak nešťastník padl po výstřelu do boku, který na něj vypálil jeden voják, aby ho netrápil bodáky. Nechali jsme ho na náměstí.

Za chvíli přišel jiný člověk, moskevský obyvatel, původem Francouz, a Pařížan, který se vydával za majitele lázní. Přišel mě požádat o ochranu, protože, jak říkal, mu chtějí dům zapálit. Dal jsem mu čtyři muže, ti se za chvíli vrátili a řekli, že je pozdě, že ty rozlehlé lázně jsou celé v plamenech.

Několik hodin po té nešťastné popravě mi přišli muži ze stráže říct, že se jedna žena, která šla přes náměstí, vrhla na mrtvé tělo nešťastného mladíka. Šel jsem se na ni podívat; snažila se nám vysvětlit, že je to její muž nebo příbuzný. Seděla na zemi, držela hlavu mrtvého na klíně, hladila ho po tváři, občas ho políbila, a neuronila ani slzu. Nakonec, unaven pohledem na výjev, nad nímž mi krvácelo srdce, jsem ji odvedl na strážnici; podal jsem jí sklenku likéru a ona ji s chutí vypila, pak druhou, potom třetí a tolik, kolik jsme jí chtěli dát. Nakonec nám dala na srozuměnou, že zůstane tři dny, kde je, a počká, až mrtvý vstane z mrtvých; v tom věřila jako prostý ruský lid, že po třech dnech se člověk vrací; nakonec usnula na pohovce.

V pět hodin se naše rota vrátila na náměstí; měla znovu pohotovost, takže ačkoli jsem si myslel, že si odpočinu, měl jsem službu na dalších čtyřiadvacet hodin. Zbytek pluku i část ostatní gardy zdolávaly oheň

---

[1] **Joseph-Marie de Pernety** (1766–1856). Dělostřelecký generál, za ruského tažení velitel dělostřelectva I. sboru maršála Davouta. Dělostřelectvu gardy nevelel, jak píše autor v poznámce; tomu velel generál Jean-Barthélemot Sorbier. V předloze Pernetty.

[2] Později jsem se dozvěděl, že to opravdu byl generál Pernety, velitel pěšího dělostřelectva císařské gardy. *(Pozn. aut.)*

v okolí Kremlu; na chvíli se to podařilo, ale pak se rozhořel silněji než kdy předtím.

Od chvíle, kdy byla rota zpátky na náměstí, posílal kapitán patroly do různých čtvrtí: jednu poslal opět k lázním, ale ta se za chvíli vrátila a kaprál, který jí velel, nám řekl, že ve chvíli, kdy přišel, se budova s hrozným hlukem zřítila a jiskry, unášené daleko západním větrem, zapálily různá místa.

Celý večer a část noci nám naše patroly neustále přiváděly ruské vojáky, které nacházely ve všech čtvrtích města; oheň je vyháněl z domů, kde se schovávali. Byli mezi nimi dva důstojníci, jeden od armády, druhý od domobrany: první se nechal bez námitek odzbrojit, odevzdal šavli a žádal jen, abychom mu nechali zlatou medaili, kterou měl na boku; ale druhý, mladý muž, který měl kromě šavle ještě pás plný nábojů, se odzbrojit nechtěl, a protože mluvil velmi dobře francouzsky, říkal nám, že je od domobrany: to byly jeho důvody, ale nakonec jsme mu dali pochopit ty naše.

O půlnoci začalo znovu hořet v okolí Kremlu; i tentokrát se podařilo oheň zdolat. Ale šestnáctého ve tři hodiny ráno se rozhořel ještě prudčeji a hořelo dál.

V té noci z patnáctého na šestnáctého mě, stejně jako dva moje přátele, poddůstojníky jako já, popadla chuť projít se městem a navštívit Kreml, o kterém se tolik mluvilo… Vydali jsme se na cestu: pochodně na cestu jsme nepotřebovali, ale protože jsme měli chuť navštívit domy a sklepy moskevských pánů, vzal si každý z nás s sebou jednoho muže z roty, opatřeného svíčkami.

Moji kamarádi už cestu trochu znali, protože ji šli dvakrát, ale protože se každou chvíli všechno měnilo, jak se ulice zasypávaly troskami, brzy jsme zabloudili. Když jsme nějaký čas šli bez určitého směru, tak jak nám to oheň dovoloval, potkali jsme naštěstí jednoho Žida, který si rval vousy a vlasy, když viděl hořet svou synagogu, chrám, v němž byl rabínem. Protože mluvil německy, vylíčil nám své trápení a řekl, že on a jiní jeho víry uložili do chrámu všechno nejcennější, co měli, aby to zachránili, ale že je teď všechno ztraceno. Snažili jsme se toho syna Izraele utěšit, vzali jsme ho pod paží a řekli mu, ať nás dovede do Kremlu.

Nemohu si bez smíchu vzpomenout, že se nás ten Žid uprostřed takové pohromy zeptal, jestli nemáme něco na prodej nebo na výměnu.

Myslím, že se tak zeptal ze zvyku, protože v tu chvíli nebyl žádný obchod možný.

Prošli jsme několika čtvrtěmi, z nichž velká část byla v plamenech, a všimli si mnoha krásných ulic ještě nedotčených, až jsme došli na malé, trochu vyvýšené náměstí nedaleko řeky Moskvy, odkud nám Žid ukázal věže Kremlu, které byly díky záři plamenů vidět jako za bílého dne; zastavili jsme se na chvíli v té čtvrti a prohlédli si sklep, z něhož vycházelo několik kopiníků gardy. Vzali jsme tam víno a cukr a mnoho kandovaného ovoce; naložili jsme to Židovi a ten všechno nesl pod naší ochranou. Bylo už světlo, když jsme došli k prvnímu okruhu hradeb Kremlu: prošli jsme branou z šedého kamene, nad níž byla malá zvonice se zvonem, k poctě velkého svatého Mikuláše, který stál ve výklenku pod branou, vlevo od vchodu. Toho velkého svatého, který měl nejméně šest stop a byl bohatě oděn, uctíval každý Rus, který šel kolem, i trestanci: je to patron Ruska.

Když jsme byli za prvním okruhem hradeb, zahnuli jsme vpravo, a když jsme prošli ulicí, kterou jsme jen s velkými potížemi překonali kvůli zmatku, jaký tam nastal po požáru, který právě vypukl v několika domech, kde se usadily markytánky gardy, došli jsme nikoli bez námahy k vysoké zdi, nad níž čněly velké věže. V určitých vzdálenostech se na vrcholcích věží tyčí velcí zlacení orli. Když jsme prošli velkou branou, octli jsme se na náměstí naproti paláci. Císař tam byl od předešlého dne, neboť ze čtrnáctého na patnáctého spal na jednom předměstí.

Když jsme přišli, potkali jsme tam přátele od 1. pluku myslivců, kteří měli pohotovost, a ti si nás nechali na snídani. Jedli jsme tam dobré maso, což se nám už dlouho nestalo; pili jsme tam také výtečné víno. Žid, kterého jsme měli stále s sebou, musel přes všechen odpor jíst s námi a ochutnat šunku. Je ovšem pravda, že myslivci, kteří měli mnoho stříbrných prutů pocházejících z mincovny, mu slíbili, že s ním budou obchodovat; ty pruty byly velké jako cihla a měly její tvar: našlo se jich mnoho.

Bylo už skoro poledne a my jsme ještě seděli u stolu se svými přáteli, opřeni zády o obrovská děla, která stojí po obou stranách brány zbrojnice naproti paláci, když se ozvalo: „Do zbraně!“ Hořelo v Kremlu. Za chvíli padaly hořící oharky na dvůr, kde stálo dělostřelectvo gardy se všemi muničními vozy; vedle bylo velké množství koudele, kterou tam

Rusové nechali a která už zčásti hořela. Strach z výbuchu způsobil trochu zmatku, hlavně kvůli přítomnosti císaře, kterého takřka přinutili Kreml opustit.

Mezitím jsme se rozloučili s přáteli a vydali se za plukem. Náš průvodce, jemuž jsme vysvětlili, kde pluk je, nás vedl směrem, kudy to podle něj bylo kratší, ale nepodařilo se nám tam proniknout; plameny nás zahnaly zpět. Museli jsme počkat, až se uvolní průchod, protože v tu chvíli všechno kolem Kremlu hořelo a prudký vítr, který už nějakou dobu foukal neobyčejnou silou, nám házel pod nohy hořící kusy dřeva, takže jsme se museli schovat v podzemní chodbě, kde už bylo mnoho lidí. Zůstali jsme tam dost dlouho, a když jsme vyšli, potkali jsme pluky gardy, které se odebíraly do okolí zámku Petrovskoje[1], kam se měl ubytovat císař. Jediný prapor, první od 2. pluku myslivců, zůstal v Kremlu: ten uchránil palác před požárem, protože se do něj císař osmnáctého ráno vrátil. Zapomněl jsem říct, že kníže z Neuchâtelu[2], který se chtěl přesvědčit o rozsahu požáru kolem Kremlu, vystoupil s jedním důstojníkem na jednu z plochých střech paláce, ale málem je odnesla prudkost větru.

Vítr i oheň trvaly dál, ale jeden průchod byl volný: ten, kudy právě vyjel císař. Vydali jsme se jím a za chvíli jsme byli na břehu řeky Moskvy. Šli jsme podél nábřeží, dokud jsme nenarazili na ulici méně zachvácenou ohněm, nebo na jinou úplně vyhořelou, neboť v té, kterou právě projel císař, se po jeho průjezdu zřítilo několik domů a nedalo se jí projít.

Konečně jsme se ocitli ve čtvrti úplně lehlé popelem, kde se náš Žid snažil poznat ulici, která nás měla dovést na Gubernátorské náměstí; jen s velkou námahou nacházel její stopy.

Novým směrem, kterým jsme se dali, jsme měli Kreml po levé ruce. Jak jsme šli, vítr nám foukal horký popel do očí a nedovolil nám vidět; pronikali jsme ulicemi bez jiné nehody než trochu popálených nohou, protože se muselo chodit po plechových deskách ze střech a po popelu, který byl ještě žhavý a pokrýval všechny ulice.

---

[1] **Petrovskij palác** — Petrovskij putěvoj dvorec, zámeček na Petrohradské silnici severozápadně od tehdejší Moskvy, kam se Napoleon 16. září 1812 před požárem uchýlil a odkud se 18. září vrátil do Kremlu.

[2] **Louis-Alexandre Berthier** (1753–1815). Maršál od roku 1804, svrchovaný kníže z Neuchâtelu a kníže z Wagramu; v letech 1804–1814 náčelník Napoleonova generálního štábu. V předloze Neufchâtel.

Měli jsme za sebou už velký kus cesty, když se nám najednou vpravo otevřel volný prostor; byla to židovská čtvrť, kde domky, všechny dřevěné a malé, vyhořely až do základů: při tom pohledu náš průvodce vykřikne a padne bez vědomí. Rychle jsme ho zbavili nákladu, který nesl: vytáhli jsme z něj láhev likéru a dali mu spolknout pár kapek; potom jsme mu ho nalili do tváře. Za chvíli otevřel oči. Zeptali jsme se ho, proč se mu udělalo zle. Dal nám na srozuměnou, že jeho dům padl za oběť plamenům a že jeho rodina nejspíš zahynula, a když to říkal, znovu omdlel, takže jsme ho museli proti své vůli opustit, ačkoli jsme nevěděli, co si bez průvodce počneme uprostřed takového bludiště. Bylo však třeba se k něčemu rozhodnout: dali jsme náš náklad jednomu z našich mužů a šli dál; ale za chvíli jsme se museli zastavit, protože jsme měli před sebou překážky.

Vzdálenost, kterou bylo třeba urazit k další ulici, byla nejméně tři sta kroků; neodvažovali jsme se ji přejít kvůli horkému popelu, který nás mohl oslepit. Zatímco jsme se radili, navrhl mi jeden z přátel, abychom to proběhli jedním dechem; radil jsem ještě počkat; ostatní souhlasili se mnou, ale ten, kdo mi to navrhl, když viděl, že váháme, a aniž nám dal čas na rozmyšlenou, zvolal: „Kdo mě má rád, za mnou!“ A rozběhne se poklusem; druhý se pustí za ním se dvěma našimi muži a já zůstanu s tím, kdo nesl náklad, což byly ještě tři láhve vína, pět likérů a kandované ovoce.

Ale sotva udělali třicet kroků, zmizeli nám z očí: první upadl, jak byl dlouhý; ten, kdo běžel za ním, ho hned zvedl. Oba poslední si zakryli tvář rukama a ušli tomu, aby je popel oslepil, jako toho prvního, který už neviděl, neboť je zahalil vír toho prachu. První, který neviděl, křičel a nadával jako čert: ostatní ho museli vést, ale nemohli ho přivést zpátky, ani se vrátit tam, kde jsem byl já s mužem a nákladem. A já jsem se neodvažoval k nim přejít, protože průchod byl čím dál nebezpečnější. Musel jsem čekat přes hodinu, než jsem k nim mohl dojít. Mezitím ten, kdo skoro oslepl, si musel na vymytí očí pomočit kapesník, dokud si je nebude moci vymýt vínem, které jsme měli: s mužem, který zůstal se mnou, jsme zatím jednu láhev vypili.

Když jsme byli zase pohromadě, viděli jsme, že jít dál bez nebezpečí není možné. Rozhodli jsme se vrátit, ale ve chvíli, kdy jsme se obraceli, napadlo nás vzít si každý velkou plechovou desku a krýt si jí hlavu, držet ji na straně, odkud přicházel vítr, plameny a popel; vzali jsme si

tedy každý jednu. Ohnuli jsme je, abychom je mohli použít jako štít, přiložili jsme si je na levé rameno a drželi oběma rukama, takže jsme měli chráněnou hlavu i levou stranu. Natiskli jsme se k sobě a se všemi možnými opatřeními, aby nás nic nezavalilo, jsme vyrazili, v čele jeden voják, za ním já a vedl jsem za ruku toho, kdo skoro neviděl, a ostatní šli za námi. Konečně jsme s velkou námahou přešli, a několikrát nás to málem porazilo.

Když jsme přešli, ocitli jsme se v nové ulici, kde jsme zahlédli několik židovských rodin a několik Číňanů, schoulených po koutech a hlídajících to málo věcí, které zachránili nebo vzali jiným. Zdáli se překvapení, že nás vidí: nejspíš ještě v té čtvrti žádné Francouze neviděli. Přistoupili jsme k jednomu Židovi a dali mu na srozuměnou, že nás musí dovést na Gubernátorské náměstí. Šel s námi otec se synem, a protože v tom ohnivém bludišti přetínaly ulice někdy zřícené domy, jindy domy v plamenech, došli jsme teprve po zacházkách a velkých potížích s hledáním průchodů a po několika zastávkách, v jedenáct hodin v noci, tam, odkud jsme vyšli předešlého dne.

Od příchodu do Moskvy jsem si takřka neodpočinul; lehl jsem si tedy na krásné kožešiny, které naši vojáci nanosili v hojnosti, a spal jsem až do sedmi hodin ráno.

Rota ještě nebyla vystřídána, protože všechny pluky, i fyzilíři a dokonce Mladá garda, jež byla k dispozici maršálu Mortierovi, právě jmenovanému gubernátorem města, už šestatřicet hodin zdolávaly požár, který, sotva se s ním skončilo na jedné straně, začínal na jiné. Zachránilo se však dost obydlí, a dokonce víc, než bylo třeba k ubytování, ale nebylo to bez námahy, neboť Rostopčin dal odvézt všechny stříkačky. Pár se jich ještě našlo, ale nepoužitelných.

Během dne šestnáctého vyšel rozkaz zastřelit každého, koho přistihnou při zakládání ohně. Ten rozkaz se hned začal plnit. Nedaleko Gubernátorského náměstí bylo jiné malé náměstí, kde několik žhářů zastřelili a pak pověsili na stromy: tomu místu se pak už vždycky říkalo *náměstí Oběšenců*.

Hned v den našeho vstupu dal císař maršálu Mortierovi rozkaz zabránit drancování. Ten rozkaz byl vydán v každém pluku, ale když se vědělo, že město zapalují sami Rusové, nebylo už možné vojáky udržet: každý si vzal, co potřeboval, i věci, které nepotřeboval.

V noci na sedmnáctého mi kapitán dovolil vzít si deset mužů na službu, s jejich šavlemi, a jít opatřit potraviny. Dvacet poslal jiným směrem, neboť marodéření, nebo chcete-li drancování,[1] bylo dovoleno, s doporučením počínat si co nejspořádaněji. A tak jsem se vypravil už na třetí noční výpravu.

Prošli jsme velkou ulicí, která navazovala na naše náměstí. Ačkoli v ní dvakrát založili oheň, podařilo se ho zdolat a od té doby se ji štěstím podařilo uchránit. Proto se v ní usadilo několik vyšších důstojníků a velké množství armádních úředníků. Prošli jsme ještě dalšími, z nichž zbylo jen místo vyznačené plechovými deskami ze střech; vítr předešlého dne z nich odvál popel.

Došli jsme do čtvrti, kde všechno ještě stálo: bylo tam vidět jen několik kočárů bez koní. Panovalo tam hluboké ticho. Prohlédli jsme kočáry: nic v nich nebylo, ale sotva jsme je minuli, ozval se za námi divoký výkřik, opakovaný dvakrát a ze dvou různých vzdáleností. Chvíli jsme naslouchali a už jsme nic neslyšeli. Pak jsme se rozhodli vejít do dvou domů, já s pěti muži do prvního a jeden kaprál s ostatními pěti do druhého. Rozsvítili jsme lucerny, které jsme měli s sebou, a se šavlí v ruce jsme se chystali vejít do těch, o nichž jsme soudili, že v nich najdeme věci, které by se nám mohly hodit.

Ten, do kterého jsem chtěl vejít já, byl zamčený a dveře pobité velkými železnými pláty; to nám trochu zkřížilo plány, protože jsme nechtěli dělat hluk jejich vyrážením. Ale všimli jsme si, že sklep, jehož dveře vedly do ulice, je otevřený, a dva muži do něj sestoupili. Našli tam padací dvířka, která vedla do domu, takže pro ně bylo snadné nám dveře otevřít. Vešli jsme a viděli jsme, že jsme v krámu s koloniálním zbožím: v domě nebylo nic přeházeno, jen v jídelně byl trochu nepořádek. Na stole ještě leželo vařené maso; na truhle leželo několik pytlů plných měďáků; snad je nechtěli, nebo nemohli odnést.

Když jsme prošli celý dům, chystali jsme se nabrat zásoby, neboť jsme tam našli mouku, máslo, spoustu cukru a kávu a také velký sud plný vajec, uložených ve vrstvách v ovesné slámě. Zatímco jsme vybírali a nesmlouvali o cenu, protože nám připadalo, že můžeme se vším naložit, jak chceme, když to bylo opuštěné a každou chvíli to mohlo padnout za oběť plamenům, poslal mi kaprál, který vešel z druhé strany, vzkaz, že dům, kde je, patří kočárníkovi a stojí v něm přes třicet ma-

[1] Naši vojáci nazývali drancování města „moskevským jarmarkem“. *(Pozn. aut.)*

lých elegantních vozíků, kterým Rusové říkají *drožky*. Vzkázal mi také, že v jedné světnici leží na rohožích z rákosí několik ruských vojáků, kteří, překvapeni, že vidí Francouze, poklekli, se zkříženýma rukama na prsou a čelem k zemi, a prosili o milost; ale protože viděli, že jsou ranění, poskytli jim pomoc a dali jim vodu, protože si ji sami opatřit nemohli, tak těžká byla jejich zranění, a z téhož důvodu nám nemohli uškodit.

Hned jsem šel ke kočárníkovi vybrat dva hezké a velmi pohodlné vozíky, abychom na ně naložili potraviny, které jsme nacházeli, a mohli je pohodlněji převézt. Viděl jsem raněné: bylo mezi nimi pět dělostřelců gardy s přeraženýma nohama; bylo jich sedmnáct a mnozí byli Asiaté, snadno k poznání podle způsobu, jakým zdravili.

Když jsem vycházel z domu se svými vozíky, zahlédl jsem tři muže, jednoho ozbrojeného kopím, druhého šavlí a třetího s hořící pochodní, jak zapalují kupcův dům, aniž si toho všimli muži, které jsem nechal uvnitř, tak byli zaměstnáni balením a vybíráním dobrých věcí, které tam byly. Když jsme je uviděli, hlasitě jsme vykřikli, abychom ty tři lotry vyděsili, ale k našemu překvapení se ani jeden nehnul; klidně se dívali, jak přicházíme, a ten s kopím se hrdě postavil, jako by se chtěl bránit, pokud se přiblížíme. To pro nás bylo dost obtížné, protože jsme měli jen šavle. Ale přišel kaprál se dvěma nabitými pistolemi, které právě našel ve světnici s raněnými; jednu mi dal a tou, která mu zbyla, chtěl srazit toho s kopím. Já jsem mu v tom ale zatím zabránil, protože jsem nechtěl dělat hluk, aby se nám jich na krk nesesypalo víc.

Když to viděl jeden Bretonec z našich mužů, popadl malou oj jednoho z vozíků, roztočil ji a vyrazil proti tomu chlapovi, který se v takovém způsobu boje nevyznal a v témž okamžiku měl obě nohy přeražené. Když padal, strašně vykřikl, ale rozzlobený Bretonec mu nedal čas vykřiknout podruhé, neboť mu zasadil do hlavy druhou ránu tak prudkou, že dělová koule by to líp nesvedla. Byl by udělal totéž s ostatními dvěma, kdybychom ho nezadrželi. Ten s pochodní v ruce ji nechtěl pustit: utekl se svou hořící pochodní dovnitř kupcova domu a dva muži ho pronásledovali. Teprve dvě rány šavlí ho přivedly k rozumu. Pokud jde o třetího, ten se po dobrém podrobil a hned ho zapřáhli do nejvíc naloženého vozíku spolu s jiným chlapem, kterého právě chytili na ulici.

Připravili jsme všechno k odchodu. Oba naše vozíky byly naložené vším, co obchod obsahoval: na první, do kterého jsme zapřáhli své dva

Rusy a který byl nejvíc naložený, jsme dali sud plný vajec, a aby nám naši vozkové nemohli utéct, byli jsme tak prozíraví, že jsme je přivázali silným provazem kolem pasu na dvojitý uzel; druhý měli táhnout čtyři naši muži, dokud nenajdeme spřežení jako u prvního.

Ale tu, ve chvíli, kdy jsme měli vyrazit, vidíme, že hoří kočárníkův dům! Myšlenka, že ti nešťastníci zahynou v hrozných bolestech, nás přiměla zastavit se a jít jim na pomoc. Hned jsme tam šli a jen tři muže jsme nechali hlídat vozíky. Přenesli jsme ubohé raněné pod kůlnu, oddělenou od hlavních budov. To bylo všechno, co jsme mohli udělat. Když jsme vykonali tento skutek lidskosti, vyrazili jsme co nejrychleji, aby nám požár nepřehradil cestu, protože bylo vidět, že hoří na několika místech, a to směrem, kterým jsme měli jít.

Ale sotva jsme ušli pětadvacet kroků, nešťastní ranění, které jsme právě přenesli, začali děsivě křičet. Zastavili jsme se znovu, abychom viděli, oč jde. Kaprál tam šel se čtyřmi muži. Chytla sláma, které bylo na dvoře hodně, a oheň se šířil k místu, kde ti nešťastníci leželi. Udělal se svými muži všechno, co se dalo, aby je uchránil před upálením. Potom se k nám vrátili, ale nejspíš zahynuli.

Pokračovali jsme v cestě, a ze strachu, aby nás oheň nepřekvapil, jsme své první spřežení poháněli do klusu ranami plochou šavle. Přesto jsme se mu nevyhnuli, neboť když jsme byli ve čtvrti u Gubernátorského náměstí, zjistili jsme, že velká ulice, kde se ubytovalo mnoho vyšších důstojníků a armádních úředníků, je celá v plamenech. Zapálili ji už potřetí. Ale také naposledy.

Když jsme byli na začátku ulice, všimli jsme si, že oheň hoří jen místy a že se dají ta místa, kde řádil, proběhnout. První domy ulice nehořely. U těch, které hořely, jsme se zastavili, abychom viděli, zda je lze bez nebezpečí proběhnout. Několik se už zřítilo; ty, pod nimiž nebo kolem nichž jsme měli projít, hrozily také, že se na nás zřítí a pohltí nás v plamenech. Dlouho jsme ale v tom postavení zůstat nemohli, protože jsme právě zjistili, že domy, které jsme minuli, když jsme do ulice vcházeli, také hoří.

Byli jsme tedy chyceni nejen zpředu a zezadu, ale i zprava a zleva, a za chvíli byla všude jen ohnivá klenba, pod kterou bylo třeba projít. Rozhodlo se, že vozíky pojedou napřed; chtěli jsme, aby jako první projel ten, do kterého byli zapřaženi Rusové, ale ti přes několik ran plochou šavle dělali potíže. Druhý, který táhli naši vojáci, vyrazil vpřed, a jak se

navzájem povzbuzovali, překonali nejnebezpečnější místo co nejšťastněji. Když jsme to viděli, zdvojnásobili jsme rány na záda našich Rusů, a ti ze strachu před něčím horším vyrazili s křikem „*Hurá!*“[1] a projeli co nejrychleji, ne ovšem, aniž ucítili žár a podstoupili velká nebezpečí, protože tam ležel různý nábytek, který se právě vyvalil do ulice.

Sotva projel poslední vozík, přeběhli jsme totéž místo poklusem: tu jsme se ocitli na křižovatce, kde se sbíhaly čtyři široké a dlouhé ulice, které jsme viděli celé v plamenech. A ačkoli zrovna hustě pršelo, požár šel přesto dál, neboť každou chvíli bylo vidět, jak obydlí, a dokonce celé ulice mizí v kouři a troskách.

Bylo však třeba jít dál a co nejrychleji se dostat tam, kde byl pluk, ale s lítostí jsme viděli, že to nejde a že musíme počkat, až celá ulice lehne popelem, aby se uvolnil průchod. Rozhodlo se, že se vrátíme; to jsme hned udělali. Když jsme došli k místu, kudy jsme prošli, Rusové tentokrát ze strachu z výprasku neváhali a šli první, ale sotva urazili polovinu cesty k bezpečnému místu, a ve chvíli, kdy jsme se za nimi chystali tím nebezpečným průchodem, ozval se příšerný hluk: to praskaly klenby a padaly hořící trámy a železné střechy, které se zřítily na vozík. V okamžiku bylo všechno zničeno, i s vozky, po kterých jsme už nepátrali, ale litovali jsme svých zásob, hlavně vajec.

Nedokázal bych vylíčit, v jak kritické situaci jsme se ocitli. Byli jsme obklíčeni ohněm a neměli jsme kudy ustoupit. Naštěstí bylo na křižovatce dost místa, aby nás plameny nezasáhly, takže jsme mohli počkat, až jedna ulice úplně vyhoří a otevře nám průchod.

Zatímco jsme čekali na vhodnou chvíli k útěku, všimli jsme si, že jeden z nárožních domů je obchod italského cukráře, a ačkoli jsme se div neupekli, napadlo nás, že by bylo dobré zachránit pár hrnců dobrých věcí, které tam mohly být, pokud by to ovšem šlo: dveře byly zamčené; v prvním patře bylo otevřené okno; náhoda nám opatřila žebřík, ale byl příliš krátký; postavili ho na sud, který stál u domu, a tak byl dost dlouhý, aby se naši vojáci dostali nahoru a dovnitř.

Ačkoli část domu už hořela, nic je nezastavilo. Otevřeli dveře a my jsme k svému velkému překvapení a uspokojení zjistili, že se odtud nic neodneslo. Našli jsme tam všemožné kandované ovoce, mnoho likérů, spoustu cukru, ale největší radost nám udělaly a nejvíc nás překvapily

[1] *Hurá!* Což znamená: *Vpřed! (Pozn. aut.)*

tři velké pytle mouky. Naše překvapení se zdvojnásobilo, když jsme našli hrnce hořčice z ulice Saint-André-des-Arts č. 13 v Paříži.

Pospíšili jsme si a celý krám vyprázdnili a uprostřed křižovatky, kde jsme stáli, jsme z toho udělali sklad, dokud nebudeme moci všechno dopravit k naší rotě.

Protože pořád pršelo, udělali jsme si z dveří domu přístřešek a zřídili tábořiště, kde jsme zůstali přes čtyři hodiny a čekali, až se uvolní průchod.

Mezitím jsme si napekli koblihy se zavařeninou, a když jsme mohli vyrazit, odnesli jsme na zádech všechno, co se dalo vzít. Druhý vozík a pytle mouky jsme nechali pod dohledem pěti mužů, abychom si pro ně pak přišli s dalšími.

Vozík se nedal použít vůbec, protože střed ulice, kudy bylo třeba projít, zatarasilo množství krásného rozbitého a napůl spáleného nábytku, klavíry, křišťálové lustry a nekonečně mnoho dalších věcí té největší nádhery.

Konečně, když jsme prošli náměstím Oběšenců, došli jsme v deset hodin dopoledne k rotě: vyšli jsme předešlého dne v deset. Hned po příchodu jsme bez otálení poslali pro všechno, co jsme nechali za sebou: deset mužů hned vyrazilo; za hodinu se vrátili, každý s nákladem, a přes všechny překážky přivezli i vozík, který jsme tam nechali. Vyprávěli nám, že museli vyklidit místo, kde byl první vozík zavalen i s Rusy, a že ti byli celí spálení, zuhelnatělí a scvrklí.

Téhož dne, osmnáctého, nás vystřídali ze služby na náměstí a šli jsme převzít svá ubytování nedaleko prvního okruhu hradeb Kremlu, v krásné ulici, kterou velkou částí oheň ušetřil. Naší rotě přidělili velkou kavárnu, neboť v jednom ze sálů byly dva kulečníky, a nám poddůstojníkům dům jednoho bojara, který k ní přiléhal. Naši vojáci kulečníky rozebrali, aby bylo víc místa; někteří si ze sukna udělali pláště.

Ve sklepích roty jsme našli velké množství vína a jamajského rumu a také velký sklep plný sudů výborného piva, obložených ledem, aby zůstalo v létě chladné. U našeho bojara patnáct velkých beden šumivého šampaňského a mnoho španělského vína.

Naši vojáci téhož dne objevili velký sklad cukru; postarali jsme se, abychom si ho udělali velkou zásobu, a ta nám po celou dobu, co jsme zůstali v Moskvě, sloužila k přípravě punče, což jsme ani jediný den nevynechali, k velkému povyražení. Každý večer jsme ho ve velké stříbrné

míse, kterou ruský bojar zapomněl odvézt a do které se vešlo nejméně šest lahví, připravovali nejméně třikrát nebo čtyřikrát. K tomu si přidejte krásnou sbírku dýmek, v nichž jsme kouřili výtečný tabák.

Devatenáctého nás v Kremlu před palácem přehlížel císař. Téhož dne večer mě opět určili do oddílu složeného z fyzilírů-myslivců a granátníků a z eskadrony polských kopiníků, celkem dvě stě mužů; naším úkolem bylo uchránit před požárem Letní palác carevny na jednom z okrajů Moskvy. Tomu oddílu velel generál, o němž si myslím, že to byl generál Kellermann.

Vyrazili jsme v osm hodin večer; bylo půl desáté, když jsme tam došli. Uviděli jsme rozlehlé sídlo, které mi připadalo velké jako zámek Tuileries, ale postavené ze dřeva a pokryté štukem, který působil jako mramor. Hned se rozestavily stráže venku a naproti paláci se zřídila velká stráž, kde byla velká strážnice. Pro větší bezpečnost se vyslaly patroly. Mně uložili, abych s několika muži prohlédl vnitřek a zjistil, zda se tam někdo neskrývá.

Při té příležitosti jsem měl to štěstí, že jsem prošel to obrovské sídlo, zařízené vším nejbohatším a nejskvělejším, co Asie a Evropa vytvářejí. Zdálo se, že se na jeho výzdobě ničím nešetřilo, a přece za necelou hodinu úplně shořelo, neboť sotva čtvrt hodiny poté, co bylo všechno připraveno, aby ho nikdo nezapálil, byl přes všechna opatření zapálen zepředu, zezadu, zprava i zleva, aniž bylo vidět, kdo to dělá; zkrátka oheň se objevil na víc než dvanácti místech najednou. Bylo vidět, jak šlehá ze všech oken půd.

Generál hned volá sapéry, aby se pokusili oheň izolovat, ale to nešlo: neměli jsme stříkačky, ba ani vodu. Za chvíli jsme viděli, jak zpod velkých schodišť, podzemní chodbou zámku, vycházejí a klidně odcházejí nějací muži, z nichž někteří měli ještě napůl hořící pochodně; vyběhlo se za nimi a zatkli je. Byli to ti, kdo palác právě zapálili; bylo jich jednadvacet. Dalších jedenáct zatkli na jiné straně, ale ti, jak se zdálo, ze zámku nevyšli. Neměli u sebe nic, co by naznačovalo, že se na tom novém požáru podíleli; přesto se ukázalo, že víc než polovina z nich jsou trestanci.

Všechno, co jsme mohli udělat, bylo zachránit několik obrazů a jiných vzácných předmětů, mezi nimiž byly imperátorské ornáty, jako sametové pláště podšité hermelínem, a mnoho jiných, neméně vzácných věcí, které jsme pak museli opustit.

Hořelo snad teprve půl hodiny, když se zvedl prudký vítr, a za necelých deset minut nás obklíčil všeobecný požár, takže jsme nemohli ani ustoupit, ani postoupit. Několik mužů bylo zraněno hořícími kusy dřeva, které síla větru hnala s příšerným hlukem. Z toho pekla jsme se dostali teprve ve dvě hodiny ráno, a to už plameny pohltily přes půl míle plochy, neboť celá ta čtvrť byla postavena ze dřeva, a s největší elegancí.

Vydali jsme se zpátky směrem ke Kremlu: vedli jsme s sebou své zajatce, celkem dvaatřicet, a protože jsem měl v noci strážní službu, měl jsem na starosti i zadní voj a eskortu zajatců, s rozkazem dát ubodat bodáky ty, kdo by chtěli utéct nebo by nechtěli jít.

Mezi těmi nešťastníky byly nejméně dvě třetiny trestanců se zlověstnými tvářemi; ostatní byli měšťané střední vrstvy a příslušníci ruské policie, snadno k poznání podle stejnokroje.

Cestou jsem si mezi zajatci všiml člověka v docela čistém zeleném kabátě, který plakal jako dítě a každou chvíli opakoval dobrou francouzštinou: „Můj Bože! Při požáru jsem ztratil ženu a syna!“ Všiml jsem si, že víc želí syna než ženy; zeptal jsem se ho, kdo je. Odpověděl mi, že je Švýcar z okolí Curychu a už sedmnáct let učí v Moskvě němčinu a francouzštinu. Pak dál plakal a zoufal si a pořád opakoval: „Můj drahý syn! Můj ubohý syn!…“

Bylo mi toho nešťastníka líto, utěšoval jsem ho, že je možná najde, a protože jsem věděl, že má zemřít jako ostatní, rozhodl jsem se ho zachránit. Vedle něho šli dva muži, kteří se pevně drželi pod paží, jeden mladý a druhý už starší; zeptal jsem se Švýcara, kdo jsou; řekl mi, že je to otec se synem, oba krejčí. „Ale,“ odpověděl mi, „otec je šťastnější než já, není od syna odloučen, mohou zemřít spolu!“ Věděl, jaký osud ho čeká, neboť rozuměl francouzsky a slyšel rozkaz, který byl o nich vydán.

Ve chvíli, kdy ke mně mluvil, jsem viděl, jak se najednou zastavil a díval se zmateným pohledem; zeptal jsem se ho, co mu je: neodpověděl mi. Za chvíli mu z hrudi vyšel hluboký vzdech a znovu se rozplakal a řekl mi, že hledá místo, kde stál jeho dům, že je to opravdu tady, že ho poznává podle velkých kamen, která ještě stála, neboť je třeba říct, že bylo stále vidět jako za bílého dne, a to nejen ve městě, ale i daleko za ním.

V tu chvíli se čelo kolony, před nímž šel oddíl polských kopiníků, zastavilo a nevědělo kudy dál kvůli velké zácpě v užší ulici, způsobené

sesutými troskami. Využil jsem té chvíle, abych vyhověl přání toho nešťastníka podívat se, zda v popelu svého domu nenajde mrtvoly syna a ženy. Nabídl jsem mu, že ho doprovodím; vstoupíme na místo, kde stál dům: nejdřív nevidíme nic, co by potvrzovalo jeho neštěstí, a už jsem ho utěšoval, že se jistě zachránili, když tu najednou u dveří do sklepa zahlédnu něco velkého a beztvarého, černého a scvrklého. Přistoupil jsem, prohlížel jsem to a nohou odhrnoval všechno, co mi bránilo tu věc poznat; viděl jsem, že je to mrtvola. Ale nebylo možné rozeznat, jestli je to muž nebo žena: především jsem na to neměl čas, protože člověk, kterého se to týkalo a který stál vedle mne jako omámený, strašlivě vykřikl a padl na dlažbu. S pomocí jednoho vojáka, který stál blízko mne, jsme ho zvedli. Když trochu přišel k sobě, procházel v zoufalství místem, kde stál dům, a s posledním výkřikem zavolal jméno svého syna a vrhl se do sklepa, kde jsem ho slyšel padnout jako pytel.

Chuť jít za ním mě nepopadla: pospíšil jsem si za oddílem a přemýšlel smutně o tom, co jsem právě viděl. Jeden z mých přátel se mě zeptal, co jsem udělal s tím člověkem, který mluvil francouzsky; vylíčil jsem mu tragický výjev, který jsem právě viděl, a protože se pořád stálo, navrhl jsem mu, ať se jde na to místo podívat. Došli jsme až ke dveřím do sklepa; tam jsme slyšeli sténání; můj kamarád navrhl, abychom sestoupili dolů a pomohli mu, ale protože jsem věděl, že kdybychom ho odtud vytáhli, vedli bychom ho na jistou smrt, neboť všichni měli být po příchodu zastřeleni, namítl jsem mu, že je velká neopatrnost lézt do temného místa bez světla.

Naštěstí se ozval povel: „Do zbraně!“, aby se znovu vyrazilo, ale protože bylo třeba ještě chvíli počkat, než se pohne levé křídlo, zůstali jsme ještě chvíli na témž místě, a když jsme se chystali odejít, slyšeli jsme, že někdo jde; otočil jsem se. Představte si mé překvapení, když se objevil ten nešťastník, vypadal jako přízrak a nesl v náručí kožešiny, do nichž, jak říkal, chtěl pohřbít syna a ženu, neboť syna našel ve sklepě mrtvého, ale nespáleného. Mrtvola u dveří byla opravdu jeho ženy; poradil jsem mu, aby se vrátil do sklepa, schoval se tam, dokud neodejdeme, a pak že bude moci vykonat svou bolestnou povinnost; nevím, jestli pochopil, ale odešli jsme.

Ke Kremlu jsme došli v pět hodin ráno; zajatce jsme uložili na bezpečném místě, ale předtím jsem se postaral, aby oba krejčí, otce a syna,

odvedli stranou, a to pro nás; byli nám, jak se ukáže, během pobytu v Moskvě velmi užiteční.

Dvacátého požár trochu polevil; maršál Mortier, gubernátor města, a generál Milhaud[1], jmenovaný velitelem města, se horlivě starali o zřízení policejní správy. Za tím účelem vybrali Italy, Němce a Francouze žijící v Moskvě, kteří se schováním vyhnuli přísným opatřením Rostopčina, který před naším příchodem obyvatele odesílal z města proti jejich vůli.

V poledne jsem z okna našeho bytu viděl zastřelit jednoho trestance; nechtěl pokleknout; přijal smrt odvážně a bil se do prsou, jako by vyzýval toho, kdo mu ji dával. O několik hodin později potkal týž osud ty, které jsme přivedli my.

Zbytek dne jsem strávil celkem klidně, totiž až do sedmi hodin večer, kdy mi adjutant-major Delaitre oznámil, abych nastoupil arest na místě, které mi určil, za to, že jsem prý nechal utéct tři zajatce svěřené mé stráži; omlouval jsem se, jak jsem mohl, a odebral se na určené místo; byli tam už jiní poddůstojníci. Tam jsem o tom popřemýšlel a byl jsem rád, že jsem zachránil tři lidi, o jejichž nevině jsem byl přesvědčen.

Světnice, v níž jsem byl, vedla na velkou úzkou galerii, kterou se chodilo do jiného křídla budovy, jehož část vyhořela, takže tam nikdo nechodil, a všiml jsem si, že zachovaná část ještě nebyla prohledána. Protože jsem neměl co dělat a jsem od přírody zvědavý, bavil jsem se procházením galerie. Když jsem byl na jejím konci, zdálo se mi, že slyším hluk ve světnici, jejíž dveře byly zavřené. Když jsem naslouchal, zdálo se mi, že slyším řeč, které nerozumím. Chtěl jsem vědět, co tam je, a zaklepal jsem. Nikdo neodpověděl a místo hluku nastalo hluboké ticho. Pak jsem se podíval klíčovou dírkou a zahlédl muže ležícího na pohovce a dvě stojící ženy, které ho, jak se zdálo, nabádaly k tichu; protože jsem rozuměl několika slovům polsky, a polština je ruštině velmi blízká, zaklepal jsem podruhé a požádal o vodu; žádná odpověď. Ale na druhou žádost, kterou jsem doprovodil pořádným kopancem do dveří, mi přišli otevřít.

Vešel jsem tedy; obě ženy, když mě uviděly, utekly do jiné světnice. Nejdřív jsem zavřel dveře, kterými jsem vešel; člověk ležící na pohovce se nehýbal; hned jsem v něm poznal trestance s tou nejodpornější a nejšpinavější tváří, stejně jako jeho vous a celý úbor, složený z ovčího ko-

[1] **Édouard Milhaud** (1766–1833). Divizní generál jízdy, bývalý člen Konventu.

žichu staženého koženým opaskem. Měl vedle sebe kopí a dvě zápalné pochodně a za pasem dvě pistole, a těch věcí jsem se nejdřív zmocnil. Pak jsem vzal jednu z pochodní, silnou jako moje paže, a uštědřil jsem mu jí ránu do boku, až otevřel oči. Když mě ten chlap uviděl, vymrštil se, jako by po mně chtěl skočit, ale upadl, jak byl dlouhý. Pak jsem mu nastavil hlaveň jedné z pistolí, které jsem mu vzal; podíval se na mě znovu tupě, a když chtěl vstát, znovu upadl. Nakonec se mu podařilo postavit se. Protože jsem viděl, že je opilý, vzal jsem ho za paži, vyvedl ze světnice a dovedl na konec galerie, která oddělovala světnice, a když stál na kraji schodiště, příkrého jako žebřík, strčil jsem do něj: skutálel se dolů jako sud, skoro až ke dveřím strážnice, která byla naproti schodišti. Muži ze stráže ho odvlekli do světnice určené pro všechny jemu podobné, které každou chvíli zatýkali; zkrátka už jsem o něm neslyšel.

Po té výpravě jsem se vrátil do světnice a zamkl se v ní, a když jsem se ještě přesvědčil, že mi nic nemůže uškodit, otevřel jsem dveře do druhé světnice, kde jsem při vstupu zahlédl obě Dulcineje sedět na pohovce. Když mě uviděly, nezdály se překvapené; mluvily na mě obě najednou; nerozuměl jsem ani slovu. Chtěl jsem vědět, jestli mají něco k jídlu; tomu porozuměly dokonale, neboť mi hned naservírovaly okurky, cibuli a velký kus solené ryby s trochou piva, ale chleba ne. Za chvíli mi ta mladší přinesla láhev, kterou nazvala *kosalki*; když jsem to ochutnal, poznal jsem gdaňskou jalovcovou, a za necelou půlhodinu jsme láhev vyprázdnili, neboť jsem zjistil, že moje dvě Moskvanky pijí líp než já. Zůstal jsem ještě chvíli s oběma sestrami, neboť mi daly najevo, že sestry jsou; pak jsem se vrátil do své světnice.

Když jsem vešel, našel jsem tam jednoho poddůstojníka z roty, který mě přišel navštívit a už dlouho na mě čekal. Zeptal se mě, odkud jdu; když jsem mu vylíčil svou příhodu, nedivil se už mé nepřítomnosti a byl nadšený, protože, jak mi řekl, se nedá najít nikdo, kdo by vypral prádlo; když nám náhoda opatřila dvě moskevské dámy, jistě se budou cítit velmi poctěny, že mohou prát a spravovat prádlo francouzským vojákům. V deset hodin, když už všichni spali, protože jsme nechtěli, aby někdo věděl, že máme ženy, se poddůstojník vrátil se seržant-majorem[1] pro naše dvě krásky. Nejdřív dělaly trochu potíže, protože nevěděly, kam je vedou; ale když daly najevo, že si přejí, abych je doprovodil,

[1] **seržant-major** — Nejvyšší poddůstojník roty, který vedl její písemnosti, rozpisy služby a výdej žoldu.

šel jsem až do bytu a ony s námi šly ochotně a se smíchem. Byl tam volný kabinet, a tam jsme je usadili, když jsme ho slušně zařídili tím, co jsme našli v jejich světnici, a ještě lépe vším krásným a elegantním, co moskevské šlechtičny nemohly odvézt, takže z tlustých služek, jak vypadaly, se hned staly baronky, ovšem takové, které nám praly a spravovaly prádlo.

Nazítří ráno, jednadvacátého, jsem slyšel silnou palbu z pušek; dozvěděl jsem se, že právě zastřelili několik dalších trestanců a policistů, kteří byli přistiženi, jak zapalují nalezinec a nemocnici s našimi raněnými; za chvíli ke mně přiběhl seržant-major, že jsem volný.

Když jsem se vrátil do bytu, uviděl jsem naše krejčí, ty dva muže, které jsem zachránil, už při práci; šili velké pelerínky ze sukna z kulečníků, které stály ve velkém sále kavárny, kde byla ubytována rota, a které byly rozebrány, aby bylo víc místa. Vešel jsem do světnice, kde byly zavřené naše ženy; praly a vedlo se jim to dost špatně. Není divu, měly na sobě hedvábné šaty nějaké baronky! Nezbývalo nám ale nic jiného než se obrnit trpělivostí. Zbytek dne jsme věnovali zařizování našeho bytu a shromažďování zásob, jako bychom měli v tom městě zůstat dlouho. Na přezimování jsme měli ve skladu sedm velkých beden šumivého šampaňského, mnoho španělského vína, portské; vlastnili jsme pět set lahví jamajského rumu a měli jsme k dispozici přes sto velkých homolí cukru, a to všechno pro šest poddůstojníků, dvě ženy a jednoho kuchaře.

Maso bylo vzácné; ten večer jsme měli krávu; nevím, odkud se vzala, nejspíš z místa, odkud ji brát nebylo dovoleno, neboť jsme ji zabili v noci, aby nás nikdo neviděl.

Měli jsme také mnoho šunek, protože se našel velký sklad; k tomu si přidejte spoustu solených ryb, několik pytlů mouky a dva velké sudy plné loje, který jsme měli za máslo; piva bylo dost; zkrátka, to byly naše zásoby pro tuto chvíli, kdybychom ovšem měli v Moskvě přezimovat.

Večer jsme dostali rozkaz provést kontrolní apel; konal se v deset hodin; chybělo osmnáct mužů. Zbytek roty klidně spal v sále s kulečníky; leželi na bohatých kožešinách ze sobolů, na kůžích lvů, lišek a medvědů; část měla hlavu zavinutou do bohatých kašmírských šátků, uvázaných do velkého turbanu, takže v té poloze vypadali spíš jako sultáni než jako granátníci gardy: chyběly jim už jen hurisky.

Kvůli nepřítomným jsem apel protáhl až do jedenácti, abych je nemusel hlásit jako chybějící; opravdu se za chvíli vrátili, prohnutí pod nákladem. Mezi pozoruhodnými věcmi, které přinesli, bylo několik stříbrných desek s reliéfy; každý také přinesl prut z téhož kovu, velký a tvarovaný jako cihla. Zbytek tvořily kožešiny, indické šály a hedvábné látky protkávané zlatem a stříbrem. Požádali mě ještě o dovolení podniknout hned dvě další cesty pro víno a kandované ovoce, které nechali v jednom sklepě: dovolil jsem jim to a šel s nimi kaprál. Je dobré vědět, že ze všech věcí, které unikly požáru, jsme si my poddůstojníci vždycky brali poplatek nejméně dvacet procent.

Dvaadvacátý den byl věnován odpočinku, rozmnožování zásob, zpěvu, kouření, smíchu a pití a procházkám. Téhož dne jsem navštívil jednoho Itala, obchodníka s rytinami, který bydlel v naší čtvrti a jehož dům nevyhořel.

Třiadvacátého ráno zastřelili na dvoře kavárny jednoho trestance. Téhož dne přišel rozkaz být připraveni na příští ráno k přehlídce před císařem.

Čtyřiadvacátého v osm hodin ráno jsme vyrazili do Kremlu. Když jsme tam došli, bylo tam už ze stejného důvodu shromážděno několik pluků armády; toho dne bylo mnoho povýšení a uděleno mnoho vyznamenání. Ti, kdo při této přehlídce dostali odměny, se dobře zasloužili o vlast, neboť nejednou prolili krev na poli cti.

Využil jsem té příležitosti, abych si podrobně prohlédl pozoruhodnosti, které Kreml skrýval. Zatímco několik pluků procházelo přehlídkou, navštívil jsem chrám svatého Michala, určený k pohřbívání ruských carů. Do tohoto chrámu se v prvních dnech po našem příchodu vloudili vojáci gardy od 1. pluku myslivců, kteří měli v Kremlu pohotovost, v domnění, že tam najdou velké poklady, které tam prý byly ukryty; prošli obrovské krypty, ale místo pokladů našli jen kamenné hrobky pokryté sametem, s nápisy na stříbrných deskách. Našli tam také několik lidí z města, kteří se tam uchýlili pod ochranu mrtvých, v domnění, že tam budou v bezpečí, a mezi nimi i mladou a hezkou osobu, o níž se říkalo, že patří k jedné z prvních moskevských rodin, a která se pošetile zamilovala do jednoho vyššího armádního důstojníka. Dopustila se ještě větší pošetilosti, že ho následovala na ústupu. A tak jako mnoho jiných zahynula zimou, hladem a bídou.

Když jsem vyšel z krypt chrámu svatého Michala, šel jsem se podívat na slavný zvon a prohlédl jsem si ho do všech podrobností. Je vysoký devatenáct stop; dobrá část ho je zaryta do země, nejspíš vlastní vahou, za tu dobu, co leží na zemi, od požáru, který strávil věž, kde visel, a jejíž základy jsou ještě vidět. Velké trámy, na kterých visel, jsou k němu ještě připevněny, ale uprostřed zlomené.

Nedaleko odtud, naproti paláci, je zbrojnice, kde po obou stranách brány stojí dvě obří děla; o kus dál vpravo je katedrála se svými devíti věžemi neboli zvonicemi pokrytými zlacenou mědí. Na nejvyšší z věží byl vidět kříž Ivana Velikého[1], který se tyčil nade vším; byl třicet stop vysoký, dřevěný, pokrytý silnými plechy zlaceného stříbra a ze všech stran ho držely rovněž zlacené řetězy.

O několik dní později dostali muži od služby, tesaři a jiní, rozkaz ho sundat, aby se převezl jako trofej do Paříže, ale když ho uvolňovali, strhla ho vlastní váha; málem zabil a strhl s sebou všechny muže, kteří ho drželi za řetězy; totéž se stalo s velkými orly, kteří se tyčili na vysokých věžích kolem hradeb Kremlu.

Bylo poledne, když jsme přehlídku skončili; při odchodu jsme prošli pod postranní branou, kde stojí velký svatý Mikuláš, o němž jsem mluvil výše. Viděli jsme tam mnoho ruských otroků, kteří se modlili, klaněli se a křižovali před velkým svatým; nejspíš se přimlouvali proti nám.

Pětadvacátého jsme s několika přáteli procházeli rozvalinami města. Prošli jsme několika čtvrtěmi, které jsme ještě neviděli: všude se uprostřed trosek potkávali ruští sedláci, špinavé a odporné ženy, židovky i jiné, smíšené s vojáky armády, a hledali ve sklepech, které se odkrývaly, ukryté věci, které mohly uniknout požáru. Kromě vína a cukru, které tam nacházeli, bylo vidět některé obtížené šály, kašmírovými šátky, nádhernými sibiřskými kožešinami a také látkami protkávanými hedvábím, zlatem a stříbrem, a jiné se stříbrnými mísami a jinými vzácnými věcmi. Proto bylo vidět Židy s jejich ženami a dcerami, jak našim vojákům dělají všemožné nabídky, aby od nich získali pár kousků, které jim často jiní vojáci armády zase sebrali.

---

[1] **Ivan Veliký** — Zvonice Ivana Velikého v moskevském Kremlu, se svými kolem osmdesáti metry nejvyšší stavba tehdejší Moskvy; Francouzi z ní na Napoleonův rozkaz sňali pozlacený kříž, který měl být odvezen do Paříže.

Téhož dne večer zapálili pravoslavný chrám naproti našemu bytu, přiléhající k paláci, kde byl ubytován maršál Mortier. Přes pomoc, kterou naši vojáci poskytli, se ho nepodařilo uhasit. Ten chrám, který zůstal celý zachovaný a kde se nic nehnulo z místa, lehl v mžiku popelem. Ta nehoda byla o to politováníhodnější, že se tam uchýlilo mnoho nešťastníků s tím málem věcí, které jim zbyly, a dokonce se tam už několik dní sloužily bohoslužby.

Šestadvacátého jsem měl stráž u císařských kočárů, které umístili do kůlen na jednom z okrajů města, naproti velkým kasárnám, která požár ušetřil a kde byla ubytována část prvního armádního sboru. Abych tam se svou stráží došel, musel jsem projít přes míli plochy v troskách, ležící skoro na levém břehu řeky Moskvy, kde bylo vidět už jen tu a tam několik štítů kostelů; ostatní lehlo popelem. Na pravém břehu bylo ještě vidět několik hezkých osamělých venkovských domů, z nichž část rovněž vyhořela.

Nedaleko místa, kde jsem zřídil svou stráž, stál dům, který unikl požáru; šel jsem se na něj ze zvědavosti podívat. Náhoda mě tam svedla s člověkem, který velmi dobře mluvil francouzsky a řekl mi, že je ze Štrasburku a že ho osud přivedl do Moskvy několik dní před námi. Vyprávěl mi, že obchoduje s rýnskými víny a šumivým šampaňským a že nešťastnou souhrou okolností přichází o víc než milion, jak tím, co mu dlužili, tak víny, která měl ve skladu a která shořela, a také tím, co jsme vypili a ještě každý den pijeme. Neměl ani kousek chleba. Nabídl jsem mu, aby se se mnou podělil o rýžovou polévku, a on to s vděčností přijal.

V očekávání míru, který se zdál blízký, vydával císař rozkazy, aby se v Moskvě všechno zorganizovalo, jako by se tam mělo přezimovat. Začalo se nemocnicemi pro raněné armády; s ruskými raněnými se zacházelo stejně jako s našimi.

Dbalo se o to, aby se co nejvíc shromáždily zásoby všeho druhu, které byly na různých místech města. Několik chrámů, které unikly požáru, bylo otevřeno a vráceno bohoslužbě. Nedaleko našeho obydlí, v téže ulici, byl katolický kostel; sloužil v něm mši francouzský emigrantský kněz. Kostel nesl jméno svatého Ludvíka. Podařilo se dokonce obnovit divadlo a ujišťovali mě, že se tam hrálo s francouzskými a italskými herci. Ať už se hrálo nebo ne, jedno vím jistě: dostali zaplaceno na šest měsíců, a to proto, aby Rusové uvěřili, že jsme odhodláni v tom městě přezimovat.

Sedmadvacátého, když jsem se vrátil ze stráže u kočárů, byl jsem příjemně překvapen, že mě přišli navštívit dva krajané. Byli to Flament, rodák z Péruwelzu, vélita u dragounů gardy, a Melet, dragoun u téhož pluku; ten byl z Condé. Ten den přišli vhod, protože jsme měli chuť se smát. Pozvali jsme své dragouny na večeři a na večer.

Na různých marodérských výpravách nám naši vojáci přinesli mnoho mužských i ženských kostýmů všech národů, dokonce i francouzské kostýmy z doby Ludvíka XVI., a všechny ty šaty byly té největší nádhery. Proto jsme večer po večeři navrhli uspořádat ples a obléci se do všech kostýmů, které jsme měli. Zapomněl jsem říct, že Flament nám hned po příchodu oznámil zprávu, která nás velmi zarmoutila, totiž neštěstí statečného podplukovníka Martoda[1], velitele dragounského pluku, k němuž patřili Flament a Melet. Dva dny před pětadvacátým byli s dvěma sty dragouny na průzkumu v okolí Moskvy a padli do zálohy, a když na ně zaútočily tři tisíce mužů, jízdy i dělostřelectva, byl plukovník Martod smrtelně raněn, stejně jako jeden kapitán a jeden adjutant-major, kteří padli do zajetí, když bojovali jako zoufalci. Nazítří si plukovník dal poslat své věci, ale další den jsme se dozvěděli o jeho smrti.

Vracím se k našemu plesu, který byl opravdovým masopustním plesem, neboť jsme se všichni přestrojili.

Začali jsme tím, že jsme naše ruské ženy oblékli za francouzské dámy, totiž za markýzy, a protože nevěděly, jak se do toho pustit, měli jsme na starosti jejich toaletu Flament a já. Naši dva ruští krejčí byli za Číňany, já za ruského bojara, Flament za markýze, zkrátka každý z nás si vzal jiný kostým, i naše markytánka, máma Dubois, která zrovna přišla a oblékla si bohatý národní kroj ruské dámy. Protože jsme neměli paruky pro naše markýzy, učesal je holič roty. Jako pomádu jim dal lůj a jako pudr mouku; zkrátka byly vyšňořené, jak to jen šlo, a když bylo všechno připraveno, pustili jsme se do tance. Zapomněl jsem říct, že jsme mezitím pili spoustu punče, o jehož přísun se staral Melet, starý dragoun, a že naše markýzy i markytánka, ačkoli pití snášely velmi dobře, měly už zamlžené hlavy od velkých sklenic punče, které čas od času s rozkoší vypily.

---

[1] **Louis-Ignace Marthod** (1771–1812). Rodák z Chambéry, major (podplukovník) dragounů císařské gardy, od roku 1810 baron císařství. Na průzkumu u Moskvy byl 25. září 1812 obklíčen přesilou, několikrát raněn a zajat a začátkem října zemřel v ruském zajetí v Kaluze. V předloze Martod.

Jako hudbu jsme měli flétnu, na kterou hrál jeden seržant-major, a bubeník roty ho do taktu doprovázel. Začalo se písní:

Probodnem jim boky v šiku,
ram, ram, ram, tam plam,
tirelire, ram plam.

Ale sotva hudba začala a máma Dubois vykročila s furýrem roty[1], se kterým tančila naproti, už tu máme naše markýzy, kterým naše divoká hudba nejspíš seděla, jak začnou skákat jako Tataři, doprava a doleva, roztahují nohy i ruce, padají na zadek a vstávají, aby zase padly. Člověk by řekl, že mají v těle ďábla. To by pro nás bylo docela obyčejné, kdyby byly oblečené ve svých ruských šatech, ale vidět francouzské markýzy, které bývají obvykle tak vážné, skákat jako posedlé, to nás rozesmálo k nepříčetnosti, takže flétnista nemohl pokračovat; bubeník ho ale nahradil a bubnoval útok. Tehdy markýzy začaly nanovo a ještě divočeji, až padly únavou na podlahu. Zvedli jsme je a zatleskali jim, potom jsme zase pili a tančili až do čtyř hodin ráno.

Máma Dubois, pravá markytánka, která dovedla odhadnout cenu šatů, jež měla na sobě, neboť byly z hedvábí protkávaného zlatem a stříbrem, odešla beze slova. Ale když vyšla ven, seržant, který měl strážní službu, uviděl v ulici tak časně ráno cizí dámu, a v domnění, že udělá dobrý úlovek, šel k ní a chtěl ji vzít pod paží a odvést do své světnice. Ale máma Dubois, která měla muže a v těle punč, vlepila seržantovi takovou facku, že ho povalila na zem. Křičel: „Stráž!“ Stráž se chopila zbraní, a protože jsme ještě nespali, sešli jsme dolů, abychom ji vysvobodili. Seržant však zuřil tak, že jsme mu jen s největší námahou vysvětlili, že neměl pravdu, když chtěl zatknout ženu jako máma Dubois.

Osmadvacátého a devětadvacátého jsme se opět věnovali svým zásobám; za tím účelem jsme ve dne chodili na průzkum a v noci, abychom neměli konkurenci, jsme si chodili pro to, čeho jsme si všimli.

Třicátého nás na ulici před naším bytem přehlížel inspektor. Když přehlídka skončila, zachtělo se plukovníkovi ukázat inspektorovi, jak je pluk ubytován. Když přišla řada na naši rotu, vzal s sebou plukovník kapitána, důstojníka a seržanta, kteří měli týdenní službu, a adjutant-major Roustan, který byt znal, šel napřed a staral se o to, aby otevíral světnice, kde byla rota. Když viděl skoro všechno, zeptal se plukov-

[1] **furýr** — Poddůstojník, který měl na starosti ubytování roty, výdej potravin a výstroje a její písemnosti.

ník: „A poddůstojníci, jak jsou na tom?“ — „Velmi dobře,“ odpověděl adjutant-major Roustan. A hned se dá do otevírání dveří našich světnic.[1] Ale bohužel jsme nevytáhli klíč ze dveří kabinetu, kde se zdržovaly naše Dulcineje a který jsme vždycky vydávali za skříň. Hned ho otevře, ale překvapen, že je tam prostor, podívá se a zahlédne ptáčky. Nic neřekne, zavře dveře a dá si klíč do kapsy.

Když sešel na ulici a uviděl mě už zdálky, ukázal mi klíč, a když ke mně se smíchem přistoupil, řekl mi: „Á, máte zvěřinu v kleci, a jako sobci se o ni nedělíte s přáteli! Ale co u čerta s těmi potvůrkami děláte a kde jste je ulovili? Nikde nejsou k vidění!“ Tu jsem mu vyprávěl, jak a kdy jsem je našel a že nám perou prádlo. „V tom případě,“ řekl nám, obraceje se na seržant-majora a na mě, „mi je laskavě na pár dní půjčíte, aby mi vyprali košile, protože jsou hrozně špinavé, a doufám, že jako dobří kamarádi mi to neodmítnete.“ Téhož večera si je odvedl; nejspíš vypraly všechny důstojnické košile, protože se vrátily teprve za sedm dní.

Prvního října dostal silný oddíl pluku rozkaz vyrazit na píci několik mil od Moskvy, k velkému dřevěnému zámku. Našli jsme tam velmi málo: vůz naložený senem byl celou naší kořistí. Na zpáteční cestě jsme potkali ruskou jízdu, která kolem nás kroužila na koních, ale vážně zaútočit se neodvážila. Je ovšem pravda, že jsme šli tak, abychom jim ukázali, že by nad námi nezvítězili, neboť ačkoli nás bylo nesrovnatelně méně, vyřadili jsme jim z boje několik jezdců. Pronásledovali nás až na čtvrt míle od Moskvy.

Druhého jsme se dozvěděli, že císař právě vydal rozkaz vyzbrojit Kreml; na všech věžích zdi, která tvoří okruh Kremlu, se mělo rozmístit třicet děl a houfnic různých ráží.

Třetího dostali muži od služby z každého pluku gardy rozkaz kopat zem a odnášet materiál ze starých zdí, které bourali ženijní sapéři kolem Kremlu, a ze základů, které se vyhazovaly do povětří minami.

Čtvrtého jsem zase já doprovázel muže od služby, které určili z naší roty. Nazítří ráno byl vedle mne zabit jeden ženijní plukovník cihlou, která mu spadla na hlavu z miny, kterou právě odpálili. Téhož dne jsem u jednoho kostela viděl několik mrtvol, které měly ohlodané nohy a ruce, nejspíš od vlků nebo psů; těch tam bylo velké množství.

---

[1] Je dobré vědět, že jsme si dali z našeho bytu do bytu roty prorazit spojovací dveře. *(Pozn. aut.)*

Dny, kdy jsme neměli službu, jsme trávili pitím, kouřením a smíchem a hovory o Francii a o vzdálenosti, která nás od ní dělila, a také o tom, že se od ní možná vzdálíme ještě víc. Když přišel večer, přijímali jsme do své společnosti naše dvě moskevské otrokyně, řekl bych spíš naše dvě markýzy, neboť od našeho plesu jsme jim jinak neříkali, a ty nám stačily v pití punče z jamajského rumu.

Zbytek našeho pobytu v tom městě uběhl v přehlídkách a parádách, až do dne, kdy přijel kurýr a oznámil císaři, právě když přehlížel několik pluků, že Rusové porušili příměří a znenadání napadli Muratovu jízdu, ve chvíli, kdy to nečekal.

Hned po přehlídce byl vydán rozkaz k odchodu a v okamžiku byla celá armáda v pohybu; ale teprve večer se náš pluk dozvěděl rozkaz být připraven k odchodu na příští den.

Před odchodem jsme našim dvěma moskevským ženám i našim dvěma krejčím dali jejich díl kořisti, kterou jsme nemohli odnést; dvacetkrát se vrhli na zem, aby nám poděkovali, a líbali nám nohy: nikdy nebyli tak bohatí!

III.

Ústup

Přehlídka mé torny. — Císař v nebezpečí. — Z Možajsku do Slavkova

Osmnáctého října večer, když nás jako každý den sedělo pohromadě několik poddůstojníků, rozvalených jako paši na kůžích z hermelínu, sobolů, lvů a medvědů a na jiných, neméně vzácných kožešinách, a kouřili z přepychových dýmek indický růžový tabák a uprostřed nás plápolal obří punč z jamajského rumu ve velké stříbrné míse ruského bojara a rozpouštěl obrovskou homoli cukru, podepřenou napříč mísy dvěma ruskými bodáky; ve chvíli, kdy jsme mluvili o Francii a o tom, jaká radost to bude vrátit se tam jako vítězové po několikaleté nepřítomnosti, kdy jsme se loučili a slibovali věrnost Mongolkám, Číňankám a Indkám, uslyšeli jsme velký hluk ve velkém salonu, kde spali vojáci roty. V tu chvíli vešel furýr, který měl týdenní službu, a oznámil nám, že podle rozkazu musíme být připraveni k odchodu.

Nazítří, devatenáctého, časně ráno se město zaplnilo Židy a ruskými sedláky; první přišli koupit od vojáků, co nemohli odnést, a druzí sbírat, co jsme vyhazovali do ulic. Dozvěděli jsme se, že maršál Mortier zůstává v Kremlu s deseti tisíci muži a s rozkazem se tam v případě potřeby bránit.

Odpoledne jsme vyrazili, ne ovšem, aniž jsme si, jak jsme mohli, udělali zásoby tekutin, které jsme naložili na vůz naší markytánky, mámy Dubois, spolu s naší velkou stříbrnou mísou; byla skoro noc, když jsme byli za městem. Za chvíli jsme se ocitli uprostřed obrovského množství vozů, které řídili lidé různých národů a které jely ve třech nebo čtyřech řadách v délce přes míli. Bylo slyšet francouzštinu, němčinu, španělštinu, italštinu, portugalštinu a ještě jiné jazyky, neboť s námi šli i moskevští sedláci a mnoho Židů: všechny ty národy s rozličnými kroji a jazyky, markytáni s plačícími ženami a dětmi, jak se v halasu tlačili v nepořádku, o jakém si nelze udělat představu. Někteří už měli vozy rozbité; ti křičeli a nadávali, takže byl kravál, až z toho třeštila

hlava. Nakonec jsme ten obrovský konvoj, konvoj celé armády, nikoli bez námahy předešli. Postupovali jsme po kalužské silnici (tam jsme byli v Asii); za chvíli jsme se zastavili a zbytek noci jsme tábořili v lese, a protože už byla hodně pokročilá, náš odpočinek nebyl dlouhý.

Sotva se rozednilo, dali jsme se znovu na pochod. Neušli jsme ještě ani míli a už jsme zase narazili na velkou část toho osudného konvoje, který nás předjel během krátkého odpočinku, jaký jsme si dopřáli. Velká část vozů už byla rozbitá a jiné nemohly dál, protože cesta byla písčitá a kola se hluboko bořila. Bylo slyšet křičet francouzsky, nadávat německy, dovolávat se Pánaboha italsky a Panny Marie španělsky a portugalsky.

Když jsme celou tu tlačenici minuli, museli jsme se zastavit a počkat na levé křídlo kolony. Využil jsem té příležitosti, abych provedl přehlídku své torny, která se mi zdála příliš těžká, a podíval se, jestli bych něco neodložil, abych si ulehčil. Byla dost dobře zásobená: měl jsem několik liber cukru, rýži, trochu suchara, půl láhve likéru, kroj čínské ženy z hedvábné látky protkávané zlatem a stříbrem, několik zlatých a stříbrných ozdobných předmětů, mezi nimi kus kříže Ivana Velikého,[1] totiž kus pláště, který ho pokrýval, ze zlaceného stříbra; ten mi dal jeden muž z roty, kterého spolu s jinými muži téhož řemesla, pokrývači a tesaři, určili k jeho sundání.

Měl jsem také svou slavnostní uniformu, velký dámský plášť na jízdu na koni (byl oříškové barvy, podšitý zeleným sametem, a protože jsem nevěděl, k čemu slouží, představoval jsem si, že žena, která ho nosila, měřila přes šest stop); dále dva stříbrné obrazy, stopu dlouhé a osm palců vysoké, s postavami v reliéfu: jeden z nich znázorňoval Paridův soud na hoře Idě. Druhý znázorňoval Neptuna na voze ze škeble, taženém mořskými koňmi. To všechno byla dokonalá práce. Kromě toho jsem měl několik medailonů a briliantovou hvězdu nějakého ruského knížete. Všechny ty věci byly určeny jako dárky a našly se ve sklepech domů, které se po požáru zřítily.

Jak je vidět, moje torna musela vážit, ale aby nebyla tak těžká, nechal jsem ležet na zemi své bílé krátké kalhoty, protože jsem dobře předvídal, že je tak brzy potřebovat nebudu. Na sobě jsem měl přes košili žlutou hedvábnou prošívanou a vatovanou vestu, kterou jsem si

[1] Zapomněl jsem říct, že uprostřed velkého kříže svatého Ivana byl malý kříž z ryzího zlata, stopu dlouhý. *(Pozn. aut.)*

sám ušil z ženské spodničky, a přes všechno velkou pelerínu podšitou hermelínem, k tomu brašnu zavěšenou na boku pod pelerínou na širokém stříbrném prýmku, s několika předměty, mezi nimiž byl zlatý a stříbrný Kristus a malá vázička z čínského porcelánu. Tyto dva kusy přečkaly ztroskotání jako zázrakem; mám je dodnes a uchovávám je jako relikvie. Dále moje výstroj, zbraně a šedesát nábojů v sumce; k tomu si přidejte zdraví, veselou mysl, dobrou vůli a naději, že vzdám hold mongolským, čínským a indickým dámám, a budete mít představu o seržantovi, vélitovi císařské gardy.[1]

Sotva jsem dokončil přehlídku své kořisti, uslyšeli jsme před sebou několik výstřelů z pušek; dali nám povel do zbraně a zrychlit krok. Za půl hodiny jsme došli na místo, kde partyzáni přepadli konvoj, doprovázený oddílem červených kopiníků gardy.

Několik kopiníků bylo zabito, stejně jako několik Rusů a koní. U jednoho vozu ležela na zemi, na zádech, hezká žena, mrtvá úlekem. Pokračovali jsme v pochodu po dost pěkné silnici. Večer jsme se zastavili a v lese jsme se utábořili na noc.

Nazítří, jednadvacátého, časně ráno jsme se dali znovu na pochod a kolem poledne jsme narazili na tlupu pravidelných kozáků, kterou jsme zahnali děly. Když jsme část dne pochodovali přes pole, zastavili jsme se u louky na břehu potoka, kde jsme strávili noc.

Dvaadvacátého pršelo. Šlo se pomalu a namáhavě až do večera, kdy jsme se zastavili a zaujali postavení u lesa. V noci jsme uslyšeli silný výbuch: později jsme se dozvěděli, že to maršál Mortier vyhodil do povětří Kreml pomocí velkého množství prachu, uloženého ve sklepích. Maršál vyšel z Moskvy tři dny po nás, dvaadvacátého, se svými deseti tisíci muži, mezi nimiž byly dva pluky Mladé gardy, s nimiž jsme se o několik dní později setkali na možajské silnici. Zbytek toho dne jsme ušli jen málo, ačkoli jsme pořád pochodovali.

Čtyřiadvacátého jsme byli nedaleko Kalugy. Téhož dne bojovala italská armáda, které velel princ Evžen[2], a další sbory, kterým velel generál

---

[1] Kvůli kontinentální blokádě se v armádě rozneslo, že máme jít do Mongolska a do Číny zmocnit se anglických držav. *(Pozn. aut.)*

[2] **Evžen de Beauharnais** (1781–1824). Syn císařovny Josefíny z prvního manželství a Napoleonův nevlastní syn, od roku 1805 místokrál Italského království. V Rusku velel IV. sboru, zvanému italská armáda.

Corbineau[1], u Malojaroslavce[2] s ruskou armádou, která nám chtěla zatarasit cestu. V tom krvavém boji bojovalo šestnáct tisíc našich proti sedmdesáti tisícům Rusů, kteří ztratili osm tisíc mužů, a my tři tisíce. Měli jsme několik vyšších důstojníků mrtvých a raněných, mezi nimi generála Delzonse[3], kterého zasáhla kulka do čela. Jeho bratr, který byl plukovníkem, mu chtěl pomoci; zasáhla ho druhá kulka; oba skonali na témž místě.

Pětadvacátého ráno jsem měl od předešlého večera stráž u malého osamělého domu, kde byl ubytován císař a kde strávil noc; slunce prosvítalo hustou mlhou, jaká v říjnu často bývá, když tu najednou a bez ohlášení vsedl na koně, provázen jen několika ordonančními důstojníky. Sotva odjel, uslyšeli jsme velký hluk; chvíli jsme si mysleli, že je to volání „Ať žije císař!“, ale slyšeli jsme křičet: „Do zbraně!“ Bylo to přes šest tisíc kozáků pod velením Platova[4], kteří pod ochranou mlhy a roklí přijeli provést *hurá*. Hned se do pláně vrhly eskadrony gardy, které měly službu; šli jsme za nimi, a abychom si cestu zkrátili, přešli jsme rokli. V okamžiku jsme byli před tím mračnem divochů, kteří vyli jako vlci a ustoupili. Naše eskadrony je nakonec dohnaly, vzaly jim zpět všechno, co odvlekli ze zavazadel a krytých vozů, a způsobily jim velké ztráty.

Když jsme vstoupili do pláně, uviděli jsme císaře skoro uprostřed kozáků, obklopeného generály a svými ordonančními důstojníky, z nichž jeden byl právě nebezpečně raněn osudným omylem: ve chvíli, kdy eskadrony vstupovaly do pláně, museli se někteří z jeho důstojníků, aby se ubránili a ubránili císaře, který byl mezi nimi a málem padl do zajetí, bít s kozáky šavlí. Jeden z ordonančních důstojníků, když zabil jednoho kozáka a několik dalších zranil, ztratil ve vřavě klobouk a upustil šavli. Ocitl se beze zbraně, vrhl se na jednoho kozáka, vyrval mu kopí a brá-

---

[1] **Jean-Baptiste Corbineau** (1776–1848). Brigádní generál jízdy. Autor se tu mýlí: Corbineau u Malojaroslavce nebyl, jeho jezdecká brigáda patřila k Oudinotovu II. sboru, který operoval v Litvě.

[2] **Malojaroslavec** — Městečko jihozápadně od Moskvy; 24. října 1812 o něj Evženův sbor svedl krvavý boj s Rusy. Když Kutuzov uzavřel cestu na jih, musel Napoleon ustupovat po zpustošené smolenské silnici.

[3] **Alexis Delzons** (1775–1812). Divizní generál v Evženově sboru; padl u Malojaroslavce 24. října 1812.

[4] **Matvej Ivanovič Platov** (1753–1818). Ataman donských kozáků, velitel kozáckých pluků ruské armády, za ústupu Francouzů jejich neúnavný pronásledovatel.

nil se jím. V tu chvíli ho zahlédl jeden jízdní granátník gardy, který ho kvůli zelenému kabátu a kopí měl za kozáka, vrhl se na něj a probodl ho šavlí.[1]

Nešťastný granátník, zoufalý, když uviděl svůj omyl, chce padnout; vrhne se mezi nepřátele a bije napravo i nalevo; všechno před ním prchá. Když jich několik zabil a padnout se mu nepodařilo, vrátil se sám, celý zkrvavený, zeptat se, jak je důstojníkovi, kterého tak nešťastně zranil. Ten se uzdravil a vrátil se do Francie na saních.

Vzpomínám si, že chvíli po té šarvátce se císař, když hovořil s králem Muratem, smál tomu, že málem padl do zajetí, neboť chybělo opravdu málo. Granátník-vélita Monfort z Valenciennes měl opět příležitost vyznamenat se, když zabil a vyřadil z boje několik kozáků.

Zůstali jsme ještě nějakou dobu v tomto postavení a pak jsme vyrazili a nechali Kalugu po levé ruce. Přešli jsme po špatném mostě bahnitou řeku s velmi příkrými břehy a dali se směrem na Možajsk.

Šestadvacátého jsme udělali opět krátký pochod, a sedmadvacátého, když jsme bez přestávky pochodovali až do večera, jsme šli nocovat k Možajsku; té noci začalo mrznout.

Osmadvacátého jsme vyrazili časně ráno a během dne, když jsme přešli říčku, jsme se ocitli na místě slavného bojiště, ještě celého pokrytého mrtvými a troskami všeho druhu. Ze země trčely nohy, ruce a hlavy; skoro všechny ty mrtvoly byly ruské, neboť naše jsme, pokud to šlo, pohřbili. Ale protože se to všechno dělalo ve spěchu, deště, které od té doby přišly, je zčásti odkryly. Nic smutnějšího k vidění než všichni ti mrtví, kteří si sotva uchovali lidskou podobu; od bitvy uplynulo dvaapadesát dní.

Šli jsme se utábořit o kus dál a prošli jsme kolem velké reduty, kde padl a byl pohřben generál Caulaincourt. Když jsme se zastavili, starali jsme se o přístřeší, abychom noc strávili co nejlépe. Rozdělali jsme oheň z trosek zbraní, muničních vozů a dělových lafet; ale s vodou jsme byli v nesnázích, neboť říčka, která tekla u našeho tábora a v níž bylo málo vody, byla plná hnijících mrtvol; museli jsme jít víc než čtvrt míle proti proudu, abychom našli pitnou. Když jsme se zařídili, šel jsem s jedním přítelem[2] prohlédnout si bojiště; došli jsme až k rokli, na totéž místo, kde si den po bitvě dal král Murat postavit stany.

---

[1] Ten důstojník se jmenoval pan Leaulteur. *(Pozn. aut.)*

[2] Seržant Grangier. *(Pozn. aut.)*

Téhož dne se rozneslo, že na bojišti našli jednoho francouzského granátníka ještě živého: měl obě nohy useknuté, jako přístřeší mu sloužila mršina koně, jehož masem se živil, a jako nápoj voda z potoka plného mrtvol. Říkalo se, že byl zachráněn: pro tu chvíli tomu dobře věřím, ale později ho museli nejspíš opustit, jako tolik jiných. Večer toho dne se u některých, kteří vyčerpali své zásoby, začal ozývat hlad. Až dosud dával každý pokaždé, když se vařila polévka, svůj díl mouky, ale když se zjistilo, že už nepřispívají všichni, začalo se jíst, co kdo měl, potajmu; společně se jedla jen polévka z koňského masa, která se vařila už několik dní.

Další den jsme šli kolem kláštera, který sloužil za nemocnici části našich raněných z velké bitvy. Mnozí tam ještě byli. Císař dal rozkaz převézt je na všech vozech, počínaje svými, ale markytáni, jimž svěřili několik těch nešťastníků, je pod různými záminkami nechali na cestě, a to proto, aby si uchovali kořist, kterou vezli z Moskvy a kterou měli vozy naložené. Té noci jsme spali v lese za Gžatskem, kde se ubytoval císař; v noci poprvé napadl sníh.

Nazítří, třicátého, byla cesta už špatná; mnoho vozů naložených kořistí se jen ztěžka vleklo, mnoho jich už bylo rozbitých a jiné, ze strachu před týmž osudem, si ulehčovaly a zbavovaly se zbytečných věcí. Ten den jsem byl v zadním voji, a protože jsem šel úplně na konci kolony, mohl jsem vidět začátek rozkladu. Silnice byla poseta vzácnými předměty, jako obrazy, svícny a mnoha knihami, neboť přes hodinu jsem sbíral svazky, chvíli jsem jimi listoval a pak je zase zahazoval, aby je sebrali jiní, kteří je zase zahodili.

Byla to vydání Voltaira, Jeana-Jacquese Rousseaua a Buffonova *Přírodopisu*, vázaná v červeném marokénu a se zlatou ořízkou.

Toho dne jsem měl to štěstí, že jsem získal medvědí kůži, kterou, jak mi řekl, voják z roty právě sebral v rozbitém voze plném kožešin. Téhož dne přišla naše markytánka o svůj povoz i s našimi potravinami a s naší velkou stříbrnou mísou, v níž jsme připravili tolik punče.

Třicátého jsme došli do Vjazmy, *pálenkového města*, jak mu říkali naši vojáci kvůli kořalce, kterou tam našli cestou do Moskvy. Císař tam zůstal na den; náš pluk šel dál.

Zapomněl jsem říct, že než jsme do toho města došli, udělali jsme dlouhou zastávku, a když jsem odešel vpravo od silnice k jedlovému le-

síku, potkal jsem jednoho seržanta myslivců gardy, kterého jsem znal.[1] Využil hotového ohně a vařil si kotlík rýže a pozval mě, abych se s ním podělil. Měl s sebou markytánku pluku, Maďarku, s níž byl co nejlépe, a ta měla ještě svůj vůz tažený dvěma koňmi a dobře zásobený potravinami, kožešinami a penězi. Zůstal jsem u nich celou zastávku, přes hodinu. Mezitím se k nám přišel ohřát jeden portugalský poddůstojník; zeptal jsem se ho, kde je jeho pluk; odpověděl mi, že je rozprášený, ale že on má s jedním oddílem za úkol doprovázet sedm až osm set ruských zajatců, kteří neměli nic k jídlu a byli nuceni jíst jeden druhého, to jest, když jeden zemřel, rozřezali ho na kusy, rozdělili si ho a snědli. Na důkaz toho, co mi říkal, mi nabídl, že mi to ukáže; odmítl jsem. Ten výjev se odehrával sto kroků od místa, kde jsme byli; za několik dní jsme se dozvěděli, že zbytek museli opustit, protože je nemohli živit.

Seržant myslivců, o kterém jsem právě mluvil, nakonec se svou markytánkou ve Vilně o všechno přišel; oba padli do zajetí.

Prvního listopadu jsme, jako předešlou noc, spali u lesa na kraji silnice: už několik dní jsme začali žít z koňského masa. To málo potravin, které jsme mohli z Moskvy odnést, bylo spotřebováno a naše útrapy začínaly s mrazem, který už byl silně cítit. Já jsem měl ještě trochu rýže, kterou jsem si schovával na poslední chvíle, neboť jsem předvídal, že nás čeká ještě větší bída.

Toho dne jsem byl opět v zadním voji, který tvořili poddůstojníci, protože už mnoho vojáků zůstávalo vzadu, aby si odpočinuli a ohřáli se u ohňů, které ti před námi při odchodu opustili. Cestou jsem zahlédl vpravo kolem velkého ohně několik mužů od různých pluků, mezi nimiž byli někteří od gardy. Adjutant-major mě k nim poslal, abych je přiměl jít dál; když jsem k nim přišel, poznal jsem Flamenta, dragounavélitu. Opékal si kus koniny na špičce šavle a pozval mě, abych se s ním podělil; vybízel jsem ho, aby šel s kolonou; odpověděl mi, že jakmile se nají, dá se znovu na cestu, ale že je na tom zle, protože musí jít pěšky ve svých jezdeckých holínkách, neboť předešlého dne v boji s kozáky, v němž tři zabil, si jeho kůň vymkl nohu, takže ho musí vést za uzdu. Naštěstí muž, který šel v tu chvíli za mnou, byl můj důvěrník a měl v torně pár mých bot, které jsem dal ubohému Flamentovi, aby se mohl obout jako pěšák a jako pěšák i jít. Rozloučil jsem se s ním a netušil jsem, že ho už neuvidím; za dva dny jsem se dozvěděl, že byl zabit u jednoho

[1] Ten seržant se jmenoval Guinard; byl rodák z Condé. *(Pozn. aut.)*

lesa, ve chvíli, kdy s jinými opozdilci, jako byl on, chtěl rozdělat oheň a odpočinout si.

Druhého, než jsme došli do Slavkova, uviděli jsme vlevo u silnice srub neboli vojenskou stanici, jakýsi velký opevněný barák, obsazený vojáky různých pluků a raněnými. Ti, kdo byli nejméně nemocní a mohli jít, se k nám přidali, a ostatní byli podle možností naloženi na vozy; pokud jde o ty nejvíce nemocné, ti byli ponecháni na milost nepříteli, spolu s lékaři a chirurgy, které tam nechali, aby se o ně starali.

IV.

Dorogobuž

Havěť. — Markytánka. — Hlad

Třetího jsme měli den odpočinku ve Slavkovu; celý den jsme vpravo od sebe viděli Rusy. Téhož dne se k nám připojily ostatní pluky gardy, které odpočívaly za námi.

Čtvrtého jsme udělali usilovný pochod, abychom došli do Dorogobuže, *zelného města*; tak jsme mu říkali kvůli velkému množství zelí, které jsme tam našli cestou do Moskvy. Z tohoto města také dal císař 25. srpna v celé armádě sečíst dělové a pěchotní náboje, které měla armáda k vystřílení ve velké bitvě. V sedm hodin večer jsme od něj byli ještě dvě míle daleko; jen s velkou námahou jsme do něj došli, neboť množství sněhu, které už napadlo, nám bránilo v chůzi. Nějakou dobu jsme dokonce bloudili, a aby nás mohli dohnat muži, kteří zůstali vzadu, bubnoval se přes dvě hodiny noční pochod, až jsme došli na místo, kde stálo město, neboť až na pár domů vyhořelo jako mnoho jiných.

Bylo dobře jedenáct hodin, když jsme měli tábor postavený, a z trosek domů jsme ještě našli dost dřeva, abychom rozdělali oheň a dobře se ohřáli. Ale už nám všechno chybělo a byli jsme tak unavení, že nikdo neměl sílu hledat koně, ukrást ho a pak sníst, takže jsme se rozhodli odpočinout si. Jeden voják z roty mi přinesl rákosové rohože, abych si na ně lehl: položil jsem je před oheň, natáhl se na ně, a s hlavou na torně a nohama u ohně jsem usnul.

Odpočíval jsem snad hodinu, když jsem po celém těle ucítil svědění, kterému jsem nemohl odolat. Mechanicky jsem si přejel rukou po prsou a po několika částech těla: jaké bylo mé zděšení, když jsem zjistil, že jsem plný havěti! Vstal jsem a za necelé dvě minuty jsem byl nahý jako prst a házel jsem do ohně košili i kalhoty. Bylo to jako palba dvou řad, tak to v plamenech praskalo, a ačkoli mi na tělo padal sníh velkými vločkami, nevzpomínám si, že by mi byla zima, tak mě zaměstnávalo, co se mi právě stalo! Nakonec jsem nad ohněm vytřepal

zbytek šatů, kterých jsem se zbavit nemohl, a oblékl si jedinou košili a jediné kalhoty, které mi zbyly. Pak, smutný a skoro s pláčem na krajíčku, jsem se rozhodl sednout si na tornu, a s hlavou v dlaních, přikrytý medvědí kůží a daleko od prokletých rohoží, na kterých jsem spal, jsem strávil zbytek noci. Ti, kdo zaujali moje místo, nic nechytili: zdá se, že jsem pobral všechno.

Další den, 5. listopadu, jsme vyrazili časně ráno. Před odchodem se v každém pluku gardy rozdávaly ruční mlýnky na mletí obilí, pokud by se nějaké našlo; ale protože nebylo co mlít a ty kusy byly těžké a zbytečné, do čtyřiadvaceti hodin jsme se jich zbavili. Ten den byl smutný, neboť část nemocných a raněných podlehla; až do toho dne vynakládali nadlidské úsilí v naději, že dojdou do Smolenska, kde se čekalo, že se najdou potraviny a zřídí se tam kvartýry.

Večer jsme se zastavili u lesa, kde přišel rozkaz postavit přístřešky na noc. Za chvíli se naší markytánce, paní Dubois, ženě holiče naší roty, udělalo zle, a zakrátko, zatímco padal sníh a byl mráz dvacet stupňů, porodila velkého chlapce: neblahé postavení pro ženu. Řeknu, že v té situaci udělal plukovník Bodelin[1], který velel našemu pluku, všechno, co se dalo, aby té ženě ulehčil, a půjčil svůj plášť, aby se jím zakryl přístřešek, pod nímž ležela máma Dubois, která snášela své bolesti statečně. Plukovní chirurg na své straně nic nešetřil; zkrátka všechno dopadlo šťastně. Téže noci naši vojáci zabili bílého medvěda a ten byl na místě snězen.

Po nejtěžší noci, jakou jsme kvůli velkému mrazu prožili, jsme se dali na cestu. Plukovník půjčil koně mámě Dubois, která držela v náručí novorozeně zabalené do ovčí kůže; ji samu přikryli plášti dvou mužů z roty, kteří v noci zemřeli.

Toho dne, 6. listopadu, byla mlha, že nebylo vidět na krok, a mráz přes dvaadvacet stupňů; rty se nám slepovaly, uvnitř nosu, nebo spíš v mozku nám mrzlo; zdálo se, že jdeme v atmosféře z ledu. Sníh za neobyčejného větru padal celý den ve vločkách tak velkých, jaké nikdo nikdy neviděl; nebylo vidět už nejen nebe, ale ani ty, kdo šli před námi.

---

[1] **Bodelin** — Narozen roku 1764 v Moulins, od roku 1809 major s hodností plukovníka a velitel pluku fyzilírů-granátníků císařské gardy, tedy Bourgognův plukovník; roku 1810 baron císařství, 13. dubna 1813 povýšen na brigádního generála. Zemřel ve Versailles. V předloze zde Bodel.

Když jsme byli blízko jedné bídné vesnice,[1] viděli jsme přijíždět tryskem kurýra, který se ptal po císaři. Za chvíli jsme se dozvěděli, že to byl generál, který vezl zprávu o Maletově[2] spiknutí, k němuž právě došlo v Paříži.

Protože místo, kde jsme stáli, bylo u lesa, a než se mohlo vyrazit, muselo se dlouho čekat, protože cesta byla úzká, tísnilo se tam mnoho lidí, a jak nás tam stálo několik přátel pohromadě na kraji silnice, podupávali jsme, aby nás nezachvátil mráz, a mluvili o svých útrapách a o hladu, který nás sžíral, ucítil jsem najednou vůni teplého chleba. Hned se otočím a vidím za sebou, blízko sebe, člověka zahaleného do velkého kožichu lemovaného kožešinou, zpod něhož vycházela ta vůně chleba, která mi stoupla do nosu. Hned ho příkře oslovím: „Pane, máte chléb; prodáte mi ho!“ Když chtěl odejít, chytil jsem ho za paži. Když viděl, že se mě nijak nezbaví, vytáhl zpod kožichu ještě úplně teplou placku, kterou jsem lačně popadl jednou rukou, zatímco druhou jsem mu podával pětifrankovou minci, abych mu ji zaplatil. Ale sotva jsem ji měl v ruce, vrhli se na ni moji přátelé, kteří stáli vedle mne, jako vzteklí a vyrvali mi ji. Na mě zbyl jen ten kousek, který jsem držel pod palcem a prvními dvěma prsty pravé ruky.

Mezitím ten člověk, byl to totiž armádní chirurg, zmizel. Udělal dobře, protože by ho snad byli zabili, aby dostali zbytek. Nejspíš přišel mezi prvními do té vesničky, o které jsem mluvil, měl to štěstí, že našel mouku, a než jsme dorazili, napekl si placky.

Za tu víc než půlhodinu, co jsme tam stáli, podlehlo na tom místě několik mužů. Mnoho jiných padlo v koloně za pochodu. Zkrátka naše řady začínaly řídnout, a byli jsme teprve na začátku svých útrap! Když jsme se zastavili, abychom co nejrychleji něco snědli, pouštěla se žilou opuštěným koním nebo těm, které se dalo odvést, aniž by to kdo viděl; krev se chytala do kotlíku, vařila se a jedla. Ale často se stávalo, že sotva se postavila na oheň, musela se sníst, buď proto, že přišel rozkaz k odchodu, nebo že Rusové byli příliš blízko. V tom druhém případě jsme se tolik neostýchali, neboť jsem někdy viděl, jak jedna část klidně jí, za-

[1] Ta vesnice se jmenuje Michajlovka. *(Pozn. aut.)*

[2] **Maletovo spiknutí** — Generál Claude-François de Malet (1754–1812) se 23. října 1812 v Paříži pokusil s podvrženou zprávou o císařově smrti v Rusku převzít moc. Pokus se zhroutil během několika hodin a Malet byl 29. října zastřelen. Napoleon se o spiknutí dozvěděl na ústupu.

tímco druhá střelbou z pušek brání Rusům v postupu. Ale když nebylo zbytí a bylo třeba místo opustit, odnesl se kotlík a každý za pochodu nabíral plnými hrstmi a jedl; proto jsme měli tváře umazané krví.

Často, když bylo třeba nechat koně ležet, protože nebyl čas je rozporcovat, stávalo se, že muži schválně zůstávali vzadu a schovávali se, aby je nikdo nenutil jít za plukem. Pak se na to maso vrhali jako žrouti; a proto se ti muži zřídkakdy znovu objevili, buď je zajal nepřítel, nebo zmrzli.

Ten den pochodu nebyl tak dlouhý jako předešlý, neboť když jsme se zastavili, bylo ještě světlo. Bylo to na místě vypálené vesnice, kde zbylo jen pár štítů domů, u nichž si vyšší důstojníci zřídili tábořiště, aby se chránili před větrem a strávili noc. Kromě bolestí, které jsme měli od velké únavy, se příšerně ozýval hlad. Ti, kterým ještě zbylo trochu potravin, jako rýže nebo krupice, se schovávali, aby je snědli. Už nebylo přátel, dívali jsme se na sebe nedůvěřivě, člověk se stával nevděčným i ke svým nejlepším kamarádům. I mně se stalo, že jsem se ke svým opravdovým přátelům zachoval nevděčně, a o tom nechci mlčet.

Toho dne mě jako všechny moje přátele sžíral hlad, ale měl jsem navíc to neštěstí, že mě sžírala i havěť, kterou jsem chytil před dvěma dny. Neměli jsme ani kousek koniny, spoléhali jsme na příchod několika mužů z roty, kteří zůstali vzadu, aby nařezali maso z padlých koní. Trápilo mě, že nemám co jíst, a prožíval jsem pocity, které bych těžko vyjádřil. Stál jsem vedle jednoho ze svých nejlepších přátel, seržanta Poumota, který stál u ohně, který jsme právě rozdělali, a rozhlížel se, jestli něco nepřichází. Najednou mu křečovitě stisknu ruku a řeknu: „Příteli, kdybych v lese potkal kohokoli s chlebem, musel by mi dát polovinu!“ Pak jsem se opravil: „Ne,“ řekl jsem mu, „zabil bych ho, abych měl všechno!“

Sotva jsem to vyslovil, vyrazil jsem velkými kroky k lesu, jako bych tam měl toho člověka s chlebem potkat. Když jsem tam došel, šel jsem čtvrt hodiny podél jeho okraje, a když jsem prudce zahnul vlevo, opačným směrem od našeho tábora, zahlédl jsem skoro na okraji lesa oheň a u něj sedícího muže. Zastavil jsem se, abych ho pozoroval, a rozeznal jsem, že má před sebou na ohni kotlík, v němž si něco vaří, neboť vzal nůž, ponořil ho dovnitř, a k svému velkému překvapení jsem viděl, že vytahuje brambor, trochu ho zmáčkl a hned ho vrátil zpátky, nejspíš proto, že nebyl uvařený.

Chtěl jsem se rozběhnout a vrhnout se na něj, ale ze strachu, aby mi neutekl, jsem se vrátil do lesa, udělal malou okliku, a dostal jsem se pár kroků za něj, aniž mě zahlédl. Ale na tom místě bylo mnoho křoví a při postupu jsem udělal hluk. Otočil se, ale já už stál u kotlíku, a aniž bych mu dal čas promluvit, oslovil jsem ho: „Kamaráde, máte brambory, prodáte mi je nebo mi je dáte, nebo vezmu kotlík!“ Trochu ho to rozhodné vystoupení překvapilo, a když jsem se se šavlí přibližoval, abych v kotlíku lovil, řekl mi, že mu to nepatří, že je to jednoho polského generála, který táboří nedaleko a jehož je sluhou; ten mu prý přikázal schovat se tam, kde je, a uvařit je, aby je měl na zítřek.

Když jsem se, aniž bych mu odpověděl, chystal si nabrat, ne ovšem, aniž bych mu nabízel peníze, řekl mi, že ještě nejsou uvařené, a protože jsem nevypadal, že bych tomu věřil, vytáhl jeden a podal mi ho, abych si ho ohmatal; vytrhl jsem mu ho a, tak jak byl, jsem ho zhltl. „Vidíte,“ řekl mi, „že se nedají jíst; schovejte se na chvíli, mějte trpělivost, a hlavně se snažte, aby vás nikdo neviděl, dokud nebudou k jídlu; pak vám nějaké dám.“

Udělal jsem, co mi řekl; schoval jsem se za keřík, ale tak blízko, že jsem ho nemohl ztratit z očí. Za pět šest minut, nevím, jestli si myslel, že jsem daleko, vstal, rozhlédl se napravo a nalevo, vezme kotlík a s ním utíká, ale ne daleko, neboť jsem ho hned zastavil a pohrozil mu, že vezmu všechno, jestli mi nebude chtít dát polovinu. Odpověděl mi znovu, že jsou jeho generála. „I kdyby byly pro císaře,“ řekl jsem mu, „musím nějaké dostat, protože umírám hlady!“ Když viděl, že se mě nezbaví jinak než tím, že mi dá, co chci, dal mi jich sedm. Dal jsem mu patnáct franků a odešel. Zavolal mě zpátky a dal mi ještě dva; zdaleka nebyly dovařené, ale nevšímal jsem si toho, jeden jsem snědl a ostatní jsem si dal do brašny. Počítal jsem, že s tím vydržím tři dny, když budu s kouskem koniny jíst dva denně.

Jak jsem šel a myslel na své brambory, spletl jsem si cestu; poznal jsem to teprve podle křiku a nadávek pěti mužů, kteří se rvali jako psi; vedle nich leželo koňské stehno, o které se přeli. Jeden z těch mužů, když mě uviděl, přišel ke mně a řekl mi, že on a jeho kamarád, oba vozatajové, šli s jinými zabít koně za lesem, a když se vraceli se svým dílem, který nesli do tábora, přepadli je tři muži od jiného pluku a chtěli jim ho vzít, ale že jestli jim ho pomohu ubránit, dají mi díl. Já jsem se zase bál téhož osudu pro své brambory a odpověděl jsem mu, že se

zastavit nemohu, ale ať chvíli vydrží, že jim pošlu někoho na pomoc. Pokračoval jsem v cestě.

Nedaleko odtud jsem potkal dva muže z našeho pluku a vylíčil jim, oč jde; šli tím směrem. Nazítří jsem se dozvěděl, že když tam přišli, viděli jen mrtvého muže, kterého právě ubili silnou jedlovou holí, a tu našli vedle něho, rudou krví. Ti tři útočníci nejspíš využili chvíle, kdy mě ten druhý prosil o pomoc, aby se zbavili toho, kdo zůstal sám.

Když jsem přišel tam, kde byl pluk, několik kamarádů se mě zeptalo, jestli jsem něco neobjevil; odpověděl jsem jim, že ne. Pak jsem zaujal své místo u ohně a udělal jako každý den: vyhrabal jsem si místo, totiž svou postel ve sněhu, a protože jsme neměli slámu, rozprostřel jsem si medvědí kůži, abych na ní ležel, s hlavou na hermelínem podšité pelerině, kterou jsem přes sebe přehodil. Chystal jsem se strávit noc, ale než jsem usnul, měl jsem ještě jeden brambor k jídlu; to jsem udělal, skrytý pod pelerínou, s co nejmenšími pohyby, ze strachu, aby si někdo nevšiml, že něco jím, a když jsem si vzal hrstku sněhu, abych se napil, dojedl jsem a usnul a dobře jsem dbal, abych v náručí držel brašnu, v níž byly mé potraviny. Několikrát v noci, když jsem se probudil, jsem do ní sáhl a spočítal své brambory. Tak jsem strávil noc a nepodělil se s přáteli, kteří umírali hlady, o to málo, co mi náhoda opatřila: je to z mé strany sobectví, které jsem si nikdy neodpustil.

Ještě se nebubnoval budíček a já už byl vzhůru a seděl na torně, protože jsem předvídal, že den bude strašný, kvůli větru, který se začínal zvedat. Udělal jsem do medvědí kůže díru a prostrčil jsem jí hlavu, takže medvědí hlava mi visela na prsou; zbytek kůže kryl mou tornu a záda, ale byla tak dlouhá, že ocas se táhl po zemi. Konečně se bubnoval budíček, potom granátnický pochod, a ačkoli ještě nebylo světlo, dali jsme se na pochod. Počet mrtvých a umírajících, které jsme při odchodu nechali v táborech, byl ohromný. Dál to bylo ještě horší, neboť na silnici jsme museli překračovat mrtvoly, které za sebou nechávaly armádní sbory, jež šly před námi: ale ještě smutnější to bylo pro ty, kdo šli za námi. Ti viděli bídu všech, kdo šli vpředu. Poslední byly sbory maršálů Neye[1] a Davouta, potom italská armáda, které velel princ Evžen.

---

[1] **Michel Ney** (1769–1815). Maršál od roku 1804, vévoda z Elchingenu, roku 1813 jmenován za Borodino knížetem moskevským; Napoleon ho nazval „nejstatečnějším ze statečných“. Za Sta dnů přešel k císaři a po druhé restauraci byl 7. prosince 1815 v Paříži zastřelen.

Šli jsme asi hodinu, když se rozednilo, a protože jsme dohnali sbory, které šly před námi, udělali jsme krátkou zastávku. Máma Dubois, naše markytánka, chtěla té chvíle odpočinku využít, aby nakojila své novorozeně, ale najednou bolestně vykřikne: její dítě bylo mrtvé a tvrdé jako dřevo. Ti, kdo byli kolem ní, ji utěšovali, že je to pro ni i pro dítě štěstí, a přes její nářek jí dítě, které tiskla k prsu, vyrvali. Dali ho jednomu sapérovi, který s otcem dítěte poodešel pár kroků od silnice. Sapér vyhloubil sekerou ve sněhu jámu: otec mezitím klečel a držel dítě v náručí. Když byla jáma hotová, políbil ho a uložil do hrobu; pak ho zasypali a bylo po všem.

O míli dál, u velkého lesa, jsme se zastavili k velké zastávce. Bylo to místo, kde nocovala část dělostřelectva a jízdy; leželo tam mnoho mrtvých a rozsekaných koní a ještě víc těch, které museli nechat ještě živé a stojící, ale ztuhlé, a ti se nechávali zabíjet bez hnutí, neboť ti, které zabili v noci nebo kteří padli únavou nebo vysílením, byli tak zmrzlí, že se z nich nedalo nic uříznout. Za toho zhoubného pochodu jsem si všiml, že nás vždycky nechávali jít, pokud možno, za jízdou a dělostřelectvem a že nás nazítří zastavovali tam, kde strávili noc, abychom se mohli živit koňmi, které při odchodu nechávali.

Zatímco pluk odpočíval a každý si chystal bídné jídlo, já jsem jako sobec vešel, aniž by mě kdo viděl, do nejhustšího lesa, abych sám zhltl jeden z brambor, které jsem pořád měl v brašně a co nejpečlivěji skrýval. Ale jaké bylo mé zklamání, když jsem se do něj chtěl zakousnout! Byl to už jen led! Chtěl jsem kousnout: zuby po něm klouzaly a nemohl jsem urvat ani kousek. Tehdy jsem litoval, že jsem se o ně předešlého dne nerozdělil s přáteli, a vrátil jsem se k nim a v ruce jsem ještě držel ten, který jsem chtěl sníst, celý rudý krví z mých rtů.

Zeptali se mě, co mi je. Aniž bych jim odpověděl, ukázal jsem jim brambor, který jsem ještě držel v ruce, i ty, které jsem měl v brašně; ale sotva jsem je ukázal, sebrali mi je. I oni se zklamali, když se do nich chtěli zakousnout; bylo vidět, jak běží k ohni, aby je rozmrazili, ale rozpustily se jako led. Mezitím přišli jiní a ptali se mě, kde jsem je vzal; ukázal jsem jim les, běželi tam, a když hledali, vrátili se a řekli mi, že nic nenašli. Byli ke mně dobří, neboť si uvařili plný kotlík koňské krve a pozvali mě, abych si vzal svůj díl. To jsem udělal, aniž jsem se dal prosit. Proto jsem si vždycky vyčítal, že jsem jednal takovým způsobem.

Vždycky si mysleli, že jsem je našel v lese; nikdy jsem je z toho omylu nevyvedl. Ale to je jen ukázka toho, co uvidíme později.

Po hodině odpočinku se kolona znovu dala na pochod lesem, kde se občas narazilo na mýtiny s několika domy, v nichž bydleli Židé. Někdy jsou ta obydlí velká jako naše stodoly a postavená stejně, s tím rozdílem, že jsou ze dřeva a stejně tak kryta. Na obou koncích byla velká vrata; sloužila jako poštovní stanice, takže vůz, který vjede jedněmi, po přepřažení koní vyjede druhými; bývají skoro vždycky tři míle od sebe, ale většina z nich už neexistovala; shořely, když jsme tudy šli poprvé.

V.

Neštěstí

Rodinné drama. — Maršál Mortier. — Sedmadvacet stupňů mrazu. — Příchod do Smolenska. — Doupě lotrů

Když jsme vyšli z lesa a blížili se ke Gaře, bídné osadě o několika domech, zahlédl jsem nedaleko jeden z těch poštovních domů, o kterých jsem mluvil. Hned jsem na něj upozornil jednoho seržanta z roty, Alsasana jménem Mather, a navrhl jsem mu, abychom v něm strávili noc, kdyby se ovšem dalo dorazit mezi prvními, aby měl každý místo. Rozběhli jsme se, ale když jsme tam doběhli, byl tak plný vyšších důstojníků, vojáků a koní, že jsme přes všechnu snahu místo nesehnali, neboť se tvrdilo, že je uvnitř přes osm set lidí.

Zatímco jsme pobíhali sem a tam, abychom zjistili, zda se nedá proniknout dovnitř, předešla nás císařská kolona i náš pluk. Rozhodli jsme se tedy strávit noc pod břichy koní, uvázaných u vrat. Ti, kdo tábořili kolem, přišli několikrát, že stavení rozeberou, aby měli dřevo, z něhož bylo postaveno, na topení a na přístřešky, a slámu, která byla v jakési přepážce, již je třeba považovat za půdu. Bylo tam také mnoho suchého smolného jedlového dřeva.

Část slámy posloužila těm uvnitř na lůžko, a ačkoli leželi jeden na druhém, udělali si malé ohníčky, aby se ohřáli a upekli si koninu. Rozhodně nechtěli nechat své obydlí rozbourat a vyhrožovali těm, kdo přišli vytrhávat prkna, že po nich budou střílet. Dokonce několik těch, kdo vylezli na střechu, aby je strhávali, a už nějaká vzali, muselo slézt dolů, aby je nezastřelili.

Mohlo být jedenáct hodin v noci. Část těch nešťastníků spala; jiní si u ohňů hřáli údy. Ozval se nejasný hluk: oheň chytil na dvou místech stodoly, uprostřed a na jednom konci, u vrat naproti těm, u kterých jsme leželi my. Když je chtěli otevřít, koně uvázaní uvnitř, vyplašení plameny a dusící se kouřem, se vzpínali, takže si tam lidé přes všechnu snahu průchod neudělali. Chtěli se tedy vrátit k druhým vratům, ale plameny a kouřem se projít nedalo.

Zmatek dostoupil vrcholu; ti z druhé strany stodoly, kteří měli oheň jen z jedné strany, se v houfu vrhli na vrata, u nichž jsme venku leželi, a tím je otevření ještě víc znemožnili. Ze strachu, aby nemohl vejít nikdo další, je pevně zavřeli trámem položeným napříč; za necelé dvě minuty bylo všechno v plamenech; oheň, který začal ve slámě, na níž lidé spali, rychle přeskočil na suché dřevo nad jejich hlavami; několik mužů, kteří jako my leželi u vrat, je chtělo otevřít, ale marně, protože se otevírala dovnitř. Tehdy jsme byli svědky výjevu, který by se těžko líčil. Slyšeli jsme jen temné a děsivé vytí; nešťastníci, které stravoval oheň, strašlivě křičeli; lezli jeden po druhém, aby si prorazili cestu střechou, ale jakmile se dostal dovnitř vzduch, začaly si plameny razit cestu ven, takže když se objevili někteří napůl upálení, s hořícími šaty a hlavami bez vlasů, plameny, které šlehaly prudce ven a pak se kolébaly silou větru, je srážely zpátky na dno propasti.

Pak bylo slyšet už jen zuřivý křik, celý oheň se vlnil, jak se všichni ti nešťastníci v křečích zmítali a bránili se smrti: byl to pravý obraz pekla.

Na straně vrat, kde jsme byli my, se podařilo zachránit sedm mužů, které jsme vytáhli místem, kde bylo vytrženo prkno. První byl důstojník našeho pluku. I tak měl popálené ruce a roztrhané šaty; ostatních šest bylo na tom ještě hůř: víc jich zachránit nešlo. Několik jich seskočilo ze střechy, ale napůl upálení, a prosili, aby je někdo dorazil výstřelem. Ty, kdo se objevili potom na místě, kde jsme zachránili sedm, už vytáhnout nešlo, protože leželi napříč a byli už udušení kouřem a vahou dalších mužů, kteří na nich leželi; museli jsme je nechat uhořet s ostatními.

Při záři toho neštěstí se seběhli osamělí vojáci různých sborů, kteří tábořili kolem a umírali zimou u svých ohňů skoro stejně mrtvých jako oni, ne aby pomohli — bylo pozdě, a ostatně to skoro po celou dobu ani nešlo —, ale aby měli místo a ohřáli se a upekli si kus koniny na špičce bodáku nebo šavle. Když se na ně člověk díval, zdálo se, že to neštěstí je dopuštění Boží, neboť panovalo všeobecné mínění, že všichni, kdo se do té stodoly zavřeli, byli nejbohatší z armády, ti, kdo v Moskvě našli nejvíc diamantů, zlata a stříbra. Bylo vidět, jak se někteří přes svou bídu a slabost spojují s jinými, silnějšími, a vystavují se tomu, že se sami upečou, aby vytáhli mrtvoly a podívali se, zda nenajdou čím se odškodnit za své útrapy. Jiní říkali: „Dobře jim tak, kdyby nás byli nechali vzít střechu, nebylo by se to stalo!“ A jiní zase, natahujíce ruce k ohni, jako by nevěděli, že je hřejí svými mrtvolami stovky jejich kamarádů, a možná

i příbuzných, říkali: „To je ale oheň!“ A bylo vidět, jak se třesou, už ne zimou, ale rozkoší.

Ještě nesvítalo, když jsem se s kamarádem vydal na cestu za plukem.

Šli jsme, aniž bychom spolu mluvili, ještě silnějším mrazem než předešlého dne, přes mrtvé a umírající, a přemýšleli o tom, co jsme právě viděli, když jsme dohnali dva vojáky od řadové pěchoty, kteří se každý zakusovali do kusu koniny, protože, jak říkali, kdyby čekali déle, maso by mrazem tak ztvrdlo, že by se už nedalo jíst. Ujišťovali nás, že viděli cizí vojáky (Chorvaty) z naší armády, jak vytahují z ohně stodoly celou upečenou mrtvolu, odřezávají z ní a jedí. Myslím, že se to během toho osudného tažení stalo několikrát, ačkoli jsem to nikdy neviděl. Jaký zájem by ti skoro umírající lidé měli nám to říkat, kdyby to nebyla pravda? Nebyla to chvíle na lhaní. Ostatně já sám, kdybych byl nenašel koninu, abych se nasytil, musel bych také jíst člověka, neboť musí člověk okusit zuřivost hladu, aby takové postavení dokázal posoudit: kdyby nebylo lidského masa, snědl by člověk i čerta, kdyby byl upečený.

Od našeho odchodu z Moskvy bylo každý den vidět za kolonou gardy hezký ruský kočár tažený čtyřmi koňmi; ale už dva dny byli jen dva, buď je zabili nebo ukradli, aby je snědli, nebo padli. V tom kočáře byla ještě mladá dáma, nejspíš vdova, se svými dvěma dětmi, dvěma slečnami, jednou patnáctiletou a druhou sedmnáctiletou. Ta rodina, která bydlela v Moskvě a o níž se říkalo, že je francouzského původu, podlehla naléhání jednoho vyššího důstojníka gardy a nechala se odvézt do Francie.

Snad měl v úmyslu se s tou dámou oženit, neboť ten důstojník byl už starý; zkrátka ta nešťastná a dojemná rodina byla jako my vystavena nejkrutějšímu mrazu a všem hrůzám bídy a musela ji snášet bolestněji než my.

Začínalo svítat, když jsme došli na místo, kde nocoval náš pluk; všeobecný pohyb armády už začal; už dva dny bylo snadno vidět, že pluky se ztenčily o třetinu a že část mužů, které bylo vidět jít ztěžka, podlehne ještě během dne, který právě začínal; za námi bylo vidět jít, nebo spíš se vléct, povozy, jimž měl náš pluk tvořit zadní voj; tam jsem zahlédl ještě kočár s tou nešťastnou rodinou. Vyjížděl z lesíka na silnici; doprovázelo ho několik sapérů a vyšší důstojník, který se zdál velmi sklíčený; když dojel na silnici, zastavil přesně na místě, kde jsem stál já; tehdy jsem uslyšel nářek a sténání; vyšší důstojník otevřel dvířka, vlezl dovnitř,

chvíli mluvil, a za chvíli podal dvěma sapérům, které postavil ke kočáru, mrtvé tělo: byla to jedna z mladých slečen, která právě zemřela. Byla oblečena v šedých hedvábných šatech a přes ně v pelise z téže látky, lemované hermelínem. Ta osoba byla, ačkoli mrtvá, ještě krásná, ale hubená. Přes naši lhostejnost k tragickým výjevům nás tento dojal; já sám jsem byl pohnut k slzám, zvlášť když jsem viděl plakat toho důstojníka.

Ve chvíli, kdy sapéři odnesli tu mladou osobu a položili ji na krytý vůz, přiměla mě zvědavost podívat se do kočáru: viděl jsem matku a druhou slečnu, padlé jedna na druhou. Zdálo se, že jsou bez vědomí; zkrátka večer téhož dne už netrpěly. Byly myslím pohřbeny všechny tři v téže jámě, kterou vyhloubili sapéři nedaleko Valutina. Abych to dořekl, ten podplukovník, který si snad to neštěstí vyčítal, hledal smrt v různých bojích, které jsme svedli u Krasného[1] i jinde. Několik dní po našem příchodu do Elbingenu[2] v lednu zemřel žalem.

Ten den, 8. listopad, byl strašný, neboť jsme došli na místo pozdě, a protože jsme nazítří měli dojít do Smolenska, naděje, že najdeme potraviny a odpočinek — říkalo se, že tam máme zřídit kvartýry —, způsobila, že mnoho mužů přes krutý mráz a nedostatek všeho vynakládalo nadlidské úsilí, aby nezůstalo vzadu, kde by podlehlo.

Než jsme došli na místo, kde jsme měli tábořit, bylo třeba přejít hlubokou rokli a vystoupit do svahu. Všimli jsme si, že v té rokli zůstalo stát několik dělostřelců gardy se svými děly, protože nemohli vyjet do svahu. Všichni koně byli bez síly a lidé bez elánu. Doprovázeli je dělostřelci z gardy pruského krále; prodělali tažení jako my; byli přiděleni k našemu dělostřelectvu jako pruský kontingent. Na tomtéž místě, vedle svých děl, si zřídili tábořiště a rozdělali ohně, jak mohli, aby tam strávili noc, v naději, že nazítří budou moci pokračovat v cestě. Náš pluk a myslivci byli umístěni vpravo od silnice, a myslím, že to bylo na výšinách u Valutina, kde se svedla bitva a kde 19. srpna téhož roku padl statečný generál Gudin.

Mě určili na stráž k maršálu Mortierovi; jeho obydlím byla stodola bez střechy. Přesto mu udělali přístřešek, aby ho, pokud to šlo, chránil před sněhem a mrazem. Náš plukovník a adjutant-major se usadili

---

[1] **Krasnoje** — Městečko jihozápadně od Smolenska, dnes Krasnyj v Rusku.

[2] **Elbing** — Elbing, dnes Elbląg v Polsku, přístav u Viselského zálivu. Autor tu píše Elbingen, dále Elbing.

na témž místě. Vytrhlo se několik trámů, které tvořily ohradu stodoly, a maršálovi se rozdělal oheň, u něhož jsme se všichni ohřáli. Sotva jsme se usadili a opékali si kus koniny, uviděli jsme přicházet člověka s hlavou zavinutou do šátku, s rukama v hadrech a ohořelými šaty. Hned jak přišel, začal křičet: „Ach, pane plukovníku! Jsem tak nešťastný! Jak trpím!“ Plukovník se otočil a zeptal se ho, kdo je, odkud jde a co mu je. „Ach, pane plukovníku!“ odpověděl ten druhý, „přišel jsem o všechno a jsem popálený!“ Plukovník ho poznal a odpověděl mu: „Tím hůř pro vás, měl jste zůstat u pluku; už několik dní jste se neukázal: co jste dělal, vy, který jste měl dávat příklad a umírat jako my na svém místě? Slyšíte, pane?!“ Ale chudák neslyšel; nebyla to chvíle na kázání; ten člověk byl důstojník, kterého jsme předešlé noci zachránili z ohně stodoly a o němž se vědělo, že má mnoho vzácných věcí a zlata, které vzal v Moskvě právem dobyvatele. Ale všechno bylo ztraceno: jeho kůň i vak zmizeli. Maršál, plukovník a ti, kdo byli přítomni, hovořili o neštěstí ve stodole. Mluvilo se o několika vyšších důstojnících, kteří se tam zavřeli se svými sluhy a zahynuli, a protože se vědělo, že jsem tu pohromu viděl, ptali se mě na podrobnosti, neboť důstojník, kterého jsme zachránili, neuměl nic říct; byl příliš otřesen.

Mohlo být devět hodin, noc byla neobyčejně temná, a část z nás i zbytek naší nešťastné armády, která tábořila kolem nás, začínala odpočívat spánkem přerušovaným mrazem a bolestmi z únavy a hladu u ohně, který každou chvíli hasl, jako lidé, kteří ho obklopovali; mysleli jsme na zítřejší den, který nás měl dovést do Smolenska, kde prý měla naše bída skončit, protože jsme tam měli najít potraviny a zřídit kvartýry.

Právě jsem dojedl své smutné jídlo, kus jater koně, kterého naši sapéři právě zabili, a jako nápoj trochu sněhu. Maršál také snědl kousek, který mu jeho sluha právě upekl, ale jedl ho s kouskem suchara a zapil to doušek kořalky; to jídlo, jak je vidět, nebylo pro francouzského maršála nijak lahodné, ale za neblahých okolností, v nichž jsme se ocitli, to bylo mnoho.

V tu chvíli se právě zeptal jednoho muže, který stál u vchodu do stodoly, opřený o pušku, proč tam stojí. Voják mu odpověděl, že stojí na stráži. „Pro koho,“ odpověděl maršál, „a k čemu? Mrazu to nezabrání vejít ani bídě, aby nás drtila! Pojďte tedy dovnitř a sedněte si k ohni.“ Za chvíli si řekl o něco pod hlavu; sluha mu přinesl vak, a maršál se zahalil do pláště a ulehl.

Když jsem se chystal udělat totéž a natahoval se na svou medvědí kůži, vylekal nás neobyčejný hluk: to se lesy náhle přihnal severní vítr a přinesl s sebou ten nejhustší sníh a mráz sedmadvacet stupňů, takže lidé nemohli zůstat na místě. Bylo slyšet, jak křičí a pobíhají po pláni a snaží se dostat tam, kde viděli ohně, v naději, že najdou něco lepšího; ale zahaleni ve vírech sněhu se už nehnuli, nebo, když chtěli jít dál, klopýtli a padli, aby už nevstali. Několik set jich takto zahynulo, ale několik tisíc zemřelo na svém místě, protože už nedoufali v nic lepšího. My jsme měli štěstí, že jedna strana stodoly byla chráněna před větrem; několik mužů se k nám uchýlilo a tak unikli smrti.

Musím uvést příklad obětavosti, k němuž došlo té zhoubné noci, kdy se zdálo, že se proti nám rozpoutaly ty nejstrašnější živly pekla.

Princ Emil Hesensko-Kasselský[1] byl v naší armádě se svým kontingentem, který dodával Francii. Jeho malý armádní sbor tvořilo několik pluků pěchoty a jízdy. Tábořil jako my vlevo od silnice se zbytkem svých nešťastných vojáků, jichž zbylo pět nebo šest set, mezi nimiž bylo ještě asi sto padesát dragounů, ale skoro všichni pěšky, protože jejich koně padli nebo byli snědeni. Ti stateční vojáci, umírající zimou a neschopní zůstat na místě za tak hrozné noci a počasí, se obětovali, aby zachránili svého mladého prince, kterému bylo, myslím, nanejvýš dvacet let, a postavili ho mezi sebe, aby ho chránili před větrem a mrazem. Zahaleni do velkých bílých plášťů zůstali celou noc stát, natisknutí jeden na druhého; nazítří ráno byly tři čtvrtiny mrtvé a pohřbené pod sněhem spolu s víc než deseti tisíci jiných z různých sborů.

Za svítání, když jsme se vraceli na silnici, museli jsme s maršálem sestoupit k rokli, kde jsme předešlého dne viděli tábořit dělostřelectvo: nežil už nikdo; lidé i koně, všichni leželi pokrytí sněhem, lidé kolem svých ohňů a koně ještě zapražení do děl, která bylo třeba opustit. Skoro vždycky se stávalo, že po bouři a krutém mrazu, způsobeném větrem a sněhem, se počasí stalo snesitelnějším; zdálo se, že se příroda vyčerpala tím, jak nás bila, a chce si oddechnout, aby nás mohla bít znovu.

[1] Hesenský kontingent vedl roku 1812 princ Emil Hesensko-Darmstadtský (1790–1856), syn velkovévody Ludvíka I.; Hesensko-Kasselsko tehdy patřilo k Vestfálskému království.

Všechno, co dýchalo, se však dalo na pochod. Vpravo i vlevo od silnice bylo vidět, jak napůl mrtví lidé vylézají zpod bídných přístřešků z jedlových větví, zasypaných sněhem; jiní přicházeli zdaleka, vycházeli z lesů, kam se uchýlili, a ztěžka se vlekli, aby se dostali na silnici. Na chvíli se zastavilo, abychom na ně počkali. Mezitím jsem s několika přáteli mluvil o pohromách té noci a o neuvěřitelném množství lidí, kteří zahynuli. Mechanicky jsme se rozhlíželi po té zemi neštěstí. Místy bylo ještě vidět postavené pyramidy zbraní a jiné převržené, ale už nikoho, kdo by je vzal. Ti, kdo se dostávali na silnici s orly svých pluků, se spojili s jinými a dali se na pochod.

Když se co nejlépe shromáždilo všechno, co bylo na silnici, začal pochod: náš pluk tvořil zadní voj, a to bylo toho dne pro nás neobyčejně namáhavé, vzhledem k množství mužů, kteří už nemohli jít a které jsme museli brát pod paží, abychom jim pomohli vléct se a zachránili je, pokud to šlo, tím, že je dovedeme až do Smolenska.

Než se dojde do toho města, je třeba projít lesíkem; tam jsme dohnali všechno shromážděné dělostřelectvo. Na koně byl žalostný pohled; dělové lafety i muniční vozy byly naložené nemocnými a zimou umírajícími vojáky. Věděl jsem, že jeden můj přítel z dětství, z téhož místa jako já, jménem Ficq, se takto veze už dva dny. Zeptal jsem se na něj myslivců gardy od pluku, k němuž patřil, a dozvěděl jsem se, že teprve před chvílí padl mrtev na silnici, a protože tam byla cesta úvozová a zúžená, nemohli ho dát na kraj, a celé dělostřelectvo přes něj přejelo, stejně jako přes několik dalších, kteří na tom místě podlehli.

Šel jsem dál úzkou pěšinou vlevo od silnice, v lese. Právě se ke mně připojil jeden přítel, seržant od téhož pluku jako já, když jsme na své cestě našli dělostřelce gardy, ležícího napříč pěšinou, takže jsme nemohli projít. Vedle něho byl jiný dělostřelec, který ho svlékal z šatů; všimli jsme si, že ten muž není mrtev, neboť pohyboval nohama a chvílemi bil sevřenými pěstmi do země.

Můj kamarád, překvapený jako já, uštědřil beze slova tomu bídníkovi pořádnou ránu pažbou do zad, až se otočil. Ale aniž bychom mu dali čas promluvit, prudce jsme mu vyčítali jeho barbarský čin. Odpověděl nám, že jestli ještě není mrtev, brzy bude, protože když ho položili na místo, kde leží, aby ho nenechali na cestě a nerozdrtilo ho dělostřelectvo, nejevil už žádné známky života; že to především byl jeho kama-

rád, se kterým sdílel lůžko, a že je lepší, aby si jeho svršky vzal on než někdo jiný.

To, co jsem právě uvedl, se často stávalo nešťastným vojákům, o nichž se předpokládalo, že mají peníze, neboť místo aby jim pomohli vstát, zůstávali někteří u těch, kdo padli, ne aby jim ulehčili, ale aby udělali totéž co ten dělostřelec.

Pro čest lidského rodu jsem neměl všechny ty hrůzné výjevy psát, ale uložil jsem si za povinnost říct všechno, co jsem viděl. Jinak bych to udělat nemohl, a protože mi to všechno bouří v hlavě, zdá se mi, že jakmile to dám na papír, nebudu už na to myslet. Je však třeba říct také, že jestliže se za toho zhoubného tažení páchaly hanebné činy, dály se i skutky lidskosti, které nám dělají čest, neboť jsem viděl vojáky, jak několik dní nesli na zádech raněného důstojníka.

Když jsme vycházeli z lesa, potkali jsme asi sto kopiníků na dobrých koních, nově vystrojených: přicházeli ze Smolenska, který nikdy neopustili, a posílali je k našemu zadnímu voji; zděsili se, když viděli, jak jsme ubozí, a my jsme se zase divili, jak dobře vypadají oni. Mnoho vojáků za nimi běželo jako žebráci a ptalo se, jestli nemají kousek chleba nebo suchara, který by jim dali.

Když jsme vyšli z lesa, zastavili jsme se a čekali na ty, kdo vedli nemocné. Nic nebylo bolestnějšího k vidění, neboť ze všeho, co jim kdo mohl říkat o naději na potraviny a dobrý byt, už nic neslyšeli: byli jako automaty, šli, když je někdo vedl, a zastavili se, jakmile je pustil. Ti silnější střídavě nesli jejich zbraně a torny, neboť ti nešťastníci kromě sil a části rozumu, o které přišli, přišli také o prsty na nohou i na rukou.

Konečně jsme tak znovu uviděli po levé ruce Dněpr a zahlédli na druhém břehu tisíce lidí, kteří přešli řeku po ledu: byli tam od všech sborů, pěšáci i jízda, a běželi, jak jen mohli, když v dálce zahlédli nějakou vesnici, aby tam našli potraviny a strávili noc pod střechou. Když jsme ještě hodinu namáhavě šli, došli jsme večer, zničení únavou a umírající, na břeh osudného Borysthena, přešli jsme ho a byli jsme pod hradbami města.

Už tisíce vojáků všech sborů a všech národů, z nichž se naše armáda skládala, stály dlouho u bran a kolem hradeb a čekaly, až je pustí dovnitř. Bránili jim v tom ze strachu, aby se všichni ti lidé, kteří šli bez pořádku a bez velitelů a umírali hladem, nevrhli na sklady a nevyplenili to málo potravin, které tam mohlo být a které se chtěly

rozdělit co nejspořádaněji. Několik set těch lidí už bylo mrtvých nebo umíralo.

Když jsme dorazili my i ostatní sbory gardy, které šly co nejspořádaněji, a když se učinila všechna opatření, aby vešli naši nemocní a ranění, otevřela se brána a vešlo se. Většina se rozběhla na všechny strany v nepořádku, aby našla místo, kde strávit noc pod střechou, a mohla sníst to málo potravin, které byly slíbeny a z nichž se trochu rozdalo.

Aby se zjednal trochu pořádek, oznámilo se, že osamělí muži nedostanou nic. Od té chvíle bylo vidět, jak se silnější seskupují podle čísel pluků a volí si velitele, který je bude zastupovat, neboť některé pluky už neexistovaly. My, císařská garda, jsme zatím prošli městem, ale ztěžka, neboť vyčerpaní únavou, jak jsme byli, jsme museli vystoupit po příkrém svahu, který se táhne od Borysthena až k druhé bráně, a na tom ledem pokrytém stoupání každou chvíli padali ti nejslabší a bylo třeba jim pomáhat vstát a nést ty, kdo už nemohli jít.

Tak jsme došli na místo předměstí, které vyhořelo při bombardování 15. srpna. Zaujali jsme tam postavení a usadili se, jak to šlo, ve zbytcích domů, které oheň úplně nezničil. Co nejlépe jsme tam uložili své nemocné a raněné, kteří měli dost síly a odvahy, aby tam došli; neboť některé jsme nechali v dřevěném baráku u vstupu do města. Ti lidé by nemohli dojít až na místo, kam jsme právě dorazili, protože byli příliš nemocní. Mezi nimi byl jeden můj přítel, skoro umírající, kterého jsme dotáhli až sem v naději, že tu najdeme nemocnici a zajistíme mu péči, neboť to, co až dosud udržovalo naši odvahu, byla naděje, kterou jsme vždycky měli, že se v tom městě a okolí zastavíme a počkáme na jaro, ale stalo se něco docela jiného. Ostatně to ani nebylo možné, neboť část vesnic byla vypálená a zpustošená, a město, kde jsme byli, existovalo takřka už jen podle jména. Všude bylo vidět jen zdi domů, které byly kamenné, neboť dřevěné, které tvořily větší část města, zmizely; zkrátka město bylo už jen opravdová kostra.

Kdo se ve tmě vzdálil, narážel na pasti: na místech dřevěných domů, kde už nebylo vidět žádnou stopu, se narazilo na sklepy zasypané sněhem, a voják, který měl to neštěstí, že na takové místo vstoupil, náhle zmizel, aby se už neobjevil. Několik jich takto zahynulo a jiní je nazítří, když se rozednilo, vytáhli, ne aby je pohřbili, ale aby měli jejich šaty nebo cokoli jiného, co mohli mít u sebe. Totéž se dělo se všemi, kdo

podlehli za pochodu nebo při zastávce: živí se dělili o svršky mrtvých a často sami za pár hodin podlehli a nakonec stihl týž osud i je.

Hodinu po našem příchodu nám trochu rozdali mouku a asi unci sucharu: víc, než se dalo doufat. Ti, kdo měli kotlíky, si uvařili kaši, ostatní si udělali placky, které pekli v popelu a hltali napůl upečené; lačnost, s jakou jedli, jim málem byla osudná, neboť několik jich nebezpečně onemocnělo a málem se udusili. Já, ačkoli jsem od 1. listopadu neměl polévku a kaše z žitné mouky byla hustá jako bláto, jsem měl to štěstí, že mi to neublížilo; žaludek jsem měl ještě dobrý.

Od chvíle, kdy jsme přišli, zemřelo několik mužů z pluku, kteří byli nemocní a dokázali s neobyčejným úsilím dojít až k nám, a protože jsme jim dali nejlepší místa v bídných chatrčích, které nám přidělili za ubytování, honem jsme je odnesli daleko, abychom zaujali jejich místo.

Když jsem si odpočinul, přes mráz a padající sníh jsem se chystal hledat jednoho svého přítele, toho, s nímž jsem byl nejdůvěrněji spjat, toho, s nímž jsem nikdy nepočítal, co je čí; naše měšce byly jedno. Jmenoval se Grangier.[1] Byli jsme spolu sedm let. Neviděl jsem ho od Vjazmy, odkud odešel napřed s oddílem, který doprovázel krytý vůz maršála Bessièra[2]. Ujišťovali mě, že přišel před dvěma dny a je ubytován na jednom předměstí. Radost, že ho znovu uvidím, naděje na nějaké potraviny, které si nejspíš před naším příchodem opatřil, a také na to, že se se mnou podělí o byt, způsobily, že jsem neváhal a hned jsem ho šel hledat.

Vzal jsem zbraně a tornu, a aniž jsem komukoli něco řekl, vrátil jsem se do města toutéž cestou, kudy jsme přišli, a když jsem několikrát upadl na tom prudkém a kluzkém svahu, po kterém jsme při příchodu vystoupili, došel jsem k bráně, kterou jsme vešli.

Zastavil jsem se, abych viděl, jak jsou na tom muži, které jsme nechali u stráže u brány, složené z bádenských vojáků, jejichž část tvořila posádku. Ale jaké bylo mé překvapení! Toho přítele, kterého jsme nechali s jinými nemocnými, než si pro ně přijdeme, jsem našel u vchodu do baráku a měl na sobě už jen kalhoty, neboť mu vzali i obuv. Bádenští vojáci mi řekli, že vojáci z pluku si přišli pro ty ostatní, a když tohoto

[1] Seržant-vélita od téhož pluku jako já, u fyzilírů-granátníků. *(Pozn. aut.)*

[2] **Jean-Baptiste Bessières** (1768–1813). Maršál od roku 1804, vévoda z Istrie, velitel jízdy císařské gardy. Padl 1. května 1813 u Rippachu den před bitvou u Lützenu.

našli bez života, sami ho svlékli, a potom obešli město podél hradeb s oběma nemocnými, které odnesli, v naději, že budou mít lepší cestu.

Zatímco jsem tam stál, přicházelo ještě několik nešťastných vojáků různých pluků, kteří se ztěžka vlekli, opřeni o zbraně. Jiní, kteří byli ještě na druhém břehu Borysthena, neviděli nebo je ohně zmátly, padli do sněhu, plakali a křičeli o pomoc. Ale ti, kdo tam byli zdraví, byli Němci, kteří ničemu nerozuměli nebo rozumět nechtěli. Naštěstí mladý důstojník, který velel stráži, mluvil francouzsky. Prosil jsem ho ve jménu lidskosti, aby poslal pomoc lidem na druhé straně mostu. Odpověděl mi, že od našeho příchodu dělala víc než polovina jeho stráže jen to a že už nemá skoro žádné muže; že jeho strážnice je plná nemocných a raněných vojáků, takže už nemá místo.

Na mé naléhání však poslal ještě tři muže, a ti se za chvíli vrátili se starým jízdním myslivcem gardy, kterého podpírali pod paží. Řekli nám, že nechali mnoho dalších, které by bylo třeba nést, ale protože to nemohli, uložili je k velkému ohni, než pro ně bude možné dojít. Starý myslivec měl, jak mi řekl, skoro všechny prsty na nohou omrzlé. Zabalil si je do kusů ovčí kůže. Vousy, licousy a kníry měl obalené rampouchy. Odvedli ho k ohni a posadili. Tu začal klít na ruského cara Alexandra, na tu zemi a na ruského Pánaboha. Pak se mě zeptal, jestli se rozdávala kořalka. Odpověděl jsem mu, že ne, že jsem o tom zatím neslyšel a že to nevypadá, že by nějaká byla. „Pak," řekl, „se musí umřít!"

Mladý německý důstojník nedokázal déle snášet pohled na starého válečníka, který tak trpí; nadzvedl plášť, vytáhl z kapsy láhev s kořalkou a podal mu ji. „Díky," řekl, „nedáte mi umřít; kdyby se naskytla příležitost zachránit vám život za cenu vlastního, můžete si být jist, že bych ani chvilku neváhal! Dost řečí, pamatujte si Rolanda, jízdního myslivce staré císařské gardy, teď pěšího, nebo vlastně skoro bez nohou. Před třemi dny jsem musel nechat svého koně, a aby se dál netrápil, prostřelil jsem mu hlavu. Pak jsem mu uřízl kus stehna a z toho si teď trochu sním."

A při těch slovech otočil vak, který měl na zádech, a vytáhl z něj koninu, kterou nabídl nejdřív důstojníkovi, který mu dal kořalku, a potom mně. Důstojník mu znovu podal láhev a prosil ho, aby si ji nechal. Starý myslivec už nevěděl, jak mu projevit vděčnost. Opakoval mu znovu, ať si na něj vzpomene, ať v posádce nebo v poli, a nakonec řekl: „Dobří chlapi nikdy nezhynou!" Ale hned dodal, že právě řekl velkou hloupost,

„neboť," řekl, „kolik tisíc lidí zemřelo za poslední tři dny, a ti byli jistě stejně dobří jako já; jak mě tu vidíte, byl jsem v Egyptě a přísahám vám na můj z..., že jsem zažil ledacos zlého; nevím, jestli to víte, ale k č... h..., s tímhle se to nedá srovnat. Doufejme, že jsme na konci svých trápení a že to skončí, neboť se říká, že zřídíme kvartýry a počkáme na jaro, a pak doufám, že si to vynahradíme!"

Ubohý starý muž, jemuž dva nebo tři doušky kořalky vrátily řeč, netušil, že jsme teprve na začátku svých trápení!

Bylo dobře jedenáct hodin a naděje, že najdu Grangiera, i v noci, mě neopouštěla. Dal jsem si od důstojníka stráže ukázat směr, kde podle něj byl ubytován maršál Bessières, ale buď jsem byl špatně informován, nebo jsem špatně porozuměl, a vzal jsem jednu cestu místo druhé: ocitl jsem se s hradbou po pravé ruce, pod níž tekl Borysthenes; po levé ruce bylo prostranství, totiž místo ulice, která vedla pod hradbou a jejíž domy byly všechny vypálené a rozbité při bombardování. Přes tmu tam bylo ještě vidět tu a tam několik štítů, které čněly jako stíny ze sněhu.

Cesta, kterou jsem zvolil, byla tak špatná a po chvíli chůze jsem byl tak unavený, že jsem litoval, že jsem se do toho pustil sám. Chystal jsem se vrátit a odložit hledání Grangiera na zítřek, ale ve chvíli, kdy jsem se otáčel, slyšel jsem za sebou kroky a hned jsem zahlédl o pár kroků dál člověka, v němž jsem poznal bádenského vojáka, který nesl na rameni soudek, o němž jsem se domníval, že je v něm kořalka. Zavolal jsem na něj, neodpověděl mi; chtěl jsem jít za ním, zrychlil krok: já také. Sestoupil po dost prudkém svahu; chtěl jsem udělat totéž, ale protože jsem neměl nohy tak pevné jako on, upadl jsem, skutálel se shora až dolů a dorazil stejně rychle jako on ke dveřím sklepa, které se pod vahou mého těla otevřely, a vpadl jsem dovnitř s pohmožděným pravým ramenem dřív než ten člověk.

Ještě jsem neměl čas se vzpamatovat a zjistit, kde jsem, když mě z omámení vytrhl zmatený křik v různých jazycích, který vydávalo asi dvanáct lidí, ležících na slámě kolem ohně: Francouzi, Němci, Italové, v nichž jsem hned poznal spolčené plenitele a zloděje, kteří táhli spolu na vlastní pěst a vždycky před armádou, ze strachu, aby nenarazili na nepřítele a nemuseli bojovat, přicházeli první do domů, pokud nějaké byly, nebo tábořili na odlehlých místech. Když v noci přišla armáda, velmi unavená, vylézali ze svých úkrytů, obcházeli tábory, obratně odváděli koně a odnášeli vaky důstojníků a vyráželi znovu na cestu časně

ráno, několik hodin před kolonou, a tak každý den. Zkrátka to byla jedna z těch band, jakých bylo mnoho a které se utvořily od prvních dnů, kdy začaly velké mrazy, a které přivodily naše pohromy. Ty bandy se pak rozmnožily.

Byl jsem ještě omámený pádem a ještě jsem nevstal, když se vzadu ve sklepě kdosi zvedl a zapálil slámu, aby mě lépe viděl, neboť podle mého úboru, a hlavně podle medvědí kůže, která mě zčásti zakrývala, nebylo možné poznat, ke kterému pluku patřím. Ale když uviděl císařského orla na mé čáce, zvolal posměšně: „Aha! Císařská garda? Ven!“ A ostatní opakovali: „Ven! Ven!“ Omámený, ale nezastrašený jejich křikem jsem vstal a prosil je, když mě náhoda, nebo spíš štěstí přivedlo k nim, aby mě tu nechali aspoň do rána, že pak odejdu. Ale člověk, který vstal první a zdál se být velitelem, a měl u boku krátký kord, který s okázalostí ukazoval, opakoval, že musím odejít, a to hned, a všichni opakovali sborem: „Ven! Ven!“ Jeden Němec mě přišel chytit, ale strčil jsem ho do prsou, až se natáhl na jiné, kteří ještě leželi, a položil jsem ruku na jílec šavle, neboť puška mi zůstala venku, když jsem se kutálel ze svahu. Muž s krátkým kordem zatleskal kotrmelci, který jsem právě způsobil tomu, kdo mě chtěl vyhodit, a řekl mu, že nepřísluší Němci, nějakému zelňákovi, sahat na Francouze.

Když jsem viděl, že mi muž s krátkým kordem dal za pravdu, odpověděl jsem, že jsem odhodlán odejít až za svítání a že se raději nechám zabít jimi, než abych zmrzl na cestě. Jedna žena, neboť byly tam dvě, se mě chtěla zastat, ale dostala rozkaz mlčet, a ten rozkaz provázely nadávky a ta nejsprostší slova; pak mi velitel znovu nařídil odejít a řekl mi, abych ho ušetřil nepříjemnosti, že by na mě musel sáhnout, protože kdyby se do toho vložil, bylo by to brzy hotové a poslal by mě spát tam, kde je můj pluk. Zeptal jsem se ho, proč tam nejsou on a jeho lidé. Odpověděl mi, že mi do toho nic není, že se mi nemusí z ničeho zodpovídat, že je doma a že nemohu zůstat přes noc s nimi, protože bych jim překážel chodit na výpravy do města a využívat zmatku a malého dohledu u povozů, aby ukořistili něco z nich. Prosil jsem jako o milost, abych mohl zůstat ještě chvíli, ohřát se a spravit si obuv, a pak že odejdu. Ale protože mi nikdo neodpověděl, požádal jsem podruhé; muž s krátkým kordem mi řekl, že souhlasí, pod podmínkou, že za půl hodiny odejdu. Provedením rozkazu pověřil bubeníka, který se zdál být jeho zástupcem.

Chtěl jsem využít toho mála času, který mi zbýval, a zeptal jsem se, jestli by mi někdo neprodal trochu potravin, a hlavně kořalky. „Kdybychom nějakou měli," odpověděli mi, „nechali bychom si ji pro sebe!"

Přece však soudek, který jsem viděl nést Bádence, byl něco podobného, neboť jsem porozuměl, že svou řečí říkal, že ho vzal jedné markytánce svého pluku, která ho schovala, když armáda přišla do města. Z té řeči jsem pochopil, že ten člověk je nováček, voják z posádky, a že se s ostatními spolčil teprve od předešlého dne a je jako oni odhodlán opustit svůj pluk a jít válčit o kořist.

Bubeník, pověřený rozkazem mě vyvést, kterého jsem viděl, jak se tajemně baví s jinými, se mě zeptal, jestli nemám zlato za pětifrankové mince, abych mohl koupit kořalku. „Ne," řekl jsem mu, „ale mám pětifrankové mince." Žena, která byla vedle mne, ta, která se mě chtěla zastat, dělala, že se shýbá a hledá něco na zemi u dveří. Pak se ke mně přiblížila a řekla mi tak, aby ji nikdo neslyšel: „Utečte, věřte mi, zabijí vás! Jsem s nimi od Vjazmy a jsem s nimi proti své vůli. Vraťte se, prosím vás, zítra ráno s posilou, abyste mě zachránil!" Zeptal jsem se jí, kdo je ta druhá žena; řekla mi, že židovka. Chtěl jsem se jí zeptat na další věci, když jí hlas ze zadní části sklepa nařídil mlčet a zeptal se, co mi říká. Odpověděla, že mi radí, kde bych mohl najít kořalku, u jednoho Žida, který bydlí na Novém trhu. „Drž hubu, ty klepno!" odpověděli jí. Zmlkla, pak se odebrala do kouta sklepa.

Podle varování, které mi ta žena právě dala, jsem dobře viděl, že jsem se nemýlil a že jsem v pravém doupěti lotrů. Nečekal jsem tedy, až mi řeknou, abych odešel; vstal jsem, a jako bych hledal místo, kde si lehnout, přiblížil jsem se ke dveřím, otevřel je a vyšel ven. Volali mě zpátky a říkali, že mohu zůstat do rána a spát. Ale aniž bych jim odpověděl, sebral jsem pušku, kterou jsem našel u dveří, a hledal cestu, jak se dostat z prohlubně, v níž jsem se ocitl; nemohl jsem žádnou najít. Pak, ze strachu, abych v tom postavení nezůstal dlouho, jsem chtěl zaklepat na dveře sklepa a zeptat se na cestu, když z nich vyšel Bádenec, nejspíš aby se podíval, zda už je čas na výpravu. Zeptal se mě znovu, jestli se chci vrátit; odpověděl jsem mu, že ne, ale prosil jsem ho, aby mi ukázal cestu na předměstí. Pokynul mi, abych šel za ním, a šel podél několika rozvalených domů a vystoupil po schodech. Šel jsem za ním, a když jsem byl na hradbě a na cestě, provedl mě několika zacházkami pod záminkou, že mi ukazuje, kudy mám jít; ale všiml jsem si, že to dělá, abych ztra-

til stopu ke sklepu, který jsem si však chtěl zapamatovat, protože jsem se tam chtěl ráno vrátit s několika muži, zachránit ženu, která mě prosila o pomoc, a také se jich zeptat na několik vaků, které jsem zahlédl v zadní části toho prokletého sklepa.

VI.

Neklidná noc

Shledání s přáteli. — Odchod ze Smolenska. — Nutná oprava. — Bitva u Krasného. — Dragoun Melet

Můj průvodce zmizel, aniž jsem si toho všiml, takže jsem se najednou ocitl bez orientace. Tehdy jsem znovu litoval, že jsem opustil pluk. Bylo se však třeba nějak rozhodnout, a protože chvíli předtím, než jsem spadl do sklepa, přestal padat sníh, díval jsem se, jestli nenajdu stopy svých kroků. Pak jsem si vzpomněl, že musím mít hradbu stále po pravé ruce. Po chvíli chůze jsem poznal místo, kde jsem potkal Bádence, ale abych se v tom ujistil a poznal ho, až bude světlo, udělal jsem pažbou pušky do sněhu dva velké hluboké kříže a šel jsem dál.

Mohla být půlnoc; ve sklepě jsem strávil skoro hodinu a mráz mezitím značně zesílil.

Vlevo jsem sice viděl ohně, ale neodvažoval jsem se jít tím směrem, abych se nezabil pádem do děr zakrytých sněhem. Šel jsem dál, stále po hmatu a se skloněnou hlavou, abych viděl, kam šlapu. Už chvíli jsem pozoroval, že cesta klesá, a o kus dál jsem ji našel zatarasenou dělovými lafetami, které chtěli nejspíš dopravit na hradbu. Když jsem byl dole, nemohl jsem rozeznat směr, taková byla tma, takže jsem si musel sednout na zadek jedné lafety, abych si odpočinul a zkusil zjistit, kudy se dát.

V tom svízelném postavení, s puškou mezi koleny a s hlavou opřenou do dlaní, ve chvíli, kdy jsem ke své škodě měl usnout, nejspíš navždy, uslyšel jsem neobyčejné zvuky. Vstal jsem, celý ohromený, když jsem si uvědomil, jakému nebezpečí jsem se právě vystavil, když jsem se poddával spánku. Pak jsem napínal pozornost, abych poznal, odkud ty zvuky přicházejí, ale už jsem nic neslyšel. Tu jsem si myslel, že se mi to zdálo, nebo že to bylo nebeské varování, aby mě zachránilo. Hned jsem nabral odvahy, vykročil po hmatu a nazdařbůh jsem překračoval nesčetné překážky, které mi stály v cestě.

Když se mi konečně podařilo, a několikrát jsem si přitom málem zlámal nohy, nechat za sebou všechno, co mi bránilo v cestě, odpočíval jsem chvíli, abych popadl dech a mohl vystoupit po protějším svahu, když mě týž hluk, který mě probudil, znovu přiměl zvednout hlavu. Ale to, co slyším, je harmonie! To jsou hluboké tóny varhan, ještě vzdálené, a v tuto noční hodinu, samotnému a na takovém místě, na mě působí dojmem, který bych nedovedl popsat. Hned vykročím a zrychlím krok směrem, odkud ty zvuky přicházejí. V okamžiku jsem venku z prohlubně, která mě držela. Nahoře udělám ještě pár kroků a zastavím se; byl nejvyšší čas! Ještě pár kroků a bylo by po mně! Byl bych spadl z hradby z výšky přes padesát stop na břeh Borysthena, kde jsem naštěstí zahlédl oheň tábořiště, a ten mě zastavil.

Zděšen nebezpečím, kterému jsem právě unikl, jsem couvl o pár kroků a znovu se zastavil a naslouchal, ale už jsem nic neslyšel. Vydal jsem se znovu na cestu, zahnul vlevo a v okamžiku jsem měl to štěstí, že jsem znovu našel prošlapanou cestu. Pokračoval jsem dál, ale pomalu a opatrně, se vztyčenou hlavou a stále jsem naslouchal, ale protože jsem už nic neslyšel, nakonec jsem se přesvědčil, že to byl výplod mé rozrušené obrazotvornosti, neboť v tak svízelném postavení, v jakém jsme byli my i obyvatelé, kterých bylo málo, nebyla žádná hudba možná, a už vůbec ne v takovou hodinu.

Jak jsem šel a přemýšlel, narazila má pravá noha, která už začínala omrzat a bolela mě, na něco tvrdého, až jsem bolestně vykřikl a natáhl se, jak jsem byl dlouhý, na mrtvolu, tváří skoro na její tvář. Ztěžka jsem vstal. Přes tmu jsem poznal, že je to dragoun, neboť měl ještě na hlavě přilbu, upevněnou podbradníky, a plášť, na který upadl, nejspíš teprve nedávno.

Výkřik bolesti, který jsem vydal při pádu, uslyšel kdosi vpravo ode mne a zavolal na mě, ať jdu k němu, a dal mi na srozuměnou, že na mě už dlouho čeká. Překvapen a rád, že na místě, kde jsem se myslel sám, někoho najdu, šel jsem směrem, odkud hlas přicházel. Čím víc jsem se blížil, tím víc se mi zdálo, že ho poznávám. Zavolal jsem na něj: „Jsi to ty, Beloque?“[1] — „Ano!“ odpověděl mi, a když jsme se navzájem poznali, byl stejně překvapený jako já, že se potkáváme v takovou hodinu na tak smutném místě, a nevěděl o nic víc než já, kde je. Původně si mě spletl s kaprálem, který šel pro muže od služby, aby přenesli nemocné

[1] Beloque byl jeden z mých přátel, seržant-vélita jako já. *(Pozn. aut.)*

z jeho roty, které nechali při příchodu u městské brány; ten pak s několika muži, kteří měli ty nemocné nést a pomáhat jim v chůzi, šel po hradbě, aby se vyhnul výstupu po ledovém svahu. Ale když došli sem, byli nemocní příliš slabí, aby šli, a muži od služby už je nemohli nést, a tak padli na místě, kde jsem je viděl. Když se první, koho poslal do tábora, nevrátil, poslal postupně i ty dva další, takže zůstal sám. Byli to právě ti muži, které jsme při příchodu nechali v baráku, kde jsem pak jednoho našel mrtvého.

Vyprávěl jsem mu, jak jsem zabloudil; mluvil jsem mu o svém dobrodružství ve sklepě, ale neodvažoval jsem se mu říct o hudbě, kterou se mi zdálo, že slyším, ze strachu, že by mi řekl, že jsem nemocný. Prosil mě, abych u něj zůstal; to jsem měl na mysli i já. Za chvíli se mě zeptal, proč jsem vykřikl; slyšel to. Vyprávěl jsem mu, jak jsem se překotil přes dragouna a jak se má tvář dotkla jeho. „Tak ses tedy bál, můj ubohý příteli?“ — „Ne,“ odpověděl jsem mu, „ale moc to bolelo!“ — „To je velké štěstí,“ řekl mi, „že sis udělal tak zle, až jsi vykřikl, jinak bys prošel, a já bych tě nemohl vidět!“

Jak jsme hovořili, přecházeli jsme sem a tam, abychom se zahřáli, a čekali, až přijdou muži, kteří měli přenést nemocné, kteří leželi jeden vedle druhého na ovčí kůži, přikrytí pláštěm a kabátcem toho, koho svlékli v baráku, a nejevili už velké známky života. „Obávám se,“ řekl mi Beloque, „že s jejich přenášením nebudeme mít práci!“ Opravdu bylo chvílemi slyšet, že chtějí mluvit nebo dýchat, ale bylo snadné pochopit, že je to řeč umírajících.

Zatímco vedle nás bylo slyšet smrtelné chroptění, ta nadpozemská hudba, o které jsem si myslel, že existuje jen v mé obrazotvornosti, začala znovu, ale mnohem blíž. Upozornil jsem na to Beloqua a vyprávěl jsem mu, co se mi stalo poprvé a podruhé, když jsem ty libé zvuky slyšel. Tu mi vyprávěl, že od chvíle, kdy se zastavil, tu hudbu chvílemi slyšel a že tomu nemohl nijak porozumět; že chvílemi to dělalo pekelný rámus, a jestli se tím baví lidé, musejí mít v těle ďábla. Pak se ke mně přiblížil a řekl mi polohlasně, aby to nezaslechli ti dva muži, kteří nám umírali u nohou: „Drahý příteli, ty zvuky, které slyšíme, se velmi podobají hudbě smrti! Všechno kolem nás je mrtvé, a já mám předtuchu, že za pár dní budu mrtvý!“ Pak dodal: „Buď vůle Boží! Ale tolik trpět, jen aby člověk umřel! Podívej se na ty nešťastníky!“ a ukázal na ty dva

muže ležící ve sněhu. Na to jsem neodpověděl nic, neboť v tu chvíli jsem myslel totéž co on.

Přestal mluvit a my jsme stále mlčky naslouchali, přerušováni jen namáhavým dechem jednoho z umírajících, když znovu prolomil ticho: „A přece," řekl mi, „ty zvuky, které slyšíme, jako by přicházely shora." Znovu jsme pozorně naslouchali; opravdu se zdálo, že to přichází odněkud nad našimi hlavami. Najednou hluk ustal; pak kolem nás zavládlo hrozné ticho. To ticho přerušil žalostný výkřik: byl to poslední vzdech jednoho z mužů, které jsme hlídali.

V tu chvíli se ozvou kroky; to přicházel kaprál s osmi muži, aby oba umírající odnesli, ale protože zbýval už jen jeden, odnesli ho hned. Přikryli ho svršky ostatních a odešli.

Bylo po jedné ráno; mráz polevil, neboť vítr už chvíli nebyl tak prudký, ale byl jsem tak unavený, že jsem už nemohl jít, a k tomu se mě zmocňovala taková ospalost, že mě Beloque cestou několikrát přistihl, jak stojím a spím vestoje.

Dal mi pokyny, jak najít Grangiera, neboť muži z jeho roty, kteří doprovázeli jediný furgon, který maršálovi zbyl, navštívili své kamarády a popsali jim, že furgon stojí u dveří domu, kde je maršál ubytován. Když jsme došli na místo, kde jsme sestupovali z hradby, abychom se dali směrem k táboru, kde byl pluk, oddělil jsem se od pohřebního průvodu a rozhodl jsem se jít novou cestou, kterou mi právě ukázali, v naději, že brzy dosáhnu cíle svého hledání.

Šel jsem sám teprve chvilku, když se ta prokletá hudba ozvala znovu. Hned se zastavím, zvednu hlavu, abych lépe slyšel, a zahlédnu před sebou světlo. Zamířím ke světlému bodu, ale cesta klesá a světlo zmizí. Přesto jdu dál, ale za chvíli mě zastaví zeď a musím se vrátit; zahnu vpravo, vlevo; konečně se ocitnu v ulici, uprostřed rozvalených domů. Jdu dál velkými kroky a stále mě vede hudba. Na konci ulice vidím osvětlenou budovu; odtud přicházejí ty hluboké tóny, které pořád znějí. Jdu přímo k ní, a po několika zacházkách mě zastaví nízká zídka, která, jak se zdá, budovu obklopuje a v níž poznávám kostel.

Protože se nechci dál unavovat hledáním vchodu, rozhodnu se zídku přelézt, a abych se přesvědčil, že není příliš vysoká, ohledám puškou druhou stranu. Když vidím, že nemá víc než tři čtyři stopy, vylezu na ni a seskočím na druhou stranu. Moje nohy narazí na něco vypouklého, padnu na kolena; vstanu, aniž bych se zranil, udělám ještě pár kroků

a cítím, že půda není rovná. Abych neupadl, opírám se o pušku. Brzy zjistím, že jsem uprostřed víc než dvou set mrtvol, sotva zasypaných sněhem. Zatímco postupuji, klopýtám a opírám se o pušku a nohy se mi boří a občas se zachytí mezi nohama a rukama těch, po nichž šlapu a kteří jsou, jak se zdá, srovnáni úhledně, aby udělali místo jiným, ozývají se truchlivé zpěvy. Zdá se mi, že je to zádušní mše. Vybavují se mi Beloqueova slova; polije mě pot, už nevím, co dělám ani kam jdu. Ocitnu se, nevím jak, opřený o zadní stěnu kostelního kůru.

Když jsem trochu přišel k sobě, přes ďábelský rámus, který pokračuje, jdu, jednou rukou opřený o zeď, a ocitnu se u dveří, které vidím otevřené a kterými vychází hustý kouř. Vejdu a ocitnu se mezi lidmi, které mám za stíny, tolik je tam kouře. Ti lidé dál zpívají a jiní hrají na varhany. Najednou vyšlehne velký plamen, kouř se rozplyne; dívám se, kde jsem a s kým; jeden ze zpěváků ke mně přistoupí a zvolá: „To je náš seržant!“ Poznal mě podle medvědí kůže, a já zase poznávám vojáky z roty; posuďte mé překvapení, když je vidím v takové veselosti! Chtěl jsem se jich na něco ptát, když jeden z nich přistoupil a podal mi stříbrnou nádobu plnou kořalky. Tu uhodnu, odkud se jejich veselost bere: byli všichni opilí!

Jeden, který byl méně opilý než ostatní, mi vyprávěl, že po příchodu šli na službu a cestou kolem míst, kde ještě stálo pár domů, viděli vycházet ze sklepa dva muže s lucernou, v nichž poznali Židy; hned se domluvili, že se tam po rozdílení potravin vrátí a podívají se, jestli tam nenajdou něco k jídlu, a pak že stráví noc v tomhle kostele, kterého si všimli; že se opravdu vrátili a našli ve sklepě soudek kořalky, pytel rýže a trochu suchara a deset kabátů neboli kožichů lemovaných kožešinou a čepice, mezi nimi rabínovu. Protože se do toho všeho navlékli, měl jsem je při vstupu za něco, čím nebyli. Byli s nimi i někteří hudebníci pluku, kteří, trochu v náladě, začali hrát na varhany; tak se vysvětlily ty libé zvuky, které mě tolik mátly.

Dali mi rýži, několik kousků suchara a rabínovu čepici, lemovanou nádhernou kožešinou z černé lišky. Rýži jsem si pečlivě uložil do torny. Čepici jsem si nasadil, a protože jsem si chtěl odpočinout, položil jsem před oheň prkno a lehl si na ně. Sotva jsem měl hlavu na torně, slyšeli jsme od dveří křik a nadávky; šli jsme se podívat, co by to mohlo být. Bylo to šest mužů s vozem, do kterého byl zapřažen bídný kůň, naloženým několika mrtvolami, které přišli složit za kostel k těm, po nichž

jsem šlapal, protože země byla příliš tvrdá, aby se do ní kopaly jámy, a mráz je zatím uchovával. Řekli nám, že jestli to tak půjde dál, nebudou vědět, kam je dávat, protože všechny kostely slouží jako nemocnice a jsou plné nemocných, jimž nelze poskytnout péči; že zbývá už jen ten, kde jsme my, kde nikdo není a kam už několik dní ukládají mrtvé; že od chvíle, kdy se začalo objevovat čelo kolony Velké armády, nestačí odvážet lidi, kteří umírají chvíli po příchodu. Po tomto vysvětlení jsem si šel znovu lehnout; ošetřovatelé, neboť to byli oni, požádali, aby mohli strávit zbytek noci s námi a počkat do rána, než složí svůj náklad k ostatním; vypřáhli koně a zavedli ho do kostela.

Zbytek noci jsem spal docela dobře, ačkoli mě často budilo svědění havěti. Od té doby, co jsem byl zamořený, jsem ji ještě necítil tak jako tehdy; to se dá pochopit, neboť když jsem spal pod širým nebem, nehýbala se; ale tam, kde jsem byl, bylo dost teplo; toho využívala, aby mě žrala.

Ještě nebylo světlo, když mě probudil křik nešťastného hudebníka, který si právě zlomil nohu, když sestupoval po schodech od varhan, kde spal. Ti dole totiž v noci vytrhali část schodů, aby rozdělali oheň a ohřáli se, takže ubožák při sestupu upadl tak, že brzy chodit nebude; nejspíš se už nikdy nevrátil.

Když jsem se probudil, našel jsem skoro všechny vojáky, jak si na čepeli šavle opékají maso. Než se uvařila polévka, zeptal jsem se jich, kde vzali maso, nebo jestli se rozdávalo. Odpověděli mi, že ne, že je to maso koně od vozu s mrtvými, kterého zabili, zatímco ošetřovatelé spali; udělali dobře, bylo třeba žít.

O hodinu později, když už byla dobrá čtvrtina koně snědena, upozornil na to jeden z hrobníků své kamarády a ti na nás hřímali a vyhrožovali, že si budou stěžovat u vrchního ředitele nemocnic. Jedli jsme dál a odpovídali jim, že je škoda, že byl tak hubený a že jich nebylo půl tuctu, aby se mohlo rozdělit pluku. Odešli s výhrůžkami, a aby se pomstili, vysypali sedm mrtvol, které měli na voze, přímo do vchodu, takže jsme nemohli vyjít ani vejít, aniž bychom po nich šlapali.

Ti ošetřovatelé, kteří tažení neprodělali a kterým nikdy nic nechybělo, nevěděli, že už několik dní jíme koně, kteří nám přijdou pod ruku.

Bylo sedm hodin, když jsem se chystal vrátit k pluku. Nejdřív jsem muže, kterých bylo čtrnáct, upozornil, že se musíme shromáždit a dojít spolu a v pořádku. Předtím jsme snědli dobrou rýžovou polévku uva-

řenou ve vývaru z koniny. Potom, když si naložili na záda torny, do nichž zavřeli své velké židovské kožichy, vyšli jsme z kostela, který se už začínal plnit nově příchozími, nešťastníky i jinými, kteří strávili noc, jak mohli, a mnoha dalšími, kteří opouštěli své pluky v naději, že najdou něco lepšího. Hlad je hnal do všech koutů. Když vcházeli, nedávali pozor na mrtvoly, které zatarasovaly průchod; přecházeli přes ně jako přes klády, byly stejně tvrdé.

Když jsem byl na cestě, navrhl jsem svým mužům, jimž jsem vylíčil své dobrodružství ve sklepě, abychom ho šli navštívit; návrh byl přijat. Cestu jsme našli snadno, neboť prvním průvodcem nám byl muž, kterého Beloque nechal mrtvého, a pak dragoun, na kterého jsem upadl a kterého jsme našli bez pláště a bez bot. Když jsme prošli prohlubní s dělovými lafetami, kde jsem málem usnul, došli jsme na místo, kde jsem udělal značky do sněhu. Sestoupil jsem po svahu pomaleji než předešlého dne a došel ke dveřím, které jsme našli zavřené. Zaklepali jsme, ale nikdo neodpověděl. Hned je vyrazili, ale ptáčci byli pryč; našli jsme tam jen jediného člověka, tak opilého, že nemohl mluvit. Poznal jsem v něm Němce, který mě chtěl vyhodit. Byl zabalený do tlustého kožichu z ovčí kůže a jeden hudebník pluku mu ho vzal, přes všechnu snahu, s jakou ho bránil. Našli jsme tam několik vaků a jeden kufr; všechno to bylo v noci ukradeno, ale všechno bylo prázdné, stejně jako soudek, který přinesl bádenský voják a o kterém jsme poznali, že v něm byla jalovcová.

Než jsme se vydali zpátky do tábora, rozhlédl jsem se, kde jsem, a s překvapením jsem viděl, že jsem v noci hodně chodil, ale ušel jsem málo: jen jsem kroužil kolem kostela.

Vrátili jsme se do tábora. Cestou jsem potkal několik mužů z pluku a přidal je k těm, které jsem měl s sebou. Za chvíli jsem zdálky zahlédl jednoho poddůstojníka z pluku a podle bílé torny jsem v něm hned poznal toho, koho jsem hledal, Grangiera. Už jsem ho objímal, a on mě ještě nepoznal, tak jsem se změnil. Hledali jsme jeden druhého, neboť mi řekl, že od předešlého dne, hodinu po příchodu pluku, byl na místě, kde je pluk, aby mě hledal, ale že mu nikdo nemohl říct, kde jsem, a že kdybych měl trpělivost počkat, byl by mě odvedl, kde je ubytován, neboť na mě čekal s dobrou polévkou na posilněnou a se slámou na spaní. Šel se mnou až do tábora, kam jsem dorazil v pořádku s devatenácti muži. Za chvíli mi Grangier pokynul; šel jsem za ním, otevřel tornu

a vytáhl kus vařeného hovězího masa, který si pro mě, jak řekl, schoval, a kus komisárku.

Dvacet tři dní jsem chléb nejedl, a tak jsem ho zhltl. Pak se mě zeptal na jednoho svého krajana, o kterém mu řekli, že je nebezpečně nemocný; mohl jsem mu říct jen to, že vešel do města, ale protože ho neviděl u pluku, musíme se jít podívat k městské bráně, kterou jsme vešli; že tam snad dostaneme nějaké zprávy, neboť mnoho nemocných, kteří nemohli vystoupit po ledovém svahu tam, kde byl pluk, zůstalo u bádenské stráže nebo v okolí. Hned jsme tam šli.

Šli jsme teprve chvilku, když jsme došli k dragounovi; tentokrát ho nechali skoro nahého, nejspíš aby se přesvědčili, jestli nemá pás s penězi. Ukázal jsem mu sklep a došli jsme k bráně, kde nás ohromilo množství mrtvých, které jsme tam viděli; u bádenské stráže leželi čtyři muži gardy, kteří zemřeli v noci a které důstojník stráže nedovolil svléknout; řekl nám také, že ve strážnici má ještě dva, o kterých si myslí, že jsou od gardy; vešli jsme dovnitř, abychom je viděli; byli bez vědomí: první byl myslivec, druhý, který měl tvář zakrytou kapesníkem, byl od našeho pluku. Když mu Grangier odkryl tvář, byl nesmírně překvapen, že poznává toho, koho hledá. Pospíšili jsme si, jak jsme mohli, abychom mu pomohli; sundali jsme mu šavli a patrontašku[1], které měl ještě na sobě, i nákrčník, a snažili jsme se mu dát spolknout pár kapek kořalky; otevřel oči, aniž nás poznal, a za chvíli mi skonal v náručí. Otevřeli jsme jeho tornu; našli jsme v ní hodinky a různé drobnosti, které si Grangier uschoval, aby je poslal na památku jeho rodině, bude-li mít to štěstí a uvidí Francii, neboť byl z téhož místa co on; myslivce jsme uložili do co nejlepší polohy a ponechali jsme ho jeho nešťastnému osudu. Co jsme mohli dělat?

Grangier mě dovedl na svou stráž; za chvíli ho vystřídali myslivci; než jsme odešli, nezapomněli jsme jim doporučit muže od jejich pluku, kterého jsme právě opustili. Seržant hned poslal čtyři muže, aby si pro něj došli: nejspíš byl mrtvý, když přišli, neboť všichni, kdo se ocitli v tom stavu, umírali hned, jako by se udusili.

Vrátili jsme se k pluku a zbytek dne jsme strávili tím, že jsme dávali do pořádku zbraně, hráli se a povídali si. Během dne jsme zabili několik koní, které nám naši muži přivedli, a rozdělili jsme si je; rozdalo se

[1] **patrontaška** — Kožená brašna na náboje nošená na řemeni přes rameno.

také trochu žitné mouky a trochu krupice, v níž bylo skoro stejně slámy a žitných zrn.

Nazítří ve čtyři hodiny ráno nás postavili do zbraně a vyrazili jsme čtvrt míle před město, kde jsme přes krutý mráz stáli v bojovém šiku až do bílého dne. V dalších dnech jsme dělali totéž, neboť ruská armáda manévrovala po naší levé ruce.

Byli jsme ve Smolensku už tři dny a nevěděli jsme, zda máme v tom postavení zůstat, nebo pokračovat v ústupu. Zůstat, říkalo se, není možné. Proč tedy neodejít, místo abychom zůstávali ve městě, kde nejsou domy, kde bychom se ukryli, ani potraviny, kterými bychom se živili? Čtvrtý den, když jsme se jako v předešlých dnech vraceli z ranního postavení a byli jsme už blízko svého tábora, zahlédl jsem důstojníka od jednoho řadového pluku, ležícího před ohněm; vedle něho bylo několik vojáků; chvíli jsme se na sebe dívali jako dva lidé, kteří se občas viděli a snaží se poznat pod cáry, do nichž jsme byli oblečeni, a pod špínou mé tváře. Zastavím se, on vstane, přistoupí ke mně a řekne: „Nemýlím se?“ — „Ne,“ řekl jsem mu. Poznali jsme se a objali, aniž jsme vyslovili svá jména.

Byl to Beaulieu,[1] můj kamarád, se kterým jsem sdílel lůžko u vélitů, když jsme byli ve Fontainebleau. Jak jsme oba byli změnění a ubozí! Neviděl jsem ho od bitvy u Wagramu, kdy s jinými vélity odešel z gardy, aby se stal důstojníkem u řadové pěchoty. Zeptal jsem se ho, kde je jeho pluk; místo odpovědi mi ukázal orla uprostřed pyramidy zbraní; bylo jich ještě třicet tři; on byl jediným důstojníkem, kromě plukovního chirurga; z ostatních velká část padla v bojích, ale víc než polovina zemřela bídou a mrazem; několik jich zabloudilo.

Beaulieu byl kapitánem; řekl mi, že má rozkaz jít za gardou. Zůstal jsem s ním ještě chvíli, a protože neměl potraviny, rozdělili jsme se jako bratři o rýži, kterou jsem dostal od mužů, které jsem potkal v kostele v noci našeho příchodu. Byl to ten největší důkaz přátelství, jaký lze kamarádovi dát v postavení, kdy se ani za zlato nedalo nic najít.

Čtrnáctého ráno odjel císař ze Smolenska s pluky granátníků a myslivců; šli jsme za nimi o něco později jako zadní voj a nechali za sebou sbory prince Evžena, Davouta a Neye, ztenčené na hrstku lidí; při od-

[1] Beaulieu byl bratr paní Vastové z Valenciennes, notář v Condé, mém rodišti. Po mém návratu ze zajetí roku 1814 mi ta dáma řekla, že její nešťastný bratr padl u Drážďan zasažen dělovou koulí. *(Pozn. aut.)*

chodu z města jsme přešli Svaté pole, jak mu říkají Rusové. Kousek za Korytní[1] je dost hluboká rokle se strmými svahy; museli jsme se zastavit, aby ji mohlo přejít dělostřelectvo, a já jsem vyhledal Grangiera a jiného přítele a navrhl jim, abychom ji přešli a šli napřed, abychom při čekání nezmrzli; na druhé straně jsme se museli zase zastavit a všimli jsme si tří mužů u mrtvého koně; dva z nich stáli a zdáli se opilí, tak se potáceli. Třetí, Němec, ležel na koni. Ten nešťastník, umírající hlady, nemohl z koně nic uříznout a snažil se do něj zakousnout; nakonec v té poloze skonal mrazem a hladem. Ti dva ostatní, dva husaři, měli ústa a ruce zakrvácené; promluvili jsme na ně, ale nedostali jsme od nich žádnou odpověď: dívali se na nás se smíchem, z něhož šla hrůza, a drželi se pod paží, a šli si sednout k tomu, kdo právě zemřel, kde nejspíš nakonec usnuli navždy.

Šli jsme dál po kraji silnice, abychom se dostali na čelo kolony a tam počkali na svůj pluk u nějakého opuštěného ohně, pokud budeme mít to štěstí, že nějaký najdeme. Potkali jsme husara, myslím od 8. pluku, který zápasil se smrtí, vstával a hned zase padal. Ačkoli jsme měli k pomoci jen málo prostředků, šli jsme k němu, ale právě padl, aby už nevstal. Tak bylo každou chvíli třeba překračovat mrtvé a umírající.

Jak jsme šli dál, třebaže velmi obtížně, po pravé straně silnice, abychom předešli konvoje, uviděli jsme vojáka od řadové pěchoty, který seděl u stromu s malým ohníčkem: rozpouštěl v kotlíku sníh, aby v něm uvařil játra a srdce koně, kterému rozpáral břicho. Řekl nám, že když z něj nemohl uříznout maso, udělal bodákem díru do břicha a odtud vytáhl to, co se chystal vařit.

Protože jsme měli rýži a krupici, navrhli jsme mu, aby nám půjčil kotlík, abychom je v něm uvařili, a že je sníme spolu. S radostí přijal. A tak jsme z rýže a krupice, v níž bylo stejně tolik slámy, uvařili polévku, kterou jsme ochutili kouskem cukru, který měl Grangier v torně, neboť jsme ji nechtěli solit prachem, protože jsme neměli sůl. Zatímco se naše polévka vařila, opékali jsme na špičkách šavlí kousky koňských jater a ledviny, které nám připadaly lahodné. Když byla naše rýže napůl uvařená, snědli jsme ji a připojili se k pluku, který nás už předešel. Téhož dne nocoval císař v Korytni, a my o kus dál, v lese.

Nazítří se vyrazilo časně ráno, abychom dosáhli Krasného, ale než jsme do toho města došli, zastavilo čelo císařské kolony pětadvacet ti-

[1] Korytnja, malá vesnice. *(Pozn. aut.)*

síc Rusů, kteří zatarasili silnici. První z armády, kdo je zahlédli, byli osamělí muži, kteří se hned stáhli k prvním plukům gardy, ale většina, méně zastrašená nebo zdatnější, se seskupila a postavila se nepříteli. Bylo i několik lhostejných nebo nešťastných, kteří se, aniž si toho všimli, vrhli přímo mezi ně.

Granátníci a myslivci gardy se zformovali do sevřených kolon po divizích a hned postoupili proti masě Rusů, kteří se je neodvážili čekat, ustoupili a nechali průchod volný; ale zaujali postavení na výšinách vlevo od silnice a vypálili několik salv z děl. Při hluku děl, protože jsme byli vzadu, jsme zrychlili krok a dorazili ve chvíli, kdy se několik děl stavělo do baterie, aby je zahnala. A při prvních výstřelech jsme viděli, jak mizí za výšinami, a šli jsme dál.

Při té příležitosti se stala věc, o které nemohu mlčet a o níž vím, protože jsem o ní slyšel mluvit, ale vyprávěla se jinak, a dokonce i jinak popsala.

Říkalo se, že ve chvíli, kdy se zahlédli Rusové, seskupily se první pluky gardy i štáb kolem císaře a tak se šlo, jako by nepřítel před námi nebyl; že hudba hrála píseň

Kde je nám lépe než v kruhu rodiny?

a že císař hudbu přerušil a nařídil hrát

Bděme nad spásou říše!

Ta věc, o které se vypráví, se opravdu stala, ale docela jinak, neboť se to stalo už ve Smolensku. Myslím, že se nemýlím, když říkám, že jsem o tom slyšel mluvit právě v den našeho odchodu z toho města.

Kníže z Neuchâtelu, tehdy ministr války, když viděl, že císař nevydává rozkaz k odchodu, a viděl neklid celé armády kvůli tomu, protože zůstat v tak smutném postavení nebylo možné, shromáždil několik hudebníků a nařídil jim, aby pod okny domu, kde byl císař ubytován, zahráli píseň

Kde je nám lépe než v kruhu rodiny?

Sotva začali, objevil se císař na balkoně a nařídil hrát

Bděme nad spásou říše!

což hudebníci přes svou bídu zahráli, jak uměli.

Za chvíli byl vydán rozkaz k odchodu na příští ráno. Jak věřit, že by nešťastní hudebníci, i kdybychom předpokládali, že stáli na pravém křídle pluku, což se od začátku našich pohrom už nevídalo, byli schopni

foukat do nástrojů nebo hýbat prsty, které měli zčásti omrzlé? Ale ve Smolensku to bylo spíš možné, protože tam byl oheň a lidé se ohřívali.

Dvě hodiny po střetnutí s Rusy přijíždí císař do Krasného s prvními pluky gardy, s naším plukem a s fyzilíry-myslivci. Tábořili jsme za městem; hned po příchodu mě určili s patnácti muži na stráž ke generálu Roguetovi[1], který byl ubytován ve městě, v bídném doškovém domě. Zřídil jsem stráž ve stáji a měl jsem se za velmi šťastného, že strávím noc pod střechou a u ohně, který jsme právě rozdělali; ale stalo se něco docela jiného.

Zatímco jsme byli v Krasném a kolem něj, obklíčila nás ruská armáda, prý devadesát tisíc mužů silná, neboť před námi, vpravo, vlevo i za námi byli samí Rusové, kteří si nejspíš mysleli, že s námi budou mít snadnou práci. Ale císař jim chtěl dát pocítit, že to není tak snadné, jak si myslí, neboť i když jsme byli nešťastní a umírali hladem a zimou, zbývalo nám ještě něco, co nás drželo: čest a odvaha. A tak se císař, unaven tím, jak ho pronásleduje to mračno barbarů a divochů, rozhodl, že se ho zbaví.

Večer po našem příchodu dostal generál Roguet rozkaz zaútočit v noci s částí gardy, s pluky fyzilírů-myslivců, granátníků, voltižérů a tirailléru:[2] v jedenáct hodin večer se vyslalo několik oddílů na průzkum, aby se dobře zjistilo postavení nepřítele, který držel dvě vesnice, před nimiž si zřídil tábor, a jehož směr se poznal podle rozmístění jeho ohňů; nejspíš se něčeho obával, neboť když jsme na něj zaútočili, část ho už byla připravena nás přijmout.

Mohla být jedna hodina ráno, když za mnou přišel generál a řekl mi se svým gaskoňským přízvukem: „Seržante, necháte tady kaprála a čtyři muže, aby hlídali můj byt a těch pár věcí, které mi zbyly; vy se vraťte se stráží do tábora k pluku; za chvíli budeme mít práci!“

Řeknu to upřímně, ten rozkaz mi radost neudělal; jistě to nebyl strach z boje, ale lítost, že přijdu o pár chvil odpočinku, který jsem tolik potřeboval.

---

[1] **François Roguet** (1770–1846). Divizní generál, roku 1812 velitel divize gardy, k níž patřil Bourgognův pluk fyzilírů-granátníků.

[2] **tirailléři** — Pluky lehké pěchoty Mladé gardy, sestavené od roku 1809 z nejlepších branců.

Když jsem přišel do tábora, každý už chystal zbraně; našel jsem je odhodlané dobře bojovat; několik mi jich řeklo, že doufají, že najdou konec svého utrpení, protože déle už vydržet nemohou.

Byly dvě hodiny, když začal pohyb; vyrazili jsme ve třech kolonách: fyzilíři-granátníci, k nimž jsem patřil, a fyzilíři-myslivci tvořili prostřední, tirailléři a voltižéři pravou a levou. Byl mráz jako v předešlých dnech; šli jsme ztěžka přes pole, ve sněhu po kolena. Po půlhodině pochodu jsme se ocitli mezi Rusy, z nichž část se už chopila zbraní, neboť vpravo od nás, necelých osmdesát kroků, stála dlouhá linie pěchoty a vedla na nás vražednou palbu; jejich těžká jízda, kyrysníci v bílém s černými kyrysy, stála vlevo ve stejné vzdálenosti a vyla jako vlci, aby se navzájem povzbudili, ale neodvažovala se na nás vrhnout, a jejich dělostřelectvo uprostřed pálilo kartáči. To náš pochod nezastavilo, neboť přes jejich palbu a přes množství našich, kteří padali, jsme na ně udeřili útočným krokem a vnikli do jejich tábora, kde jsme bodáky způsobili hrozné krveprolití.

Ti, kdo byli dál, měli čas chopit se zbraní a přijít prvním na pomoc. Tehdy začal jiný druh boje, neboť zapálili svůj tábor i obě vesnice. Mohli jsme bojovat při záři požáru. Pravá a levá kolona nás předešly a vnikly do nepřátelského tábora z obou konců, zatímco naše kolona vnikala středem.

Zapomněl jsem říct, že ve chvíli, kdy jsme bubnovali útok a čelo naší kolony rozráželo Rusy a obracelo jejich tábor na útěk, narazili jsme na několik set Rusů ležících ve sněhu, o nichž jsme si mysleli, že jsou mrtví nebo těžce ranění. Minuli jsme je, ale sotva jsme je přešli, zvedli se se zbraněmi a vypálili, takže jsme se museli obrátit a bránit se. Naneštěstí pro ně přišel prapor, který tvořil zadní voj a kterého si nemohli všimnout. Byli chyceni mezi dvě palby; za necelých pět minut nežil ani jeden: je to válečná lest, které Rusové často užívají, ale tady se jim nevydařila.

První, kdo u nás padl, když jsme šli v koloně, byl nešťastný Beloque, ten, který mi ve Smolensku předpověděl svou smrt. Zasáhla ho kulka do hlavy a byl na místě mrtev; byl přítelem všech, kdo ho znali, a přes lhostejnost, kterou jsme měli ke všemu, i k sobě, všichni kamarádi Beloqua želeli.

Když jsme prošli ruským táborem a dostali se k vesnici a donutili je hodit část dělostřelectva do jezera, stáhlo se velké množství jejich pěšáků do domů, z nichž část hořela. Tam jsme bojovali zuřivě, muž

proti muži. Krveprolití bylo strašné; byli jsme rozptýleni; každý bojoval na vlastní pěst. Byl jsem blízko našeho plukovníka, nejstaršího plukovníka ve Francii, který prodělal egyptská tažení. V tu chvíli ho vedl sapér, který ho podpíral pod paží; vedle něho byl i adjutant-major Roustan; byli jsme u vchodu do jakéhosi statku, kam se uchýlilo mnoho Rusů a kde je obklučovali muži našeho pluku; jako jedinou ústupovou cestu měli východ z velkého dvora, ale zavřený závorou, přes kterou museli přelézat.

Během té dílčí srážky jsem si na dvoře všiml ruského důstojníka na bílém koni, který bil plochou šavle své vojáky, kteří se tlačili k útěku a chtěli přeskočit závoru, a nenechávali mu žádnou možnost utéct. Nakonec se průchodu zmocnil, ale ve chvíli, kdy chtěl skočit na druhou stranu, zasáhla jeho koně kulka a padl pod ním, takže průchod se stal obtížným. Tehdy se ruští vojáci museli bránit. Od té chvíle byl boj ještě zuřivější. Při záři plamenů to byla už jen pravá jatka. Rusové i Francouzi leželi jeden na druhém ve sněhu a zabíjeli se zblízka.

Chtěl jsem se vrhnout na ruského důstojníka, který se vyprostil zpod koně a se dvěma vojáky se snažil utéct přes závoru; ale zastavil mě ruský voják dva kroky od ústí své pušky a vystřelil; nejspíš shořel jen prach na pánvičce, neboť kdyby rána vyšla, bylo by po mně; když jsem cítil, že nejsem raněn, ustoupil jsem o pár kroků od svého protivníka, který si myslel, že jsem těžce raněn, a klidně si znovu nabíjel. Adjutant-major Roustan, který byl u plukovníka a viděl mě v nebezpečí, ke mně přiběhl, vzal mě do náruče a řekl mi: „Můj ubohý Bourgogne, nejste raněn?“ — „Ne,“ odpověděl jsem mu. — „Tak ať ho neminete!“ To jsem měl na mysli i já. Kdyby mi puška selhala (což se kvůli sněhu stávalo často), byl bych se na něj vrhl s bodákem. Nedal jsem mu čas dobít, a už ho kulka prostřelila. Ačkoli smrtelně raněn, nepadl hned; couval, potácel se a díval se na mě výhrůžně, zbraň nepustil, a padl na koně důstojníka, který ležel u závory. Adjutant-major, který šel kolem něho, mu zasadil ránu šavlí do boku, která jeho pád uspíšila; v téže chvíli jsem se vrátil k plukovníkovi, kterého jsem našel zničeného únavou, bez síly velet; měl u sebe jen svého sapéra. Adjutant-major přišel se zakrvácenou šavlí a řekl nám, že aby prošel vřavou a dostal se k plukovníkovi, musel si prosekávat cestu šavlí, ale že přichází s bodnou ranou v pravém stehně. V tu chvíli zasáhla sapéra, který plukovníka podpíral, kulka do prsou. Plukovník si toho všiml a řekl mu: „Sapére, jste raněn?“

— „Ano, pane plukovníku," odpovídá sapér, vezme plukovníkovu ruku a dá mu ránu nahmatat, vloží mu prst do díry a řekne: „Tady, pane plukovníku!" — „Tak odejděte!" Sapér mu odpověděl, že má ještě dost síly, aby ho podpíral nebo zemřel s ním, nebo sám vedle něho, bude-li třeba. „Ostatně," dodal adjutant-major, „kam by šel? Vrhnout se do nepřátelské tlupy? Nevíme, kde jsme, a dobře vidím, že abychom se vyznali, budeme muset bojovat až do rána!"

Opravdu jsme byli úplně dezorientovaní, kvůli záři požáru; pluk bojoval na několika místech a po četách.

Sapér se ještě ani pět minut netiskl k zemi, když Rusové ve statku, které jsme těsně obkličovali, viděli, že shoří, a chtěli se vzdát: jeden raněný poddůstojník přišel pod krupobitím kulek s tím návrhem. Tehdy mě adjutant-major poslal nařídit, aby se přestalo střílet. „Přestat střílet!" odpověděl mi jeden voják našeho pluku, který byl raněn, „ať přestane, kdo chce, ale když jsem raněn a nejspíš zahynu, přestanu střílet, až nebudu mít náboje!"

A opravdu, raněn jak byl kulkou, která mu přerazila stehno, a sedě ve sněhu, který barvil svou krví, nepřestal střílet, a dokonce žádal od ostatních náboje. Adjutant-major, když viděl, že jeho rozkazy nejsou plněny, přišel sám, prý z plukovníkova pověření. Ale naši vojáci, kteří bojovali jako zoufalci, ho neslyšeli a pokračovali. Rusové, když viděli, že pro ně není žádná naděje na záchranu, a neměli už nejspíš střelivo, aby se bránili, pokusili se vyrazit v houfu z budovy, do které se uchýlili a kde se už začínali péct, ale naši muži je donutili vrátit se. Za chvíli, když už to nemohli vydržet, zkusili to znovu, ale sotva bylo pár mužů na dvoře, budova se zřítila na ostatní, z nichž snad přes čtyřicet zahynulo v plamenech; ani ti, kdo vyšli, nedopadli lépe.

Po tom výjevu jsme sebrali své raněné a shromáždili se s nabitými zbraněmi kolem plukovníka a čekali na úsvit. Mezitím bylo kolem nás slyšet jen výstřely těch, kdo ještě bojovali jinde; k tomu se mísil křik raněných a nářek umírajících. Nic není smutnějšího než noční boj, při němž často dochází k velmi osudným omylům.

V tom postavení jsme čekali na úsvit. Když se rozednilo, mohli jsme se rozhlédnout a posoudit výsledek boje: celé prostranství, které jsme prošli, bylo poseto mrtvými a raněnými. Poznal jsem toho, kdo mě chtěl zabít: nebyl mrtev; kulka mu prošla bokem, kromě rány šavlí, kterou mu zasadil adjutant-major. Dal jsem ho uložit do lepší polohy,

než v jaké byl, neboť bílý kůň ruského důstojníka, vedle něhož upadl a který se zmítal, mu mohl ublížit.

Vnitřek domů ve vesnici, kde jsme byli, nevím, jestli to bylo Kircova nebo Malierva, i ruský tábor a okolí byly pokryty mrtvolami, z nichž část byla napůl spálená. Náš velitel praporu pan Gilet měl kulkou přeražené stehno a za několik dní na to zemřel. Tirailléři a voltižéři ztratili víc lidí než my; dopoledne jsem potkal kapitána Débonneze, který byl z téhož místa jako já a velel rotě voltižérů gardy; přišel se zeptat, jestli se mi nic nestalo; vyprávěl mi, že ztratil třetinu roty a k tomu podporučíka, který byl vélitou, a seržant-majora, kteří padli mezi prvními.

Po tom krvavém boji se Rusové ze svých postavení stáhli, ale nevzdálili se, a my jsme zůstali na bojišti celý den a noc z šestnáctého na sedmnáctého, kdy jsme byli neustále v pohybu. Každou chvíli nás, aby nás drželi v pohotovosti, stavěli do zbraně; byli jsme stále ve střehu, nemohli jsme si odpočinout, ba ani se ohřát.

Po jednom takovém nástupu do zbraně, ve chvíli, kdy jsme byli všichni poddůstojníci pohromadě a mluvili o své bídě a o boji předešlé noci, přišel adjutant-major Delaitre, nejzlomyslnější a nejkrutější člověk, jakého jsem kdy poznal, který páchal zlo pro potěšení ze zla, vmísil se do našeho rozhovoru a, věc podivná, začal litovat tragického konce Beloqua, jehož ztrátu jsme oplakávali. „Ubohý Beloque!“ říkal, „velmi lituji, že jsem mu působil trápení!“ Nějaký hlas, nikdy jsem se nedozvěděl čí, mi pošeptal do ucha, ale dost nahlas, aby to slyšelo několik lidí: „Brzy umře!“ Zdálo se, že lituje zla, které páchal všem, kdo byli pod jeho velením, a hlavně nám poddůstojníkům; nebylo v pluku nikoho, kdo by si nepřál vidět ho odneseného dělovou koulí, a neříkalo se mu jinak než Petr Krutý.

Sedmnáctého ráno, sotva se rozednilo, jsme se postavili do zbraně, a když jsme se zformovali do sevřených kolon po divizích, vyrazili jsme zaujmout postavení u silnice, na opačné straně, než bylo bojiště, které jsme právě opustili.

Když jsme přišli, zahlédli jsme před sebou na návrší část ruské armády, opřenou o les. Hned jsme se rozvinuli do linie, abychom se k nim postavili čelem. Levým křídlem jsme se opírali o rokli, kterou přetínala silnice a ke které jsme stáli zády; ta cesta, úvozová a převýšená po stranách, mohla chránit a krýt před nepřátelskou palbou ty, kdo v ní byli. Pravé křídlo tvořili fyzilíři-myslivci, kteří měli čelo pluku na dostřel

pušky od města. Před námi, dvě stě padesát kroků, stál pluk Mladé gardy, 1. voltižérský, v sevřené koloně po divizích, pod velením plukovníka Lurona. Dál vpředu a vpravo stáli staří granátníci a myslivci ve stejném šiku, totiž spolu se zbytkem císařské gardy, jízdou i dělostřelectvem, kteří se boje v noci z patnáctého na šestnáctého nezúčastnili. Celému tomu velel osobně císař, který byl pěšky. Postupoval pevným krokem jako v den velké přehlídky a postavil se doprostřed bojiště, naproti nepřátelským bateriím.

Ve chvíli, kdy jsme zaujímali postavení u silnice, abychom se seřadili k boji a postavili se nepříteli, šel jsem se dvěma přáteli, Grangierem a Leboudem[1], za adjutant-majorem Delaitrem, a ve chvíli, kdy nás Rusové začínali zahlížet, vypálilo jejich dělostřelectvo, které nebylo dál než na poloviční dostřel, první salvu. První, kdo padl, byl adjutant-major Delaitre: koule mu ustřelila obě nohy, přesně nad koleny a nad jeho vysokými jezdeckými holinkami; padl bez výkřiku, ba ani nezasténal. V tu chvíli vedl koně za uzdu, kterou měl přehozenou přes pravou paži, a šel pěšky. Sotva padl, zastavili jsme se, protože tak, jak upadl, zatarasil úzkou pěšinu, po které jsme šli. Abychom mohli jít dál, museli jsme ho překročit, a protože jsem šel za ním, musel jsem to udělat.

Když jsem šel kolem, prohlédl jsem si ho: měl otevřené oči; zuby mu křečovitě cvakaly. Poznal mě a zavolal mě jménem. Přistoupil jsem, abych ho slyšel. Tu mi dost hlasitě řekl, i ostatním, kteří se na něj dívali: „Přátelé, prosím vás, vezměte mé pistole z pouzder u sedla mého koně a prostřelte mi hlavu!“ Ale nikdo se neodvážil prokázat mu tu službu, neboť v takovém postavení to služba byla. Aniž bychom mu odpověděli, prošli jsme a šli dál, a naštěstí, neboť jsme neušli ani šest kroků, když druhá salva, nejspíš z téže baterie, srazila tři další muže z těch, kdo šli za námi, a ty hned odnesli, stejně jako adjutant-majora.

Od úsvitu bylo vidět ruskou armádu, která ze tří stran, před námi, vpravo a za námi, se svým dělostřelectvem dělala, jako by nás chtěla obklíčit. V tu chvíli, chvíli poté, co adjutant-major padl, přijel císař; právě jsme dokončili svůj pohyb: tu začala bitva.

Nepřítel na nás svým dělostřelectvem posílal strašné salvy, které pokaždé rozsévaly smrt v našich řadách. My jsme měli na odpověď jen

---

[1] **Leboude** — Vlastním jménem Jean-François-Nicolas Leboutte (1784–1867), rodák z Lutychu, vélita gardy od roku 1804, za ruského tažení seržant-major fyzilírů-granátníků. Po roce 1815 sloužil v nizozemské a belgické armádě a dosáhl hodnosti generála. Autor jeho jméno píše po svém.

několik děl, která také každou ranou dělala v jejich řadách hluboké mezery; ale část našich byla brzy vyřazena. Mezitím naši vojáci přijímali smrt bez hnutí; v tom smutném postavení jsme byli až do dvou hodin odpoledne.

Během bitvy poslali Rusové část své armády zaujmout postavení na silnici za Krasným a odříznout nám ústup, ale císař je zastavil tím, že tam poslal prapor Staré gardy.

Zatímco jsme byli vystaveni nepřátelské palbě a naše síly se zmenšovaly množstvím mužů, které nám zabíjeli, zahlédli jsme za sebou a trochu vlevo trosky sboru maršála Davouta uprostřed mračna kozáků, kteří se je neodvažovali napadnout a které oni klidně rozháněli, jak šli k nám. Když byli za námi na silnici, všiml jsem si mezi nimi vozu markytána, v němž byla jeho žena a děti. Proletěla jím koule, která byla určena nám: v téže chvíli jsme slyšeli zoufalý křik ženy a dětí, ale nemohli jsme zjistit, jestli byl někdo zabit nebo raněn.

Ve chvíli, kdy trosky maršála Davouta procházely, opustili holandští granátníci gardy důležité postavení, které Rusové hned obsadili dělostřelectvem, a to bylo obráceno proti nám. Od té chvíle bylo naše postavení neudržitelné. Proti tomu postavení byl poslán jeden pluk, už si nevzpomínám který, ale musel ustoupit; jiný pluk, 1. voltižérský, který stál před námi, se pohnul zase on a dostal se až k úpatí baterií, ale hned je přišla zastavit masa kyrysníků, týchž, s nimiž jsme měli co dělat v noci z patnáctého a kteří se na nás tehdy neodvážili zaútočit. Tu se voltižéři stáhnou trochu vlevo od baterií, skoro naproti našemu pluku, a zformují se do čtverce; sotva byli zformováni, chtěla je jízda rozrazit, ale přivítala ji salva voltižérů zblízka, která jich srazila velké množství. Zbytek se obrátil a stáhl. Došlo k druhému útoku; dopadl stejně, takže strany čtverce, kam se kyrysníci vrhli, byly pokryty lidmi a koňmi; ale potřetí uspěli se dvěma děly nabitými kartáči, která pluk rozdrtila. Pak vnikli do čtverce a zbytek dorazili šavlemi: ti nešťastníci, skoro samí mladí vojáci, kteří měli zčásti omrzlé nohy a ruce a nemohli už zbraní použít k obraně, byli skoro všichni pobiti.

Ten výjev se odehrával před námi a nemohli jsme jim pomoci; jedenáct mužů se vrátilo; ostatní byli zabiti, raněni nebo zajati a šavlemi zahnáni do lesíka naproti nám; i sám plukovník,[1] pokrytý ranami, a několik důstojníků padli do zajetí.

---

[1] Plukovník Luron. *(Pozn. aut.)*

Zapomněl jsem říct, že ve chvíli, kdy jsme se řadili k boji, zavelel plukovník: „Prapory, generální směrovníci do linie!“, a že jsem šel jako generální směrovník pravého křídla našeho pluku; ale zapomněli nás odvolat zpátky, a protože jsem měl zásadu zůstávat na svém místě, ať bylo jakékoli, zůstal jsem v tom postavení, s pažbou pušky nahoru, skoro hodinu, a přes koule, kterým jsem mohl sloužit za terč, jsem se nehnul.

Mezitím, a ve chvíli, kdy ruské dělostřelectvo v našich řadách nejvíc pustošilo, dostal plukovník naléhavou potřebu (přirozenou potřebu); postavení a místo se pro takovou práci příliš nehodily, ale protože to spěchalo, rozhodl se, odešel asi šedesát kroků od pluku, a zadkem obrácen k nepříteli tu věc klidně vyřídil. Jestli ho něco obtěžovalo, byl to mráz, ale Rusové, kterým sloužil za terč, ho neznepokojovali, ačkoli je mohl dobře vidět, a když se z té polohy zvedal, zavelel: „Prapory a generální směrovníci na místa!“

Mohly být dvě hodiny a už jsme ztratili třetinu lidí, ale fyzilíři-myslivci byli na tom hůř než my: byli blíž městu a vystaveni vražednější palbě. Už půl hodiny byl císař pryč s prvními pluky gardy a šel po hlavní silnici; na bojišti jsme zůstali už jen my a několik čet různých sborů proti víc než padesáti tisícům nepřátel. V tu chvíli nařizuje maršál Mortier ústup, a hned začínáme svůj pohyb, ustupujeme krokem, jako na přehlídce, a ruské dělostřelectvo, které nás drtí kartáči, jde za námi. Když jsme ustupovali, brali jsme s sebou ty kamarády, kteří byli nejméně raněni.

Chvíle, kdy jsme opouštěli bojiště, byla strašná a smutná, neboť když naši ubozí ranění viděli, že je opouštíme uprostřed pole smrti a obklopené nepřáteli, zvlášť ti od 1. voltižérského, z nichž část měla nohy přeražené kartáči, viděli jsme několik, jak se ztěžka vlečou po kolenou a barví sníh svou krví; zvedali ruce k nebi a křičeli, až to rvalo srdce, a prosili nás o pomoc; ale co jsme mohli dělat? Týž osud nás čekal každou chvíli, neboť při ústupu jsme museli opouštět ty, kdo padali v našich řadách.

Když jsme procházeli místem, kde stáli fyzilíři-myslivci, kteří byli umístěni vpravo od nás a šli teď před námi, a protože náš druhý prapor, ten, k němuž jsem patřil, tvořil v té chvíli zadní voj a krajní levé křídlo ústupu, viděl jsem několik svých přátel, jak leží mrtví ve sněhu, strašlivě zmrzačení kartáči; mezi nimi byl jeden mladý poddůstojník,

s nímž jsem byl důvěrně spřátelen: jmenoval se Capon; byl z Bapaume; měli jsme se za krajany.

Když jsme minuli místo fyzilírů-myslivců a byli u vstupu do města, uviděli jsme vlevo, deset kroků od silnice, u prvního domu, děla, která na naši ochranu pálila na postupující Rusy; podporovalo je a doprovázelo asi čtyřicet mužů, dělostřelců i voltižérů; byl to zbytek brigády generála Longchampse; ten vyšel z císařské gardy; byl tam se vším, co mu zbylo, aby je zachránil nebo s nimi zemřel.

Jakmile zahlédl našeho plukovníka, šel k němu s otevřenou náručí; objali se jako dva lidé, kteří se dlouho neviděli a snad se vidí naposledy. Generál se slzami v očích řekl našemu plukovníkovi a ukázal na obě děla a na hrstku mužů, která mu zbyla: „Podívej! Tohle mi zbylo!“ Prodělali spolu egyptská tažení.

Ta bitva přiměla Kutuzova[1], vrchního velitele ruské armády, říct, že Francouzi, místo aby se dali zlomit krutou krajností, do níž se dostali, se o to zuřivěji vrhali na děla, která je drtila.

Anglický generál Wilson[2], který byl v té bitvě přítomen, ji nazývá bitvou hrdinů; jistě ne proto, že tam byl on, neboť to slovo se hodí jen na nás, kteří jsme s několika tisíci muži bojovali proti celé ruské armádě, devadesát tisíc mužů silné.

Generál Longchamps musel se zbytkem svých mužů opustit děla, jejichž koně byli skoro všichni zabiti, a připojit se k našemu ústupu, využívaje terénních nerovností a domů, aby ustupoval a bránil se.

Sotva jsme začali vcházet do Krasného, postavili se Rusové se svými děly na saních k prvním domům a vypálili na nás několik kartáčových ran. Tři muži naší roty byli zasaženi. Jedna kartáčová koule, která zavadila o mou pušku a poškodila pažbu, když mi přitom přejela po rameni, zasáhla do hlavy mladého bubeníka, který šel přede mnou, a zabila ho, aniž by sebou škubl.

Krasnyj je rozdělen roklí, kterou je třeba přejít. Když jsme k ní došli, viděli jsme na dně stádo volů, kteří zemřeli hladem a zimou; byli mrazem tak ztvrdlí, že naši sapéři z nich nemohli sekerami nic usekat. Bylo vidět jen hlavy, a ty měly otevřené oči, jako by byli ještě živí; jejich těla

---

[1] **Michail Illarionovič Kutuzov** (1745–1813). Polní maršál, od srpna 1812 vrchní velitel ruských vojsk. Zemřel v dubnu 1813 ve slezském Bunzlau.

[2] **sir Robert Wilson** (1777–1849). Britský generál, roku 1812 britský komisař u ruské armády. Jeho zápisky o tažení vyšly roku 1860.

pokrýval sníh. Ti voli patřili armádě a nemohli nás dohnat; velký mráz a nedostatek píce je zahubily.

Všechny domy toho bídného města i velký klášter, který tam je, byly plné raněných, kteří, když viděli, že je opouštíme Rusům, srdcervoucně křičeli. Museli jsme je ponechat surovosti divokého a nemilosrdného nepřítele, který ty nešťastné raněné svlékal, aniž by bral ohled na jejich postavení nebo rány.

Rusové nás stále pronásledovali, ale vlažně; několik děl ještě pálilo z levé strany silnice, ale nemohla nám příliš uškodit; cesta, po které jsme šli, byla úvozová; koule letěly nad ní a nemohly nás zasáhnout, a přítomnost hrstky jízdy, která nám zbyla a šla také vlevo od nás, jim bránila přiblížit se víc.

Když jsme byli čtvrt míle za městem, měli jsme trochu klidu; šli jsme smutní a mlčky a mysleli na své postavení a na nešťastné kamarády, které jsme museli opustit; zdálo se mi, že je ještě vidím, jak nás prosí o pomoc; když jsme se ohlédli, uviděli jsme několik těch nejméně raněných, skoro nahých, které Rusové už svlékli a pak opustili; měli jsme to štěstí, že jsme je zachránili, aspoň pro tu chvíli; honem jsme jim dali, co jsme mohli, aby se přikryli.

Večer nocoval císař v Ljadech, dřevěné vesnici; náš pluk se šel utábořit o kus dál. Když jsem procházel vesnicí, kde byl císař, zastavil jsem se u bídné boudy, abych se ohřál u ohně, který tam byl; měl jsem to štěstí, že jsem znovu potkal seržanta Guignarda, svého krajana, i s jeho maďarskou markytánkou, a snědl jsem s nimi trochu krupicové polévky a kus koniny, který mi vrátil trochu síly. Velmi jsem to potřeboval, neboť jsem byl slabý a dva dny jsem takřka nic nejedl. Vyprávěl mi, že během bitvy jejich pluk hodně utrpěl a značně se ztenčil, ale že to nic není proti nám, neboť věděl, kolik lidí jsme ztratili v boji v noci z patnáctého na šestnáctého a v tom osudném dni, který jsme právě prožili; že po všechny ty dny na mě hodně myslel a že je rád, že mě vidí se všemi údy v pořádku. Ptal se mě na kapitána Débonneze, ale nemohl jsem mu nic říct, protože jsem ho neviděl od rána šestnáctého. Rozloučil jsem se s ním a šel k pluku, který se už usadil u silnice; i ta noc byla velmi těžká, neboť padal mokrý sníh, který nás promáčel, k tomu silný vítr a málo ohně; ale to všechno není nic proti tomu, co uvidíme později.

Té zlé noci se k našemu ohni přišlo ohřát několik vojáků od tiraillérů; ptal jsem se jich na některé své přátele, hlavně na dva krajany, kteří byli

se mnou u vélitů a byli v tom pluku důstojníky. Byl to pan Alexandre Legrand od *Čtyř synů Aymonových* z Valenciennes a druhý pan Laporte z Casselu u Lille; ten druhý byl zabit kartáčem; naštěstí se našel malý vozík s koněm, který odvedli z ruského tábora v den nočního boje, a v něm ho vezli.

Bylo asi kolem půlnoci, když mi jedna stráž našeho tábora vzkázala, že vidí jezdce, který jako by mířil k nám: hned jsem se se dvěma ozbrojenými muži rozběhl, abych se podíval, co by to mohlo být. V určité vzdálenosti jsem dobře rozeznal jezdce, před nímž šel pěšák, kterého jezdec, jak se zdálo, hnal násilím. Když byli blízko nás, jezdec se dal poznat: byl to dragoun gardy, který, aby opatřil potraviny sobě a koni, vnikl v noci do ruského tábora, a aby na něj nikdo nedbal, nasadil si přilbu ruského kyrysníka, kterého téhož dne zabil; tak prošel část nepřátelského tábora, odnesl otýpku slámy a trochu mouky, šavlí poranil jednu přední stráž a druhou povalil a vedl ji zajatou. Ten statečný dragoun se jmenoval Melet; byl z Condé; zůstal s námi zbytek noci. Říkal mi, že se nevystavuje nebezpečí kvůli sobě, ale kvůli svému koni, kvůli ubohému Kadetovi, jak mu říkal. Chtěl mu prý za každou cenu opatřit něco k jídlu, „neboť když zachráním koně, zachrání on zase mě." Bylo to už podruhé od Smolenska, co vnikl do ruského tábora. Poprvé odvedl koně v plném postroji.

Měl to štěstí, že se vrátil do Francie i s koněm, s nímž prodělal už tažení let 1806–1807 v Prusku a v Polsku, 1808 ve Španělsku, 1809 v Německu, 1810–1811 ve Španělsku a 1812 v Rusku, potom 1813 v Sasku a 1814 ve Francii. Jeho ubohý kůň padl u Waterloo, když prošel víc než dvanácti velkými bitvami, jimž velel císař, a víc než třiceti boji.

Během toho nešťastného tažení jsem ho potkal ještě jednou, jak uprostřed jezera seká sekerou díru do ledu, aby opatřil koni vodu. Jednou jsem ho zahlédl na střeše stodoly, která celá hořela, s nebezpečím, že ho pohltí plameny, a to zase kvůli koni, aby měl trochu slámy ze střechy na krmení, neboť pro koně nebylo o nic víc k jídlu než pro nás. Ubohá zvířata kromě toho, co trpěla krutým mrazem, musela okusovat stromy, aby se nasytila, dokud nám sama nebudou sloužit za potravu.

Ostatně Melet nebyl jediný, kdo se vystavoval nebezpečí tím, že vnikal do ruského tábora, aby opatřil potraviny; mnoho jich bylo chyceno a zahynulo takovým způsobem, buď rukou sedláků, když vnikali do vesnic míli nebo dvě vpravo či vlevo od silnice, nebo rukou partyzánů ruské

armády, neboť všechny národy poddané té říši povstávaly hromadně a přicházely se připojit k hlavní armádě. Zkrátka bída byla tak velká, že bylo vidět, jak vojáci opouštějí pluk při sebemenší stopě po cestě, v naději, že najdou nějakou bídnou vesnici, pokud se tak dá nazvat shluk několika bídných bud postavených z kmenů, v nichž se nic nenašlo, neboť nikdy jsem se nedozvěděl, čím se sedláci živí, a ti, kdo se na takové výpravy odvážili, se někdy vraceli s kusem chleba černého jako uhel, plného kusů slámy dlouhých jako prst a ječných zrn, a k tomu tak tvrdého, že se do něj nedalo zakousnout, tím spíš, že jsme měli rty rozpraskané a rozštěpené mrazem. Za celé to nešťastné tažení jsem neviděl, že by z takových výprav někdo přivedl krávu nebo ovci; nevím tedy, z čeho ti divoši žijí, a musí mít málo dobytka, když se ho nedá najít ani trochu; zkrátka je to ďáblova země, neboť peklo je všude.

VII.

Ústup pokračuje

Beru si ženu. — Sklíčenost. — Ztrácím z očí kamarády. — Dramatické výjevy. — Setkání s Picartem

Osmnáctého listopadu, den po bitvě u Krasného, jsme vyrazili z tábora časně ráno. Ten den byl náš pochod zase velmi únavný a smutný; byla obleva, nohy jsme měli mokré a až do večera byla mlha, že nebylo vidět na krok. Naši vojáci ještě šli v pořádku, ale bylo snadno vidět, že je boje předešlých dnů demoralizovaly, a hlavně to, že museli opustit kamarády, kteří k nim vztahovali ruce, neboť si mysleli, že je čeká týž osud.

Ten den jsem byl velmi unavený; jeden voják z roty jménem Labbé, který mi byl velmi oddán a předešlého dne ztratil tornu, viděl, jak jdu ztěžka, a požádal mě, aby mi mohl nést tu mou. Protože jsem ho znal jako dobrého chlapce, svěřil jsem mu ji, a jistě to bylo svěřit mu svůj život, neboť v ní byla víc než libra rýže a krupice, které mi náhoda opatřila ve Smolensku a které jsem si schovával na nejkritičtější chvíle, o nichž jsem předvídal, že brzy přijdou, až už nebudou koně k jídlu. Ten den šel císař pěšky, s holí v ruce.

Večer znovu přituhlo a bylo takové náledí, že se nedalo stát, lidé každou chvíli padali a několik mužů se těžce zranilo. Šel jsem za rotou a pokud to šlo, měl jsem stále oči na svém nosiči torny, a dokonce jsem už litoval, že jsem mu ji svěřil; zamýšlel jsem tedy vzít si ji zpátky hned večer, až přijdeme do tábora. Konečně přišla noc, ale tak temná, že jsme jeden druhého neviděli. Každou chvíli jsem volal: „Labbé! Labbé!“ Odpovídal mi: „Zde, pane seržante!“ Ale když jsem ho volal zase jindy, odpověděl mi jeden voják, že před chvílí upadl, ale že nejspíš jde za plukem. Moc jsem se tím neznepokojoval, neboť jsme se měli brzy zastavit a zaujmout postavení. Opravdu se zastavilo na silnici, kde nám oznámili, že tu a v okolí strávíme noc. V tu chvíli byla skoro celá armáda

pohromadě; chyběl jen sbor maršála Neye, který byl vzadu a o kterém se myslelo, že je ztracen.

Té smutné noci se každý zařídil, jak mohl; bylo nás pohromadě několik poddůstojníků a zmocnili jsme se stodoly, neboť jsme byli, aniž jsme to věděli, blízko vesnice. Mnoho mužů z pluku vešlo s námi, ale ti, kdo přišli o chvíli později, když viděli, že pro ně není čím se krýt, udělali, co se v takové situaci dělalo: vylezli na střechu, aniž bychom jim v tom mohli zabránit, a za okamžik nám bylo stejně dobře jako v širém poli. V tu chvíli nám přišli říct, že dál na silnici je kostel — byl to pravoslavný chrám —, který přidělili našemu pluku, ale že je obsazený vojáky různých pluků, kteří táhnou, jak se jim zlíbí, a ti nechtějí nikoho pustit dovnitř.

Když jsme se dobře informovali, kde ten chrám stojí, sešlo se nás asi dvanáct poddůstojníků a kaprálů a vyrazili jsme tam. Místo jsme brzy našli, protože bylo na silnici; když jsme se chtěli dostat dovnitř, narazili jsme na odpor těch, kdo se ho zmocnili. Bylo to shromáždění Němců, Italů a také několika Francouzů, kteří nás začali zastrašovat tím, že nasadili bodáky, a oznámili nám, ať nevcházíme; odpověděli jsme jim stejným tónem, udělali totéž a vstup jsme si vynutili. Tu trochu ustoupili a jeden Ital na ně zavolal: „Dělejte jako já, nabijte zbraně!“ — „Naše jsou nabité!“ odpověděl jeden náš seržant-major; a už se mezi námi měl strhnout krvavý boj, když nám přišla posila. Byli to muži našeho pluku: tu, když viděli, že nic nezískají a že my zase nejsme ochotni je u sebe trpět, rozhodli se odejít a usadit se nedaleko.

Naneštěstí pro ně v noci značně zesílil mráz, provázený silným větrem a hustým sněžením. A tak, když jsme nazítří ráno odcházeli, našli jsme nedaleko místa, kde jsme spali, na kraji silnice, několik těch nešťastníků, které jsme vyhnali z chrámu a kteří, příliš slabí, aby šli dál, skonali před portálem. Jiní zahynuli o kus dál ve sněhu, když se snažili dojít někam, kde by se ukryli. Prošli jsme kolem těch mrtvol, aniž bychom si něco řekli. Jak smutné myšlenky v nás ten výjev musel probouzet, vždyť jsme ho zčásti sami zavinili! Ale dospěli jsme tak daleko, že nám byly lhostejné i ty nejtragičtější věci, neboť jsme chladnokrevně a bez pohnutí říkali, že brzy budeme jíst mrtvoly lidí, protože za pár dní už nebudou koně k jídlu.

Hodinu poté, co jsme se dali na pochod, jsme došli do Dubrovny, městečka obývaného zčásti Židy, kde jsou všechny domy dřevěné a kde

nocoval císař s granátníky a myslivci gardy a s částí dělostřelectva. Našli jsme je ve zbrani; řekli nám, že je v noci falešný poplach přinutil být neustále v postavení, v jakém jsme je našli, že to bylo to nejhorší, co je mohlo potkat, protože doufali, že noc stráví v dobře vytopených a obývaných domech; ale osud rozhodl jinak.

Prošli jsme tím dřevěným městem směrem na Oršu. Po hodině pochodu jsme přešli rokli, kterou povozy znovu přecházely jen s velkou námahou a kde padlo mnoho koní. Konečně jsme odpoledne došli do toho města, které jsme našli opevněné a s posádkou složenou z mužů různých pluků: byli to lidé, kteří zůstali vzadu a přišli s oddíly, aby se připojili k Velké armádě, a které tam zadrželi. Byli tam také četníci a několik Poláků. Ti lidé, když nás viděli tak ubohé, byli ohromeni, zvlášť když viděli velké množství opozdilců, kteří šli v nepořádku. Část gardy nechali ve městě, aby tam udržovala pořádek, a protože tam byl sklad mouky a trochu kořalky, rozdělovalo se. Našli jsme v tom městě pontonovou kolonu[1] a mnoho dělostřelectva se spřežením, a neobyčejně nešťastnou shodou okolností jsme spálili čluny, které tvořily mosty, aby koně mohli táhnout děla. Ale ještě jsme nevěděli, co nás čeká na Berezině, kde nám mohly mosty tolik posloužit.

Z gardy nás zbývalo už jen sedm až osm tisíc mužů, z pětatřiceti tisíc. A z těch, kdo zbývali, se část, ačkoli stále šla v pořádku, vlekla ztěžka. Jak jsem řekl, císař a část gardy byli ve městě a zbytek tábořil v okolí. V noci přišel maršál Ney, o kterém se myslelo, že je ztracen, se zbytkem svého sboru; zbývaly mu ještě asi dva až tři tisíce bojeschopných mužů ze sedmdesáti tisíc. V téže chvíli jsme se dozvěděli, že radost císaře dostoupila vrcholu, když se dozvěděl, že je maršál zachráněn.

Dvacátého jsme měli den odpočinku a hledal jsem svého nosiče torny, ale marně. Nazítří, jednadvacátého, jsme vyrazili, aniž jsem ho mohl najít; ujišťovali mě sice, že ho viděli, ale začínal jsem si zoufat.

Když jsme byli kus od Orši, uslyšeli jsme výstřely z pušek; chvíli jsme stáli a viděli jsme přicházet několik opozdilců, které přepadli kozáci. Ti muži se zařadili do našich řad a šli jsme dál. Mezi těmi opozdilci jsem znovu hledal svého muže a svou tornu, ale bylo to jako poprvé; nic jsem nezahlédl. Šli jsme nocovat do vesnice, kde zbyla jen stodola,

[1] **pontonová kolona** — Kolona vozů s čluny (pontony) a mostním materiálem. Napoleon ji v Orši dal spálit, aby uvolnil koně pro dělostřelectvo; pontonýři si však zachránili nářadí a polní kovárny.

která sloužila jako poštovní stanice, a dva nebo tři domy. Ta vesnice se jmenuje Kochanovo.

Dvaadvacátého jsme po velmi smutné noci vyrazili znovu časně ráno; šli jsme velmi namáhavě po cestě, kterou obleva rozbahnila. Před polednem jsme dosáhli Toločina. Tam nocoval císař; když jsme byli na druhé straně, zastavili nás; všechny trosky armády byly pohromadě; postavili jsme se vpravo od silnice v sevřené koloně po divizích. Za chvíli za mnou přišel pan Serraris, důstojník naší roty, a řekl mi, že právě viděl Labbého, toho, kdo měl moji tornu, jak si u ohně smaží placky, a že mu nařídil připojit se k rotě. Odpověděl mu, že hned přijde, ale přihnalo se mračno kozáků, vrhlo se na opozdilce, a protože byl mezi nimi, nejspíš padl do zajetí. Sbohem, má torno, i se vším, co v tobě bylo! Já, který jsem si tolik přál přivézt do Francie svou malou trofej! Jak hrdý bych byl, kdybych mohl říct: „Tohle jsem přivezl z Moskvy!“

Nespokojil jsem se s tím, co mi pan Serraris řekl, chtěl jsem se přesvědčit sám a vrátil jsem se až na konec vesnice, kterou jsem našel plnou vojáků ze všech pluků, kteří šli každý zvlášť a už nikoho neposlouchali. Na konci vesnice jsem jich potkal ještě mnoho, ti však stáli připraveni kozáky odrazit, kdyby se snad vrátili; v dálce bylo vidět, jak kozáci odjíždějí a odvádějí zajatce, které právě pochytali, i mou ubohou tornu, neboť jsem ji hledal marně.

Byl jsem uprostřed vesnice a vracel jsem se a rozhlížel se napravo a nalevo, když jsem uviděl ženu zahalenou do vojenského pláště, která se na mě upřeně dívala, a když jsem si ji zase prohlédl já, zdálo se mi, že jsem ji už někdy viděl. Protože mě bylo možné poznat podle medvědí kůže, oslovila mě první a řekla mi, že mě viděla ve Smolensku. Hned jsem v ní poznal ženu ze sklepa. Vyprávěla mi, že lupiče, s nimiž musela zůstat deset dní, zajali u Krasného, před naším příchodem; že byla v domě, kde ji právě zbili, protože jim nechtěla vyprat košile, a vyšla ven pro vodu na praní; zahlédla Rusy, kteří šli k ní, a aniž by je varovala, utekla; že oni se bili jako zoufalci, protože chtěli zachránit peníze, které měli, neboť, jak mi řekla, měli jich hodně, hlavně zlata a šperků, ale že nakonec byli zčásti zabiti nebo raněni a oloupeni; a že ona sama byla zachráněna teprve, když přišla císařská garda.

Řekla mi také, že ve Smolensku během části noci poté, co jsem od nich odešel, podnikli výpravu a vrátili se s vaky, ale ze strachu, abych

je neprozradil, změnili úkryt: nebylo by možné je tam najít; ukázal jim ho Bádenec. Zůstali tam ještě dva dny, ale protože nevěděli, co si počít se vším, co nakradli, našli bubeník a Bádenec jednoho Žida a prodali mu věci, které nemohli odnést, a pak odešli den před námi, a mezi Smolenskem a Krasným je třikrát málem zajali, ale když naposledy narazili na kozáky, přepadli jich pět, dali je svléknout a zastřelili je, a to proto, aby měli jejich šaty; neboť měli v úmyslu převléknout se za kozáky, aby mohli lépe plenit své kamarády, kteří zůstávali vzadu, a také aby je nepoznali Rusové. Protože už měli šest koní, měli začít svou úlohu právě v den, kdy byli zajati. Dodala, že pod kozáckými šaty měli francouzské uniformy, aby mohli být podle okolností jedním i druhým.

Zkrátka by mi byla řekla víc, kdybych měl čas ji poslouchat. Zeptal jsem se jí, s kým je; odpověděla mi, že není s nikým; že den poté, co jí zabili muže, šla s těmi, s nimiž jsem ji viděl, a že teď jde sama, ale že kdybych ji chtěl vzít pod svou ochranu, postará se o mě a prokážu jí velkou službu. Hned jsem souhlasil s tím, oč mě žádala, aniž bych myslel na to, jak budu vypadat, až přijdu k pluku se svou ženou.

Cestou se mě zeptala, kde mám tornu; vyprávěl jsem jí svůj příběh a jak jsem o ni přišel; odpověděla mi, že se nemusím znepokojovat, že ona má jednu dobře zásobenou. Opravdu měla na zádech tornu a na ruce košík; dodala, že kdybych chtěl zajít do domu nebo do stáje, dala by mi převléknout prádlo. Hned jsem s tím návrhem souhlasil, ale ve chvíli, kdy jsme hledali vhodné místo, ozvalo se *Do zbraně!* a slyšel jsem bubnovat shromáždění. Řekl jsem své ženě, ať jde za mnou. Když jsem byl kousek od pluku, který jsem našel ve zbrani, poručil jsem jí, ať na mě počká na silnici.

Když jsem přišel k rotě, zeptal se mě seržant-major, jestli mám zprávy o Labbém a o své torně. Řekl jsem mu, že ne a že na ni už nesmím myslet, ale že jsem místo ní našel ženu. „Ženu!“ odpověděl mi, „a k čemu? K praní prádla ne, žádné už nemáš!“ — „Ona mi nějaké dá!“ — „Á,“ řekl mi, „to je něco jiného; a jídlo?“ — „Bude na tom jako já.“

V tu chvíli nás postavili do čtverce; granátníci a myslivci i trosky pluků Mladé gardy udělali totéž. V téže chvíli projel císař s králem Muratem a princem Evženem. Císař se postavil doprostřed granátníků a myslivců a pronesl k nim proslov přiměřený okolnostem a oznámil jim, že nás Rusové čekají na přechodu Bereziny a přísahali, že ji ani jeden z nás nepřejde zpátky. Pak tasil meč, zvýšil hlas a zvolal: „Přísa-

hejme i my, že raději zemřeme se zbraní v ruce v boji, než abychom už neviděli Francii!“ A hned byla přísaha smrti složena. V tu chvíli bylo vidět medvědice a klobouky[1] na hlavních pušek a na šavlích a ozvalo se volání „Ať žije císař!“ U nás pronášel podobnou řeč maršál Mortier a odpovídalo se mu se stejným nadšením; tak tomu bylo i u ostatních pluků.

Ta chvíle byla za neblahých okolností, v nichž jsme se ocitli, vznešená a na okamžik nám dala zapomenout na naši bídu: kdyby byli Rusové na dosah, i kdyby jich bylo šestkrát víc než nás, o výsledku by nebylo pochyb, byli bychom je zničili. V tom postavení jsme zůstali až do chvíle, kdy se dalo do pohybu pravé křídlo kolony.

Nezapomněl jsem na svou ženu, a než se náš pluk dal na pochod, šel jsem ji hledat na silnici, ale už jsem ji nenašel. Strhl ji s sebou proud několika tisíc mužů ze sborů prince Evžena, maršálů Neye a Davouta; a jiných sborů, které nebylo možné shromáždit a vést spořádaně, neboť tři čtvrtiny byly nemocné nebo raněné a vesměs demoralizované a lhostejné ke všemu, co se dělo. Ti z těch sborů, kdo ještě šli v pořádku, se zformovali do kolony vlevo od silnice, kam se ještě někteří opozdilci cestou chodili shromáždit kolem svých orlů.

V tu chvíli jsem uviděl maršála Lefebvra[2], vedle něhož jsem se ocitl, aniž jsem to věděl. Byl sám a pěšky, s holí v ruce, uprostřed cesty, a volal silným hlasem se svým německým přízvukem: „Nuže, přátelé, shromážděme se! Lepší početné prapory než lupiči a zbabělci!“ Maršál se obracel k těm, kdo bez důvodu nikdy nešli se svými sbory a byli podle okolností vzadu nebo vpředu.

Ještě chvíli jsem hledal svou ženu kvůli prádlu, které mi slíbila a které jsem nesmírně potřeboval vyměnit; ale marná práce, už jsem ji neuviděl a zůstal jsem po ní vdovcem, jako po své torně.

Jak jsem šel tou tlačenicí, předešel jsem pluk o hodný kus: odpočinul jsem si u táborového ohně po těch, kdo právě odešli.

Až do Krasného jsem byl vždycky dost veselé povahy a povznesený nade všechnu bídu, která nás drtila; zdálo se mi, že čím víc nebezpečí a útrap, tím víc musí být slávy a cti. Všechno jsem snášel s trpělivostí, která udivovala mé kamarády. Ale to se změnilo po krvavých střetnu-

---

[1] **medvědice** — Vysoká čepice z medvědí kožešiny, kterou nosili granátníci gardy.

[2] **François Joseph Lefebvre** (1755–1820). Maršál od roku 1804, vévoda gdaňský, roku 1812 velitel Staré gardy.

tích u Krasného, a hlavně když jsem se právě dozvěděl, že dva moji přátelé, dva vélitové, kromě Beloqua a Capona, které jsem viděl ležet mrtvé ve sněhu, byli jeden zabit a druhý smrtelně raněn. Aby se mé trápení ještě zhoršilo, přijely kolem saně, a protože zatím nemohly dál, muži, kteří je měli na starosti, se zastavili u mne. Zeptal jsem se jich, kdo je ten raněný, kterého vezou. Řekli mi, že důstojník jejich pluku; byl to ubohý Legrand, a ten mi vyprávěl, jak byl raněn: Laporte, jeho kamarád z Casselu u Lille, důstojník u téhož pluku jako Legrand, zůstal nemocný v Krasném, ale když se dozvěděl, že pluk, k němuž patří, bojuje, a poslechl jen hlas své odvahy, šel se k němu připojit; ale sotva byl v řadách, dělová rána mu přerazila nohy. Legrand, který šel Laportovi naproti, aby s ním promluvil, když ho viděl přicházet, byl zasažen touž ranou do pravé nohy.

Laporte zůstal mrtvý na bojišti a jeho odnesli do města; naložili ho na bídný ruský vozík zapřažený bídným koněm, ale první den se vozík rozbil, a velké štěstí pro něj bylo, že nablízku byly saně, jejichž kůň padl, a ty mu posloužily, jinak by ho museli nechat na silnici. Doprovázeli ho čtyři muži od jeho pluku; tak cestoval už šest dní. Rozloučil jsem se s nešťastným Legrandem, stiskl jsem mu ruku a přál mu šťastnou cestu; odpověděl mi, že velmi spoléhá na Boží ochranu a na přátelství statečných vojáků, kteří ho doprovázejí. Tu jeden z vojáků vzal koně za uzdu, druhý do něj udeřil a další dva tlačili zezadu. Tak se saně s velkou námahou daly do pohybu; když jsem je viděl odjíždět, myslel jsem si, že s takovým povozem daleko nedojede.

Od té chvíle jsem byl jako vyměněný: zesmutněl jsem, přepadaly mě zlé předtuchy, hlava mi hořela a zjistil jsem, že mám horečku; nevím, jestli k tomu přispěla únava, neboť od té doby, co se k nám připojily trosky armádních sborů, museli jsme vyrážet časně ráno a pochodovali jsme velmi dlouho, aniž bychom urazili velký kus cesty. Dny byly tak krátké, že se rozednívalo až v osm a stmívalo se před čtvrtou. Proto tolik nešťastných vojáků zabloudilo nebo se ztratilo, neboť se do tábora přicházelo vždycky v noci, a tam byly trosky všech sborů pomíchané. Bylo slyšet, jak lidé, kteří každou chvíli v noci přicházeli, volají slabým hlasem: „Čtvrtý sbor!… První sbor!… Třetí sbor!… Císařská garda!…“, a jiní, kteří leželi bez síly a doufali, že jim příchozí pomohou, se namáhali odpovědět: „Tady, kamarádi!“, neboť už se nehledal vlastní pluk,

ale armádní sbor, k němuž člověk patřil a který měl sotva sílu dvou pluků tam, kde jich před čtrnácti dny bylo třicet.

Nikdo se už v tom zmatku nevyznal a nikdo nedokázal říct, ke kterému pluku patří. Mnozí, kteří šli celý den, museli část noci bloudit, aby našli sbor, k němuž patřili. Zřídkakdy se jim to podařilo; pak, protože už neznali hodinu odchodu, ulehli ke spánku příliš pozdě, a když se probudili, ocitli se mezi Rusy. Kolik tisíc lidí bylo takto zajato a zahynulo!

Stál jsem pořád u ohně, třásl jsem se a opíral se o pušku. Kolem seděli tři muži, nic neříkali, mechanicky se dívali na ty, kdo šli po silnici, a nezdálo se, že by se chystali odejít, protože už na to neměli sílu. Začínal jsem se znepokojovat, že nevidím jít pluk, když jsem ucítil, jak mě někdo tahá za medvědí kůži. Byl to Grangier, který mě zahlédl a přišel mi říct, ať tu déle nezůstávám, že pluk jde kolem. Ale měl jsem oči tak unavené, že jsem ho při pohledu neviděl. „A naše žena?“ řekl mi. — „Kdo ti řekl, že mám ženu?“ — „Seržant-major; ale kde je?“ — „To nevím, ale vím, že má na zádech tornu a v ní prádlo, které velmi potřebuji, a jestli ji náhodou potkáš, dáš mi vědět. Je oblečená v šedém vojenském plášti, místo čepce má beranici z ovčí kůže, na nohou černé kamaše a na ruce košík.“

Grangier si myslel, že jsem nemocný, a jak mi pak řekl, že blouzním, vzal mě za paži, svedl mě na silnici a řekl mi: „Pojďme, budeme mít co dělat, abychom dohnali pluk.“ Přesto jsme k němu došli, když jsme předešli tisíce mužů všech zbraní, kteří se vlekli s velkou námahou a z nichž jsme tušili, že den bude smrtonosný, jen co bude pochod trochu delší.

A také byl: prošli jsme místem, jehož jméno se mi nepodařilo zjistit a kde prý měl nocovat císař (ačkoli ho dávno minul). Množství mužů všech zbraní se tam zastavilo, neboť bylo už pozdě a říkalo se, že je ještě třeba ujít dvě míle, než se dojde na určené místo, kde se mělo tábořit, a to byl velký les.

Silnice je v tom místě široká a po obou stranách lemovaná velkými břízami.[1] Nechávala lidem i povozům možnost jít, ale když přišel večer, bylo po celé její délce vidět jen mrtvé koně, a čím dál jsme šli, tím víc byla pokryta vozy a umírajícími koňmi, dokonce celými spřeženími, která podléhala únavě, a lidmi, kteří nemohli dál, zastavovali se a tábořili pod velkými stromy, protože, jak říkali, tu mají to, co jinde nena-

[1] Břízy jsou stromy, které v Rusku dorůstají nesmírné výšky. *(Pozn. aut.)*

jdou: dřevo na oheň, které jim poskytnou rozbité vozy, a maso z koní, jimiž byla silnice zatarasená a kteří začínali překážet v pochodu.

Už dlouho jsem šel sám uprostřed tlačenice a snažil se dojít na místo, kde jsme měli strávit noc, abych si odpočinul po tom namáhavém pochodu, který byl ještě namáhavější kvůli náledí, které bylo od chvíle, kdy začalo znovu mrznout na rozbředlý sníh, a každou chvíli jsem padal; noc mě zastihla uprostřed všech těch útrap.

Severní vítr zdvojnásobil svou zuřivost; už chvíli jsem ztratil z očí své kamarády; několik vojáků, osamělých jako já, cizích sboru, k němuž jsem patřil, se ztěžka vleklo a vynakládalo nadlidské úsilí, aby se dostali ke koloně, od níž byli jako já už nějakou dobu odloučeni. Ti, které jsem oslovil, mi neodpovídali; neměli na to sílu. Jiní padali umírající, aby už nevstali. Brzy jsem byl sám a jako druhy na cestě jsem měl už jen mrtvoly, které mi sloužily za průvodce; velké stromy, které lemovaly silnici, zmizely. Mohlo být sedm hodin; sníh, který už nějakou dobu hustě padal, mi bránil vidět směr cesty; vítr, který ho prudce hnal, už zavál stopy, které za sebou kolona nechávala.

Až dosud jsem nosil medvědí kůži srstí ven. Ale protože jsem předvídal, že mě čeká zlá noc, zastavil jsem se na chvíli, a abych měl tepleji, otočil jsem ji srstí dovnitř; jí vděčím za štěstí, že jsem té zhoubné noci dokázal odolat mrazu přes dvaadvacet stupňů, neboť když jsem si ji upravil na pravé rameno, na stranu, odkud foukal severní vítr, mohl jsem tak jít hodinu, a jsem přesvědčen, že jsem za tu dobu neušel víc než čtvrt míle, neboť často jsem byl zahalen víry sněhu a musel jsem se proti své vůli otáčet a zjišťoval jsem, že jsem se vrátil, a teprve podle mrtvých těl lidí a koní, trosek vozů a jiných věcí, které jsem před chvílí minul, jsem poznal, že už nejdu týmž směrem; pak bylo třeba se znovu zorientovat.

Měsíc, nebo polární záře, jaká se na severu často objevuje, se chvílemi ukazoval; když ho nezatemňovala černá mračna, která se hnala děsivou rychlostí, umožňoval mi rozeznávat předměty: zahlédl jsem, ale ještě hodně daleko, černou masu, o níž jsem se domníval, že je to ten nesmírný les, kterým jsme měli projít, než dojdeme k Berezině, neboť jsme byli tehdy v Litvě; podle mne mohl být ten les ještě míli od místa, kde jsem stál.

Bohužel se mě začal zmocňovat spánek, který byl v takové situaci skoro vždycky předzvěstí smrti; nohy mě už nedržely; síly jsem měl vy-

čerpané; už několikrát jsem ve spánku upadl, a nebýt studeného sněhu, který mě probouzel, byl bych se poddal; bylo by po mně, kdybych měl to neštěstí a podlehl touze spát.

Místo, kde jsem se ocitl, bylo pokryto mrtvými lidmi a koňmi, kteří mi zatarasovali cestu a bránili mi vléct se dál, neboť už jsem neměl sílu zvedat nohy. Když jsem upadl, zdálo se mi, že mě zastavil jeden z těch nešťastníků ležících ve sněhu, neboť se často stávalo, že lidé, kteří leželi a umírali uprostřed cesty, se snažili chytit za nohy ty, kdo šli kolem, aby je prosili o pomoc, a často se stalo, že ti, kdo se shýbli, aby kamarádům pomohli, padli na ně a už nevstali.

Šel jsem asi deset minut bez směru; šel jsem jako opilý; kolena se mi podlamovala pod tíhou mého slabého těla; zkrátka viděl jsem svou poslední hodinku, když jsem najednou *zakopl* o šavli jezdce, který ležel na zemi, natáhl jsem se, jak jsem byl dlouhý, takže jsem bradou narazil na pažbu jeho pušky, a zůstal jsem omráčený, že jsem nemohl vstát. Cítil jsem velkou bolest v pravém rameni, do kterého mě při pádu udeřila puška; ale když jsem trochu přišel k sobě a klekl si, sebral jsem pušku, abych se postavil, ale když jsem zjistil, že mi z úst teče krev, zoufale jsem vykřikl a vstal, třesa se zimou a hrůzou.

Výkřik, který jsem vydal, uslyšel jeden nešťastník, který ležel pár kroků ode mne, vpravo, na druhé straně silnice; do ucha mi dolehl slabý a žalostný hlas a velmi zřetelně jsem slyšel, jak mě někdo prosí o pomoc, mě, který jsem jí sám tolik potřeboval! Těmito slovy: „Zastavte se! Pomozte nám!“ Pak nářek ustal. Mezitím jsem stál bez hnutí, naslouchal a hledal očima, jestli nezahlédnu toho, kdo naříká. Ale protože jsem už nic neslyšel, začínal jsem si myslet, že jsem se mýlil. Abych se přesvědčil, zakřičel jsem ze všech sil: „Kde tedy jste?“ Ozvěna dvakrát opakovala: „Kde tedy jste?“ Tu jsem si řekl: „Jaké neštěstí! Kdybych měl druha v neštěstí, zdá se mi, že bych šel celou noc a navzájem bychom se povzbuzovali!“ Sotva jsem to pomyslel, ozval se týž hlas, ale smutnější než poprvé: „Pojďte k nám!“ říkal.

V tu chvíli se objevil měsíc a ukázal mi deset kroků ode mne dva muže, z nichž jeden ležel natažený a druhý seděl. Hned jsem zamířil k nim a došel jsem k nim ztěžka kvůli příkopu zavátému sněhem, který odděloval silnici. Oslovil jsem toho, který seděl; začal se smát jako šílenec a řekl mi: „Příteli, víš, nezapomeň na to!“ A znovu se začal smát. Viděl jsem, že je to smích smrti. Druhý, o kterém jsem si myslel, že

se nehýbe, ještě žil, trochu otočil hlavu a řekl mi tato poslední slova, na která nikdy nezapomenu: „Zachraňte mého strýce, pomozte mu; já umírám!“

V tom, kdo ke mně právě promluvil, jsem poznal hlas, který jsem slyšel, když mě prosili o pomoc; řekl jsem mu ještě pár slov, a ačkoli nebyl mrtev, neodpověděl mi. Pak jsem se otočil k prvnímu a mluvil, abych ho povzbudil, ať vstane a jde se mnou. Díval se na mě a neodpovídal; všiml jsem si, že je zahalen do tlustého pláště podšitého kožešinou, kterého se snažil zbavit. Chtěl jsem mu pomoci vstát, ale nebylo to možné. Když jsem ho vzal za paži, viděl jsem, že má epolety vyššího důstojníka. Mluvil ke mně ještě trochu o přehlídce, o parádě a nakonec padl na bok, tváří do sněhu. Zkrátka jsem ho musel opustit, neboť jsem nemohl zůstat déle, aniž bych se vystavil tomu, že mě potká týž osud jako ty dva nešťastníky. Přejel jsem rukou po tváři toho prvního; byla studená jako led. Přestal žít. Vedle ležela jakási brašna a tu jsem sebral v naději, že v ní něco najdu. Ale zjistil jsem, že v ní jsou jen hadry a papíry. Odnesl jsem to všechno.

Když jsem se vrátil na silnici, šel jsem dál, ale pomalu a často jsem naslouchal, neboť se mi pořád zdálo, že slyším někoho naříkat.

Naděje, že narazím na nějaký tábor, mě přiměla zrychlit krok, jak jen jsem mohl. Došel jsem na místo silnice, které jsem našel skoro zatarasené mrtvými koňmi a rozbitými vozy. Najednou se mi proti mé vůli podlomí nohy a padnu vsedě na krk mrtvého koně, který ležel přes cestu. Kolem leželi bez hnutí muži z různých pluků. Všiml jsem si dokonce několika od Mladé gardy, snadno k poznání podle čáky; později jsem předpokládal, že část těch mužů zemřela, když chtěli koně rozporcovat a sníst, ale neměli na to sílu a podlehli mrazu a hladu, jak se to stávalo každý den. V tom smutném postavení, kdy jsem se viděl sám uprostřed nesmírného hřbitova a hrozného ticha, přepadly mě ty nejtemnější myšlenky: myslel jsem na své kamarády, od nichž mě jako by osud oddělil, pak na svůj kraj, na své rodiče, takže jsem se rozplakal jako dítě. Slzy, které jsem prolil, mi ulehčily a vrátily mi odvahu, kterou jsem ztratil.

Našel jsem pod rukou, u hlavy koně, na kterém jsem seděl, malou sekerku, jakou jsme v každé rotě vždycky nosili, když jsme byli v poli. Chtěl jsem jí useknout kus masa, ale nepodařilo se mi to, neboť byl

mrazem tak ztvrdlý, že bych spíš sekal dřevo. Nakonec jsem na tom zvířeti vyčerpal zbytek sil a padl jsem únavou, ale trochu jsem se zahřál.

Když jsem sbíral sekerku, která mi vypadla z rukou, všiml jsem si, že jsem roztloukl několik kusů ledu, který nebyl ničím jiným než krví koně, kterému nejspíš pustili žilou, než ho zabili. Nasbíral jsem jí co nejvíc a pečlivě jsem ji uložil do brašny; pak jsem snědl pár kousků, které mi vrátily trochu síly, a vydal jsem se dál na cestu pod Boží ochranou, a stále jsem dbal, abych obcházel vpravo a vlevo a vyhnul se mrtvolám, jimiž byla silnice poseta, zastavoval jsem se a tápal ve tmě pokaždé, když přes měsíc přešel velký mrak, a šel jsem co nejrychleji směrem k lesu, když se znovu objevil.

Když jsem nějakou dobu šel, zahlédl jsem nedaleko před sebou něco, co jsem měl nejdřív za krytý vůz; ale když jsem byl blíž, poznal jsem, že je to vůz markytánky jednoho pluku Mladé gardy, kterou jsem od Krasného několikrát potkal, jak veze dva raněné fyzilíry-myslivce gardy. Koně, kteří ho táhli, byli mrtví a zčásti snědení nebo rozsekaní na kusy; kolem vozu leželo sedm skoro nahých mrtvol, napůl zasypaných sněhem; jen jedna měla ještě na sobě kožich z ovčí kůže. Přistoupil jsem k ní, abych si ji prohlédl, ale myslím spíš, abych jí ten kožich vzal. Sotva jsem se shýbl, abych se podíval, poznal jsem ženu. Snad ještě jevila nějakou známku života, když ji museli opustit, a tomu ta nešťastnice vděčila, že si uchovala šaty.

V postavení, v jakém jsem byl, byl pud sebezáchovy vždycky mou první myšlenkou; proto jsem v nerozvážném hnutí chtěl zkusit své síly a useknout kus koně, aniž bych pomyslel, že jsem před chvílí padl únavou, když jsem chtěl udělat totéž. Vzal jsem tedy sekerku oběma rukama a pustil se do koně, který byl v ojích vozu, ale byla to jako poprvé marná práce. Tu mě napadlo strčit paži do těla koně a podívat se, jestli bych rukou nevytáhl srdce, játra nebo něco jiného; ale málem jsem si ji omrazil; vyvázl jsem z toho jen s jedním prstem pravé ruky, který nebyl ještě zahojený, když jsem v březnu 1813 přišel do Paříže.

Zkrátka, když jsem nemohl urvat ani cár masa, který bych byl snědl syrový, rozhodl jsem se strávit noc ve voze, který byl krytý a do něhož jsem se ještě nepodíval, protože jsem si byl jist, že v něm není nic k jídlu: přistoupil jsem k mrtvé ženě, abych jí zkusil sundat kožich z ovčí kůže a přikryl se jím, ale nebylo možné s ní pohnout. Přesto jsem neztratil všechnu naději. Měla tělo sepnuté řemenem od torny nebo popruhem

od pušky, a abych jí ho sundal, musel jsem ji obrátit, protože přezka, která ho svírala, byla na druhé straně. Za tím účelem jsem vzal pušku oběma rukama a použil ji jako páku pod tělem. Ale sotva jsem začal, ozval se z vozu srdcervoucí výkřik. Otočím se; ozve se druhý výkřik: „Marie!“ volal někdo, „Marie, pít, umírám!“ Zůstal jsem jako opařený. Za minutu týž hlas opakoval: „Ach, můj Bože!“ Hned mě napadne, že to jsou nešťastní ranění, které opustili, aniž o tom vědí. Bylo to až příliš pravdivé.

Vylezl jsem na mršinu koně, který byl v ojích, opřel jsem se o okraj vozu, a když jsem se zeptal, co si přejí, odpověděl mi někdo s velkou námahou: „Pít!“

Najednou jsem si vzpomněl na zmrzlou krev, kterou jsem měl v brašně, a chtěl jsem slézt, abych ji vzal, ale měsíc, který mi už dost dlouho svítil, náhle zmizí za velkým černým mrakem, a v domnění, že stoupnu na něco pevného, šlápnu vedle a padnu na tři mrtvoly, které ležely jedna vedle druhé. Měl jsem nohy výš než hlavu, stehna položená na břiše mrtvého a tvář na jedné jeho ruce. Byl jsem zvyklý už měsíc spávat v takové společnosti, ale nevím, jestli proto, že jsem byl sám, zmocnilo se mě něco hroznějšího než strach. Zdálo se mi, že mě tlačí můra; chvíli jsem nemohl promluvit; byl jsem jako šílený a začal jsem křičet, jako by mě někdo držel a nechtěl pustit. Přes všechnu snahu vstát se mi to nedařilo. Nakonec si chci pomoci rukama, ale bezděčně položím pravou ruku na tvář a palec mi vjede do úst.

V tu chvíli se měsíc znovu objeví a vidím všechno, co je kolem mne. Projede mnou mrazení, pustím se opory a padnu znovu. Ale tu se všechno změní. Stydím se za svou slabost a místo strachu se mě zmocní jakési šílenství. Vstávám s nadávkami a pokládám ruce a nohy na tváře, na paže, na nohy, kamkoli. Dívám se s nadávkami na nebe a jako bych ho vyzýval. Beru pušku, buším do vozu, ani nevím, jestli jsem nebušil i do ubožáků, kteří mi leželi u nohou.

Když jsem se uklidnil a rozhodl se strávit noc ve voze u raněných, abych se ukryl před špatným počasím, vzal jsem z brašny kus zmrzlé krve a vlezl dovnitř a hledal po hmatu toho, kdo mě prosil o pití a kdo nepřestával křičet, ale slabě. Když jsem se k němu přiblížil, zjistil jsem, že má amputované levé stehno.

Zeptal jsem se ho, od kterého je pluku, neodpověděl mi. Tu jsem nahmatal jeho hlavu a ztěžka mu vložil do úst kus zmrzlé krve. Ten,

kdo byl vedle, byl studený a tvrdý jako mramor. Zkusil jsem ho shodit z vozu, abych zaujal jeho místo, počkal do rána a pak odešel s těmi, o kterých jsem předpokládal, že jsou ještě vzadu, ale nepodařilo se mi to. Neměl jsem sílu s ním pohnout, a protože okraj vozu byl příliš vysoký, nemohl jsem ho shodit na zem. Když jsem viděl, že první má už jen chvilku života, přikryl jsem ho dvěma plášti, které měl na sobě mrtvý, a když jsem ještě chvíli seděl na nohou toho druhého, hledal jsem ve voze, jestli tam není něco, co by se mi hodilo. Když jsem nic nenašel, promluvil jsem ještě na prvního, ale marně. Přejel jsem mu rukou po tváři: byla studená a v ústech měl ještě kousek ledu, který jsem mu tam vložil. Přestal žít i trpět.

Protože jsem nemohl zůstat déle, aniž bych se vystavil smrti, chystal jsem se odejít, ale předtím jsem se chtěl ještě podívat na ženu, která ležela na zemi, protože jsem si myslel, že je to Marie, markytánka, kterou jsem dobře znal, protože byla z téhož kraje jako já, a když jsem využil světla, které v tu chvíli dával měsíc, prohlédl jsem si ji a podle postavy a tváře jsem byl jist, že je to jiná osoba.

S puškou pod pravou paží jako lovec, se dvěma brašnami, jednou z červeného marokénu a druhou z šedého plátna, kterou jsem před chvílí našel, se sekerkou u boku, s kusem zmrzlé krve v ústech a s oběma rukama v kalhotách jsem se dal znovu na cestu. Mohlo být devět hodin, sníh přestal padat, vítr foukal méně silně a mráz trochu polevil. Šel jsem stále směrem k lesu.

Za půl hodiny měsíc zmizel jako kouzlem. To bylo to nejhorší, co se mi mohlo stát. Zůstal jsem pár minut stát, abych se zorientoval, opřený o pušku, a podupával jsem, aby mě mráz nezachvátil, a čekal, až se světlo vrátí. Ale v čekání jsem se zklamal, neboť se už neobjevil.

Moje oči si však začaly zvykat na tmu, takže jsem viděl dost, abych mohl jít. Najednou se mi zdálo, že už nejdu po téže cestě; protože jsem se přirozeně snažil vyhnout severnímu větru, otočil jsem se k němu úplně zády. Ujistil jsem se v tom, když jsem na své cestě už nenarážel na žádné stopy trosek armády.

Nedovedl bych říct, jak dlouho jsem šel tímto novým směrem, snad půl hodiny, když jsem zjistil, ale pozdě, že jsem na kraji srázu, po kterém jsem se skutálel přes čtyřicet stop hluboko. Je ovšem pravda, že jsem tu vzdálenost urazil na několikrát; že mě třikrát zastavilo křoví. Tu jsem si myslel, že je po mně, zavřel jsem oči a odevzdal se do vůle

Boží. Musel jsem až na dno, kde jsem dopadl na něco vypouklého, co vydalo dutý zvuk.

Chvíli jsem zůstal omráčený, ale protože mě po všem, co se mi stalo, už nic nepřekvapovalo, brzy jsem se z překvapení vzpamatoval. Když jsem zjistil, že mi vypadla puška z rukou, umínil jsem si ji hledat. Ale dobře jsem udělal, že jsem se toho vzdal a počkal do rána.

Vytáhl jsem šavli z pochvy, a protože jsem nic neviděl, šel jsem a ohledával jí cestu před sebou. Tehdy jsem zjistil, že předmět, na který jsem dopadl a který vydal dutý zvuk, je krytý vůz, a snažil jsem se obejít jej i dvě koňské mršiny, na které jsem narazil vpředu.

Protože jsem chtěl najít vhodné místo, kde strávit zbytek noci, zastavil jsem se, abych naslouchal a díval se; za chvíli jsem ucítil teplo v nohou. Když jsem sklonil hlavu, zjistil jsem, že stojím na místě ohně, který ještě úplně nevyhasl.

Hned si lehnu na zem, strčím ruce do popela, abych je ohřál, a podaří se mi najít pár uhlíků, které s velkou námahou a opatrností shrnu dohromady. Pak jsem začal foukat a vykřesal z nich pár jisker, které jsem pečlivě zachytil na tvář a do dlaní. Ale dřevo na přiložení, kde ho vzít? Neodvažoval jsem se oheň opustit, neboť ten oheň mi měl zachránit život, a kdybych se vzdálil hledat dřevo, mohl by vyhasnout.

Pro jistotu si utrhnu kus košile, která mi visela v cárech, udělám z ní knot a zapálím ho. Pak, tápaje rukama kolem sebe, sbírám kousky dřeva, které mám naštěstí na dosah, a s trpělivostí se mi nikoli bez velkých potíží podaří oheň znovu rozdělat. Brzy plamen praská, a jak sbírám všechno dřevo, které najdu, za chvíli mám velký oheň, takže rozeznávám všechny předměty pět šest kroků ode mne.

Nejdřív jsem uviděl, že na víku muničního vozu je velkými písmeny napsáno: Císařská garda, generální štáb. Nad nápisem byl orel. Pak kolem dokola, kam až jsem dohlédl, byla zem pokryta přilbami, čákami, šavlemi, kyrysy, vyraženými truhlami, prázdnými vaky, rozházenými a roztrhanými šaty, sedly, přepychovými čabrakami a nekonečně mnoha dalšími věcmi. Ale sotva jsem se rozhlédl po všem, co mě obklopovalo, napadlo mě, že místo, kde jsem, může být na dosah tábora nějaké tlupy kozáků, a hned mě popadne strach a neodvažuji se už oheň udržovat. Není pochyb, řekl jsem si, že tohle místo drží Rusové, neboť kdyby to byli Francouzi, byly by tu vidět velké ohně; naši vojáci se, když neměli co jíst, ohřívali, jak jen mohli, a tady dřevo

právě nechybí! Nechápal jsem, že místo jako tohle, chráněné před větrem, nebylo vybráno k přenocování. Zkrátka jsem nevěděl, mám-li zůstat, nebo odejít.

Zatímco jsem o tom přemýšlel, oheň se mi značně zmenšil a neodvažoval jsem se přiložit. Ale touha ohřát se a pár hodin si odpočinout zvítězila nad strachem. Nasbíral jsem dřeva, co nejvíc jsem mohl, udělal z něj pořádnou hromadu a položil ji vedle sebe, abych na ni dosáhl bez hnutí a mohl se tak hřát až do rána. Nasbíral jsem také několik čabrak, abych si je dal pod sebe, a zahalen do medvědí kůže, zády k vozu, chystal jsem se tak strávit zbytek noci.

Když jsem přikládal, zjistil jsem, že mezi kusy dřeva je koňské žebro, a ačkoli už bylo ohlodané, zbývalo na něm ještě dost masa, aby utišilo hlad, který mě začínal sžírat, a ačkoli bylo pokryté sněhem a popelem, bylo to pro tu chvíli mnohem víc, než bych se byl odvážil doufat. Od předešlého dne jsem snědl jen polovinu havrana, kterého jsem našel mrtvého, a ráno před odchodem pár lžic krupicové polévky smíchané s kousky ovesné slámy a žitnými zrny, osolené prachem.

Sotva bylo mé žebírko teplé, začal jsem se do něj zakusovat, přes popel, který sloužil za koření. Tak jsem snědl své smutné jídlo a chvílemi se rozhlížel napravo a nalevo, jestli kolem sebe nevidím nic, co by mě mohlo znepokojit.

Od chvíle, kdy jsem byl v té prohlubni, se mé postavení trochu zlepšilo. Už jsem nešel, byl jsem chráněn před větrem a mrazem, měl jsem oheň a jídlo. Ale byl jsem tak unavený, že jsem usnul při jídle, ale spánkem neklidným strachem a přerušovaným bolestmi, které jsem měl ve stehnech: zdálo se, že mě někdo zbil. Nevím, jak dlouho jsem odpočíval, ale když jsem se probudil, ještě to nevypadalo, že by se mělo brzy rozednít, neboť v Rusku jsou noci dlouhé. V létě je to naopak; tam skoro žádné nejsou.

Když jsem usínal, dal jsem si nohy do popela. A tak, když jsem se probudil, měl jsem je teplé. Věděl jsem ze zkušenosti, že dobrý oheň osvěží a utiší bolesti; proto jsem se chystal udělat ho tak, že zapálím ten vůz a přidám všechno, co by mohlo hořet. Hned jsem shromáždil a snesl všechno dřevo, které jsem našel, i rozbité truhly, a když jsem část opřel o vůz, stačilo už jen přisunout oheň a zapálit ho.

Přesto jsem chtěl ještě chvíli počkat, neboť jsem si myslel, že když mi můj oheň až dosud nezpůsobil žádnou nepříjemnost, totiž nepřilákal

žádné kozácké patroly, je to proto, že byl malý a v prohlubni, ale že by se mohlo docela dobře stát opak, až bude celý vůz v plamenech.

Plamen začínal svítit a umožňoval mi vidět všechno kolem. Vlevo jsem viděl přicházet něco, co jsem měl nejdřív za zvíře, a protože je v Rusku mnoho medvědů, a zvlášť v tomhle kraji, myslel jsem si, a podle vzhledu toho tvora jsem si byl skoro jist, že je to medvěd, neboť šel po čtyřech. Mohl být deset nebo dvanáct kroků daleko a ještě jsem ho nemohl dobře rozeznat. Když byl už jen pět šest kroků daleko, poznal jsem, že je to člověk, a hned mě napadlo, že by to mohl být raněný, kterého přilákal oheň a chce se o něj podělit. Abych nebyl překvapen, postavil jsem se do střehu, vzal jsem šavli, která ležela vedle mne vytažená z pochvy, a postoupil jsem dva kroky naproti a vpravo od něj a zavolal: „Kdo jsi?“ Zároveň jsem mu nasadil hrot šavle na záda, neboť jsem poznal, že je to Rus, pravý kozák s dlouhým vousem.

Hned zvedl hlavu a zaujal postoj otroka, chtěl mi líbat nohy a říkal mi: „*Dobryj francuz!*“[1] a jiná slova, kterým jsem trochu rozuměl a která se říkají, když má člověk strach. Kdyby to byl mohl uhodnout, byl by viděl, že mám přinejmenším stejný strach jako on. Klekl si, aby mi ukázal, že má na tváři ránu šavlí. Všiml jsem si, že v té poloze mu hlava sahala až k mému rameni, takže musel měřit přes šest stop. Pokynul jsem mu, ať se přiblíží k ohni. Tu mi dal najevo, že má ještě jinou ránu. Byla to kulka, která mu vnikla do podbřišku; pokud jde o ránu šavlí, byla hrozná. Začínala mu nahoře na hlavě, šla po tváři až k bradě a ztrácela se ve vousech, jistý důkaz, že ten, kdo mu ji zasadil, nešetřil rukou. Lehl si na záda, aby mi ukázal střelnou ránu; kulka prošla skrz. V té poloze jsem se přesvědčil, že nemá zbraně. Pak si lehl na bok a už nic neříkal. Postavil jsem se naproti, abych ho pozoroval. Nechtěl jsem už usnout, neboť jsem chtěl ještě před rozedněním provést svůj záměr zapálit vůz a pak odejít. Ale tu mě najednou popadne jiná hrůza, když si pomyslím, že by v něm mohl být prach!

Sotva mě to napadne, unavený jak jsem, vstanu, jedním skokem přeskočím oheň i ubožáka, který ležel přede mnou, a utíkám přes dvacet kroků vlevo, ale *zakopnu* o kyrys, který mi ležel v cestě, a změřím zemi celou svou délkou. Měl jsem znovu štěstí, že jsem se při tom pádu nezranil, neboť jsem mohl narazit na nějaké trosky zbraní, a těch tam bylo mnoho rozházených; přesvědčil jsem se o tom, když se začalo rozední-

[1] Dobrý Francouz! *(Pozn. aut.)*

vat. Když jsem vstal, couval jsem a pořád jsem měl oči upřené na místo, které jsem právě opustil, jako bych si byl opravdu jist, že ve voze je prach a že vybuchne. Pomalu jsem se ze strachu vzpamatoval a vrátil se na místo, které jsem tak hloupě opustil, neboť dvacet kroků daleko jsem nebyl o nic bezpečnější než u ohně.

Vzal jsem hořící kusy dřeva a opatrně je přenesl na místo, kde jsem upadl; pak jsem vzal kyrys, o který jsem *zakopl*, abych jím nabíral sníh a uhasil oheň. Ale sotva jsem se do té práce pustil, ozvalo se troubení, a když jsem pozorně naslouchal, snadno jsem poznal polnice ruské jízdy, které mi oznamovaly, že nejsem daleko od nich. Při tom národním zvuku jsem viděl, jak kozák zvedl hlavu. Pozorně jsem si ho prohlížel a snažil se mu vyčíst z obličeje, na co myslí, neboť oheň ještě svítil dost, aby bylo vidět jeho rysy. Zdálo se, že i on chce vyčíst z mé tváře, jaký dojem na mě ten nečekaný zvuk udělal. Tak jsem mohl vidět, jak ošklivý ten člověk byl: herkulovská postava, šilhavé oči zapadlé pod nízkým a vystouplým čelem; vlasy a vous, ryšavé a hrubé jako žíně, dodávaly jeho rysům divoký ráz. V tu chvíli se mi zdálo, že hrozně trpí svou ranou, neboť se svíjel jako člověk, který má silnou koliku, a chvílemi skřípal zuby, které se podobaly tesákům.

Přerušil jsem svou práci, a protože jsem už nevěděl, co dělat, poslouchal jsem tupě tu divokou hudbu, když se najednou ozve za mnou jiný hluk. Otočím se; posuďte mé zděšení: to se otevírá vůz jako hrob a vidím, jak se z jeho dna zvedá postava neobyčejné velikosti, bílá jako sníh od nohou až k hlavě, podobná duchu Komtura z *Kamenné*[1] *hostiny*, která jednou rukou drží víko vozu a v druhé obnaženou šavli. Při zjevení takové postavy couvnu o pár kroků a tasím šavli. Dívám se na ni beze slova a čekám, až promluví první; ale vidím, že můj přízrak má potíže, když se snaží zbavit velkého límce staženého přes hlavu. Ten límec patřil k bílému plášti, který mu bránil vidět, co je kolem, a protože to dělal rukou, v níž držel šavli, nemohl si uvolnit hlavu, aniž by riskoval, že na něj spadne víko vozu, které držel levou rukou.

Konečně jsem prolomil ticho a zeptal se ho nejistým hlasem:

„Jste Francouz?“

[1] **Kamenná hostina** — *Don Juan aneb Kamenná hostina*, Molièrova komedie (1665), v níž si pro hříšníka přijde socha zavražděného komtura.

„No ovšem, že jsem Francouz, to je mi ale zatracená otázka! Stojíte tam," řekl mi, „jak svěcená svíčka! Vidíte, že mám potíže, a nepomůžete mi z mé rakve! Vidím, kamaráde, že jste měl strach!"

„Ano, to je pravda, ale protože jste mohl být živý tvor jako ten, který právě leží u ohně!"

Během té rozmluvy jsem mu pomohl vylézt. Sotva byl na zemi, zbavil se svého velkého pláště. Posuďte mé překvapení a mou radost, když jsem v tom přízraku poznal jednoho z nejstarších bručounů[1] od granátníků Staré gardy, jednoho ze svých dávných kamarádů, který se jmenoval Picart, Picart jménem a Pikard rodem, kterého jsem neviděl od naší poslední přehlídky před císařem v Kremlu, svého starého kamaráda, s nímž jsem se učil válčit, neboť když jsem vstoupil k vélitům, byl jsem u roty, k níž patřil, a v témž družstvu. Byl jsem s ním v bitvách u Jeny, Pułtusku, Jílového[2], Heilsbergu a Friedlandu. Pak jsem se s ním po tilsitském míru rozloučil, abych ho znovu našel později, roku 1808 na španělských hranicích, v táboře u Mory, kde byl pět měsíců pod mým velením, neboť jsem byl kaprálem a náhoda ho přivedla do mého družstva,[3] a od té doby jsme prodělali ostatní tažení spolu, ačkoli už nebyl od téhož pluku.

Picart mě jen ztěžka poznal, tak jsem byl změněný a ubohý, a kvůli mé medvědí kůži, zbytku mého úboru a kvůli noci. Dívali jsme se na sebe s úžasem, já, že ho vidím dost čistého a zdravého, a on, že mě nachází tak hubeného a, jak mi říkal, podobného Robinsonu Crusoeovi. Konečně prolomil ticho: „Řekněte mi tedy," řekl mi, „krajane, pane seržante, jak chcete, jakou náhodou nebo jakým neštěstím mám to štěstí, že vás najdu tady v noci a samotného ve společnosti toho ošklivého Kalmyka, neboť to Kalmyk je; dobře se na něj podívejte: podívejte se na jeho oči! Je tu od včerejška od pěti hodin, ale za nějakou dobu zmizel. Proto se divím, že ho vidím zase."

Vyprávěl jsem Picartovi, jak jsem ho uviděl a jak mě vylekal. „A vy," řekl mi, „krajane, jak jste sem u čerta v noci spadl?" — „Než vám to budu

---

[1] **bručoun** — Francouzsky *grognard*, přezdívka starých vojáků gardy: císař jim trpěl, že na všechno brblají, a oni za ním přesto šli kamkoli.

[2] **Pruské Jílové** — Pruské Jílové, německy Preußisch Eylau, dnes Bagrationovsk; bitva 8. února 1807 mezi Napoleonem a Rusy skončila nerozhodně a s obrovskými ztrátami. Bourgogne v ní bojoval.

[3] V táboře u Mory, kde jsme byli s císařem a s částí každého sboru gardy, dali staré granátníky na stravu do našich družstev; tak jsem se stal Picartovým kaprálem. *(Pozn. aut.)*

vyprávět, zeptám se vás nejdřív, jestli nemáte kousíček něčeho, co byste mi dal k jídlu.“ — „Ano, pane seržante, kousek suchara!“ Hned otevřel tornu a vytáhl z ní kus suchara velký jako dlaň, dal mi ho a já ho hned zhltl, neboť jsem od 27. října chleba nejedl.[1] Když jsem hltal suchar, řekl jsem mu: „Picarte, máte kořalku?“ — „Ne, krajane.“ — „A přece se mi zdá, že ji cítím.“ — „Máte pravdu,“ odpověděl mi, „neboť včera, když se ten vůz, který vidíte, vyloupil, byla v něm láhev. Nemohli se dohodnout, kdo ji vypije. Rozbila se a vyteklo to.“ Řekl jsem mu, že bych rád znal to místo. Ukázal mi ho; tu jsem nabral sníh s kořalkou, jako předtím zmrzlou koňskou krev. „To není hloupé!“ řekl Picart. „Na to jsem nepomyslel. V tom případě jí najdeme tolik, že se opijeme, neboť v tom voze bylo prý několik lahví!“

Kus suchara, který jsem snědl, a pár hrstí sněhu s kořalkou mi velmi prospěly. Pak jsem mu vyprávěl všechno, co se mi od předešlého večera stalo. Picart poslouchal a nemohl tomu uvěřit; ale ještě hůř nesl, když jsem mu podrobně vylíčil bídu a stav armády, jeho pluku a celé císařské gardy vůbec. Ti, kdo budou číst tento deník, se budou divit, že Picart o tom všem nic nevěděl: tady je důvod.

[1] Jen kousek, který mi dal Grangier ve Smolensku 10. listopadu. *(Pozn. aut.)*

VIII.

Jdu s Picartem

Kozáci. — Picart je raněn. — Konvoj francouzských zajatců. — Zastávka v lese. — Polská pohostinnost. — Záchvat šílenství. — Dostihujeme armádu. — Císař a svatý prapor. — Přechod Bereziny

Po bitvě u Malojaroslavce Picart svůj pluk už neviděl, protože ho určili doprovázet konvoj složený z části povozů císařského hlavního stanu. Od toho dne šel oddíl, který doprovázel, vždycky dva nebo tři dny před armádou, takže zdaleka nezakusil tolik bídy jako armáda. Protože jich bylo jen čtyři sta, nacházeli někdy potraviny. Měli také dopravní prostředky. Ve Smolensku si mohli opatřit suchar a mouku na několik dní. U Krasného měli to štěstí, že tudy prošli čtyřiadvacet hodin předtím, než dorazili Rusové, kteří nám odřízli ústup, a v Orši si ještě mohli opatřit mouku. Ve vesnici bylo vždycky dost obydlí, aby se ukryli, i kdyby to byly jen poštovní domy, zřízené po třech mílích, zatímco my, kteří jsme vyšli v počtu víc než sto padesáti tisíc mužů a z nichž nezbyla ani polovina, jsme jako jediné obydlí měli lesy a bažiny, jako potravu kus koniny, a ani ne tolik, kolik bychom chtěli, a jako nápoj vodu, a ani tu ne vždycky. Zkrátka bída mého starého kamaráda se začala počítat teprve od chvíle, kdy byl se mnou.

Picart mi řekl, že člověka, který ležel u našeho ohně, včera zranili polští kopiníci při útoku, k němuž došlo ve tři hodiny odpoledne. Tohle mi vyprávěl:

„Přes šest set kozáků a jiné jízdy přišlo napadnout náš konvoj, ale špatně pochodili, neboť jsme se kryli vozy, které kolem nás tvořily čtverec na silnici, v tom místě velmi široké, a nechali jsme je přiblížit se dost blízko, takže po první salvě jich jedenáct zůstalo mrtvých ve sněhu. Víc jich bylo raněno a odneseno koňmi. Utekli, ale narazili na polské ko-

piníky ze sboru, kterému velel generál Dąbrowski[1],[2] a ti je dokonale rozprášili; ten, co tam leží a má ránu šavlí přes ksicht, přivedli ho jako zajatce, spolu s několika dalšími, ale nevím, proč ho opustili." Řekl jsem mu, že nejspíš proto, že mu kulka prošla tělem, a pak, co dělat se zajatci, když nebylo čím je živit?

„Po tom *hurá*, o kterém jsem vám právě mluvil," pokračoval Picart, „nastal trochu zmatek. Všichni, kdo řídili vozy, chtěli přes úžinu, která je kousek před lesem, projet první, aby co nejrychleji dojeli do lesa a byli chráněni před přepadením. Část povozů, které jsem doprovázel, to myslela dobře: v naději, že výš najde průjezd, který nejspíš ani neexistuje, zahnula doleva a jela po okraji rokle, v níž teď jsme. Sníh ale zakrýval trhlinu, která nám ležela v cestě, a tak se první krytý vůz převrátil a i s oběma *cognia*[3] se skutálel dolů, až sem. Zbytek povozů se vyhnul témuž osudu tím, že se obrátil vlevo, ale nevím, jestli dojel šťastně. Mě tu nechali se dvěma myslivci hlídat ten čertovský vůz a řekli nám, že za chvíli pošlou lidi a koně, aby ho vytáhli nebo odvezli, co v něm je. Ale za hodinu, když se mělo stmívat, šlo zrovna tudy devět mužů, opozdilců z různých sborů, a když viděli převrácený vůz a že ho hlídáme jen tři, vypáčili ho pod záminkou, že jsou v něm potraviny, přes všechno, co jsme dělali a říkali, abychom jim v tom zabránili.

Když jsme viděli, že se tomu už zabránit nedá, dělali jsme to co oni: sbírali jsme a odkládali stranou všechno, co nám přišlo pod ruku, abychom to pak vrátili tomu, komu to patřilo. Ale bylo už pozdě, neboť všechno, co stálo za to, bylo pryč, a koně rozsekaní na dvacet kusů. Mám ovšem tenhle bílý plášť, a ten se mi bude hodit. Co jsem nemohl pochopit, je to, že oba myslivci, kteří byli se mnou, odešli, aniž jsem si toho všiml."

Řekl jsem Picartovi, že muži, kteří vůz vyloupili, byli z Velké armády, a že kdyby se jich zeptal na novinky, mohli mu jich říct stejně a ještě víc než já. „Ostatně, můj ubohý Picarte, udělali dobře, že odnesli a využili všechno, co jim přišlo pod ruku, neboť za chvíli tu budou Rusové." —

---

[1] **Jan Henryk Dąbrowski** (1755–1818). Polský generál, zakladatel polských legií v Itálii, o nichž se zpívá v dnešní polské hymně. Roku 1812 velel polské divizi a bránil Borisov.

[2] Sbor, jemuž velel generál Dąbrowski, který byl Polák, nedošel až do Moskvy, zůstal v Litvě; táhl v té chvíli na Borisov, aby zabránil Rusům zmocnit se mostu přes Berezinu. *(Pozn. aut.)*

[3] *Cognia* znamená v polštině jako v ruštině kůň. *(Pozn. aut.)*

„Máte pravdu," řekl mi Picart, „a tak myslím, že musíme dát do pořádku zbraně." — „Nejdřív musím najít svou pušku," řekl jsem Picartovi, „neboť je to poprvé, co jsme se od sebe odloučili. Nosím ji šest let a znám ji tak dobře, že v kteroukoli hodinu noci, mezi pyramidami zbraní, ji poznám, když se jí dotknu, nebo podle zvuku, jaký vydá, když spadne." Protože v noci nenapadl sníh, měl jsem to štěstí, že jsem ji našel. Je pravda, že Picart šel za mnou a svítil mi kusem smolného dřeva.

Když jsme si spravili obuv, o což bylo třeba se starat, abychom lépe šli a neomrzly nám nohy, opekli jsme si kus koniny, které si Picart prozíravě udělal hojnou zásobu, a když jsme se najedli a zapili to trochou sněhu s kořalkou, vzali jsme si každý ještě kus masa, Picart si ho dal na tornu a já do brašny, a stojíce před ohněm, jsme si mlčky hřáli ruce, ale každý přemýšlel, co máme dělat.

„Nuže," řekl starý harcovník, „podívejme se, kam *vezmeme kramle*?" — „Ale," řekl jsem mu, „pořád mám v uších tu pekelnou hudbu!" — „Možná jsme se spletli. Mohl to být budíček, nebo ranní troubení našich jízdních granátníků! Znáte přece tu píseň:

Děvčátka, u milovníků
zachovejte vážnost svou…"

Přerušil jsem Picarta a řekl mu, že už přes čtrnáct dní je budíček i ranní troubení mrtvé, že už nemáme jízdu a že se z toho, co zbylo, vytvořila eskadrona, které se říká *svatá eskadrona*[1], že jí velí nejstarší maršál Francie, že generálové v ní slouží jako kapitáni a plukovníci a ostatní důstojníci jako vojáci; že totéž platí o praporu, kterému se říká *svatý prapor*, zkrátka že ze čtyřiceti tisíc jezdců jich nezbývá ani tisíc.

A aniž bych mu dal čas odpovědět, řekl jsem mu, že to, co slyšel, byl opravdu signál k odjezdu ruské jízdy a že to ho vyhnalo z vozu. „Ó, to mě úplně nevyhnalo, krajane, spíš to, že jsem už chvíli viděl, jak se chystáte vůz zapálit!"

Sotva Picart vyslovil poslední slovo, chytil mě za paži a řekl mi: „Ticho! Lehněte si!" Hned se vrhnu na zem. On také, vezme kyrys, který jsem přinesl, a přikryje jím oheň; dívám se a vidím, jak nad námi v hlubokém tichu defiluje ruská jízda. Trvalo to dobrou čtvrthodinu. Jakmile

[1] **svatá eskadrona** — Jednotka sestavená 23. listopadu 1812 u říčky Bobr z důstojníků jízdy, kterým zahynuli koně a vojáci; důstojníci v ní sloužili jako prostí jezdci. Velel jí generál Grouchy, maršálem se stal až roku 1815. Měla chránit císaře a existovala necelé tři týdny.

odjeli, řekl mi: „Za mnou!“, a drželi jsme se pod paží a vyrazili jsme směrem, odkud jízda přijela.

Za chvíli se Picart zastavil a řekl mi potichu: „Oddechněme si, jsme zachráněni, aspoň pro tuto chvíli. Měli jsme štěstí, neboť kdyby si ten medvěd,“ myslel raněného kozáka, „všiml, že jeho lidé jedou tak blízko kolem něho, není pochyb, že by zařval jako býk, aby ho slyšeli, a Bůh ví, co by se stalo! Mimochodem, na něco jsem zapomněl, a je to to hlavní; musíme se vrátit, odkud jdeme. Vzadu na voze je kotlík, který jsem si zapomněl vzít a který má pro nás větší cenu než všechno, co v něm bylo!“ Protože viděl, že s ním příliš nesouhlasím, řekl mi: „No tak! Jdeme! Jinak hrozí, že umřeme hlady!“

Došli jsme do našeho tábora; našli jsme oheň skoro vyhaslý a ubohého kozáka, kterého jsme tam nechali v hrozných bolestech, jak se válí ve sněhu s hlavou skoro v ohni. Nemohli jsme nic udělat, abychom mu ulehčili, přece jsme ho však položili na čabraky z ovčích kůží, aby mohl umřít pohodlněji. „Ten ještě tak brzy neumře,“ řekl mi Picart, „neboť se podívejte, jak se na nás dívá! Oči mu svítí jako dvě svíčky!“ Skoro jsme ho posadili a drželi ho každý za jednu paži, ale ve chvíli, kdy jsme ho pustili, padl znovu tváří do ohně. Sotva jsme ho stačili vytáhnout, než se popálil. Protože jsme nemohli udělat nic lepšího, nechali jsme ho a pospíšili si hledat kotlík, který jsme našli tak rozmačkaný, že se nedal použít; to nezabránilo Picartovi, aby mi ho přivázal na záda.

Pak jsme se pokusili vystoupit do svahu, abychom se před rozedněním dostali do lesa, kde bychom byli chráněni před mrazem a nepřítelem. Když jsme se dvakrát skutáleli shora až dolů, podařilo se nám prorazit si cestu sněhem. Nahoru jsme vystoupili přesně naproti místu, kde jsem se předešlého dne zřítil a kde jsme před chvílí viděli projíždět ruskou jízdu. Zastavili jsme se, abychom si oddechli a podívali se, kterým směrem se dát. „Rovně!“ řekl mi Picart. „Za mnou!“ Při těch slovech prodlouží krok, jdu za ním, ale sotva udělá třicet kroků, vidím, jak mizí v díře přes šest stop hluboké. Vstal beze slova, podal mi pušku a já mu pomohl ven. Ale když byl venku, začal klít na ruského Pánaboha a na císaře Napoleona, kterého nazval *zelenáčem*, neboť musí být prý úplný zelenáč, když zůstal tak dlouho v Moskvě. „Čtrnáct dní stačilo, aby se vypilo a snědlo všechno, co tam bylo, ale zůstat tam čtyřiatřicet dní a čekat na zimu, v tom ho už nepoznávám! Ano,“ opakoval, „je to zelenáč, a kdyby tu byl, řekl bych mu, že takhle se lidé nevedou!

Krucinál! Ten mi toho už zavařil za těch šestnáct let, co jsem s ním! V Egyptě, v syrských píscích, jsme trpěli, ale to nic není, krajane, proti sněžným pouštím, jimiž táhneme, a to ještě není všechno! Člověk musí mít opravdu tuhý kořínek, aby to vydržel!“ Pak si začal foukat do dlaní a díval se na mě. „No tak,“ řekl jsem mu, „můj ubohý Picarte, teď není chvíle na debaty! Je třeba se rozhodnout. Podívejme se víc vlevo, jestli nenajdeme lepší průchod!“ Picart vytáhl z pušky nabiják. Šel a pořád jím ohledával, ale všude, vpravo i vlevo, to bylo stejné. Nakonec jsme přešli právě na tom místě, kam spadl. Když jsme byli na druhé straně, šli jsme a pořád jsme ohledávali cestu před sebou. Když jsme urazili polovinu cesty k lesu, zastavila nás prohlubeň dost podobná té, v níž jsme strávili noc. Aniž bychom příliš vážili nebezpečí, přešli jsme ji, a jen s velkou námahou jsme se dostali na druhou stranu. Tam jsme se museli, tak jsme byli unavení, zase zastavit a oddechnout si.

Trochu vpravo od nás se k nám blížila rychlostí, až nás to děsilo, černá mračna. Ta mračna, která přicházela se severním větrem, nám ohlašovala strašnou vichřici a předpovídala, že nás čeká krutý den! Vítr už bylo slyšet v lese mezi jedlemi a břízami s děsivým hlukem a hnal nás na opačnou stranu, než kam jsme chtěli jít. Občas jsme padali do děr zakrytých sněhem. Konečně jsme po necelé hodině došli ke kýženému místu, a to ve chvíli, kdy začal padat sníh velkými vločkami.

Vichřice byla tak prudká, že každou chvíli padaly stromy, zlámané nebo vyvrácené, a hrozily, že nás rozdrtí, takže jsme museli z lesa vyjít a jít podél jeho okraje s větrem po levé ruce. V pochodu nás zastavilo velké jezero, které jsme mohli snadno přejít, protože bylo zamrzlé. Ale to nebyl náš směr. Nakonec jsme už nemohli dál, protože sníh padal tak hustě, že jsme neviděli na krok, a tak jsme se schovali za dvě břízy, dost silné, aby nás kryly, a čekali, až se počasí umoudří.

Už dlouho jsme podupávali, aby nám neomrzly nohy, když jsem si všiml, že vítr trochu polevil. Upozornil jsem na to Picarta, abychom se chystali změnit místo. „Konečně, můj dobrý příteli,“ řekl mi, „neboť člověk by musel mít tělo tvrdší než železo, aby nenatáhl bačkory, kdyby tu zůstal hodinu!“

Obešli jsme už velkou část jezera, když jsem viděl, jak se Picart najednou zastavil a upřeně se dívá. Tážu se ho očima. Odpoví mi tím, že mě chytí za paži a pošeptá mi do ucha: „Ani muk!“ Pak mě táhne vpravo za keř malých jedliček, dívá se na mě a říká mi znovu tiše: „Vy to tedy

nevidíte?“ — „Nevidím nic; a co vidíte vy?“ — „Kouř, tábor!“ Opravdu jsem viděl, co mi říkal.

Napadla mě myšlenka. Řekl jsem Picartovi: „Co když je ten oheň, který vidíme, na místě tábora té ruské jízdy, kterou jsme viděli dnes ráno?“ — „Myslím si totéž,“ řekl mi, „musíme jednat, jako by tam byli. Dnes ráno před odchodem jsme udělali velkou chybu, že jsme nenabili zbraně, když jsme byli u ohně. Teď, když máme ztuhlé ruce a hlavně pušek plné sněhu, to nesvedeme, ale postupujme přece opatrně!“

Sníh už padal jen slabě a nebe se vyjasnilo. Najednou jsem zahlédl na břehu jezera za keřem koně, který ohryzával kůru břízy. Když jsem na něj upozornil Picarta, myslel si zase, že by tam mohla nocovat ruská jízda, a protože kůň neměl postroj, byl to prý nejspíš raněný kůň, kterého opustili.

Sotva jsme si to pomysleli, viděli jsme, jak kůň zvedl hlavu, zaržál, pak šel klidně přímo k nám, zastavil se u Picarta a očichával ho, jako by ho poznával. V té situaci jsme se neodvažovali ani hnout, ani promluvit. Ten čertovský kůň stál pořád u nás, s hlavou vztyčenou u Picartovy medvědice, a Picart se neodvažoval dýchat ze strachu, aby si pro něj nepřišli ti, jimž patřil. Ale když jsme si všimli, že má střelnou ránu v hrudi, už jsme nepochybovali, že kůň je opuštěný, stejně jako tábor. V okamžiku jsme došli na dost velké prostranství v podobě půlkruhu, pokryté přístřešky a několika ohni, se sedmi zabitými a zčásti snědenými koňmi. Z toho jsme usoudili, že tam strávilo noc přes dvě stě lidí. „Jsou to oni!“ řekl Picart a strčil ruce do popela, aby je ohřál. „Už není pochyb, neboť tamhle je plavý kůň, kterého poznávám. Byl při té slávě a sloužil mi za terč. Myslím, že se nemýlím, když vám řeknu, že jsem jeho pánovi poslal doporučený dopis na onen svět.“ Když jsme se rozhlédli, zda nás nic nemůže znepokojit, starali jsme se o to, abychom přiložili na dobrý oheň před velmi hustým přístřeškem, který, jak se zdálo, patřil veliteli oddílu, neboť byl proti ostatním pečlivě udělaný.

Sníh úplně přestal padat a po vichru nastalo úplné bezvětří. Chystali jsme se uvařit polévku. Měli jsme zásobu koniny, kterou jsme si ráno vzali s sebou, ale usoudili jsme, že je vhodné si ji nechat, když jsme jí měli kolem sebe. Picart se hned dal do práce a mou sekerkou nasekal čerstvé na polévku a další zásobu s sebou. Zkusili jsme prorazit led, abychom měli vodu, ale neměli jsme na to ani sílu, ani trpělivost.

Byli jsme dobře zahřátí a naděje, že sníme dobrou polévku, mi dělala radost, neboť je pravda, že když je člověk v trápení, stačí málo, aby byl šťastný!

Náš kotlík nám však ve stavu, v jakém byl, nemohl posloužit, ale Picart, který byl velmi zručný a kterého nic nevyvedlo z míry, se chystal dát ho do takového stavu, aby se nám hodil. Usekl jedli silnou jako paže stopu a půl nad zemí, aby mu sloužila jako kovadlina, a jiný kus téže délky jako kladivo, zabalil ho do hadru, aby nedělal hluk, když bude bít, a statečně se dal do kotlářské práce a do taktu, jak tloukl do kotlíku, zpíval slova, která vždycky zpíval v čele roty při nočních pochodech:

To je moje slepá milá,
to je moje slepá milá,
to je můj rozmar,
já ji miluju!

Když jsem slyšel ten hluboký hlas, jako by vycházel ze sudu, nemohl jsem si odpustit říct mu: „Můj starý kamaráde, kde máte rozum; teď není chvíle na zpívání!“ Picart zvedl hlavu, podíval se na mě s úsměvem, a aniž mi odpověděl, pokračoval:

Nos má usmrkaný
a oči zalepený;
to je moje slepá milá,
to je můj rozmar,
já ji miluju!

Když Picart viděl, že mě jeho zpěv nebaví, přestal. Ukázal mi kotlík, který už nabyl jiného tvaru; byl použitelný:

„Vzpomínáte si,“ řekl mi, „na den bitvy u Jílového, když jsme stáli v sevřené koloně po divizích vpravo od kostela?“ — „Jistě,“ řekl jsem mu, „bylo počasí jako dnes. Tím spíš si na to musím pamatovat, že mi jedna surová ruská koule sebrala z torny kotlík, který jsem ten den nesl, protože jsem byl na řadě. Ubohý Picarte, na to si jistě vzpomínáte také?“ — „U všech čertů, jestli si vzpomínám!“ odpovídá Picart. „Proto vám o tom mluvím, a abych se vás zeptal, jestli by šikovnost a nouze dokázaly spravit váš kotlík!“ — „Jistě ne, o nic víc než ty dvě hlavy, které utrhla Grégoirovi a Lemoinovi!“ — „Sakra,“ řekl mi Picart, „jak si pamatujete jejich jména!“ — „Nikdy na ně nezapomenu, neboť Grégoire byl vélita jako já, a navíc můj důvěrný přítel. Měl jsem ten den v kotlíku

suchar a fazole.“ — „Ano,“ odpovídá Picart, „a ty nám jako kartáč vlítly do ksichtu! Krucinál, to byl zase den!“

Zatímco jsme takto hovořili, sníh v kotlíku tál. Dali jsme do něj masa, kolik se vešlo, aby nám, až se najíme, zbylo dost uvařeného na cestu, která nás čekala.

Zvědavost mě přiměla podívat se, co je v plátěné brašně, kterou jsem předešlého dne sebral u těch dvou nešťastníků, které jsem našel umírat na kraji silnice. Našel jsem v ní jen tři indické kapesníky, dvě břitvy a několik dopisů psaných francouzsky, datovaných ve Stuttgartu a adresovaných siru Jacquesovi, bádenskému důstojníkovi u dragounského pluku. Ty dopisy byly od sestry a plné vřelých slov. Uschoval jsem si je, ale když jsem padl do zajetí, ztratily se.

Picart, sedě před ohněm u vchodu do přístřešku, který jsme si vybrali, zády k severu, otevřel tornu. Vytáhl z ní šátek, v jehož jednom cípu byla sůl a v druhém krupice. Dlouho jsem tolik neviděl; a tak jsem vyvaloval oči při pomyšlení, že budu jíst polévku solenou solí, já, který jsem ji měsíc jedl a jako jediné koření jsem měl střelný prach. Kuchyni řídil s rozvahou a odložil část krupice na polévku, až bude maso uvařené.

Protože jsem byl neobyčejně unavený a touhu spát tentokrát vyvolávalo teplo dobrého ohně, řekl jsem, že bych si rád odpočinul. „Dobře,“ řekl mi Picart, „odpočiňte si, zalezte pod přístřešek, a já se mezitím postarám o polévku. To mi nezabrání dávat pozor na naši bezpečnost, a začnu tím, že vyčistím zbraně a pak je nabiju. Kolik máte nábojů?“ — „Tři balíčky po patnácti.“ — „Dobře, a já čtyři, to dělá sto pět. To je víc, než je třeba, abychom sundali pětadvacet kozáků, kdyby se nějací objevili. No tak, spěte!“ Nedal jsem si to říct podruhé. Zahalil jsem se do medvědí kůže a s nohama u ohně usnul.

Spal jsem tvrdým spánkem, když mě Picart probudil a řekl mi: „Krajane, myslím, že už skoro dvě hodiny odpočíváte jako blažený. Najedl jsem se. Teď jste na řadě vy, a já si odpočinu, neboť cítím, že to také potřebuji. Tady jsou naše pušky v dobrém stavu a nabité. Dávejte teď dobrý pozor vy, a až si trochu odpočinu, vyrazíme.“ Pak se zahalil do svého bílého pláště a lehl si; já jsem si vzal kotlík mezi nohy a pustil se do polévky s vlčím hladem. Myslím, že nikdy v životě jsem nejedl a jíst nebudu s takovou rozkoší.

Můj starý bručoun mi dal kus suchara velký jako můj palec, abych si jím, jak říkal, po mase odmastil zuby.

Po jídle jsem vstal a hlídal zase já. Nebyl jsem na stráži ani pět minut, když jsem slyšel, jak raněný kůň, kterého jsme našli při příchodu, několikrát zařehtal a cvalem doběhl doprostřed jezera. Tam se zastavil a udělal to znovu. Hned jsem slyšel, jak mu odpovídají jiní koně. Tu se rozběhl tím směrem, odkud mu odpověděli. Sotva odběhl, postavím se za houští malých jedliček a odtud ho sleduji očima a vidím, jak se připojuje k oddílu jízdy, který přecházel jezero. Bylo jich dvacet tři. Volám Picarta, který už spal tak tvrdě, že mě neslyšel, takže jsem ho musel tahat za nohy. Konečně otevřel oči: „Copak? Co se děje?“ — „Do zbraně, Picarte! Rychle! Vstávat! Ruská jízda na jezeře! Ustoupit do lesa!“ — „Měl jste mě nechat spát, neboť, ksakru, už se mi zdálo, že hoduju!“ — „Mrzí mě to, starý brachu, ale řekl jste mi, ať vás upozorním, a mohlo by se stát, že sem přijdou jiní!“ — „To je pravda,“ řekl. „Ó, prokleté řemeslo! Kde jsou?“ — „Trochu vpravo a mimo dostřel!“ Za chvíli se objevilo dalších pět a projelo kolem nás na poloviční dostřel pušky. Zároveň jsme viděli, jak se první zastavili, sesedli, a drželi koně za uzdu a utvořili kruh kolem místa, kde nejspíš předešlého dne nebo v noci prorazili led, aby napojili koně, neboť bylo vidět, jak bijí ratišti kopí, aby prorazili nově utvořený led.

Rozhodli jsme se zrušit tábor a co nejrychleji se sbalit a pak se pokusit nepozorovaně se dostat na silnici a k armádě, pokud to půjde.

Mohlo být jedenáct hodin; do čtyř, kdy se začínalo stmívat, jsme tedy mohli ujít ještě kus cesty, pokud se nám nic nestane. Nemyslel jsem si, že je armáda moc daleko, když nás Rusové čekali na přechodu Bereziny, kde se musely všechny její trosky shromáždit.

Pospíšili jsme si. Picart si dal do torny spoustu zásob masa. Já jsem udělal, jak jsem mohl, a naplnil jsem si plátěnou brašnu. Picart chtěl dojít na silnici cestou, kudy jsme přišli, ale podél okraje lesa, neboť, jak říkal, když nás Rusové překvapí, máme k ochraně vždycky obě strany lesa, a pokud na nic nenarazíme, máme cestu, která nám nedovolí zabloudit.

A jsme na cestě, on s tornou na zádech a s víc než patnácti librami čerstvého masa v pouzdře na medvědici, já s kotlíkem, v němž bylo uvařené maso. Cestou mi řekl, že měl vždycky ve zvyku, když bylo v družstvu víc věcí k nesení, brát si přednostně potraviny, ať jich bylo jak-

koli mnoho, protože kdo nese potraviny, ten má po pár dnech nakonec nejmenší náklad; a na podporu toho, co říkal, mi chtěl citovat Ezopa, když se ozvalo několik výstřelů z pušek, které jako by přicházely z druhé strany jezera. „Zpátky! Do lesa!“ řekl mi Picart. Když hluk ustal a viděli jsme, že nás nikdo nepozoruje, šli jsme dál.

Vichřice, která ráno, když jsme odpočívali, ustala, hrozila, že začne znovu a silněji. Mračna, jaká jsme viděli ráno, pokrývala ten nesmírný les a dělala ho ještě temnějším, takže jsme se neodvažovali do něj vejít a ukrýt se.

Zatímco jsme se radili, co je třeba udělat, uslyšeli jsme nové výstřely z pušek, ale mnohem blíž než poprvé. Viděli jsme dvě čety kozáků, které se snažily obklíčit sedm pěšáků naší armády, kteří sestupovali ze svahu a jako by přicházeli z malé osady, kterou jsme zahlédli na druhé straně jezera, opřené o lesík, který převyšoval místo, kde jsme byli, a kde nejspíš strávili lepší noc než my. Snadno jsme je viděli, jak postupují vpřed a přestřelují se s nepřítelem, pak se shromáždí a ustupují k jezeru, aby se dostali do lesa, kde jsme byli my a kde by se mohli postavit všem kozákům, kteří je pronásledovali.

Měli co dělat s víc než třiceti jezdci, kteří se najednou rozdělili na dvě čety, z nichž jedna se obrátila a sjela na jezero naproti nám, aby jim odřízla ústup.

Naše zbraně byly nabité a třicet nábojů připravených v mé brašně, abychom je dobře přivítali, kdyby šli k nám, a tím vysvobodili ty ubožáky, kteří se začínali ocitat v těžké situaci. Picart, který bojující nespouštěl z očí, mi řekl: „Krajane, vy budete nabíjet, a já je budu sundávat jako kachny. Abychom je ale odlákali,“ pokračoval, „vypálíme první salvu spolu!“

Naši vojáci zatím stále ustupovali. Picart v nich poznal ty, kdo předešlého dne vyloupili vůz, který hlídal, ale místo devíti jich bylo už jen sedm. V tu chvíli nebyla četa jezdců, která se obrátila, víc než čtyřicet kroků od nás. Využili jsme toho; Picart mě poplácal po rameni a řekl: „Pozor na můj povel: pal!“ Zastavili se, ohromení, a jeden spadl z koně.

Kozáci, neboť to byli oni, když viděli padnout jednoho svého, se rozprchli. Jen dva zůstali, aby pomohli tomu, kdo padl a seděl na ledu, opřený o levou ruku. Picart nechtěl ztrácet čas a poslal jim druhou kulku, která zranila koně. Hned se dali na útěk, opustili svého raněného a kryli se koňmi, které vedli za uzdu. Ve stejné chvíli slyšíme vlevo di-

voký křik a vidíme, jak naše nešťastné vojáky obklopují všichni kozáci, kolik jich bylo. Vpravo naši pozornost upoutá jiný křik: vidíme, že ti dva, kteří opustili raněného, se pro něj vrátili, a protože ho nemohli přimět jít, táhli ho za nohy po ledě.

Pozorovali jsme kozáka, kterého postavili na stráž, nejspíš kvůli nám, ale ten se díval neustále tam, kde jsme už nebyli, protože jsme se po první salvě přesunuli. Mohli jsme ho snadno vidět, aniž by viděl on nás. A tak se Picart už neudržel; jeho rána padne a strážný je zasažen do hlavy, neboť v téže chvíli vidíme, jak se zapotácí, nakloní hlavu dopředu, rozpřáhne ruce, jako by se chtěl zachytit, a spadne z koně. Byl mrtev.[1]

Při výstřelu se ti, kdo obklíčovali naše nešťastné vojáky, ohromeně otočí. Couvnou a zastaví se: naši pěšáci na ně vypálí salvu, takřka zblízka, a čtyři kozáci padnou najednou. Tu se na obou stranách zvedne zuřivý křik. Vřava se stane všeobecnou a mezi oběma stranami se rozpoutá zarputilý boj. V tu chvíli postoupíme o deset dvanáct kroků vpřed, na volné místo; tam zahlédneme čtyři pěšáky obklíčené patnácti kozáky. Slyšíme je křičet a zmítat se pod kopyty koní; ostatní tři byli pronásledováni směrem k lesu, kam se chtěli dostat.

Chystali jsme se je rázně podpořit, když se najednou s děsivým hlukem ohlásila vichřice, která nám už dlouho hrozila. Sníh, který od začátku boje nepřestal padat, nás zahalí a oslepí. Ocitneme se na víc než šest minut v hustém mračnu a musíme se pevně držet jeden druhého, aby nás vítr neodnesl. Najednou, jako kouzlem, všechno zmizí, a čtyři kroky od nás vidíme nepřítele, který, když nás zahlédne, začne výt. Ruce ztuhlé mrazem nám brání použít zbraně. Přesto se na nás neodvažují vrhnout, a my se k nim obracíme čelem s nasazenými bodáky namířenými proti nim a vracíme se do lesa, a oni odcválají.

Sotva jsme u okraje lesa, zahlédneme ostatní tři pěšáky, které na opačné straně pronásleduje pět kozáků. Vypálili jsme na pronásledovatele dvě rány, bez výsledku, a chtěli jsme pálit znovu, když najednou je uprostřed jezera vidíme, jak se propadají a mizí, spolu se dvěma kozáky. Nešťastníci přešli místem, kde Rusové ráno prorazili led, aby napojili koně, a které pokryl jiný led, ještě příliš slabý, aby unesl váhu několika lidí, a ten zase zasypal sníh.

---

[1] Picart byl jeden z nejlepších střelců gardy; v táboře, když se střílelo do terče, vždycky vyhrával ceny. *(Pozn. aut.)*

Třetí kozák, když viděl, jak první mizí, chtěl koně zadržet a vzepjal ho, že stál skoro rovně. Kůň uklouzl zadníma nohama a převalil se na bok i s jezdcem; chtěl se zvednout, uklouzl znovu, ale tentokrát, aby zmizel s tím, koho shodil.

Zachvátila nás hrůza, a naši pronásledovatelé zůstali zděšeně a nehybně stát na jezeře, aniž by se pokusili kamarádům pomoci. Ti dva, kteří jeli těsně za nimi, se zastavili na kraji propasti a pak utekli různými směry. Z místa, kde jsme byli, jsme slyšeli z propasti několik srdcervoucích výkřiků. Několikrát jsme zahlédli hlavy koní, pak vodu, která vřela a stříkala na led.

Za chvíli jsme viděli přijet deset dalších jezdců s velitelem v čele. Několik se jich přiblížilo k tomu zlověstnému místu, zarážejí tam ratiště kopí a zdá se, že nenacházejí dno. Najednou je vidíme, jak spěšně ustupují, zastavují se a dívají se naším směrem, pak odcválají. Ztratíme je z očí a všechno se zase utiší.

Ocitli jsme se znovu uprostřed té pustiny, opřeni o zbraně, a dívali se na těla našich nešťastných vojáků na jezeře. Dvacet kroků vlevo leželi tři kozáci, kteří také nejevili žádné známky života, a ten, kterého Picart zasáhl do hlavy.

Byli jsme u ohně našeho tábora, kam jsme se právě stáhli. Na několik minut mezi námi zavládlo ticho a Picart ho nakonec prolomil: „Mám šílenou chuť si zakouřit. Napadlo mě projít ty mrtvé; musel bych mít velkou smůlu, abych nenašel tabák!“ Namítl jsem mu, že to je neopatrné, že nevíme, kam zmizeli ti, kdo bojovali proti prvním čtyřem pěšákům. V téže chvíli jsme zahlédli houf jezdců a sedláků s dlouhými tyčemi, kteří šli směrem k místu, kde se ti nešťastníci propadli pod led. Za nimi jel vůz tažený dvěma koňmi.

„Sbohem, tabáku!“ řekl mi Picart. Usoudili jsme, že je vhodné přesunout se úplně na konec lesa, abychom se dostali na silnici, ze strachu, aby nepřišli prohledat tábor, kde by si mohli myslet, že ještě jsme. Zastavili jsme se na konci lesa, který se táhl podél jezera. I tam byl přístřešek, nejspíš tábořiště nějaké stráže z předešlého dne: posloužil nám k úkrytu a k pozorování kozáků, kteří se právě zastavili na místě, kde ležela těla našich vojáků, které nejdřív zčásti svlékli oni a pak úplně do naha sedláci. Během té operace jsem měl co dělat, abych Picartovi zabránil, aby jich několik nesundal.

Pak šli tam, kde leželi jejich zabití kozáci. Dva byli spolu; třetí o kus dál, nepočítaje toho, kterého zabil Picart, o něco vpředu vpravo. Mohli jsme pozorovat, že první dva, které zvedli a nakládali na vůz, nebyli mrtví: z posunků, které jsme u nich viděli, a z opatrnosti, s jakou si počínali, jsme to dobře poznali. Zastavili se u třetího, který byl opravdu mrtvý, a když přišli ke čtvrtému, k tomu, kterého zabil Picart: „Á, za toho," řekl, „ručím!" Opravdu ho zvedli bez okolků a naložili na vůz, který se hned vydal zpátky, odkud přijel, v doprovodu dvou kozáků a tří sedláků. Větší část oddílu pokračovala k propasti se sedláky, kteří nesli tyče a provazy, a když tam došli, viděli jsme, jak se chystají vytáhnout ty, kdo do ní spadli.

Když jsme je viděli při práci, nezbývalo nám nic lepšího než se vydat na cestu. Mráz polevil; mohlo být poledne.

Zahlédli jsme dva kozáky, jak hlídkují podél lesa a sledují stopy, které jsme dělali ve sněhu, jako se stopuje vlk. Když je Picart uviděl, rozzlobil se a řekl: „Jestli nás viděli, můžeme dělat, co chceme, půjdou za námi pořád po stopách, které za sebou necháváme. Zrychleme krok, a za chvíli, až uvidíme les řidší, vejdeme do něj, a jestli jsou jen dva, snadno je vyřídíme!" Za chvíli se zase zastavil, a protože je už neviděl, začal klít: „Hrom do toho! Počítal jsem s nimi kvůli tabáku. Zbabělci! Už se neodvažují jít za námi! Mají strach!"

Šli jsme dál co nejblíže lesu, abychom se skrývali za keři, ale museli jsme z něj vyjít kvůli několika stromům, které ranní bouře vyvrátila a které nám zatarasily cestu. Museli jsme se dát vpravo, abychom je obešli. Při tom protipochodu jsme se znovu ohlédli: zahlédli jsme své dva chlapíky, jeden víc než třicet kroků za druhým. První nás nejspíš zahlédl, neboť pobídl koně do rychlejšího kroku, jako by se chtěl o něčem přesvědčit. Pak se zastavil tak, aby počkal na toho, kdo jel za ním. Mohli jsme je vidět, aniž by viděli oni nás, neboť jsme spěšně vběhli zpátky do lesa. Naším cílem bylo nalákat je co nejdál, aby jim ti, kdo lovili své kamarády, nemohli přijít na pomoc, kdyby se strhl boj. Za tím účelem jsme šli co nejrychleji, ale obtížně, chvíli lesem, pak zase venku, podle terénu.

Prováděli jsme ten manévr už půl hodiny, když nás zastavila sněhová závěj, která se ztrácela v rokli vpravo od nás. Museli jsme couvnout o pár kroků a hledat průchod do lesa, kde bychom se schovali. Za chvíli byli kozáci blízko nás a mohli jsme je snadno sundat, ale Picart, který

se ve válce vyznal, mi řekl: „Na druhé straně závěje je chci mít; tam jim ostatní tak snadno na pomoc nepřijdou!“

Když viděli, že tu překážku nelze překonat, rozjeli se cvalem a viděli jsme, jak sjíždějí do rokle a snaží se závěj objet. My jsme našli průchod, který nás dovedl skoro současně na druhou stranu. Z místa, kde jsme byli, jsme je mohli vidět, aniž bychom byli viděni. Využili jsme chvíle, kdy byli na dně, abychom vyšli z lesa a šli pohodlněji, ale ve chvíli, kdy jsme si mysleli, že jsme se jich na nějaký čas zbavili, a kdy jsem se zastavil, abych popadl dech, neboť mi začínaly vypovídat nohy, Picart se otočil, aby viděl, jestli jdu za ním, a zahlédne nedaleko za mnou naše dva chlapíky, kteří se nás snažili překvapit, zatímco jsme si mysleli, že jsou vpředu. Hned vběhneme zpátky do lesa. Uděláme několik zacházek, vrátíme se k okraji a vidíme je, jak jedou pořád kus od sebe, ale pomalu. Vběhneme znovu, dáme se do běhu a pořád děláme zacházky, aby si mysleli, že prcháme, pak se vrátíme a schováme se za houštinu malých jedliček, jejichž větve, pokryté sněhem a drobnými rampouchy, nám nedovolí, aby nás viděli.

Ten, kdo jel první, mohl být čtyřicet kroků daleko. Picart mi pošeptal: „Vám, pane seržante, čest první rány, ale musíme počkat, až se přiblíží!“ Zatímco ke mně mluvil, kozák dával kopím kamarádovi znamení, ať postoupí. Postupuje dál a zastaví se podruhé a dívá se na stopy našich kroků. Pobídne koně trochu vpravo, naproti keři, za kterým jsme byli schovaní. Tam se znovu dívá, ale neklidně. Jako by tušil, co ho čeká, neboť není víc než čtyři kroky od ústí mé pušky, když má rána vyjde a můj kozák je zasažen do prsou. Vykřikne a chce utéct, ale Picart se na něj rychle vrhl, chytil jednou rukou koně za uzdu a druhou mu dal ochutnat hrot bodáku a křičel: „Ke mně, krajane! Tamhle je ten druhý! Pozor!“ A opravdu ještě nedořekl, a už je tu druhý s pistolí v ruce a vypálí ji na vzdálenost jedné stopy Picartovi do hlavy, a ten tou ranou padne pod nohy koně, jehož uzdu stále drží. Já se zase vrhnu na toho, kdo vystřelil, ale když mě uvidí, odhodí zbraň, kterou právě vystřelil, obrátí se, odcválá tryskem a postaví se přes sto kroků od nás na pláni. Nemohl jsem po něm vystřelit podruhé, protože jsem neměl zbraň znovu nabitou; se ztuhlýma rukama, jaké jsme měli, to nebylo snadné. Picart, kterého jsem měl za mrtvého nebo těžce raněného, vstal. Kozák, kterého jsem zasáhl a který se pořád držel na koni, právě spadl a dělal mrtvého.

Picart neztrácí čas: dá mi držet koně za uzdu, vyjde z lesa, postoupí hned o dvacet kroků vpřed, zamíří na toho, kdo utekl, a pošle mu kolem uší kulku, které se ten vyhne tím, že se přitiskne ke koni. Pak odcválá; Picart vidí, jak sjíždí do rokle. Nabije zbraň; pak se vrátí ke mně a řekne mi: „Vítězství je naše, ale pospěšme si; začněme tím, že užijeme práva vítěze! Podívejme se, jestli náš chlapík nemá něco, co by se nám hodilo, a jděme i s koněm!“

Hned jsem se Picarta zeptal, jestli není raněn. Odpověděl mi, že to nic není, že si o tom promluvíme později. Začal prohlídku u opasku a vzal z něj dvě pistole, z nichž jedna byla nabitá. Pak mi řekl: „Ten chlap dělá mrtvého; ujišťuji vás, že není, neboť chvílemi otevírá oči.“ Zatímco Picart mluvil, přivázal jsem koně ke stromu. Vzal jsem jezdci šavli a pěknou malou sumku kovanou stříbrem, o níž jsem poznal, že patřila chirurgovi naší armády. Pověsil jsem si ji na krk. Šavli jsme hodili do křoví. Pod pláštěm měl dvě francouzské uniformy, kyrysnickou a uniformu červeného kopiníka gardy, s důstojnickým křížem Čestné legie, který mu Picart honem strhl. Pak měl na prsou několik krásných vest složených na čtvrtky, které mu sloužily jako náprsník, takže kdyby byl zasažen na tom místě, nemyslím, že by kulka prošla; zasáhla ho trochu z boku. V kapsách jsme našli přes tři sta franků v pětifrankových mincích, dvoje stříbrné hodinky a pět křížů Čestné legie, to všechno sebrané mrtvým nebo umírajícím, nebo vzaté z furgonů, které se musely opustit. Jsem přesvědčen, že kdybychom měli čas, byli bychom našli ještě leccos jiného, ale nezdrželi jsme se ani pět minut, abychom ho obrali.

Picart sebral poraženému kopí a pistoli, která nebyla nabitá. Schoval je do křoví a chystali jsme se odejít.

Zatímco Picart šel vpředu a vedl koně za uzdu, aniž by věděl, kam jdeme, napadlo mě ohmatat boky vaku, který byl vzadu na koni a jehož prohlídku jsme odložili. Všiml jsem si, že ten vak patřil důstojníkovi kyrysníků naší armády.

Strčil jsem ruku do otvoru: zdálo se mi, že nahmatávám něco, co se velmi podobá láhvi. Hned jsem na to Picarta upozornil a ten hned zvolal: „Stát!“

Za necelé dvě minuty byl vak otevřený a pod první vrstvou jsem vytáhl láhev, v níž bylo něco, co se barvou podobalo jalovcové. Nemýlili jsme se, neboť Picart, aniž by se obtěžoval přičichnout, hned polkl dou-

šek a řekl mi: „Na vás, pane seržante!“ Když jsem to ochutnal, ucítil jsem v žaludku blaho, které se snáz pocítí, než vyjádří; shodli jsme se, že ten nález má větší cenu než všechno ostatní, a protože bylo třeba s ním šetřit, a měl jsem v brašně malou vázičku z čínského porcelánu, kterou jsem přinesl z Moskvy, rozhodli jsme se, že to bude příděl pokaždé, když se bude chtít pít.[1]

S velkou námahou jsme pronikli do lesa, a po čtvrthodině namáhavé chůze, kvůli množství stromů, které ležely přes cestu, jsme došli na cestu pět až šest stop širokou, která přicházela zleva a k naší velké radosti pokračovala vpravo, právě směrem, kterým jsme se měli dát, abychom se dostali na hlavní silnici, po níž měla jít armáda a která podle nás nemohla být dál než dvě až tři míle.

Když mi bylo volněji, zvedl jsem hlavu, podíval se na Picarta a viděl jsem, že má zakrvácenou tvář. Krev mu na knírech a vousech zmrzla v rampouchy. Řekl jsem mu, že je raněn do hlavy. Odpověděl mi, že si toho právě všiml, když se mu medvědice zachytila o větev, a když si ji nasazoval, stekla mu krev po tváři; že jinak to nic vážného není. Řekl mi, že ho neporazila rána z pistole, ale že když držel koně za uzdu a viděl přijíždět druhého kozáka, chtěl se chopit zbraně, aby jí použil, ale uklouzl a, aniž pustil pušku nebo uzdu, ocitl se na zádech pod koňským břichem. „A pak,“ pokračoval, „teď není chvíle se tím zabývat. Podíváme se na to večer!“ Zdá se, že kulka prošla štítkem jeho medvědice a ulomila křídlo císařského orla, sklouzla po straně hlavy a pak se uhnízdila v hadrech, kterými měl dno čepice vycpané; přesvědčili jsme se o tom večer, když jsem mu obvazoval ránu, neboť jsme ji našli.

Abychom získali čas, navrhl jsem Picartovi, abychom jeli na koni oba. „Zkusme to!“ řekl. Hned jsme mu sundali dřevěné sedlo, které měl na hřbetě, a nechali mu jen pokrývku, která byla pod ním, a nasedli jsme, Picart vpředu a já vzadu. Napili jsme se a vyrazili jsme s puškami drženými napříč jako vahadlo.

A jsme na cestě, pořád klusem, někdy cvalem. Často nám cestu zatarasily padlé stromy. To přivedlo Picarta na myšlenku pokácet ty, které ještě úplně nepadly, abychom udělali barikádu proti jízdě, kdyby nás chtěla pronásledovat. Sesedl tedy z koně, vzal mou sekerku a za pár mi-

[1] Tu vázičku mám dodnes. Je u mne doma, pod skleněným poklopem jedněch hodin, s malým stříbrným křížkem, který se našel v kryptách chrámu svatého Michala, nebo pod hrobkami imperátorů. *(Pozn. aut.)*

nut dokácel napříč cestou několik jedlí na ty, které už ležely, takže by s tím pětadvacet mužů mělo přes hodinu práce. Pak vesele vsedl zase na koně a jeli jsme dál klusem dobrou čtvrthodinu bez zastávky. Najednou se Picart zastavil a řekl: „Krucinál! Cítíte jako já, krajane, jak má ten tatarský kůň tvrdý klus?“ Odpověděl jsem mu, že nás trápí z pomsty za to, že jsme mu zabili pána. „U čerta,“ řekl mi, „zdá se, pane seržante, že ta kapička udělala své a že máte chuť žertovat! No tím líp, rád vás tak vidím!“

Aby ho tolik nebolel zadek, upravil Picart cípy svého bílého pláště na koňském hřbetě a mohli jsme, už ne klusem, ale obyčejným krokem, jet ještě čtvrt hodiny. Chvílemi měl kůň sníh až po břicho. Konečně jsme zahlédli cestu, která křižovala tu, po níž jsme jeli, a měli jsme ji za hlavní silnici. Ale než jsme na ni vjeli, bylo třeba jednat opatrně.

Sesedli jsme, vzali koně za uzdu a stáhli se do lesa, vlevo od cesty, kterou jsme právě projeli, abychom se mohli, aniž bychom byli viděni, dívat na novou cestu, v níž jsme za chvíli poznali tu, kterou šla armáda a která vedla k Berezině, neboť množství mrtvol, jimiž byla poseta a které sníh napůl zakrýval, nám ukázalo, že jsme se nemýlili. Nové stopy nás také přivedly na myšlenku, že tudy nedávno prošla jízda a pěchota: stopy kroků vedoucí od místa, kam jsme měli jít, a krev, kterou bylo vidět na sněhu, nás přiměly věřit, že tudy nedávno prošel konvoj francouzských zajatců pod ruskou eskortou.

Nebylo pochyb, že jsme za ruským předvojem a že brzy uvidíme další, jak jdou za námi. Co dělat? Bylo třeba jít po silnici. To bylo jediné, co se dalo udělat. Tak to viděl i Picart. „Napadla mě,“ řekl, „výborná myšlenka. Vy budete dělat zadní voj a já předvoj: já vpředu, a když nic nepřijíždí, povedu koně dál, a vy, krajane, vzadu, s hlavou obrácenou k ocasu, uděláte totéž.“

Měli jsme trochu potíže, hlavně já, provést Picartův nápad, totiž sednout si zády k sobě a dělat, jak říkal, dvouhlavého orla, který má dvě oči vzadu a dvě vpředu. Vypili jsme ještě každý skleničku jalovcové a slíbili si, že zbytek si necháme na naléhavější chvíle, a pobídli jsme koně do kroku uprostřed toho smutného a tichého lesa.

Severní vítr začínal štípat a zadní voj tím trpěl tak, že nemohl dlouho vydržet v té poloze; ale naštěstí bylo dost jasno, aby se daly rozeznat předměty dost daleko, a cesta, která tím nesmírným lesem vede, byla

skoro rovná, takže jsme se nemuseli bát, že nás někdo překvapí v zatáčkách.

Jeli jsme asi půl hodiny, když jsme na okraji lesa potkali sedm sedláků, kteří jako by na nás čekali.

Stáli ve dvou řadách. Sedmý, který se nám zdál už starší, jako by jim velel. Každý měl na sobě kožich, obuv měli z kůry stromů svázanou lýkem; přiblížili se k nám, popřáli nám polsky dobrý den, a když poznali, že jsme Francouzi, zdálo se, že je to těší. Pak nám dali na srozuměnou, že musí jít do Minsku, kde je ruská armáda, neboť patří k domobraně; hnali je proti nám hromadně knutou a všude ve vesnicích byli kozáci, kteří je posílali. Jeli jsme dál; když jsme je ztratili z očí, zeptal jsem se Picarta, jestli dobře rozuměl tomu, co sedláci říkali o Minsku, který byl jedním z našich velkých skladišť v Litvě, kde jsme měli zásobárny potravin a kam se prý měla stáhnout velká část armády. Odpověděl mi, že rozuměl velmi dobře, a že je-li to pravda, pak nám *tatíček tchán*[1] vyvedl pěknou lumpárnu. Protože jsem mu dobře nerozuměl, opakoval mi, že jestli je to tak, pak nás zradili Rakušané. Nemohl jsem pochopit, co mohou mít společného Rakušané a Minsk.[2] Chtěl mi prý vysvětlit válku, když najednou zpomalil koně a řekl mi: „Podívejte se, neřekl byste, že tamhle před námi je kolona vojska?“ Zahlédl jsem něco černého, ale najednou to zmizelo. Za chvíli se čelo té kolony objevilo znovu, jako by vycházelo z prohlubně.

Dobře jsme viděli, že jsou to Rusové. Několik jezdců se oddělilo a vyjelo vpřed; stačili jsme jen zahnout vpravo a vjet do lesa, ale neudělali jsme ani čtyři kroky, když se náš kůň propadl do sněhu po hruď a shodil mě. Strhl jsem Picarta s sebou do pádu, víc než šest stop hluboko, odkud jsme se jen s velkou námahou dostali. Mezitím ten lotr kůň utekl, ale prorazil nám průchod, a toho jsme využili, abychom pronikli do lesa. Když jsme udělali dvacet kroků, nemohli jsme dál, protože stromy byly příliš husté. Museli jsme se proti své vůli vrátit. Nebylo z čeho vybí-

---

[1] **tatíček tchán** — Rakouský císař František I., otec Napoleonovy druhé manželky Marie Louisy. Rakouský pomocný sbor knížete Schwarzenberga bojoval roku 1812 na Napoleonově straně, ale proti Rusům se držel zpátky.

[2] Picart dobře věděl, co říká, když mluvil o zradě Rakušanů, neboť jsem se později dozvěděl, že proti nám byla uzavřena spojenecká smlouva. *(Pozn. aut.)*

Autor předbíhá: Rakousko vypovědělo spojenectví s Francií a přidalo se ke koalici až v srpnu 1813. Minsk v polovině listopadu 1812 obsadila ruská armáda admirála Čičagova, která přitáhla od jihu.

rat; i kůň šel tímto směrem, neboť jsme ho našli, jak ohryzává strom, a k tomu jsme ho přivázali. Ze strachu, aby nás neprozradil, jsme se od něj vzdálili co nejvíc, a když jsme našli keř dost hustý, abychom se za něj schovali a všechno viděli, aniž by nás kdo viděl, připravili jsme se k obraně, kdyby nás k ní okolnosti přinutily. Mezitím se mě Picart zeptal, jestli naše láhev není ztracená nebo rozbitá. Naštěstí nebyla. „Tak," řekl, „každý skleničku!" Zatímco jsem láhev otevíral, kontroloval zápal na pánvičkách našich pušek a oklepával sníh kolem zámků. Vypili jsme každý skleničku; potřebovali jsme to.

Po pěti šesti minutách čekání vidíme objevit se čelo oddílu, před nímž jede deset dvanáct Tatarů a Kalmyků ozbrojených jedni kopími, druzí luky a šípy, a vpravo i vlevo od silnice sedláci ozbrojení všemožnými zbraněmi: uprostřed přes dvě stě zajatců z naší armády, ubohých a vlekoucích se s námahou. Mnoho jich bylo raněných: viděli jsme některé s paží na pásce, jiné s omrzlýma nohama, opřené o silné hole. Několik jich právě padlo, a přes rány, které jim sedláci museli dávat, a přes bodnutí kopím, které dostávali od Tatarů, se nehýbali. Nechám na čtenáři, aby posoudil, jakou bolest jsme museli cítit, když jsme viděli své spolubojovníky tak ubohé! Picart nic neříkal, ale podle jeho pohybů by člověk řekl, že vyjde z lesa a porazí ty, kdo je eskortovali. V tu chvíli přijel cvalem důstojník, dal zastavit a pak se obrátil k zajatcům a řekl jim dobrou francouzštinou: „Proč nejdete rychleji?" — „Nemůžeme," řekl jeden voják ležící ve sněhu, „a já radši umřu tady než o kus dál!"

Důstojník odpověděl, ať mají strpení, že vozy hned přijedou, a jestli na nich bude místo, posadí na ně ty nejvíce nemocné. „Dnes večer," řekl, „vám bude líp, než kdybyste byli s Napoleonem, neboť ten je teď v zajetí s celou svou gardou a se zbytkem své armády, protože mosty přes Berezinu jsou zničeny." — „Napoleon v zajetí s celou svou gardou!" odpovídá jeden starý voják. „Bůh vám to odpusť! Je vidět, pane, že neznáte ani jednoho, ani druhou. Vzdají se jen mrtví; složili na to přísahu, takže v zajetí nejsou!" — „Tak," řekl důstojník, „tady jsou vozy!" Hned jsme zahlédli dva naše furgony a polní kovárnu naložené raněnými a nemocnými. Shodili na zem pět mužů a sedláci je honem svlékli do naha; nahradili je pěti jinými, z nichž tři se už nemohli hýbat. Slyšeli jsme, jak důstojník nařizuje sedlákům, kteří svlékli mrtvé, aby dali šaty zajatcům, kteří je nejvíc potřebují, a protože neplnili jeho rozkaz dost rychle, uštědřil každému několik ran bičem a byl poslechnut. Pak jsme slyšeli,

jak říká několika vojákům, kteří mu děkovali: „I já jsem Francouz; jsem v Rusku dvacet let; můj otec tu zemřel, ale mám ještě matku. Proto doufám, že nám tyto okolnosti brzy dovolí znovu vidět Francii a vrátit se do svých statků. Vím, že vás nepřemohla síla zbraní, ale nesnesitelné ruské podnebí.“ — „A nedostatek potravin,“ odpovídá jeden raněný; „nebýt toho, byli bychom v Petrohradě!“ — „To je možná pravda,“ řekl důstojník. Konvoj se znovu pomalu dal na pochod.

Když jsme je ztratili z očí, šli jsme ke koni, kterého jsme našli s hlavou ve sněhu, jak hledá trávu na obživu. Náhodou jsme narazili na ohniště, které jsme mohli znovu rozdělat a u něhož jsme si mohli zahřát ztuhlé údy. Každou chvíli jsme se střídavě chodili dívat, jestli něco nepřichází zprava nebo zleva, když jsme najednou slyšeli někoho naříkat a viděli k nám přicházet nešťastníka skoro nahého. Na těle měl jen plášť, napůl ohořelý; na hlavě ošuntělou polní čepici; nohy měl zabalené do kusů hadrů a převázané provázky nad bídnými kalhotami z hrubého sukna plnými děr. Nos měl omrzlý a skoro upadlý; uši samou ránu. Na pravé ruce mu zbyl jen palec, všechny ostatní prsty upadly až po poslední článek. Byl to jeden z nešťastníků, které Rusové opustili; nemohli jsme rozumět ani slovo z toho, co říkal. Když uviděl náš oheň, vrhl se na něj lačně; člověk by řekl, že ho chce sníst; poklekl před plamenem beze slova; s námahou jsme mu dali spolknout trochu jalovcové: víc než polovina přišla nazmar, neboť nemohl rozevřít zuby, které hrozně cvakaly.

Výkřiky, které ze sebe vydával, utichly, zuby mu už skoro necvakaly, když jsme ho viděli znovu se roztřást, zblednout a sesout se, aniž by mu ze rtů uniklo jediné slovo, jediný nářek. Picart ho chtěl zvednout; byla to už jen mrtvola. Ten výjev se odehrál za necelých deset minut.

Všechno, co můj starý kamarád právě viděl a slyšel, mělo trochu vliv na jeho náladu. Vzal pušku, a aniž by mi řekl, ať jdu za ním, zamířil na silnici, jako by ho už nic nemělo znepokojovat. Pospíšil jsem si za ním s koněm, kterého jsem vedl za uzdu, a když jsem ho dohnal, řekl jsem mu, ať na něj nasedne. To udělal beze slova, já také, a dali jsme se znovu na cestu v naději, že se dostaneme z lesa před setměním.

Když jsme jeli klusem skoro hodinu a nepotkali nic jiného než několik mrtvol, jako na celé cestě, došli jsme na místo, které jsme měli za konec lesa; ale bylo to jen velké prázdné prostranství, čtvrt míle velké, které se táhlo v půlkruhu. Uprostřed stálo dost velké obydlí a kolem pár

chatrčí; byla to poštovní stanice. Ale bohužel zahlédneme koně uvázané u stromů. Z obydlí vycházejí jezdci a řadí se na cestě; pak vyrážejí. Bylo jich osm, zahalených do bílých plášťů, s velmi vysokou přilbou s hřívou na hlavě; podobali se kyrysníkům, s nimiž jsme bojovali u Krasného v noci z patnáctého na šestnáctého listopadu. Naštěstí pro nás se dali na opačnou stranu, než kam jsme se chtěli dát my. Předpokládali jsme, a správně, že to byla stráž, kterou právě vystřídala jiná.

Když jsme vjeli do lesa, nemohli jsme v něm udělat ani dvacet kroků. Zdálo se, že tam nikdy nevkročil žádný lidský tvor, tak husté byly stromy jeden u druhého a tolik tam bylo křoví a stromů padlých stářím a skrytých pod sněhem; museli jsme z něj vyjít a jít podél něho venku, s nebezpečím, že nás uvidí. Náš ubohý kůň se každou chvíli bořil do sněhu po břicho. Ale protože to nebylo poprvé, ačkoli měl na hřbetě dva jezdce, vedl si dost dobře.

Byla skoro noc a neurazili jsme ještě ani polovinu cesty. Odbočili jsme vpravo na cestu, která vedla do lesa, abychom si tam chvíli odpočinuli. Když jsme sesedli, první, co jsme udělali, bylo, že jsme si lokli. Bylo to už popáté, co jsme se s naší láhví mazlili, a začínalo být vidět dno. Pak jsme se poradili.

Protože tam, kde jsme byli, bylo hodně nasekaného dřeva, rozhodli jsme se usadit o kus dál, abychom byli v jisté vzdálenosti od domů na silnici. Zastavili jsme se u hromady dřeva, která nás zároveň mohla napůl krýt. Když se Picart zbavil torny a já kotlíku, řekl mi: „Nuže, mysleme na to hlavní! Oheň, rychle nějaký starý kus plátna!“ Nic nechytalo líp než zbytky mé košile. Utrhl jsem kus a dal ho Picartovi; udělal z něj knot, který mi dal držet, otevřel pánvičku zámku své pušky, nasypal na ni trochu prachu, položil na ni kus plátna a stiskl spoušť: prach na pánvičce vzplál a plátno se rozhořelo, ale ozval se strašný výstřel, a ozvěna, která ho opakovala, nás přiměla obávat se, že nás objeví.

Ubohý Picart od výjevu se zajatci a od toho, co slyšel od důstojníka o postavení císaře a armády, byl jako vyměněný. Projevovalo se to na jeho povaze, a dokonce mi chvílemi říkal, že ho velmi bolí hlava; že to není následek rány z kozákovy pistole, ale něco, co mi nemůže vysvětlit. Kvůli tomu všemu zapomněl, že má nabitou zbraň. Po výstřelu chvíli nic neříkal a ústa otevřel jen proto, aby se nazval zelenáčem a starým troubou. Slyšeli jsme, jak na výstřel odpovídá několik psů. Tu mi řekl, že by se nedivil, kdyby nás za chvíli přišli štvát jako vlky; ačkoli já jsem

byl ještě méně klidný než on, řekl jsem mu, abych ho uklidnil, že se v tuhle hodinu a za takového počasí ničeho nebojím.

Za chvíli jsme měli dobrý oheň, neboť dřevo, které bylo vedle nás ve velkém množství, bylo velmi suché. Objev, který nás potěšil, byla sláma, kterou jsme našli za hromadou dřeva, kde ji nejspíš schovali sedláci. Jako by na nás tím nálezem Prozřetelnost ještě myslela, neboť Picart, který ji objevil, mi přišel říct: „Odvahu, krajane, tohle nás zachrání, aspoň pro dnešní noc. Zítra Bůh udělá ostatní, a jestli, o čemž nepochybuji, budeme mít to štěstí, že dohoníme císaře, bude po všem!“ Picart si myslel, jako všichni staří vojáci, kteří císaře zbožňovali, že jakmile jsou s ním, nemůže už nic chybět, že se všechno musí podařit, zkrátka že s ním není nic nemožné.

Přivedli jsme koně blíž; udělali jsme mu dobrou podestýlku z několika otýpek slámy. Dali jsme mu také něco k jídlu a nechali mu pořád uzdu i vak, který jsme ještě neprohlédli, na hřbetě, abychom byli připraveni vyrazit při prvním poplachu. Zbytek slámy jsme dali kolem sebe, než si uděláme přístřešek.

Picart, když bral kus uvařeného masa z kotlíku, aby ho rozmrazil, mi řekl: „Víte, že často myslím na to, co říkal ten ruský důstojník?“ — „Na co?“ řekl jsem mu. — „Ale,“ odpověděl mi, „že je císař v zajetí s gardou! Vím dobře, k čertu, že to tak není, že to být nemůže. Ale nemůže mi to vylézt z mé zatracené palice! Je to silnější než já, a budu spokojený, až budu u pluku! Zatím mysleme na to, abychom něco snědli a trochu si odpočinuli. A pak,“ řekl pikardským nářečím, „si dáme *maličkou* kapku!“

Vzal jsem láhev, podíval se na ni proti plamenům a všiml jsem si, že se chýlí ke konci. Picart by nikdy neřekl: „Stát! Schovejme si něco na horší časy!“ Řekl mi jen, že by bylo žádoucí, aby šel kolem nás nějaký Tatar nebo jiný, abychom mu poslali doporučený dopis na onen svět jako tomu ráno a obnovili si láhev, neboť „zdá se,“ řekl, „že všichni ti divoši ji mají!“ Opravdu jsme se později dozvěděli, že jim rozdávali silné příděly kořalky, kterou jim vozili na saních od břehů Baltského moře.

Počasí bylo v tu chvíli dost mírné. Jedli jsme bez velké chuti ranní kus vařené koniny, který jsme museli nastavovat ohni, tak byl tvrdý. Picart při jídle mluvil sám se sebou a stejně tak klel. „Mám v opasku čtyřicet zlatých napoleondorů,“ řekl mi, „a sedm ruských mincí, také zlatých, kromě pětifrankovek. Dal bych je všechny ochotně za to,

abych byl u pluku. Mimochodem," pokračoval a plácl mě po kolenou, „nejsou v opasku, neboť žádný nemám, ale jsou zašité v bílé předpisové vestě, kterou mám na sobě, a protože člověk neví, co se může stát, jsou vaše!" — „Nuže," řekl jsem, „další závěť je hotová! Z téhož důvodu, starý brachu, dělám svou. Mám osm set franků, ve zlatých mincích, v bankovkách i ve stofrankovkách. Můžete s nimi naložit, bude-li Bohu libo, abych zemřel dřív, než dohoníme pluk!"

Když jsem se hřál, strčil jsem mechanicky ruku do plátěného váčku, který jsem předešlého dne sebral u dvou bádenských důstojníků, které jsem našel umírající na kraji cesty. Vytáhl jsem z něj něco tvrdého jako kus provazu a dlouhého jako dva prsty. Když jsem si to prohlédl, poznal jsem, že je to tabák na kouření. Jaký objev pro mého ubohého Picarta! Když jsem mu ho dal, upustil do sněhu koňské žebro, které právě ohryzával, a hned ho nahradil žvanci tabáku, než si prý zakouří, neboť nevěděl, jestli má dýmku v torně, v medvědici nebo v některé kapse. A protože nebyla chvíle hledat, spokojil se se žvancem, a já s malým doutníčkem, který jsem si po španělsku ubalil z kousku papíru z jednoho z dopisů, kterých bylo ve váčku několik.

Byli jsme v táboře asi dvě hodiny a ještě nebylo sedm. Zbývalo nám tedy jedenáct až dvanáct hodin, které jsme měli strávit v tom postavení, než se znovu dáme na cestu. Picart si před chvílí odběhl vykonat naléhavou potřebu a jeho nepřítomnost mě už začínala znepokojovat, když, ve chvíli, kdy jsem to nejméně čekal, slyším hluk v křoví, na opačné straně, než kam odešel. Přesvědčen, že je to někdo jiný, beru pušku a stavím se k obraně. V téže chvíli vidím objevit se Picarta, který, když mě vidí v tom postoji, mi polohlasně a tajemně řekne: „Dobře, krajane, výborně!", a pokyne mi, ať nemluvím. Pak mi potichu řekl, že po cestě dva kroky od něj právě prošly dvě ženy, jedna nesla uzlík a druhá jakési vědro, v němž asi něco bylo, neboť se zastavily pět šest kroků od něj, aby si odpočinuly. „Byly příčinou," řekl mi, „že ačkoli jsem byl v poloze, kdy mi mohl zmrznout zadek, neodvážil jsem se hnout, dokud byly u mne a švitořily jako straky. Půjdeme po jejich stopách a možná dojdeme do vesnice nebo do chalupy, kde budeme chráněni před nečasem a ve větším bezpečí, neboť slyšíte pořád ty čertovské psy, jak štěkají!" Opravdu od výstřelu nepřestávali dělat pekelný povyk. „Ale," řekl jsem mu, „co když v té vesnici nebo chalupě najdeme Rusy!" Odpověděl mi, ať to nechám na něm.

A tak zase jdeme nazdařbůh v noci uprostřed lesa, aniž bychom věděli kam, jen podle čtyř stop otištěných ve sněhu, o nichž mi Picart říkal, že jsou ženské.

Najednou stopy přestaly být vidět. Po chvíli hledání jsme je znovu našli a viděli jsme, že se stáčejí vpravo. To nás velmi mrzelo, protože jsme se měli vzdálit od směru, který nás mohl dovést na hlavní silnici. Často byly stopy mezi stromy tak sevřené, že jsme na ně už neviděli. Picart si musel lehnout na sníh a rukama hledat stopy, které jsme už nemohli vidět očima.

Picart vedl koně za uzdu, já jsem šel a držel ho za ocas, ale najednou jsem se zarazil; kůň nešel dál. Chudák mohl dělat, co chtěl, nemohl postoupit, neboť uvízl mezi dvěma stromy, a obě otýpky slámy, které měl po stranách, mu bránily projít. Když spadly, mohl se vyprostit a jít dál. Sebral jsem slámu, pro nás příliš cennou, a táhl ji, dokud jsme nenašli cestu širší. Pak jsme ji znovu naložili na koně a mohli jsme jít pohodlněji. O kus dál jsme našli dvě cesty, po kterých se stejně chodilo. Tam jsme se museli znovu zastavit, protože jsme nevěděli, kterou se dát. Nakonec jsme se rozhodli nechat koně jít před sebou v naději, že nás povede; aby nám neutekl, drželi jsme ho z obou stran za podocasník. Nakonec se Bůh nad naší bídou slitoval; ozval se pes a o kus dál jsme zahlédli dost velkou chatrč.

Představte si střechu naší stodoly položenou na zem, a budete mít představu o obydlí, které jsme měli před sebou. Třikrát jsme ho obešli, než jsme našli vchod, skrytý doškovou stříškou, která sahala až k zemi. Na boku byly první dveře, také z dušků, ale tak zasypané sněhem, že není divu, že jsme je hned neuviděli. Picart vlezl pod střechu, došel k druhým, dřevěným dveřím a nejdřív zaklepal potichu; nikdo neodpověděl. Podruhé totéž ticho. Tu si myslel, že tam nikdo nebydlí, a chystal se dveře vyrazit pažbou pušky, ale ozval se slabý hlas, dveře se otevřely a objevila se stará žena, která držela v ruce, aby si svítila, kus hořícího smolného dřeva; když uviděla Picarta, upustila ho strachy a utekla celá vyděšená!

Můj kamarád zvedl ještě hořící kus dřeva a postoupil o pár kroků dál. Protože jsem právě dovázal koně pod stříškou, která zakrývala dveře, vešel jsem a zahlédl ho se světlem v ruce uprostřed oblaku kouře. Ve svém bílém plášti se podobal kajícníkovi téže barvy. Rozhlížel se napravo a nalevo a nikoho neviděl, protože nemohl dohlédnout do zadní

části obydlí. Když se ujistil, že jsem vešel, prolomil ticho, snažil se mluvit vlídným hlasem a popřál polsky dobrý den, jak nejlépe uměl.

Zopakoval jsem to, ale slabým hlasem. Náš pozdrav, ačkoli špatně vyslovený, našel ohlas, neboť jsme viděli přicházet k nám starce, který, jakmile zahlédl Picarta, začal volat: „Á, to jsou Francouzi; to je dobře!“ Řekl to polsky a zopakoval německy. Odpověděli jsme mu také, že jsme Francouzi a z Napoleonovy gardy. Při jménu Napoleona a jeho gardy se ten dobrý Polák (neboť to byl Polák) uklonil a chtěl nám líbat nohy. Při slově *Francouzi*, které opakovala stará žena, jsme viděli, jak z jakési skrýše vylézají dvě další, mladší ženy, které se k nám s radostí přiblížily. Picart v nich poznal ty, které viděl v lese a po jejichž stopách jsme šli.

Nebyli jsme u těch dobrých lidí ani pět minut, a už jsem se málem udusil horkem, na které jsem už nebyl zvyklý, takže jsem musel ustoupit ke dveřím, kde jsem padl bez vědomí.

Picart se otočil a běžel mi pomoci, ale stará žena a jedna z jejích dcer mě už zvedly a posadily na jakousi dřevěnou stoličku. Když mě zbavily kotlíku, medvědí kůže a výstroje, odvedly mě do zadní části obydlí, kde mě uložily na pryčnu pokrytou ovčími kůžemi. Ženy nás jako by litovaly, když viděly, jak jsme ubozí, zvlášť já, který jsem byl tak mladý a vytrpěl jsem mnohem víc než můj kamarád: z velké bídy jsem byl tak sklíčený, že na mě byl žalostný pohled.

Stařec se postaral, aby se dovnitř dostal náš kůň, a všichni se dali do pohybu, aby nám pomohli. Picart si vzpomněl na láhev s jalovcovou, která byla v mé brašně. Dal mi spolknout pár kapek, pak ji přimíchal do vody, a za chvíli mi bylo mnohem lépe.

Stará žena mi stáhla boty, které jsem si nesundal od Smolenska, totiž od 10. listopadu, a bylo 23. Jedna z dívek přišla s velkou dřevěnou nádobou plnou horké vody, postavila ji přede mnou, klekla si, vzala mé nohy jednu po druhé, docela jemně, ponořila mi je do vody a umyla je se zvláštní péčí a upozornila mě, že mám ránu na pravé noze: byla to omrzlina z roku 1807 z bitvy u Jílového, která od té doby nedávala o sobě vědět, ale právě se znovu otevřela a v tu chvíli mě krutě bolela.[1]

[1] Bitva u Jílového začala 7. února 1807 za úsvitu. Předešlou noc jsme spali na náhorní plošině čtvrt míle za městem. Ta plošina byla pokryta sněhem a mrtvými po boji, který svedl předvoj chvíli před naším příchodem. Sotva se rozednilo, nechal nás císař postoupit, ale šlo se nám velmi obtížně, protože jsme šli přes pole a ve sněhu po kolena. Blízko města dal postavit celou gardu do sevřené kolony po divizích, část na hřbitov vpravo od kostela a část na jezero padesát kroků od hřbitova. Dělové koule a granáty, které pa-

Druhá dívka, která se zdála starší, dělala totéž mému kamarádovi a ten se tomu rozpačitě a klidně poddával. Řekl jsem mu, že je opravdu pravda, že ho k tomu, aby šel po stopách těch dívek, vedlo vnuknutí Pánaboha. „Ano," řekl, „ale když jsem je viděl jít lesem, nemyslel jsem si, že nás tak dobře přijmou. Ještě jsem vám neřekl," pokračoval, „že mě hlava bolí jako čert a že od té doby, co jsem si trochu odpočinul, je to znát. Uvidíte, že mě kulka toho psa kozáka zasáhla blíž, než jsem si myslel. Podíváme se!" Rozvázal šňůrku, kterou měl pod bradou a která držela dva kusy ovčí kůže, přivázané po obou stranách medvědice, aby mu chránily uši před mrazem. Ale sotva čepici sundal, začala mu téct krev. „Vidíte!" řekl mi. „Ale to nic není. Je to jen škrábnutí. Kulka sklouzla po straně hlavy." Starý Polák mu honem sundal výstroj, kterou už si odvykl odkládat, stejně jako medvědici, se kterou vždycky spal. Dívka, která mu myla nohy, mu umyla i hlavu. Všichni se kolem něho seskupili, aby mu posloužili. Ubohého Picarta tolik dojala péče, kterou mu prokazovali, že mu po tváři tekly velké slzy. Na ostříhání vlasů byly třeba nůžky. Hned jsem si vzpomněl na chirurgovu sumku, kterou jsem vzal kozákovi, dal jsem si ji přinést a našli jsme v ní všechno, co jsme na obvaz potřebovali: dvoje nůžky a několik dalších chirurgických nástrojů, cupaninu a plátěné obvazy. Když mu ostříhali vlasy, stará žena mu vysála ránu, která byla větší, než si myslel. Pak mu na ni dali trochu cupaniny, obvaz a šátek. Kulku jsme našli v hadrech, jimiž měl dno čepice vycpané. Levé křídlo císařského orla na přední straně čepice bylo prostřelené. Zatímco prohlížel, co v ní je, radostně vykřikl: našel svou dýmku, pravou krátkou fajfku, ani ne tři palce dlouhou. A hned si zapálil tabák: nekouřil od Smolenska.

Když jsme měli nohy umyté, utřeli nám je jehněčími kůžemi, které nám pak dali pod nohy jako koberec. Na ránu na mé noze mi dali mast,

---

daly na jezero, lámaly led a hrozily, že ty, kdo na něm stáli, pohltí. Celý den jsme byli v tom postavení, nohama ve sněhu a drceni koulemi a kartáči. Rusové, čtyřikrát početnější než my, měli také výhodu větru, který nám do tváře hnal sníh, padající velkými vločkami, i kouř jejich prachu i našeho, takže nás mohli vidět skoro, aniž bychom viděli my je. V tom postavení jsme byli až do sedmi hodin večer. Náš pluk, který byl druhý granátnický, byl ve tři hodiny odpoledne poslán znovu dobýt ranní postavení, kterého se chtěli Rusové zmocnit. Celou noc, stejně jako během bitvy, nepřestal padat sníh. Toho dne jsem si omrzl pravou nohu, a ta se mi uzdravila teprve v táboře u Finckensteinu, před bitvou u Esslingu a u Friedlandu. *(Pozn. aut.)*

Finckenstein — Zámek v Západním Prusku, dnes Kamieniec v Polsku, kde Napoleon od dubna do června 1807 sídlil a kde se armáda zotavovala po bitvě u Jílového.

která mě prý měla v krátké době vyléčit. Ukázali mi, jak ji mám používat, a dali mi jí do kousku plátna, který jsem uložil do doktorovy sumky se všemi nástroji, které posloužily k ošetření Picartovy hlavy.

Bylo nám už mnohem lépe. Poděkovali jsme jim za péči, kterou nám prokazovali. Polák nám dal na srozuměnou, že je zoufalý, že za těchto okolností nemůže udělat víc; že na cestách je třeba ubytovat i nepřítele a umýt mu nohy, tím spíš přátelům. V tu chvíli jsme slyšeli, jak stará žena vykřikla a rozběhla se: byl to velký pes, kterého jsme ještě neviděli, a ten odnášel Picartovu medvědici. Chtěli ho zbít, ale prosili jsme o milost pro něj.

Navrhl jsem Picartovi prohlédnout vak, který byl ještě na koni. Dal se ke zvířeti zavést: ničeho se mu nedostávalo. Vzal vak a přinesl ho ke kamnům. Našli jsme v něm nejdřív devět indických kapesníků tkaných z hedvábí. „Rychle," řekl Picart, „každé z našich princezen dva a jeden staré, a ostatní si nechme!" Toto první rozdělení se rychle provedlo, k velké spokojenosti těch, kdo dárky dostávali. Pak jsme našli tři páry epolet vyššího důstojníka, z nichž jeden byl generálský, troje stříbrné hodinky, sedm křížů Čestné legie, dvě stříbrné lžíce, přes dvanáct tuctů pozlacených husarských knoflíků, dvě krabičky břitev, šest storublových bankovek a k tomu plátěné kalhoty potřísněné krví. Doufal jsem, že najdu košili, ale bohužel tam žádná nebyla; to byla věc, kterou jsem nejvíc potřeboval, neboť teplo oživilo havěť, která mě sžírala.

Dívky vyvalovaly oči a držely v rukou, co jsme jim dali, a nemohly uvěřit, že je to pro ně. Ale největší radost jim udělaly pozlacené knoflíky, které jsme jim dali, a zlaté prsteny, které jsem jim s potěšením navlékl na prsty. Ta, která mi umyla nohy, si nemohla nevšimnout, že jsem jí dal ten nejkrásnější. Kozáci nejspíš mrtvým usekávali prsty, aby je mohli vzít.

Starci jsme darovali velké anglické hodinky a dvě břitvy a všechny ruské peníze v hodnotě přes třicet franků, jejichž část byla také ve vaku. Všimli jsme si, že má oči stále upřené na velkokříž komandéra, kvůli císařovu portrétu. Dali jsme mu ho. Jeho uspokojení by se těžko líčilo. Několikrát si ho přitiskl ke rtům a k srdci. Nakonec si ho pověsil na krk na koženou šňůrku a dal nám na srozuměnou, že ho odloží až ve smrti.

Požádali jsme o chléb. Přinesli nám bochník, který se nám prý neodvážili nabídnout, tak byl špatný. Opravdu jsme ho nemohli jíst. Ten chléb byl z černého těsta, plný ječných a žitných zrn a kousků řezané

slámy, které by vám rozedřely hrdlo. Dal nám na srozuměnou, že ten chléb pochází od Rusů; že tři míle odtud je ráno porazili Francouzi a vzali jim velký konvoj;[1] že jim ho prodali Židé, kteří jim tu zprávu přinesli a utíkali z vesnic na minské silnici, a že se nedá jíst. Zkrátka ačkoli jsem chléb nejedl už přes měsíc, nemohl jsem se do něj zakousnout, tak byl tvrdý. Ostatně jsem už dlouho měl rozpraskané rty, které každou chvíli krvácely.

Když viděli, že ho nemůžeme jíst, přinesli nám kus skopového, pár brambor, cibuli a nakládané okurky. Zkrátka nám dali všechno, co měli, a řekli nám, že udělají, co budou moci, aby nám opatřili něco lepšího. Mezitím jsme dali skopové do kotlíku, abychom si uvařili polévku. Stařec nám řekl, že dobré půl míle odtud je vesnice, kam se uchýlili všichni Židé ze silnice ze strachu, aby je nevyloupili, a protože si s sebou odnesli potraviny, doufá, že tam najde něco lepšího, než co nám dosud dal. Chtěli jsme mu dát peníze. Odmítl s tím, že k tomu poslouží ty, které jsme dali jemu a jeho dcerám, a že jedna z nich už odešla s matkou a s velkým psem.

Udělali nám lůžko na zemi ze slámy a ovčích kůží. Picart už chvíli spal; nakonec jsem usnul i já. Probudil nás hluk, který dělal pes chalupy, když štěkal. „Dobře," řekl starý Polák, „to se vrací moje žena a dcera." Opravdu vešly. Přinesly nám mléko, trochu brambor a malou placku z žitné mouky, kterou mohly dostat jen za velké peníze, ale kořalky *nima!*[2] To málo, co jí bylo, právě odvezli Rusové. Poděkovali jsme těm dobrým lidem, kteří v noci za krutého mrazu ušli skoro dvě míle ve sněhu po kolena a vystavili se tomu, že je sežerou vlci nebo medvědi, kterých je v litevských lesích velké množství, a zvlášť v té době, neboť opouštěli jiné lesy, které jsme na pochodu pálili, a stahovali se do jiných, které jim poskytovaly víc bezpečí a potravy kvůli množství koní a lidí, kteří každý den umírali.

---

[1] Boj, který svedli Rusové a o němž nám chtěl Polák říct, byl střet, který právě svedl s Rusy, jdoucími nám naproti, aby nám odřízli ústup, sbor maršála Oudinota, který nedošel až do Moskvy, neboť zůstal celou dobu v Litvě. Maršál je porazil, ale při ústupu zničili most přes Berezinu. *(Pozn. aut.)*

Nicolas Charles Oudinot (1767–1847). Maršál od roku 1809, vévoda z Reggia, roku 1812 velitel II. sboru.

[2] *Nima* znamená v polštině a litevštině *ne* nebo *není*. *(Pozn. aut.)*

Uvařili jsme si polévku a hned jsme ji zhltli. Po jídle mi bylo mnohem lépe. Ta mléčná polévka mi spravila žaludek. Pak jsem se zamyslel, s hlavou opřenou do dlaní. Picart se mě zeptal, na co myslím. „Myslím," řekl jsem mu, „že kdybych nebyl s vámi, můj starý harcovníku, a kdyby mě nedržela čest a přísaha, zůstal bych tady v té chalupě uprostřed lesa s těmi dobrými lidmi." — „Buďte klidný," řekl mi, „měl jsem sen, který je dobrým znamením. Zdálo se mi, že jsem v kasárnách v Courbevoie, že jím kus jelita od *Mère aux bouts*[1] a piju láhev vína ze Suresnes."[2]

Zatímco ke mně Picart mluvil, všiml jsem si, že je velmi rudý a že si často sahá pravou rukou na čelo a někdy na místo, kde ho zasáhla kulka. Zeptal jsem se ho, jestli ho bolí hlava. Odpověděl mi, že ano, ale že je to nejspíš od horka nebo že se moc naspal. Ale zdálo se mi, že má horečku. Jeho výlet do kasáren v Courbevoie mě utvrzoval v tom, že jsem se nemýlil. „Budu ve svém snu pokračovat," řekl, „a pokusím se dohonit *Mère aux bouts*. Dobrou noc!" Za dvě minuty spal.

Chtěl jsem si odpočinout, ale můj spánek často přerušovaly bolesti ve stehnech, následek námahy, kterou jsem vynaložil při chůzi. Picart spal teprve chvíli, když začal pes štěkat. Lidé z domu se tomu podivili. Stařec, který seděl na lavici u kamen, vstal a uchopil kopí přivázané k silné jedli, která sloužila jako sloup obydlí. Šel ke dveřím; žena šla za ním, a já, aniž bych budil Picarta, jsem udělal totéž, ale postaral jsem se, abych vzal pušku, která byla nabitá, s nasazeným bodákem. Slyšeli jsme, že někdo hýbe prvními dveřmi. Když se stařec zeptal, kdo tam je, ozval se huhňavý hlas a odpověděl: „Samuel!" Tu žena řekla muži, že je to Žid z vesnice, kde byla večer. Když jsem viděl, že je to syn Izraele, vrátil jsem se na své místo, ale postaral jsem se, abych kolem sebe shromáždil všechno, co jsme měli, neboť jsem tomu příchozímu nedůvěřoval.

Dost dobře jsem spal dvě hodiny, až mě Picart probudil na skopovou polévku. Pořád si stěžoval na velkou bolest hlavy, nejspíš kvůli svým snům, neboť mi řekl, že se mu zdálo jen o Paříži a Courbevoie, a aniž

---

[1] **Mère aux bouts** — Přezdívka, doslova „Máma s konci", nejspíš podle kousků jelita, které prodávala; kdo to byla, vysvětluje autor sám v poznámce.

[2] *Mère aux bouts* byla stará žena, která každý den v šest hodin ráno chodila do kasáren v Courbevoie, kde jsme byli, a za deset centimů nám prodávala kus jelita šest palců dlouhý, kterým jsme si každý den před cvičením pochutnávali a zapíjeli to vínem ze Suresnes za deset centimů, než přišla polévka v deset hodin: který vélita nebo starý granátník gardy by neznal *Mère aux bouts*? *(Pozn. aut.)*

by si vzpomněl, že mi už část vyprávěl, řekl mi, že ve snu šel tancovat k Rouleské bráně,[1] kde prý pil s granátníky, kteří padli u Jílového.

Když jsme se chystali jíst, podal nám Žid láhev jalovcové a Picart ji honem vzal. Pak se ho zeptal, kdo je a odkud jde; mluvil s ním německy. Pak ochutnal, co bylo v láhvi, a na poděkování mu nakonec řekl, že to nestojí za nic. Opravdu to byla špatná bramborová jalovcová.

Napadlo mě, že by nám Žid mohl být velmi užitečný, kdybychom si ho vzali za průvodce; měli jsme čím pokoušet jeho chamtivost. Hned jsem Picartovi sdělil svůj nápad a ten ho schválil, a když se chystal ten návrh přednést, náš kůň, který ležel, vyskočil celý vyděšený a snažil se přetrhnout uvázání; pes začal výt. Ve stejné chvíli jsme slyšeli několik vlků, kteří přišli výt kolem chalupy, a dokonce až ke dveřím. Šli po našem koni. Picart vzal pušku, aby je honil, ale náš hostitel mu dal na srozuměnou, že by to kvůli Rusům nebylo rozumné. Tu se spokojil s tím, že vzal do jedné ruky šavli a do druhé kus hořícího jedlového dřeva, dal si otevřít dveře a vrhl se na vlky, které zahnal na útěk. Za chvíli se vrátil a řekl mi, že mu ten výpad udělal dobře; že bolest hlavy skoro přešla. Vlci se ještě vrátili do útoku, ale my jsme se už nehnuli.

Žid se nás, jak jsem čekal, zeptal, jestli nemáme něco na prodej nebo na výměnu. Řekl jsem Picartovi, že je čas mu navrhnout, aby nás dovedl až do Borisova nebo k první francouzské stráži. Zeptal jsem se ho, jak daleko je odsud k Berezině. Odpověděl nám, že po hlavní silnici dobrých devět mil; dali jsme mu na srozuměnou, že bychom tam chtěli, pokud to jde, dojít jinými cestami. Navrhl jsem mu, aby nás tam dovedl, za těchto podmínek: nejdřív tři páry epolet, které mu hned dáme, a jedna storublová bankovka, to všechno v hodnotě pěti set franků. Ale kladl jsem podmínku, že epolety zůstanou v rukou našeho hostitele, který mu je odevzdá, až se vrátí; že bankovku mu dám v cíli, totiž u první stráže francouzské armády; že po předložení šátku, který jsem ukázal přítomným, mu epolety vydají, ale že on, Samuel, odevzdá lidem v domě pětadvacet rublů; a že šátek bude pro mladší dceru, tu, která mi umyla nohy. Syn Izraele přijal, ne ovšem bez několika námitek o nebezpečích, která hrozí, když se nepůjde po hlavní silnici. Náš hostitel nám dal najevo, jak lituje, že není o deset let mladší, aby nás vedl sám, a zadarmo, a bránil nás proti Rusům, kdyby se objevili. Přitom nám ukazoval svou starou halapartnu, přivázanou na jednom trámu. Ale dal Židovi tolik pokynů

[1] Místo schůzek milenek starých granátníků gardy. Tancovalo se tam. *(Pozn. aut.)*

o cestě, že ten svolil nás vést, když si ovšem dobře prohlédl a ověřil, že všechno, co mu dáváme, je pravé.

Bylo devět hodin ráno, když jsme se vydali na cestu. Byl 24. listopad. Celá polská rodina zůstala dlouho na nejvyšším místě, sledovala nás očima a mávala nám na rozloučenou.

Náš průvodce šel vpředu a vedl našeho koně za uzdu. Picart mluvil sám se sebou, chvílemi se zastavoval a dělal hmaty se zbraní. Najednou ho přestanu slyšet jít. Otočím se, vidím ho nehybného se zbraní k poctě, jak jde obyčejným krokem jako na přehlídce. Pak začne křičet hromovým hlasem: „Ať žije císař!“ Hned k němu přistoupím, prudce ho vezmu za paži a řeknu mu: „Copak, Picarte, co je vám?“ Bál jsem se, že se zbláznil. „Co?“ odpověděl mi jako člověk, který se probouzí, „nemáme přehlídku před císařem?“ Byl jsem ohromen, když jsem ho slyšel takhle mluvit. Odpověděl jsem mu, že ne dnes, ale zítra, vzal jsem ho za paži a přiměl ho prodloužit krok, abychom dohnali Žida. Viděl jsem, jak mu po tvářích tečou velké slzy. „Copak,“ řekl jsem mu, „starý voják, a pláče!“ — „Nechte mě plakat,“ řekl mi, „dělá mi to dobře! Jsem smutný, a jestli zítra nebudu u pluku, je konec!“ — „Buďte klidný, budeme tam doufám dnes, nebo nejpozději zítra ráno. Co to, starý brachu, takhle se trápíte jako ženská!“ — „To je pravda,“ odpověděl mi, „nevím, jak to přišlo. Spal jsem nebo snil, ale je to lepší.“ — „No vidíte, starý brachu! To nic není. Stalo se mi to samé několikrát, a to i večer, kdy jsem vás potkal. Ale mám srdce plné naděje od té doby, co jsem s vámi!“

Jak jsme hovořili, viděl jsem, jak se můj průvodce často zastavuje, jako by naslouchal.

Najednou vidím, jak se Picart vrhá do sněhu, jak je dlouhý, a příkře nám velí: „Ticho!“ Tak teď je to tady, řekl jsem si, je konec! Můj starý kamarád se zbláznil! Co si počnu? Díval jsem se na něj ohromeně; vstane a začne křičet, ale méně silným hlasem než poprvé: „Ať žije císař! Dělo! Poslouchejte! Jsme zachráněni!“ — „Jak to?“ řekl jsem mu. — „Ano,“ pokračoval, „poslouchejte!“ Opravdu bylo slyšet dělo. „Á, oddychnu si,“ řekl, „císař není v zajetí, jak včera říkal ten lotr emigrant. Není-liž pravda, krajane? Tak mi to popletlo hlavu, že bych z toho umřel vztekem a žalem. Ale teď jděme tímto směrem: to je jistý průvodce.“ Syn Izraele nás ujišťoval, že dělo je slyšet směrem k Berezině. Zkrátka můj starý druh byl tak spokojený, že začal zpívat:

Na nápěv *Faráře z Pomponne*[1].
Rakušan si šeptal tiše:
„Francouz rychle práci zdolá,
berme, dokud není blíže,
Alsasko i Burgundsko!“
Ach, vzpomeneš si, la-ri-ra,
na odchod z Boulogne (2×).[2]

Za půl hodiny se naše cesta stala tak obtížnou, že nebylo možné jít dál. Náš průvodce si myslel, že zabloudil. Proto, když jsme narazili na dost vyvýšené místo, kde se dalo jít pohodlněji, ani na chvíli jsme neváhali a vrhli jsme se tam v naději, že najdeme cestu, po které půjdeme snáz. Dělo jsme slyšeli pořád, ale zřetelněji, od té doby, co jsme se dali tímto novým směrem; mohlo být poledne. Najednou dělo přestalo být slyšet, vítr se znovu zvedl a sníh ho brzy následoval, ale v tak velkém množství, že jsme jeden druhého neviděli, takže ubohý syn Izraele se nakonec vzdal vedení koně. Poradili jsme mu, ať na něj nasedne. To udělal. Začínal jsem být nesmírně unavený a neklidný. Nic jsem neříkal, ale Picart klel jako vzteklý na dělo, které už neslyšel, a na vítr, který byl prý toho příčinou. Tak jsme došli na místo, kde jsme už nemohli dál, tak husté byly stromy jeden u druhého. Každou chvíli nás zastavovaly další překážky, měřili jsme zemi celou svou délkou a zahrabávali se do sněhu. Zkrátka po namáhavém pochodu jsme měli tu žalost, že jsme se ocitli na místě, odkud jsme před hodinou vyšli.

Když jsme to viděli, chvíli jsme se zastavili; napili jsme se špatné jalovcové, kterou nám dal Žid, pak jsme se radili. Rozhodlo se, že půjdeme na hlavní silnici. Zeptal jsem se svého průvodce, jestli by nás v případě, že se na silnici nedostaneme, mohl odvést zpátky, kde jsme spali. Ujistil mě, že ano, ale že by bylo třeba označovat místa, kudy jdeme. To vzal na sebe Picart a v určitých vzdálenostech kácel mladé stromky, břízy nebo jedle, které jsme nechávali za sebou.

Mohli jsme mít za sebou na nové cestě půl míle, když jsme narazili na chalupu. Byl nejvyšší čas, neboť mi začínaly docházet síly. Rozhodlo

---

[1] **Curé de Pomponne** — *Le curé de Pomponne*, oblíbený nápěv starší písně, na nějž vojáci skládali nové sloky. V táboře u Boulogne se v letech 1803–1805 chystala invaze do Anglie.

[2] Ta píseň vznikla při odchodu z tábora u Boulogne roku 1805, když se šlo do Rakouska k bitvě u Slavkova. *(Pozn. aut.)*

se, že tam uděláme půlhodinovou zastávku, aby se mohl najíst kůň i my. Štěstí chtělo, že jsme tam při vstupu našli mnoho suchého dříví na topení, dvě lavice ze dvou silných kusů neopracovaného dřeva a tři ovčí kůže, o nichž se rozhodlo, že je vezmeme s sebou a použijeme je, kdybychom museli strávit noc v lese.

Hřáli jsme se a jedli kus koniny. Náš průvodce se jí nechtěl dotknout, ale vytáhl zpod kožichu bídnou placku z ječné mouky, napůl se slámou, a s tou jsme se s ním honem rozdělili. Přísahal nám při Abrahamovi, že nemá nic jiného než tohle a pár ořechů. Udělali jsme čtyři díly. On dostal dva a my každý jeden. Vypili jsme každý skleničku špatné jalovcové. Podal jsem mu jednu a on ji odmítl, a to proto, aby nepil ze stejné nádoby jako my. Ale nastavil nám dlaň a nalili jsme mu do ní, a to vypil.

Řekl nám pak, že k další chalupě je ještě dobrá hodina chůze. A tak jsme ze strachu, aby nás nepřekvapila noc, se rozhodli vydat se zase na cestu. To jsme udělali s neuvěřitelnou námahou, tak byla cesta úzká, nebo spíš by se řeklo, že už žádná není. Samuel, náš průvodce, který měl opravdu odvahu, nás však uklidňoval, že ji brzy najdeme zase širší.

Aby toho neštěstí nebylo málo začal znovu padat sníh tak hustě, že jsme už nevěděli, kam se dát. Tak to trvalo, až se náš průvodce rozplakal a řekl nám, že už neví, kde jsme.

Chtěli jsme se vrátit, ale bylo to ještě horší kvůli sněhu, který nám padal přímo do tváře; nezbývalo nám nic lepšího než se postavit k houštině silných jedlí a čekat, až se Bohu zlíbí špatné počasí ukončit. Trvalo to ještě přes půl hodiny. Začínali jsme být prokřehlí zimou. Picart chvílemi klel; někdy si broukal:

Ach, vzpomeneš si, la-ri-ra,
na odchod z Boulogne!

Žid jen opakoval: „Můj Bože! Můj Bože!“ Já jsem nic neříkal, ale dělal jsem si velmi chmurné úvahy. Nebýt mé medvědí kůže a rabínovy čepice, kterou jsem nosil pod čákou, myslím, že bych zimou podlehl.

Když se počasí zlepšilo, snažili jsme se znovu zorientovat, ale po bouři nastalo velké bezvětří, takže se už nedal rozeznat sever od jihu. Byli jsme úplně dezorientovaní. Šli jsme pořád nazdařbůh a zjišťoval jsem, že se točíme dokola a vracíme se pořád na totéž místo.

Picart klel dál, ale na Žida.

Když jsme však ještě chvíli šli, ocitli jsme se na prostranství asi čtyř set metrů v obvodu, které nám dalo naději, že najdeme cestu. Ale když

jsme ho několikrát obešli, nic jsme neobjevili. Dívali jsme se na sebe, neboť každý z nás čekal radu od druhého. Najednou jsem viděl, jak můj starý bručoun opírá pušku o strom, rozhlíží se na všechny strany, jako by něco hledal, a tasí šavli. Sotva to udělal, ubohý Žid, v domnění, že ho chce zabít, začal strašlivě křičet, pustil koně a chtěl utéct. Ale síly ho opustily a padl na kolena, a prosebně se dovolával Božího milosrdenství a milosrdenství toho, kdo mu nechtěl ublížit, neboť Picart tasil šavli jen proto, aby usekl břízu silnou jako moje paže a zeptal se jí na směr, kterým se máme dát. Usekl strom v půli, a když si prohlédl část, která zůstala v zemi, řekl mi s velkou chladnokrevností: „Tímhle směrem se musíme dát! Kůra stromu je na této straně, na severní, trochu narezlá a poškozená, kdežto na druhé, jižní straně je bílá a dobře zachovalá. Jděme na jih!“

Neměli jsme už čas ztrácet, neboť jsme se nejvíc báli, aby nás nepřekvapila noc. Snažili jsme se prorazit si cestu a dbali jsme, abychom neztratili z očí směr od místa, odkud jsme vyšli.

V tu chvíli Žid, který šel za námi, vykřikl. Viděli jsme ho ležet, jak je dlouhý. Upadl, když táhl koně, kterého chtěl provést mezi dvěma stromy, které byly příliš blízko u sebe, takže ubohý *cognia* nevěděl, jestli dopředu nebo dozadu. Museli jsme vyprostit člověka i koně, jemuž náklad i postroj spadly na zadní nohy.

Zuřil jsem také, když jsem viděl, že ztrácíme tak drahocenný čas; byl bych koně klidně opustil, a bylo by k tomu muselo dojít, kdybychom po půlhodinovém úsilí nenarazili na dost širokou cestu, v níž Žid poznal pokračování té, jejíž směr jsme ztratili; na důkaz nám ukázal několik silných stromů, které poznával, protože v nich byly úly, které nám ukázal a které byly bohužel posazeny příliš vysoko pro naše zobáky.[1]

Picart se podíval na hodinky a viděl, že jsou skoro čtyři. Neměli jsme čas ztrácet. Ocitli jsme se naproti zamrzlému jezeru, které náš průvodce poznal. Přešli jsme ho bez potíží, zahnuli trochu vlevo a vrátili se na svou cestu.

Sotva jsme na ni vešli, uviděli jsme, jak k nám jdou čtyři lidé, kteří se, když nás uviděli, zastavili. My jsme se připravili k obraně. Ale viděli

[1] V Polsku, v Litvě a v části Ruska se v lesích vybírají nejsilnější stromy a ve výšce deseti až dvanácti stop se v kmeni vydlabe dutina stopu hluboká, stejně široká a tři stopy vysoká, a tam ukládají včely svůj med, který často chodí vybírat medvědi, kteří jsou na něj velmi mlsní a kterých je v těch lesích velké množství. Proto to bývá často past na jejich chytání. *(Pozn. aut.)*

jsme, že mají větší strach než my, neboť se radili, jestli mají jít dál, nebo couvnout a vrhnout se do lesa. Přišli k nám a popřáli nám dobrý den. Byli to čtyři Židé, které náš průvodce znal. Šli z vesnice na hlavní silnici. Protože tu vesnici obsadila francouzská armáda, nemohli v ní zůstat, aniž by zemřeli hladem a zimou, neboť potraviny už nebyly a nezůstal ani jeden dům, kde by se dalo ukrýt, ani pro císaře. S radostí jsme se dozvěděli, že jsme už jen dvě míle od francouzské armády, ale že uděláme dobře, když dnes už dál nepůjdeme, protože bychom mohli zabloudit. Radili nám strávit noc v první chalupě, která už nebyla daleko. Rozloučili se s námi a popřáli nám dobrou noc. Šli jsme dál, a už nebylo vidět, když jsme naštěstí došli na místo, kde jsme měli strávit noc.

Našli jsme tam slámu a dříví v hojnosti. Hned jsme rozdělali dobrý oheň v hliněných kamnech, která tam byla, a protože by vaření polévky trvalo příliš dlouho, spokojili jsme se s kusem opečeného masa, a pro bezpečnost jsme se rozhodli bdít střídavě po dvou hodinách s nabitými zbraněmi vedle sebe.

Nedovedl bych říct, jak dlouho jsem spal, když mě probudil hluk, který dělal kůň kvůli vytí vlků, kteří chalupu obklopovali. Picart vzal tyč, přivázal na její konec velký věchet slámy a několik kusů smolného dřeva, zapálil je a vyrazil na ta zvířata s hořící tyčí v jedné ruce a šavlí v druhé, takže se jich na chvíli zbavil. Vrátil se za chvíli celý hrdý na své vítězství. Ale sotva se natáhl na slámu, vrátili se s ještě větší zuřivostí. Tu vzal velký hořící kus dřeva, hodil ho asi dvanáct kroků daleko a nařídil Židovi nanosit hodně suchého dříví, aby se oheň udržoval. Po tom hrdinském činu jsme už vytí skoro neslyšeli.

Nebyly víc než čtyři hodiny, když mě Picart probudil a příjemně překvapil. Aniž by mi něco řekl, uvařil polévku z krupice a mouky, které mu zbývaly. Opekl to, čemu říkal *vybraná pochoutka*, dobrý kus koniny. Jedli jsme oba s dost dobrou chutí. Picart pamatoval i na Židův díl. Postarali jsme se také o koně: protože tam bylo několik velkých dřevěných necek, naplnili jsme je sněhem, který teplo rozpustilo. Abychom ho vyčistili, dali jsme do něj hodně žhavého uhlí. Sloužil nám k pití a k vaření polévky a také k napojení koně, který nepil od předešlého dne. Když jsme si dobře upravili obuv, vzal jsem uhlík, a zatímco mi Žid svítil, napsal jsem na prkno velkými písmeny tento nápis:

Dva granátníci gardy císaře Napoleona, kteří zabloudili v tomto lese, strávili noc z 24. na 25. listopadu 1812 v této chalupě. Den předtím jim poskytla pohostinství hodná polská rodina.

A podepsal jsem se.

Sotva jsme ušli padesát kroků, kůň nechtěl jít dál. Náš průvodce nám řekl, že vidí na cestě něco. Poznal, že jsou to dva vlci, kteří sedí na zadku. Picart hned vystřelí. Tvorové zmizí a my jdeme dál. Za půl hodiny jsme byli zachráněni.

První, na co jsme narazili, byl tábor dvanácti mužů, v nichž jsme poznali německé vojáky z naší armády. Zastavili jsme se u jejich ohně, abychom se zeptali na novinky. Dívali se na nás a neodpovídali, ale mluvili spolu a radili se. Byli v největší bídě. Všimli jsme si, že tři jsou mrtví. Protože náš průvodce splnil své podmínky, dali jsme mu, co jsme mu slíbili, a když jsme mu ještě uložili, aby za nás znovu poděkoval statečné polské rodině, rozloučili jsme se s ním a popřáli mu šťastnou cestu. Zmizel velkými kroky.

Chystali jsme se jít na hlavní silnici, která byla jen deset minut chůze daleko, když nás obklopilo pět těch Němců a vyzvali nás, abychom jim nechali koně, že ho zabijí a že dostaneme svůj díl. Dva ho chytili za uzdu, ale Picart, který o tom nechtěl ani slyšet, jim špatnou němčinou řekl, že jestli uzdu nepustí, rozsekne jim šavlí obličej. Vytáhl ji z pochvy. Němci nic neudělali. Řekl jim to ještě jednou. Zase žádná odpověď. Tu uštědřil těm dvěma, kteří drželi uzdu, takovou ránu pěstí, že ji pustili a natáhli se do sněhu. Dal mi držet koně a řekl ostatním dvěma: „Pojďte, jestli máte kuráž!“ Ale když viděl, že se už nikdo nehýbe, vytáhl z kotlíku, který byl na koni, tři kusy masa a dal jim je. Hned ti, kdo leželi na zemi, vstali, aby dostali svůj díl. Protože jsem viděl, že umírají hladem, dal jsem jim na odškodnou za to, jak s nimi bylo naloženo, kus přes tři libry, který byl uvařen v táboře u jezera. Vrhli se na něj jako vyhladovělí. Šli jsme dál.

O kus dál jsme narazili ještě na dva skoro vyhaslé ohně, kolem nichž sedělo několik mužů bez síly. Jen dva na nás promluvili; jeden se nás zeptal, jestli je pravda, že se půjde do kvartýrů, a jiný na nás zavolal: „Kamarádi, budete toho koně zabíjet? Chci jen trochu krve!“ Na to všechno jsme neodpověděli. Byli jsme ještě na dostřel pušky od hlavní silnice a ještě jsme neviděli žádný pohyb k odchodu. Když jsme byli na cestě, řekl jsem dost nahlas Picartovi: „Jsme zachráněni!“ Jeden člověk, který

stál blízko nás, zahalený do napůl ohořelého pláště, zopakoval zvýšeným hlasem: „Ještě ne!“ Odešel, díval se na mě a krčil rameny. Věděl víc než já o tom, co se děje.

Za chvíli jsme viděli oddíl asi třiceti mužů, ženijních sapérů a pontonýrů. Poznal jsem v nich ty, které jsme vzali s sebou z Orši, kde byli v posádce.[1] Ten oddíl, kterému veleli tři důstojníci a který byl s námi teprve čtyři dny, nestrádal. Proto vypadali zdatně. Šli směrem k Berezině. Obrátil jsem se na jednoho důstojníka, abych zjistil, kde je císařský hlavní stan. Odpověděl mi, že je ještě vzadu, ale že se hned vyrazí a že za chvíli uvidíme čelo kolony. Řekl nám také, ať si dáme pozor na koně; že císař nařídil zmocnit se všech, které se najdou, pro dělostřelectvo a pro převoz raněných. Než přijde kolona, schovali jsme ho na okraji lesa.

Nedovedl bych vylíčit všechna ta trápení, bídu a výjevy zkázy, které jsem viděl a na nichž jsem měl podíl, ani ty, které jsem byl ještě odsouzen vidět a snášet a které mi zanechaly nesmazatelné a strašné vzpomínky.

Bylo 25. listopadu: mohlo být sedm hodin ráno; ještě nebylo úplně světlo. Byl jsem pohroužen do úvah, když jsem zahlédl čelo kolony. Upozornil jsem na ně Picarta. První, kdo se objevili, byli generálové, z nichž někteří byli ještě na koni, ale většina pěšky, stejně jako mnoho jiných vyšších důstojníků, trosky svaté eskadrony a svatého praporu, které byly vytvořeny dvaadvacátého a za tři dny takřka už neexistovaly. Ti, kdo šli pěšky, se ztěžka vlekli, skoro všichni měli omrzlé nohy zabalené do hadrů nebo kusů ovčí kůže a umírali hladem. Za nimi bylo vidět několik trosek jízdy gardy. Potom šel císař, pěšky a s holí v ruce. Byl zahalen do velkého pláště podšitého kožešinou a na hlavě měl sametovou čepici barvy amarantu, lemovanou černou liščí kožešinou. Vpravo od něj šel rovněž pěšky král Murat; vlevo princ Evžen, místokrál italský; potom maršálové Berthier, kníže z Neuchâtelu, Ney, Mortier, Lefebvre a jiní maršálové a generálové, jejichž sbory byly zčásti zničeny.

Sotva nás císař minul, vsedl na koně, a s ním část jeho průvodu; tři čtvrtiny generálů už koně neměly. Za tím vším šlo sedm až osm set důstojníků a poddůstojníků v pořádku a v hlubokém tichu nesli orly pluků,

[1] Pontonýři a ženijní sapéři nás zachránili, neboť jim vděčíme za stavbu mostů, po nichž jsme přešli Berezinu. *(Pozn. aut.)*

k nimž patřili a kteří je tolikrát vedli k vítězství. Byly to trosky víc než šedesáti tisíc mužů. Pak šla pěší císařská garda, stále v pořádku. První byli pěší myslivci. Můj ubohý Picart, který armádu neviděl měsíc, se na to všechno díval beze slova, ale jeho křečovité pohyby až příliš ukazovaly, co cítí. Několikrát udeřil pažbou pušky o zem a pěstí se bil do prsou a do čela. Viděl jsem, jak mu po tvářích tečou velké slzy a padají na kníry, z nichž visely rampouchy. Pak se ke mně otočil: „Opravdu, krajane, nevím, jestli spím, nebo bdím. Pláču, že jsem viděl našeho císaře jít pěšky s holí v ruce, jeho, tak velkého, jeho, na kterého jsme tak hrdí!“ Při těch slovech zvedl Picart hlavu a udeřil do pušky. Zdálo se, že tím pohybem chce svým slovům dodat víc výrazu.

Pokračoval: „Všiml jste si, jak se na nás podíval?“ Opravdu, když šel kolem, otočil císař hlavu k nám. Podíval se na nás tak, jak se vždycky díval na vojáky své gardy, když je potkal jít jednotlivě, a zvlášť v té chvíli neštěstí, kdy jako by vám svým pohledem vléval důvěru a odvahu. Picart tvrdil, že ho císař poznal, což je docela možné.

Můj starý kamarád ze strachu, aby nevypadal směšně, si sundal svůj bílý plášť a držel ho pod levou paží. Také si, ačkoli ho bolela hlava, znovu nasadil medvědici, protože se nechtěl ukázat v beranici, kterou mu dal Polák. Ubohý Picart zapomínal na své smutné postavení a myslel jen na postavení císaře a svých kamarádů, které se už nemohl dočkat, až uvidí.

Konečně se objevili staří granátníci. Byl to první pluk. Picart byl od druhého. Brzy jsme ho uviděli, neboť kolona prvního nebyla dlouhá. Podle mne jich chyběla nejméně polovina. Když byl před praporem, k němuž patřil, vykročil, aby se připojil ke své rotě.

Hned se ozvalo: „Hele, to vypadá na Picarta!“ — „Ano,“ odpovídá Picart, „jsem to já, přátelé, jsem tu a už vás neopustím, leda ve smrti!“ Hned se ho rota zmocnila (kvůli koni, to se rozumí). Ještě chvíli jsem ho doprovázel, abych dostal kus zvířete, kdyby ho zabili, ale z pravého křídla roty se ozval výkřik: „Kůň patří rotě, protože ten člověk k ní patří!“ — „To je pravda,“ řekl Picart, „že patřím k rotě, ale seržant, který žádá svůj díl, sundal jezdce, který na něm jel.“ — „Pak tedy,“ řekl jeden seržant, který mě znal, „dostane svůj díl!“ Ten seržant zastával povinnosti seržant-majora, který předešlého dne zemřel.

Když se kolona zastavila, zeptal se jeden důstojník Picarta, odkud jde a jak to, že je vpředu, když ti, kdo jako on doprovázeli konvoj, se

vrátili před třemi dny. Zastávka trvala dost dlouho. Vyprávěl svou příhodu a každou chvíli se přerušoval, aby se zeptal na několik svých kamarádů, které už v řadách neviděl: podlehli. Neodvažoval se zeptat na kamaráda, se kterým sdílel lůžko a který byl zároveň jeho krajanem. Nakonec se zeptal: „A Rougeau, kde je?“ — „U Krasného,“ odpověděl jeden bubeník. — „Á, rozumím!“ — „Ano,“ pokračoval bubeník; „zabila ho koule, která mu ustřelila obě nohy. Než nás opustil, udělal tě svým vykonavatelem závěti; uložil mi, abych ti odevzdal jeho kříž, hodinky a malý kožený váček s penězi a různými věcmi. Když mi je dával, uložil mi, abych ti řekl, ať je odevzdáš jeho matce, a kdybys měl jako on to neštěstí a neviděl už Francii, ať to laskavě svěříš jinému.“

Hned před rotou vytáhl bubeník, který se jmenoval Patrice, z torny všechny věci a řekl Picartovi: „Dávám ti je, starý brachu, tak, jak jsem je dostal z jeho ruky; vytáhl je sám z torny, kterou jsme mu pak zase dali pod hlavu; za chvíli zemřel.“ — „Dobře,“ řekl Picart, „budu-li mít to štěstí a vrátím se do Pikardie, splním poslední vůli svého kamaráda.“ Znovu se vyrazilo. Rozloučil jsem se se svým starým kamarádem a slíbil mu, že ho večer v táboře uvidím.

Čekal jsem na kraji cesty, až půjde náš pluk, neboť mi řekli, že tvoří zadní voj.

Za granátníky šlo přes třicet tisíc mužů, skoro všichni s omrzlýma nohama a rukama, zčásti beze zbraní, neboť by jich nemohli použít. Mnozí šli opřeni o hole. Generálové, plukovníci, důstojníci, vojáci, jezdci, pěšáci všech národů, z nichž se skládala naše armáda, šli pomícháni, zahaleni do ohořelých a děravých plášťů a kožichů, zabaleni do kusů sukna, ovčích kůží, zkrátka do všeho, co se dalo sehnat na ochranu před mrazem. Šli bez nářku a připravovali se ještě, jak mohli, k boji, kdyby se nám nepřítel postavil do cesty. Císař uprostřed nás nám vléval důvěru a našel ještě prostředky, jak nás z té šlamastyky dostat. Byl to stále ten velký génius, a jakkoli byl člověk nešťastný, všude s ním si byl jist vítězstvím.

Ta masa lidí za sebou při pochodu vždycky nechávala mrtvé a umírající. Musel jsem čekat přes hodinu, než ta kolona prošla. Pak šel ještě dlouhý průvod těch nejubožejších, kteří se mechanicky táhli za ní ve velkých odstupech. Ti dospěli k nejzazšímu stupni bídy a neměli přejít ani Berezinu, k níž jsme byli tak blízko. Za chvíli jsem zahlédl zbytek Mladé gardy, tirailléry, flankéry a několik voltižérů, kteří unikli u Krasného,

když pluk pod velením plukovníka Lurona byl před námi rozdrcen kartáči a rozsekán ruskými kyrysníky. Ty pomíchané pluky šly stále v pořádku. Za nimi jelo dělostřelectvo a několik furgonů. Zbytek velkého dělostřeleckého parku, kterému velel generál Neigre[1], byl už napřed. Za chvíli se objevilo pravé křídlo fyzilírů-myslivců, s nimiž náš pluk tvořil brigádu. Jejich počet se ještě značně ztenčil. Náš pluk byl ještě oddělen dělostřelectvem, které koně už nedokázali táhnout. Za chvíli jsem zahlédl pravé křídlo, jak jde ve dvou řadách vpravo a vlevo od silnice, aby se připojilo k levému křídlu fyzilírů-myslivců. Adjutant-major Roustan, který mě první zahlédl, mi řekl: „Nuže, ubohý Bourgogne, tak jste to vy! Má se za to, že jste mrtvý vzadu, a vy jste tu živý vpředu! No tím líp! Nepotkal jste vzadu muže z pluku?“ Odpověděl jsem mu, že už tři dny cestuji lesy s jedním druhem, abych nepadl do zajetí Rusům. Pan Serraris řekl plukovníkovi, že ví, že jsem od dvaadvacátého zůstal vzadu, protože jsem byl nemocný, a že ho, jestli ho něco překvapuje, překvapuje to, že mě vidí zase. Konečně přišla rota, a já jsem zaujal své místo na pravém křídle dřív, než si mě přátelé všimli.[2] Jakmile se dozvěděli, že jsem tu, přišli ke mně a kladli mi otázky, na které jsem neměl sílu odpovídat, tak jsem byl dojatý, že jsem zase mezi nimi, jako bych byl v rodině. Říkali mi, že nechápou, jak jsem se od nich mohl oddělit, a že by se to nestalo, kdyby si všimli, že jsem tak nemocný, že nemohu stačit. Když jsem se rozhlédl po rotě, viděl jsem, že se ještě značně ztenčila. Chyběl kapitán; upadly mu všechny prsty na nohou. Zatím se nevědělo, kde je, ačkoli jel na bídném koni, kterého mu opatřili.

Dva moji přátelé,[3] když viděli, že jdu ztěžka, vzali mě pod paží.

Dohnali jsme fyzilíry-myslivce. Nevzpomínám si, že bych kdy v životě měl takovou chuť spát, a přece bylo třeba jít. Přátelé mě znovu vzali pod paží a radili mi, ať spím, což jsme pak museli dělat střídavě, neboť spánek se zmocnil i jich. Několikrát se nám stalo, že jsme se ocitli všichni tři zastavení a spící. Naštěstí mráz toho dne značně polevil, neboť jinak by nás spánek neodvratně přivedl ke smrti.

---

[1] **Gabriel Neigre** (1774–1847). Dělostřelecký generál, roku 1812 ředitel dělostřeleckých parků Velké armády. V předloze Nègre.

[2] Šli všichni se sklopenou hlavou, s očima upřenýma k zemi, a skoro už neviděli, tak jim mráz a kouř z táborišť zkazily zrak. *(Pozn. aut.)*

[3] Šel jsem takto s Grangierem a Leboudem. *(Pozn. aut.)*

Uprostřed noci jsme došli do okolí Borisova. Císař se ubytoval v zámku vpravo od silnice a celá garda tábořila kolem. Generál Roguet, který nám velel, se zmocnil zámeckého skleníku, aby v něm strávil noc. Moji přátelé a já jsme se usadili za ním. V noci mráz značně zesílil. Nazítří, šestadvacátého, jsme během dne šli zaujmout postavení na břehu Bereziny. Císař byl od rána ve Studjance[1], vesničce na výšině naproti.

Když jsme přišli, viděli jsme statečné pontonýry, jak pracují na stavbě mostů pro náš přechod. Pracovali celou noc ve vodě po ramena, mezi krami, a povzbuzoval je jejich generál[2]. Obětovali život, aby zachránili armádu. Jeden můj přítel mě ujistil, že viděl císaře, jak jim podává víno.

Ve dvě hodiny odpoledne byl hotov první most. Stavba byla namáhavá a obtížná, neboť kozlíky se pořád bořily do bahna. Hned po něm přešel sbor maršála Oudinota, aby napadl Rusy, kteří by se chtěli našemu přechodu postavit. Už předtím, než byl most hotov, přeplavala řeku jízda 2. sboru; každý jezdec vezl na koni za sebou pěšáka. Druhý most, pro dělostřelectvo a jízdu, byl dokončen ve čtyři hodiny.[3]

Chvíli po příchodu na břeh Bereziny jsem si lehl, zahalen do medvědí kůže, a hned mě roztřásla horečka. Dlouho jsem blouznil; myslel jsem si, že jsem u otce, jím brambory a vlámský chléb s máslem a piju pivo. Nevím, jak dlouho jsem v tom stavu byl, ale vzpomínám si, že mi přátelé přinesli v ešusu velmi horký koňský vývar, který jsem s chutí vypil a který mě přes mráz rozpotil, neboť kromě medvědí kůže, do níž jsem byl zahalen, mě přátelé, když jsem se třásl, přikryli velkou voskovanou plachtou, kterou strhli z krytého vozu generálního štábu, který zůstal bez koní. Zbytek dne a noc jsem strávil bez hnutí.

Nazítří, sedmadvacátého, mi bylo trochu lépe, ale byl jsem neobyčejně slabý. Toho dne přešel císař Berezinu s částí gardy a asi tisícem mužů ze sboru maršála Neye. Byla to část zbytku jeho armádního sboru. Náš pluk zůstal na břehu. Slyšel jsem, jak mě někdo volá jménem: zvedl

---

[1] **Studjanka** — Vesnice na levém břehu Bereziny severně od Borisova, dnes v Bělorusku; tady se 26.–29. listopadu 1812 po dvou mostech převáděla armáda.

[2] **Jean-Baptiste Éblé** (1758–1812). Generál, velitel mostních vojsk Velké armády. Zemřel vyčerpáním 31. prosince 1812 v Královci.

[3] Ten druhý most se zřítil nějakou dobu poté, co byl dokončen, a ve chvíli, kdy po něm začínalo přecházet dělostřelectvo. Zahynuli na něm lidé. *(Pozn. aut.)*

jsem hlavu a poznal pana Peniauxe, ředitele císařových pošt a přepřahacích stanic, který, když uviděl pluk, o němž věděl, že v něm jsem, se na mě zeptal. Řekli mu, že jsem nemocný. Přišel, ne aby mi pomohl, protože sám nic neměl, ale aby mě povzbudil. Poděkoval jsem mu za zájem, který mi projevuje, a dodal jsem, že si myslím, že Berezinu nepřejdu a Francii už neuvidím, ale jestli on, šťastnější než já, bude mít to štěstí a vrátí se domů, prosím ho, aby řekl mým rodičům, v jak smutném stavu mě viděl. Nabídl mi peníze, poděkoval jsem, neboť jsem měl v hodnotě osm set franků, které bych byl klidně dal za ten chléb s máslem a brambory, o nichž jsem si myslel, že je jím doma.

Než ode mne odešel, ukázal mi rukou dům, kde nocoval císař, a řekl mi, že měl smůlu, protože ten dům byl skladem mouky, ale Rusové všechno odvezli, takže mi nemá co nabídnout. Podal mi ruku a odešel přes most.

Když odešel, vzpomněl jsem si, že mi mluvil o skladu mouky v domě, kde nocoval císař. Hned vstanu, a ačkoli jsem velmi slabý, vleču se tím směrem. Císař z něj vyšel teprve před chvílí, a už z něj byly vytrhané všechny dveře. Když jsem vešel, uviděl jsem několik světnic a prošel je: ve všech bylo snadno vidět, že tam byla mouka. Vešel jsem do jedné, kde jsem si všiml, že prkna podlahy špatně doléhají; mezery byly přes palec. Sedl jsem si a čepelí šavle jsem vyškraboval stejně hlíny jako mouky a pečlivě to ukládal do šátku. Po víc než hodinové práci jsem nasbíral snad dvě libry, v nichž byla osmina hlíny, slámy a dřevěných třísek. Nevadí! V tu chvíli jsem si toho nevšímal. Vyšel jsem šťastný a spokojený. Když jsem se dal směrem k našemu táboru, zahlédl jsem oheň, u něhož se hřálo několik vojáků gardy. Mezi nimi byl hudebník našeho pluku, který měl na torně plechový ešus. Pokynul jsem mu, ať si ke mně přijde promluvit, ale protože se mu příliš nechtělo opouštět své místo, když nevěděl, proč ho volám, ukázal jsem mu svůj uzlík a dal mu na srozuměnou, že v něm něco je. Vstal, ačkoli ztěžka, a když byl u mne, řekl jsem mu tak, aby to ostatní neslyšeli, že jestli mi půjčí ešus, upečeme placky a rozdělíme se o ně. Hned na můj návrh přistoupil. Protože tam bylo mnoho opuštěných ohňů, hledali jsme nějaký stranou. Udělal jsem těsto a čtyři placky; polovinu jsem dal svému hudebníkovi, kterého jsem vzal s sebou k pluku, stále na břehu Bereziny. Když jsem přišel, rozdělil jsem se s těmi, kdo mě vedli pod paží, a protože byly ještě

teplé, chutnaly jim. Když jsme se napili trochu kalné vody z Bereziny, hřáli jsme se a čekali na rozkaz přejít mosty.

U našeho ohně byl voják z roty, který se oblékal do slavnostní uniformy: zeptal jsem se ho proč. Aniž by mi odpověděl, začal se smát a díval se na mě. Ten člověk byl nemocný; jeho smích byl smíchem smrti, neboť v noci zemřel.

O kus dál byl starý voják se dvěma služebními krokvemi[1], nebo chcete-li, s patnácti lety služby. Jeho žena byla markytánka; o všechno přišli: vozy, koně, zavazadla i dvě děti, které zemřely ve sněhu. Té ubohé ženě zbylo už jen zoufalství a umírající muž. Ta nešťastnice, ještě mladá, seděla ve sněhu a držela na klíně hlavu svého umírajícího muže, který byl bez vědomí. Neplakala, neboť bolest byla v ní příliš velká. Za ní, opřená o její rameno, stála dívka třináct nebo čtrnáct let stará, krásná jako anděl, jediné dítě, které jim zbylo. To ubohé dítě vzlykalo a plakalo. Její slzy padaly a mrzly na studené tváři jejího otce. Jediným oděvem byl vojenský plášť přes bídné šaty a ovčí kůže na ramenou, která ji chránila před mrazem.[2] Nikdo z pluku, k němuž patřili, už u nich nebyl, aby je utěšil. Pluk už neexistoval. Udělali jsme všechno, co se dalo za takových okolností; nemohl jsem se dozvědět, jestli té nešťastné rodině někdo pomohl. Kamkoli se člověk obrátil, všude podobné výjevy.

Opuštěné povozy a kryté vozy nám poskytovaly dobré suché dřevo na topení; a tak jsme toho využili.

Přátelé se mě ptali, jak jsem strávil tři dny nepřítomnosti. Oni mi zase vyprávěli, že dvacátého třetího, když šli po silnici, která vede lesem, zahlédli 9. sbor seřazený k boji na silnici, jak volá „Ať žije císař!“, neboť ho neviděl pět měsíců. Ten armádní sbor, který skoro netrpěl a nikdy neměl nedostatek potravin, byl ohromen, když nás viděl tak ubohé, stejně jako my jsme byli ohromeni, když jsme je viděli tak dobře. Nemohli uvěřit, že je to moskevská armáda, ta armáda, kterou viděli tak krásnou a tak početnou, a teď ubohou a scvrklou na hrstku lidí.

---

[1] **služební krokve** — Šikmé látkové pruhy na rukávu, které se přidávaly za odsloužená léta; dvě krokve znamenaly dlouholetého veterána.

[2] Ta mladá osoba měla na hlavě, stejně jako její matka, beranici z astrachánu. *(Pozn. aut.)*

2. armádní sbor pod velením maršála Oudinota, 9. pod velením maršála Victora[1], vévody z Belluna, a Poláci pod generálem Dąbrowským nebyli v Moskvě; zůstali v Litvě v kvartýrech, ale už několik dní bojovali s Rusy, zatlačili je a vzali jim značné množství zavazadel, která nás obtěžovala; ale Rusové při ústupu spálili most, jediný, který přes Berezinu vedl, a to zastavilo náš pochod a drželo nás obklíčené uprostřed bažiny mezi dvěma lesy, všechny shromážděné v jedné mase, Francouze, Italy, Španěly, Portugalce, Chorvaty, Němce, Poláky, Římany, Neapolany, a dokonce Prusy.

Markytáni se zoufalými ženami a dětmi plakali. Bylo pozorováno, že muži trpěli víc než ženy, duševně i tělesně. Viděl jsem ženy snášet s obdivuhodnou odvahou všechna trápení a strádání, jimž byly vystaveny. Některé dokonce zahanbovaly určité muže, kteří nedovedli snášet protivenství s odvahou a odevzdaností. Velmi málo těch žen podlehlo, až na ty, které spadly do Bereziny při přechodu mostu nebo byly udušeny.

Za soumraku byl celkem klid. Každý se odebral do svého tábora, a věc podivná, už nikdo nepřicházel přejít most; po celou noc z dvacátého sedmého na dvacátý osmý byl volný. Protože jsme měli dobrý oheň, usnul jsem, ale uprostřed noci mě znovu chytila horečka a ještě jsem blouznil, když mě probudila dělová rána. Bylo světlo. Mohlo být sedm hodin. Vstal jsem, vzal zbraně, a aniž bych komukoli něco řekl nebo někoho upozornil, postavil jsem se k předmostí a přešel úplně sám. Nepotkal jsem na něm nikoho kromě pontonýrů, kteří tábořili na obou březích, aby zasáhli, kdyby došlo k nějaké nehodě.

Když jsem byl na druhé straně, zahlédl jsem vpravo velký prkenný barák. Tam nocoval císař a tam ještě byl. Protože mi kvůli horečce byla zima, přišel jsem k ohni, kde bylo několik důstojníků, kteří se dívali do mapy, ale přijali mě tak špatně, že jsem musel odejít. Mezitím ke mně přišel voják z pluku, který mě zahlédl, a řekl mi, že pluk právě přešel most a seřadil se k boji v druhé linii za sborem maršála Oudinota, který bojoval po naší levé ruce. Protože dělo hřmělo a koule dopadaly až k místu, kde jsem stál, chystal jsem se jít k pluku a říkal si, že je lepší zemřít dělovou koulí než zimou nebo hladem: šel jsem do lesa. Cestou

[1] **Claude Victor** — Vlastním jménem Claude-Victor Perrin (1764–1841). Maršál od roku 1807, vévoda z Belluna, roku 1812 velitel IX. sboru, který kryl přechod Bereziny.

jsem potkal kaprála z roty, který se ztěžka vlekl. Došli jsme k pluku, drželi se pod paží, abychom se navzájem podpírali. Pár kroků od roty byl oheň: protože se kaprál velmi třásl horečkou, dovedl jsem ho k němu. Sotva jsme tam byli, zasáhne čtyřliberní koule mého ubohého kamaráda do prsou a natáhne ho mrtvého mezi námi. Koule neprošla skrz, zůstala v jeho těle. Když jsem ho viděl mrtvého, nemohl jsem si odpustit říct dost nahlas: „Ubohý Marceline! Ty jsi šťastný!“ V téže chvíli se rozneslo, že byl raněn maršál Oudinot.

Když plukovník viděl padnout toho muže z pluku, přiběhl k ohni, a protože viděl, že jsem velmi nemocný, nařídil mi vrátit se k předmostí, čekat tam na všechny muže, kteří zůstali vzadu, a shromáždit je, aby se připojili k pluku. Když jsem tam přišel, panoval tam už největší zmatek. Lidé, kteří nechtěli využít noci nebo části rána, se teď, když slyšeli dělo, hrnuli v houfech na břeh Bereziny, aby přešli mosty.

Byl jsem tam, když ke mně přišel s pláčem kaprál z roty jménem Gros-Jean, který byl z Paříže a jehož rodinu jsem znal, a zeptal se mě, jestli jsem neviděl jeho bratra. Odpověděl jsem mu, že ne. Tu mi vyprávěl, že od bitvy u Krasného ho neopustil, protože byl nemocný horečkou, ale že ráno, ve chvíli, kdy přecházeli most, se od něj nějakou osudovostí, kterou si nedovedl vysvětlit, oddělil; že v domnění, že je vpředu, ho hledal všude a ptal se na něj kamarádů; že když ho nenašel v postavení, kde byl pluk, půjde zpátky přes most a že ho musí najít, nebo zahyne.

Chtěl jsem ho od tak osudného rozhodnutí odvrátit a vybízel jsem ho, aby zůstal se mnou u předmostí, kde jeho bratra nejspíš uvidíme, až přijde. Ale ten statečný chlapec odloží zbraně a tornu a řekne mi, že když jsem tu svou ztratil, dává mi svou, kdyby se nevrátil; že zbraní je na druhé straně dost. Pak se chce vrhnout k předmostí: zadržím ho; ukazuji mu mrtvé a umírající, jimiž je most už zatarasený a kteří brání jiným přejít, chytají je za nohy a kutálejí se s nimi do Bereziny, aby se pak objevili mezi krami a hned zmizeli a udělali místo jiným. Gros-Jean mě neslyšel. Oči upřené na ten hrůzný výjev, zdá se mu, že vidí na mostě svého bratra, jak se probíjí davem. Tu, dbaje jen svého zoufalství, vystoupí na mrtvoly lidí a koní, které zatarasovaly výstup z mostu,[1] a vrhne se tam. První ho odstrčí, protože v něm vidí další překážku.

[1] Na výstupu z mostu byla bažina, bahnité místo, kde se mnoho koní bořilo, padalo a nemohlo už vstát. Také mnoho lidí, které masa dovlekla až k výstupu z mostu, ve chvíli,

Nedá se odradit; Gros-Jean byl silný a statný; až třikrát ho odstrčí. Nakonec dosáhne nešťastníka, o kterém si myslel, že je jeho bratr, ale není to on; viděl jsem všechny jeho pohyby, sledoval jsem ho očima. Když vidí svůj omyl, o to vášnivěji se chce dostat na druhý břeh, ale je povalen na záda na okraji mostu a hrozí mu, že bude svržen dolů. Šlapou mu po břiše, po hlavě; nic ho nezlomí. Najde nové síly a zvedne se tím, že chytí za nohu jednoho kyrysníka, který se zase, aby se udržel, chytí jiného vojáka za paži; ale kyrysník, který měl přes ramena plášť, se do něj zaplete, zavrávorá, padne a skutálí se do Bereziny a strhne s sebou Gros-Jeana i toho, koho držel za paži. Rozmnoží počet mrtvol, které ležely pod mostem a po obou jeho stranách.

Kyrysník a ten druhý zmizeli pod krami, ale Gros-Jean měl víc štěstí: zachytil se kozlíku, na němž visel, a u něj ležel napříč kůň, na kterého si klekl. Prosil o pomoc ty, kdo ho neposlouchali. Ale ženijní sapéři a pontonýři, kteří mosty postavili, mu hodili provaz, který měl dost obratnosti chytit a dost síly udržet, a uvázal si ho kolem těla. Pak ho pontonýři od kozlíku ke kozlíku, po mrtvolách, které byly ve vodě, a po krách, vytáhli na druhý břeh. Ale už jsem ho neviděl; nazítří jsem se dozvěděl, že našel bratra půl míle odtud, ale umírajícího, a že sám byl v beznadějném stavu. Tak zahynuli ti dva dobří bratři a třetí, který byl u 2. kopiníků. Po návratu do Paříže jsem viděl jejich rodinu, která za mnou přišla ptát se na své děti. Mohl jsem jí nechat jen jiskřičku naděje, když jsem řekl, že jsou v zajetí, ale věděl jsem jistě, že už nežijí.

Během té pohromy procházeli tábory granátníci gardy. Doprovázel je důstojník; žádali suché dřevo, aby se mohl ohřát císař. Každý honem dával to nejlepší, co měl; i umírající lidé ještě zvedali hlavu a říkali: „Vezměte pro císaře!“

Mohlo být deset hodin; druhý most, určený pro jízdu a dělostřelectvo, se právě zřítil pod vahou dělostřelectva, ve chvíli, kdy na něm bylo mnoho lidí, z nichž velká část zahynula. Tu zmatek ještě vzrostl, neboť když se všichni vrhli na první most, nebylo už možné prorazit si průchod. Lidé, koně, vozy, markytáni s ženami a dětmi, všechno bylo pomíchané a rozdrcené, a přes křik maršála Lefebvra, který stál u vstupu na most, aby udržoval pořádek, pokud to šlo, nemohl tam zůstat. Proud

---

kdy je už nic nepodpíralo, udušených padalo, a ti, kdo šli za nimi, po nich šlapali. *(Pozn. aut.)*

ho strhl s sebou a musel se všemi, kdo ho doprovázeli, přejít most, aby nebyl rozdrcen nebo udušen.

Shromáždil jsem už pět mužů z pluku, z nichž tři ztratili v tlačenici zbraně. Dal jsem jim rozdělat oheň. Oči jsem měl stále upřené na most; viděl jsem z něj vyjít člověka zahaleného do bílého pláště: postrkován těmi, kdo šli za ním, padl na zabitého koně vlevo od mostu. Ztěžka vstal, udělal ještě pár kroků, znovu padl, stejně tak vstal, aby pak znovu padl u našeho ohně. Chvíli zůstal v té poloze; mysleli jsme, že je mrtvý, a chtěli jsme ho dát stranou a vzít mu plášť, ale zvedl hlavu a podíval se na mě. Pak si klekl a poznal mě. Byl to zbrojíř pluku; začal naříkat a říkal mi: „Ach, pane seržante! Jaké neštěstí! Přišel jsem o všechno, koně, vozy, pruty, kožešiny! Zbyl mi ještě mezek, kterého jsem přivedl ze Španělska. Právě jsem ho musel nechat. Byl ještě naložený mými pruty a kožešinami! Přešel jsem most, aniž jsem se dotkl prken, neboť mě nesli, ale málem jsem umřel!“ Řekl jsem mu, že má ještě velké štěstí a že má děkovat Prozřetelnosti, jestli dojde do Francie chudý, ale živý.

Počet lidí, kteří přicházeli k našemu ohni, nás přinutil ho opustit a rozdělat jiný o pár kroků dál. Zmatek pořád rostl, ale bylo to mnohem horší, za chvíli, když Rusové napadli maršála Victora a koule a granáty začaly dopadat do davu. Aby toho neštěstí nebylo málo, začal znovu hustě sněžit a k tomu foukal studený vítr. Zmatek trval celý den a celou noc, a mezitím Berezina unášela s krami mrtvoly lidí a koní a vozy naložené raněnými, které zatarasovaly most a padaly dolů. Zmatek se ještě zvětšil, když mezi osmou a devátou večer zahájil maršál Victor ústup. Po hoře mrtvol mohl se svým vojskem přejít most. Zadní voj z 9. sboru zůstal ještě na druhé straně a měl odejít až v poslední chvíli. Noc z dvacátého osmého na dvacátý devátý dávala ještě všem těm nešťastníkům na protějším břehu možnost dostat se na druhou stranu; ale ztuhlí mrazem zůstali a hřáli se u vozů, které byly opuštěny a schválně zapáleny, aby je odtud vypudily.

Odešel jsem dozadu se sedmnácti muži z pluku a se seržantem jménem Rossière. Vedl ho jeden voják z pluku. Byl takřka slepý a měl horečku.[1] Z lítosti jsem mu půjčil medvědí kůži, aby se přikryl, ale v noci napadlo hodně sněhu, ten na medvědí kůži tál od tepla velkého ohně

[1] Později jsem se dozvěděl, že seržant měl to štěstí a vrátil se do Francie. Protože měl mnoho peněz, našel Žida, který ho dovedl do Královce; ale ve Francii se zbláznil a zastřelil se. *(Pozn. aut.)*

a ze stejného důvodu schnul. Ráno, když jsem si ji chtěl vzít, byla tak ztvrdlá, že jsem ji nemohl použít: musel jsem ji nechat. Ale protože jsem chtěl, aby ještě byla k užitku, přikryl jsem jí jednoho umírajícího.

Strávili jsme zlou noc. Mnoho mužů z císařské gardy podlehlo: mohlo být sedm hodin ráno. Byl 29. listopad. Šel jsem znovu k mostu, abych se podíval, jestli tam nepotkám muže z pluku. Ti nešťastníci, kteří nechtěli využít noci k záchraně, se od rozednění, ale pozdě, hrnuli v masách na most. Už se připravovalo všechno, co bylo třeba k jeho zapálení. Viděl jsem několik, jak se vrhají do Bereziny v naději, že ji přeplavou po krách, ale žádný nedoplaval. Bylo je vidět ve vodě po ramena, a tam, zachváceni mrazem, s rudou tváří, bídně hynuli. Zahlédl jsem na mostě markytána, který nesl na hlavě dítě. Jeho žena šla před ním a zoufale křičela. Víc jsem se nemohl dívat; bylo to nad mé síly. Ve chvíli, kdy jsem odcházel, spadl z mostu vůz, v němž byl raněný důstojník, i s koněm, který ho táhl, a s několika muži, kteří ho doprovázeli.[1] Konečně jsem odešel. Most zapálili; tehdy prý došlo k výjevům, které nelze vylíčit. Podrobnosti, které jsem právě vyprávěl, jsou jen náčrt toho hrůzného obrazu.

Právě mě upozornili, že půjde pluk; právě opustil předešlé postavení. Dal jsem mužům, kterých se nás sešlo třiadvacet, nepočítaje našeho zbrojíře, povel do zbraně. Když pluk šel kolem, vrátil se každý ke své rotě.

Byli jsme na pochodu: mohlo být devět hodin. Prošli jsme zalesněným terénem protkaným bažinami, které jsme přešli po mostech z jedlového smolného dřeva dva tisíce stop dlouhých, které Rusové naštěstí pro nás nestačili spálit. Zastavili jsme se, abychom počkali na ty, kdo byli ještě vzadu. Trochu svítilo slunce. Sedl jsem si na Gros-Jeanovu tornu a usnul, ale jeden důstojník, pan Favin, si toho všiml a přišel mě tahat za uši a za vlasy; jiní mě kopali do zadku, a nemohli mě probudit. Nakonec se několik rozhodlo mě zvednout, neboť bylo po mně: můj spánek byl spánkem smrti, a přece mě mrzelo, že mě probudili.

Z břehů Bereziny přicházelo ještě mnoho lidí, o nichž se myslelo, že jsou ztraceni. Někteří se objímali, blahopřáli si, jako bychom právě přešli Rýn, od něhož nás dělilo ještě čtyři sta mil! Lidé se cítili natolik za-

[1] Tak zahynul pan Legrand, bratr doktora Legranda z Valenciennes. Byl raněn u Krasného. Došel až k Berezině. Chvíli po výjevu, který jsem právě vylíčil, a ve chvíli, kdy Rusové stříleli na most, dostal prý, jak mě ujistili, ještě jednu ránu, než byl i s vozem svržen. *(Pozn. aut.)*

chráněni, že procitli z otupělosti a litovali a oplakávali ty, kdo měli to neštěstí a zůstali vzadu. Abych znovu neusnul, poradili mi jít kousek napřed. To jsem udělal.

IX.

Od Bereziny do Vilna

Židé

Nešel jsem před plukem ještě ani půl hodiny, když jsem potkal jednoho seržanta od fyzilírů-myslivců, kterého jsem znal. Protože se mi zdál dost spokojený (což bylo nesmírně vzácné), zeptal jsem se ho, jestli nemá něco k jídlu. „Našel jsem," řekl mi, „pár brambor ve vesnici, kde jsme." Tu jsem zvedl hlavu a všiml si, že jsme opravdu ve vesnici. Ještě jsem si toho nevšiml, protože jsem šel pořád zamyšlený a se sklopenou hlavou.

Při slově *brambory* jsem ho zastavil a zeptal se ho, ve kterém domě je našel. Pospíšil jsem si tam, jak mi nohy stačily, a měl jsem to štěstí, že jsem po dlouhém hledání a námaze našel pod pecí tři malé brambory, trochu větší než ořechy, které jsem napůl upekl v opuštěném ohni, trochu stranou od silnice, ze strachu, aby mě někdo neviděl. Když byly dost upečené, snědl jsem je s kusem koniny, ale bez chuti, neboť horečka, kterou jsem měl už několik dní, mi vzala chuť k jídlu; a tak jsem usuzoval, že kdyby to mělo trvat ještě několik dní, jsem ztracen.

Když šel pluk kolem, zaujal jsem znovu své místo a šli jsme až do Zembinu, kam už dorazil císař s částí gardy. Viděli jsme ho, jak se dívá směrem k borisovské silnici po naší levé ruce, odkud prý přicházeli Rusové. Několik jezdců gardy vyjelo vpřed, ale Rusové se toho dne neukázali. Císař šel nocovat do Kamene s polovinou gardy a my, fyzilíři-granátníci a myslivci, jsme nocovali za tím místem.

Třicátého nocoval císařský hlavní stan v Pleščenicích a my jsme tábořili za nimi. Nazítří, když jsme tam došli, dozvěděli jsme se, že dvacátého devátého málem padl do zajetí maršál Oudinot, který se tam stáhl, když byl dvacátého osmého na Berezině raněn; že tam vnikli Rusové, dva tisíce mužů se dvěma děly, ale že se maršál, ačkoli raněný, bránil s pětadvaceti muži, důstojníky i vojáky, ubohými a raněnými, v domě, kde se opevnili; že Rusové, ohromení tím, jak se maršál s hrstkou svých

průvodců chystá k obraně, se stáhli na výšinu nad tím místem a odtud dům obléhali, dokud nepřišlo vojsko Rýnského spolku a část gardy s císařem. Ten barák jsme si cestou prohlédli: byl prostřelený několika dělovými koulemi; ale nemohli jsme pochopit, jak to, že dva tisíce kozáků nemělo dost odvahy, aby útokem dobyli dřevěný barák, kam se uchýlilo pětadvacet mužů, aby se bránili, to je pravda, až do smrti.

Nazítří, 1. prosince, jsme vyrazili časně ráno. Po hodině pochodu jsme došli do vesnice, kde nocovali fyzilíři-myslivci; čekali na nás, aby vyrazili s námi. Když jsme tam přišli, zeptal jsem se, jestli se tam nedá něco koupit: jeden seržant-major myslivců mi řekl, že u Žida, kde byl ubytován, je jalovcová. Prosil jsem ho, aby mě tam zavedl. V domě jsem zahlédl Žida s dlouhým vousem, a když jsem se na něj velmi zdvořile obrátil německy, zeptal jsem se ho, jestli by mi neprodal jalovcovou. Odpověděl mi příkrým tónem: „Už žádnou nemám, Francouzi mi ji vzali!“ Na to jsem neměl co odpovědět, ale protože jsem to plémě znal, nevěřil jsem mu, neboť tak mluvil jen ze strachu, že mu nikdo nezaplatí. Najednou slezla z velkých hliněných kamen, na nichž seděla, dívka čtrnáct nebo patnáct let stará, přistoupila ke mně a řekla mi: „Jestli mi dáš ten prýmek, co tamhle máš, dám ti sklenku kořalky!“ Svolil jsem k tomu, co chtěla; hned odepjala široký stříbrný prýmek, na němž visela brašna, kterou jsem nosil u boku, v hodnotě přes třicet franků a přinesený z Moskvy. Když ho měla, schovala si ho za ňadra; pak ho nahradila bídným provázkem. Kdybych ji nechal, byla by mi vzala i doktorovu sumku, kterou jsem sebral kozákovi; všimla si, že je kovaná stříbrem. Za chvíli mi přinesla bídnou sklenku jalovcové, kterou jsem ztěžka spolkl, tak jsem měl stažený žaludek.

Mladá židovka mi dala ještě malý sýr oválného tvaru, velký jako slepičí vejce, který voněl anýzem. Pečlivě jsem si ho uložil do brašny a vyšel jsem.

Sotva jsem byl na vzduchu, ta nešťastná sklenka jalovcové mi místo do žaludku stoupla do hlavy. Bylo třeba přejít po kmeni, který sloužil jako lávka, přes široký a hluboký příkop plný sněhu. Přešel jsem ho tancem, aniž bych upadl, a stejně tak jsem doběhl doprostřed pluku. Ba co víc, chytal jsem kamarády pod paží, zpíval a chtěl je přimět k tanci. Několik mých přátel, a dokonce i důstojníci, se kolem mne shromáždilo a ptalo se mě, co mi je: místo odpovědi jsem tancoval a zpíval. Jiní se na mě dívali lhostejně. Seržant-major roty mě odvedl pár kroků od pluku

a zeptal se mě, odkud jdu. Řekl jsem mu, že jsem si dal kapku. „A kde?“ — „Pojď se mnou,“ řekl jsem mu. Šel za mnou, přešli jsme po kmeni a drželi se za ruce. Sotva jsme byli na druhé straně, ucítil jsem, jak mě někdo chytá za paži: byl to jeden můj přítel, Lutyšan,[1] seržant-major, který přišel zjistit, co mi je.

Když jsme byli u Žida, řekl jsem jim, že jestli mají zlaté nebo stříbrné prýmky, dostanou jalovcovou. „Jestli jde jen o to,“ řekl Lutyšan, „tady je!“ Měl hezkou čepici z astrachánu, lemovanou širokým zlatým prýmkem; dal ji. Obchod zase vyřídila mladá židovka, ta ho odpárala. Dali nám jalovcovou; pak jsme vyšli, ale sotva jsme byli z domu, popadlo šílenství znovu a ještě silněji mě i Lutyšana, takže začnu znovu tancovat, a Lutyšan také. Seržant-major se díval a vybízel nás, ať jdeme za plukem. Místo odpovědi ho každý chytíme za jednu paži a míříme k příkopu, ke kmeni, který slouží jako lávka, a pořád tancujeme. Tam Lutyšan uklouzne, padne a strhne seržant-majora i mě do příkopu a do sněhu, který pokrýval přes dvě stě mrtvol, které tam za poslední dva dny naházeli.[2] Při tom nečekaném pádu seržant-major vykřikne hrůzou a vzteky, ačkoli se nezranil, a my také ne. Pak na nás začne nadávat a Lutyšan zpívat; chytil mě za ruce a chtěl, abych tancoval.

Bylo třeba vylézt, ale neměli jsme na to ani sílu, ani možnost. Všude byl pod sněhem led, takže když jsme minuli místo, kde už mrtvoly nebyly, nemohli jsme chodit. Zkrátka kdyby v tu chvíli nešla kolem rota Vestfálců, byli bychom tam zůstali. Podali nám provaz, ale se zmrzlýma rukama jsme ho nemohli udržet. Nakonec nám spustili bok vozu, který nám posloužil jako žebřík; Vestfálci nám pomohli vylézt. Ten pád mě i Lutyšana trochu uklidnil. Dohnali jsme pluk, který se zastavil u lesa; znovu se vyrazilo; o míli dál jsme potkali prince Evžena, místokrále italského, jak jde v čele hrstky důstojníků a několika granátníků královské gardy, seskupených kolem svých praporů. Byli vyčerpaní únavou. Toho dne jsme ušli velký kus cesty; a tak jsme zase nechali mnoho lidí vzadu, a šli jsme nocovat do opuštěné vesnice, kde jsme našli slámu na lůžko. Konina nám nechyběla, ale neměli jsme už kotlík, abychom ji uvařili a udělali vývar, který by nás trochu posilnil. Byli jsme zase odkázáni

[1] Leboude. *(Pozn. aut.)*

[2] Byly to mrtvoly nešťastníků, kteří přešli Berezinu první, a protože šli bez přestání, zastavili se ve vesnici, kde jim Židé prodali špatné kořalky, na které už nebyli zvyklí a které je zabily. *(Pozn. aut.)*

jako v předešlých dnech jíst kus opečeného masa, ale spali jsme v domech, kde jsme mohli rozdělat oheň. V noci jsem musel několikrát vyjít z domu, kde jsem spal, neboť mi vadilo teplo, na které jsem už nebyl zvyklý.

Nazítří jsme vyrazili časně ráno. Byl 2. prosinec; horečka se mi vrátila, cítil jsem velkou únavu ve stehnech, takže po hodině pochodu jsem byl zase za plukem. Za nějakou dobu jsem prošel vesničkou, kde bylo mnoho opozdilců, ale prošel jsem ji bez zastávky. O kus dál jsem jich potkal několik tisíc, kteří stáli kolem několika domů a opékali koninu. Šel kolem generál Maison, na chvíli se zastavil, aby všechny vybídl jít dál, nechtějí-li padnout do zajetí ruské jízdě, která nebyla daleko; ale většina těch demoralizovaných a vyhladovělých lidí už nic neposlouchala. Chtěli opustit ohně, až se najedí, a mnozí se chystali bránit proti nepříteli kus koniny, který si opékali. Šel jsem dál. Dál jsem potkal několik vojáků z roty a prosil jsem je, aby mě neopouštěli. Slíbili mi to a řekli, že půjdou za mnou všude, že jim je všechno jedno; dodrželi slovo až příliš.

Večer jsme se zastavili u lesa, abychom tam strávili noc. Stálo tam už mnoho lidí z různých sborů, hlavně z italské armády, a několik granátníků od 1. pluku gardy, kterých jsem se zeptal na Picarta. Odpověděli mi, že ho viděli předešlého dne, ale že si myslí, že se mu pomátl rozum, že vypadá jako blázen.

Od chvíle, kdy mi u mostu přes Berezinu nechal ubohý Gros-Jean svou tornu, ještě jsem nepomyslel na to, abych ji otevřel a podíval se, co v ní je. Protože jsem si byl jist, že se už nevrátí, aspoň ne tak brzy, prohlédl jsem ji v přítomnosti dvou mužů z roty, kteří byli se mnou a kteří byli právě z jeho družstva. Nenašel jsem nic zvláštního: jen šátek s trochou krupice smíchané se žitem. Jeden z mužů měl poklici od kotlíku; uvařili jsme to. Našel jsem ještě bídný pár bot, ale žádnou košili, kterou jsem tolik potřeboval; zbytek mi byl úplně k ničemu.

Naštěstí bylo na místě, kde jsme se zastavili, mnoho nasekaného dřeva; udělali jsme velký oheň. V noci byl mráz snesitelný, ale ráno za úsvitu (3. prosince) se zvedl severní vítr a přinesl mráz dvaceti stupňů. Bylo třeba vyrazit, neboť postavení nebylo udržitelné. Když jsme snědli kus koniny, vyrazili jsme a mechanicky jsme šli za těmi, kdo šli před námi a kteří o nic víc než my nevěděli, kde jsou ani kam jdou. Během dne mráz trochu polevil, slunce zářilo, a tak jsme ušli velký kus cesty

a zastavovali se v osamělých domech nebo u opuštěných táborových ohňů. Pokud si pamatuji, spali jsme v poštovním domě.

Slunce, které se ukázalo předešlého dne, bylo jen předzvěstí neobyčejného mrazu. O tom dni nic neřeknu, neboť opravdu jsem nikdy nevěděl, jak jsem ho strávil. Byl jsem tak pohroužen do sebe, že když na mě moji dva vojáci promluvili, odpovídal jsem jim tak, že si museli myslet, že jsem blázen. Mráz byl nesnesitelný. Mnozí se dávali po prvních cestách, na které narazili, v naději, že najdou obydlí; zkrátka nakonec jsme jako mnozí zabloudili, když jsme šli za Poláky, kteří se dali cestou na Varšavu přes Olitu. Jeden Polák, který mluvil francouzsky, mě ujistil, že jsme víc než míli od vilenské silnice. Chtěli jsme se vrátit; znovu jsme zabloudili, potkali jsme tři důstojníky, za nimiž šlo přes sto nešťastníků z různých sborů a různých národů, kteří umírali zimou a bídou. Když se od nás dozvěděli, že zabloudili, několik jich plakalo jako děti.

Protože jsme byli u jedlového lesa, rozhodli jsme se tam zřídit tábor s těmi, které jsme právě potkali. Měli s sebou koně. Zabili ho a rozdělili; rozdělaly se dva ohně a každý si vařil na špičce šavle nebo na klacku. Po jídle jsme se rozestavili do kruhu kolem několika ohňů a dohodlo se, že čtvrtina bude bdít, neboť se lidé každou chvíli báli, že je zajmou Rusové, kteří šli za armádou skoro vždycky po stranách silnice. Za hodinu přišel sníh se silným větrem, který nás přinutil zalézt pod přístřešky, které jsme si prozíravě udělali. O něco později vítr zuřil tak, že sníh vnikal dovnitř a bránil nám v odpočinku, ačkoli nás drtil spánek. Přesto jsem usnul na torně, na které jsem seděl; abych se chránil před sněhem, dal jsem si na hlavu svou dvojitou hermelínovou pelerínu. Kolikrát jsem té smutné noci litoval své medvědí kůže!

Můj spánek netrval dlouho, neboť poryv větru odnesl přístřešek, pod nímž jsem byl se svými dvěma vojáky. Museli jsme se pak pořád hýbat, abychom nezmrzli. Konečně se rozednilo, vyrazili jsme a nechali v táboře sedm mužů, z nichž tři už byli mrtví a čtyři bez vědomí, a ty bylo třeba opustit.

Mohlo být osm hodin, když jsme se dostali na hlavní silnici, a po velkých útrapách jsme kolem třetí odpoledne došli do Molodečna, uprostřed tlačenice lidí ze všech sborů, hlavně z italské armády. Když jsme přišli do vesnice, kde předešlého dne nocoval císař, snažili jsme se dostat na noc do nějaké stodoly nebo stáje, ale přišli jsme příliš pozdě.

Museli jsme se usadit uprostřed vyhořelého domu bez střechy, kde byly tři čtvrtiny míst už obsazené, ale ještě jsme se měli za velmi šťastné, že se můžeme trochu ukrýt před krutým mrazem, který stále sílil až do našeho příchodu do Vilna.

Později, když jsem přišel do Polska, jsem se dozvěděl, že právě z té vesnice, Molodečna, sepsal císař svůj dvacátý devátý bulletin[1], který oznamoval zničení naší armády a který ve Francii způsobil takový rozruch.

Pátého bylo už bílé ráno, když jsme vyrazili. Mechanicky jsme šli za víc než deseti tisíci lidí, kteří šli zmateně a nevěděli kam. Prošli jsme mnoha bažinatými místy, kde bychom nejspíš všichni zahynuli, nebýt silných mrazů, které zpevňovaly špatný terén, po kterém jsme šli. Kdo se musel zastavit, neměl potíže najít cestu, neboť množství lidí, kteří padali, aby už nevstali, mohlo sloužit za průvodce. Ještě za světla jsme došli do Benice, kde nocoval císař; odjel odtud dopoledne. Měli jsme víc štěstí než předešlého dne: našel jsem trochu mouky ke koupi; udělali jsme kaši, ale neměli jsme to štěstí, že bychom našli dům bez střechy; museli jsme spát na ulici. Když jsme i tuhle zlou noc strávili bez spánku, tak byla zima, vyrazili jsme do Smorgoně[2]. Jak jsme šli po silnici, viděli jsme ji pokrytou vyššími důstojníky různých sborů a vznešenými troskami svaté eskadrony a svatého praporu, zahalenými do bídných kožešin, ohořelých plášťů, a dokonce i takovými, kteří neměli ani polovinu pláště, protože se o něj rozdělili s přítelem, snad s bratrem. Velká část šla opřená o jedlovou hůl; vousy a vlasy měli pokryté rampouchy; bylo vidět některé, kteří už nemohli jít a rozhlíželi se mezi nešťastníky, kteří pokrývali silnici, jestli tam nejsou nějací od pluků, kterým před čtrnácti dny veleli, aby od nich dostali pomoc, aby jim podali rámě nebo jinak: kdo neměl sílu jít, byl ztracený člověk.

Se silnicemi to bylo jako s tábory, podobaly se bojišti, tolik tam bylo mrtvol; ale protože skoro vždycky padalo hodně sněhu, ten pohled nebyl tak zlověstný; ostatně lidé se stali nemilosrdnými; stali se necitelnými sami k sobě, tím spíš k jiným; člověka, který padl a prosil o po-

[1] **29. bulletin** — Bulletin Velké armády ze 3. prosince 1812, v němž Napoleon Francii poprvé přiznal katastrofu; končil větou „Zdraví Jeho Veličenstva nebylo nikdy lepší“.

[2] **Smorgoň** — Dnes Smarhoň v Bělorusku. Odtud Napoleon 5. prosince 1812 večer odjel od armády do Paříže.

mocnou ruku, nikdo neposlouchal. Tak jsme došli do Smorgoně; bylo šestého.

Když jsme vešli do toho města, dozvěděli jsme se, že císař odjel předešlého dne v deset hodin večer do Francie a vrchní velení armády nechal králi Muratovi. Mnoho cizinců využilo té příležitosti, aby vrhlo na císaře nepříznivé světlo kvůli kroku, který byl jen přirozený, neboť po Maletově spiknutí byla jeho přítomnost ve Francii nutná, nejen kvůli správě, ale aby tam zorganizoval novou armádu. Uprostřed skupin napůl mrtvých lidí, kteří přicházeli, bylo vidět jiné jedince, kteří k těm nešťastníkům zjevně nepatřili, neboť byli dobře oblečení a statní; křičeli proti císařovu kroku. Od té doby jsem si vždycky myslel, že ti lidé byli anglickými agenty, kteří přicházeli armádě naproti, aby v ní kázali zběhnutí.

Uprostřed toho davu jsem ztratil jednoho z mužů, kteří mě doprovázeli, ale protože jsem spěchal najít nocleh, nemohl jsem ho hledat. Když jsem viděl jít kolem bádenského důstojníka z posádky města, šel jsem za ním s druhým mužem, který mi zbýval, neboť jsem tušil, že má byt, kam bychom se snad mohli dostat. Opravdu vešel k Židovi, kde byl ubytován, a když si všiml, že jdeme za ním, usnadnil nám vstup. Když jsme byli uvnitř, usadili jsme se u dobře vytopených kamen. Člověk musí trpět a být tak nešťastný, jako jsme byli my, aby dokázal ocenit štěstí, že má teplé obydlí, kde může strávit dobrou noc.

Ve stejné světnici byl mladý štábní důstojník, nemocný horečkou, ležící na bídné pohovce. Vyprávěl mi, že je nemocný od Orši, ale že nemůže dál a nejspíš tu skončí svou dráhu, neboť ho zajmou Rusové. „A Bůh ví," pokračoval, „co z toho bude! Ubohá matka, co řekne, až se to dozví?"

Bádenský důstojník, který byl přítomen a mluvil francouzsky, se ho snažil utěšit, že mu opatří koně do saní, když ten, který ho vezl, padl. Nám slíbil polévku a maso, ale v noci odjel se všemi svými, kteří tam byli v posádce. Pokud jde o ubohého důstojníka, horečka mu v noci stoupla, celou dobu blouznil, a my jsme nedostali ani polévku, ani maso, s nimiž jsme tolik počítali. Měli jsme jen pár cibulí a pár lískových oříšků, které nám Žid prodal velmi draze, ale nebyla to příliš vysoká cena za noc, kterou jsme strávili pod střechou.

Sedmého ráno, protože jsme si dost dobře odpočinuli, vyrazili jsme brzy a co nejtišeji, aby nás mladý důstojník neslyšel, protože jsme mu

nemohli nijak posloužit. Na cestě bylo málo lidí. Když jsme ušli míli, odpočinuli jsme si u vypálené stodoly; za půl hodiny jsme viděli přicházet kolonu císařské gardy; trosky našeho pluku tam byly a šly stále, pokud to šlo, v pořádku; zařadil jsem se do řad. Když se zastavilo, zeptali se mě bez zájmu, jestli jsem za ty čtyři dny, co mě neviděli, našel potraviny. Když jsem odpověděl, že nemám nic, obrátili se ke mně zády, klnuli a tloukli pažbou o zem.

Znovu se vyrazilo a velmi pozdě jsme došli do Župran: skoro všechny domy vyhořely, ostatní byly opuštěné, bez střech a bez dveří. Usadili jsme se, jak to šlo, jeden na druhém. Protože konina nechyběla, upekl jsem si ji na zítřek.

Nazítří, osmého, bylo bílé ráno, když jsme vyrazili, ale mráz byl tak krutý, že vojáci zapalovali domy, aby se ohřáli. Ve všech domech byli nešťastní vojáci: mnoho jich zahynulo v plamenech, protože neměli sílu utéct.

Kolem poledne jsme došli do městečka, jehož jméno si už nepamatuji. Říkalo se, že se tam bude rozdělovat, ale dozvěděli jsme se, že partyzáni před naším příchodem vyplenili sklady a že ti, kdo měli rozdílení na starosti, i váleční komisaři utekli.

Šli jsme dál a překračovali mrtvé a umírající. Když jsme se zastavili u lesa, kde jeden voják z roty zahlédl opuštěného koně, sešli jsme se v několika, abychom ho zabili a vzali si každý kus, ale protože už nikdo neměl sekeru ani sílu, abychom z něj usekali maso, zabili jsme ho, abychom měli krev, kterou jsme zachytili do kotlíku, který jsme vzali jedné německé markytánce, a protože jsme vždycky nacházeli opuštěné ohně, uvařili jsme ji a ochutili prachem: ale sotva byla napůl uvařená, zahlédli jsme legii kozáků. Měli jsme však čas sníst ji, jak byla, a to plnými hrstmi, takže jsme měli tváře i šaty umazané krví. Byli jsme hrozní na pohled a budili jsme soucit.

Ta zastávka, způsobená zácpou, kterou dělalo dělostřelectvo, které ještě táhli napůl mrtví koně, shromáždila přes třicet tisíc lidí všech zbraní a všech národů, a ti poskytovali obraz, který nelze vylíčit. Konečně jsme šli dál a došli jsme do velké vesnice tři nebo čtyři míle od Vilna.

Když jsem se chystal strávit noc ve stáji, kde byla ubytována celá rota, určili mě na strážní službu. Šel jsem s muži, které se podařilo sehnat a kteří šli ochotně v naději, že na tom budou lépe, ale jako strážnici mi

určili jakousi boudu uprostřed náměstí, na vyvýšenině, kam fouká vítr ze všech stran; přes velký oheň, který jsme rozdělali, jsme nemohli ani na chvíli odpočinout.

Poznal jsem v té vesnici tu, kde jsme byli ubytováni před pěti měsíci, když jsme z Vilna táhli do Moskvy, a kde jsem ztratil trofej, totiž krabičku, v níž byly prsteny, náhrdelníky z vlasů a portréty od milenek, které jsem měl ve všech zemích, kde jsem byl. Velmi jsem své malé sbírky litoval.

Devátého ráno jsme vyrazili do Vilna za mrazu dvaceti osmi stupňů.[1] Ze dvou divizí, ještě víc než deset tisíc mužů silných, Francouzů a Neapolanů, které se k nám před dvěma dny připojily, a z jiných, které na nás čekaly rozmístěné po silnici, došly do Vilna sotva dva tisíce. Zbytek zdecimoval ten strašný den. A přece ti lidé byli dobře oblečení a nic jim nechybělo, kromě potravy, neboť dobré kvartýry, kde byli, v Pomořanech a v Litvě, opustili teprve před pár dny. Když jsme je potkali, budili jsme v nich soucit, ale za dva dny byli ubožejší než my.

Byli méně demoralizovaní než my a bylo vidět, jak si navzájem pomáhají; ale když viděli, že jsou také oběťmi své obětavosti, stali se stejně sobeckými jako ostatní, vyšší důstojníci stejně jako prostí vojáci.

Naděje, že za pár hodin dojdeme do Vilna, kde jsme měli mít potravin habaděj, mi vrátila síly, nebo spíš jsem jako mnozí moji kamarádi vynakládal nadlidské úsilí, abych tam došel. Mráz dvaceti osmi stupňů byl nad všechno, co se dalo vydržet. Cítil jsem, že omdlévám, zdálo se, že jdeme v atmosféře z ledu. Kolikrát jsem toho smutného dne litoval své medvědí kůže, která mi už za podobných mrazů zachránila život! Nemohl jsem dýchat, v nose se mi utvořil led; rty se mi slepovaly; oči, oslepené sněhem a slabostí, mi slzely, slzy mrzly a už jsem neviděl. Tu jsem se musel zastavit a zakrýt si tvář hermelínovou kožešinou peleríny, aby led roztál. Tak jsem došel ke stodole, kterou zapálili, aby se ohřáli. Tam jsem si mohl trochu oddechnout: totéž se dělo skoro se všemi obydlími, na která se narazilo. Skoro ve všech byli nešťastní vojáci, kteří nemohli dál a uchýlili se tam umřít.

Zahlédli jsme věže Vilna: chtěl jsem zrychlit krok, abych přišel mezi prvními, ale staří myslivci gardy, které jsem potkal, mi v tom zabránili. Šli v koloně ve dvou řadách tak, že zatarasovali silnici, aby nikdo neprošel jinak než v pořádku. Bylo vidět staré válečníky s rampouchy

[1] Mnozí tvrdili, že bylo třicet nebo dvaatřicet stupňů. *(Pozn. aut.)*

visícími z vousů a knírů, jak potlačují své utrpení, aby šli v pořádku, ale pořádek, který chtěli udržet, nebyl možný. Lidé se v nepořádku vrhli na předměstí: když jsem tam vešel, zahlédl jsem u dveří jednoho domu ležet mrtvého svého přítele, vélitu a důstojníka u granátníků; granátníci přišli hodinu před námi. Mnoho jiných padlo vysílením a zimou hned po příchodu; předměstí už bylo poseto mrtvolami. Našemu praporu přidělili dům, a ačkoli tam už byli Bádenci z posádky, byt nebyl příliš malý. Je ovšem pravda, že za chvíli dům vyklidili, tak se báli, že je sežereme.

Rozdělili nám hovězí maso: nebyli jsme dost rozumní, abychom ho dali dohromady a uvařili polévku. Vrhali jsme se na ně jako vyhladovělí, jakými jsme byli, každý si ho uvařil nebo ohřál, jak mohl, někteří ho snědli syrové. Jeden můj přítel jménem Poton, bretaňský šlechtic, vélita a seržant u téže roty jako já, čekal se zjevnou netrpělivostí, až dostane svůj kus, který mohl vážit půl libry. Protože stál asi dva kroky od toho, kdo maso krájel, hodili mu ho. Chytil ho za letu oběma rukama, jako by to udělala kočka tlapkami, zvedl ho k ústům a hltal ho s křečovitými pohyby, přes všechno, co jsme dělali, abychom mu v tom zabránili: neviděl už nic než kus, který hltal.

Mohlo být poledne, když jsme přišli. Za hodinu jsem šel do města podívat se, jestli tam nekoupím chléb a kořalku. Ale skoro všude byly dveře zavřené; obyvatelé, ačkoli naši přátelé, se zděsili, když viděli padesát až šedesát tisíc žroutů, jakými jsme byli, z nichž část vypadala šíleně a pomateně; a jiní jako vzteklí pobíhali a bušili na všechny dveře a do skladů, kde jim nechtěli nic dát ani rozdělit, protože dodavatelé chtěli, aby se všechno dělo v pořádku, což nebylo možné, protože pořádek už neexistoval.

Když jsem viděl, že není možné opatřit si to, co potřebuji, rozhodl jsem se vrátit na předměstí, když jsem uslyšel, jak mě někdo volá jménem; otočím se a k svému velkému překvapení zahlédnu Picarta, který mi skočí kolem krku a objímá mě a pláče radostí. Od přechodu Bereziny potkal pluk dvakrát, ale ujišťovali ho, že jsem mrtvý nebo v zajetí. Řekl mi, že má mouku a že se se mnou o ni rozdělí; že pokud jde o kořalku, zavede mě ke svému Židovi, kde mi ji prý určitě sežene, a nejspíš i chléb. Prosil jsem ho, aby mě tam zavedl, než se budou rozdělovat potraviny, o nichž jsem byl přesvědčen, že budou, protože sklady byly plné.

Nikdy nezapomenu na zvláštní dojem, který na mě udělal pohled na obývaný dům; zdálo se mi, že jsem žádný neviděl už léta. Picart mi dal trochu kořalky, kterou jsem jen s velkou námahou spolkl: pak jsem si koupil láhev za dvacet franků a pečlivě jsem ji uložil do brašny. Ale na chléb bylo třeba čekat do večera; padesát dní jsem chléb nejedl, zdálo se mi, že kdybych ho měl, zapomněl bych na všechnu svou bídu.

Žid mi vyprávěl, že ti první, kdo přišli ráno, všechno snědli; radil nám, abychom od něj nevycházeli, počkali a přespali u něj, že se postará, aby nám opatřil všechno, co budeme potřebovat, a zabrání, aby k němu vešli jiní. Na jeho radu jsem se rozhodl odpočinout si na lavici u kamen.

Zeptal jsem se Picarta, jak to, že je s tou židovskou rodinou tak zadobře, neboť jsem viděl, že s ním zacházejí jako s dítětem z domu. Odpověděl mi, že se vydával za syna židovky; že za těch čtrnáct dní, co jsme v červenci v tom městě pobyli, s nimi vždycky chodil do synagogy, protože potom vždycky bylo pár doušků *šnapsu* k pití a lískové oříšky k louskání.

Dlouho jsem se nesmál, ale nemohl jsem se zdržet a vyprskl jsem smíchy, až mi ze rtů tekla krev.

Picart se chystal vyprávět mi další takové žvásty, když najednou slyšíme hřmít dělo a vidíme přicházet našeho hostitele: vypadal celý vyděšený a nemohl ani mluvit. Nakonec nám řekl, že právě viděl přicházet bavorské vojáky a za nimi kozáky, a to právě branou, kterou jsme přišli my.

Opravdu, posádka města bubnovala generální poplach. Při tom zvuku popadl Picart zbraně, přistoupil ke mně, kterému se příliš nechtělo hnout, a řekl mi: „Nuže, krajane!“, a plácl mě po rameni, „jsme od císařské gardy, musíme být první ve zbrani! A pak nesmíme trpět, aby ti divoši přišli sníst chléb, který nám slíbili na večer! Máte-li sílu, pojďte za mnou, a připojme se k těm, kdo půjdou na tu sebranku, což nebude těžké!“

Šel jsem za Picartem. Několik lidí běželo, aby se shromáždili, ani nevěděli kde, ale větší počet se stahoval na opačnou stranu, než kde se mělo bojovat, a ještě větší počet, lhostejný ke všemu, si nevšímal, co se děje.

Když jsme byli u brány, která vedla na předměstí, potkali jsme oddíl granátníků a myslivců gardy. Picart mě opustil, aby zaujal místo mezi

svými, a protože na levém křídle bylo několik našich a asi dvacet důstojníků, kteří měli pušky, šel jsem s nimi a pochodoval jako oni, aniž bych věděl, kdo nám velí a kam jdeme. Do kopce se vystupovalo bez pořádku, každý, jak mohl; několik jich upadlo a zůstalo vzadu. Byli jsme ve dvou třetinách kopce a divil jsem se, že jsem došel až tam, když jsem upadl i já, a ačkoli mi pomáhal jeden litevský sedlák, jen velmi těžko jsem vstal. Prosil jsem toho dobrého člověka, aby mě neopouštěl, a abych ho přiměl zůstat se mnou, dal jsem mu asi za čtyři franky ruských peněz a sklenku kořalky v malé nádobce, kterou jsem ještě měl. Můj sedlák byl tak spokojený, že by mě, kdybych chtěl, nesl na zádech. Šli jsme dál místem posetým mrtvými lidmi a koňmi, kteří ráno, jak se říká, ztroskotali na dohled přístavu. Na zemi leželo mnoho zbraní; můj sedlák sebral karabinu a náboje a řekl mi, že chce bojovat proti Rusům.

Po velké námaze jsme došli na vrchol kopce, kde už stáli v bojovém šiku Prusové[1]. Dvě stě mužů, z nichž tři čtvrtiny byly od gardy, stálo proti nepříteli, který se skládal z jízdy, z níž část byla v předních hlídkách, a protože Bavoři při ústupu nechali na vrcholu kopce několik mužů se dvěma děly, stačily dvě kartáčové rány, aby nepřítel zmizel. Protože postavení nebylo kvůli mrazu udržitelné, obrátili jsme se a vrátili se do města, kde dostoupil zmatek vrcholu. Posádky, složené skoro úplně z cizinců, se zmocnila hrůza; jedni se chystali opustit město a nakládali vozy, saně a koně. Zároveň bylo slyšet volání: „Kdo viděl mého koně? Kde je můj vůz? Zastavte toho, kdo ujíždí s mými saněmi!“ Ten zmatek působily hlavně bandy zlodějů, které se utvořily na začátku ústupu a o nichž jsem se už zmínil a které, když viděly dobrou příležitost, ji využily a odváděly vozy, koně a saně naložené potravinami, zlatem a stříbrem, neboť všechny ty přípravy k odjezdu dělali z velké části váleční komisaři, dodavatelé a jiní armádní úředníci, kteří od té chvíle museli sdílet náš osud, zatímco zloději ujížděli po kovenské silnici, jisti, že je nikdo nebude pronásledovat.

Když jsem procházel předměstím, nechtěl jsem jít do domu, kde se ubytovaly trosky našeho praporu; chtěl jsem jít do města kvůli dvěma věcem, především kvůli chlebu, o němž jsem byl přesvědčen, že ho s Picartem dostanu, a také proto, aby se dalo říct, že jsem byl při té malé výpravě, která právě zahnala Rusy. Ale ještě jsme nebyli na náměstí,

[1] Prusové se ústupu přes Vilno neúčastnili, pruský pomocný sbor stál na severu u Rigy pod Macdonaldem. Tak je to ovšem i v tisku předlohy.

když jsme dostali rozchod, a každý odešel, přesvědčen, že nebudeme mít dlouho klid. Běžel jsem na pravé křídlo, abych našel Picarta, ale k svému velkému překvapení jsem se dozvěděl, že zahnul první ulicí vlevo s deseti dalšími granátníky a myslivci pod velením jednoho důstojníka, aby měli stráž u krále Murata, který právě opustil město a ubytoval se na předměstí na kovenské silnici.

Rozhodl jsem se ho hledat v bytě krále Murata. Cestou jsem šel kolem domu, kde byl ubytován maršál Ney: před dveřmi se u dobrého ohně hřálo několik granátníků od řadové pěchoty, kteří měli stráž, a ten oheň ve mně vzbudil chuť přiblížit se a podělit se o něj. Když viděli, jak jsem ubohý, honem mi udělali místo. Několik jich bylo statných a dobře oblečených.

Když jsem jim dal najevo své překvapení, řekli mi, že nedošli až do Moskvy; že byli raněni při obléhání Smolenska, odsunuli je do Vilna, kde zůstali až dosud; že jsou zdraví a připraveni bojovat. Zeptal jsem se jich, jestli by mi nemohli opatřit chléb. Řekli mi jako Žid, že kdybych přišel večer nebo zůstal s nimi, jistě bych nějaký dostal, ale protože jsem se musel vrátit na předměstí, kde byl prapor, slíbil jsem těm granátníkům, že se večer vrátím a že jim za každý komisárek zaplatím pět franků. Než jsem od nich odešel, vyprávěli mi, že chvíli předtím, než jsem k nim přišel, krátce poté, co se Rusové ukázali u města, přišel k maršálovi jeden německý generál a radil mu, aby odjel, nechce-li, aby ho Rusové překvapili; ale maršál mu odpověděl, a ukázal na asi sto granátníků, kteří se hřáli na dvoře, že s tímhle kašle na všechny kozáky Ruska a že bude spát ve městě.

Zeptal jsem se jich, kolik jich je na maršálově stráži. „Asi šedesát," odpověděl mi jeden bubeník sedící na bubnu, „a stejně tolik těch, které jsme tu našli zdravé. Od přechodu Dněpru jsem s maršálem a s ním víme, jak se s těmi psy kozáky zachází. Krucinál!" pokračoval, „kdyby nebyla taková zima a kdybych neměl omrzlou tlapu, chtěl bych zítra celý den bubnovat útok!"

Vrátil jsem se na předměstí; když jsem vešel do domu, kde jsme byli ubytováni, našel jsem všechny kamarády ležet na podlaze; rozdělali dobrý oheň, bylo teplo; byl jsem víc než unavený, udělal jsem jako oni: lehl jsem si.

Mohly být dvě hodiny ráno, když jsem se probudil, a protože jsem zmeškal schůzku s granátníky z maršálovy stráže, oznámil jsem kama-

rádům, že jdu do města pro chléb, že je teď ta pravá chvíle, protože všechno vojsko spí, a že ostatně mám ruské bankovky. Ujišťovali mě, že dál je už nikdo nebude chtít a že v tuhle hodinu snadno najdu Židy, kteří budou s největší ochotou směňovat. Několik se snažilo vstát a jít se mnou, ale nemohli. Vstal jen jeden, Bailly, seržant-vélita, a ostatní nám svěřili své bankovky a počítali, že za ně dostanou padesát franků. Dostali jsme je v Moskvě za sto, což byla jejich hodnota: sto rublů.

Byla krásná měsíční noc, ale když jsme byli na ulici, málem jsme se vrátili do domu, tak byla krutá zima.

Až k městské bráně jsme nikoho nepotkali. Když jsme došli k bráně, neviděli jsme nikoho, kdo by ji hlídal, ani jednu stráž: Rusové mohli vejít stejně snadno jako my. Když jsme byli naproti prvnímu domu vlevo, zahlédl jsem okénkem sklepa světlo, a když jsem se shýbl, viděl jsem, že je to pekárna a že se tam právě pekl chléb. Od chvíle, kdy jsme se k domu přiblížili, nám jeho vůně silně stoupala do nosu. Můj kamarád zaklepal; hned se někdo přišel zeptat, co chceme. Odpověděli jsme: „Otevřete, jsme generálové!“ Hned otevřeli a vešli jsme. Uvedli nás do velké světnice, kde jsme viděli ležet na zemi mnoho vyšších důstojníků. Nikdo se nestaral, jestli jsme tím, za co jsme se vydávali, neboť už dlouho bylo těžké rozeznat vyššího důstojníka od vojáka.

U dveří do sklepa stála tlustá žena; zeptali jsme se jí, jestli by nám neprodala chléb. Odpověděla nám, že ne, že žádný upečený není, a zároveň nám nabídla, ať sestoupíme do sklepa, kde byla pekárna, a přesvědčíme se o tom. Jeden důstojník, který ležel na otýpce slámy zahalený do velkého kožichu, vstal a sestoupil s námi. Viděli jsme dva pekařské tovaryše, kteří spali. Rozhlíželi jsme se na všechny strany, nic jsme neviděli a začínali jsme věřit, že nás ta žena neklamala, když jsem najednou, když jsem se shýbl, zahlédl pod díží velký koš a přitáhl ho k sobě. K našemu velkému překvapení jsme viděli, že je v něm sedm velkých bílých bochníků po třech až čtyřech librách, stejně krásných jako ty, které pečou v Paříži. Jaké štěstí! Jaký nález pro lidi, kteří chléb nejedli padesát dní! Nejdřív jsem se zmocnil dvou a dal si je pod paže a pod pelerínu, můj kamarád udělal totéž a důstojník vzal ostatní tři: ten důstojník byl Fouché, granátník-vélita, tehdy adjutant-major u jednoho pluku Mladé gardy, nyní generál. Vyšli jsme ze sklepa: žena stála ještě u dveří; řekli jsme jí, že se vrátíme ráno, až bude chléb upečený.

Aby se nás zbavila, otevřela nám dveře, aniž by si všimla, co odnášíme, a byli jsme na ulici.[1]

Jakmile jsme byli volní, pustili jsme pušky do sněhu a začali jsme se jako žrouti zakusovat do bochníků, ale protože jsem měl rty celé rozpraskané, nemohl jsem otevřít ústa, abych se zakousl, jak bych chtěl.

V tu chvíli jsme zahlédli dva lidi, kteří se nás ptali, jestli nemáme něco na prodej nebo na výměnu: poznali jsme Židy. Nejdřív jsem jim řekl, že máme ruské bankovky, že jsou storublové, a kolik za ně chtějí dát. „Padesát!“ řekl nám první německy. „Pětapadesát!“ řekl druhý. „Šedesát!“ pokračuje první. Nakonec nám nabídl sedmdesát sedm a já jsem ještě kladl podmínku, že nám zaplatí kávu s mlékem. Svolil. Druhý mi přišel za záda a řekl mi: „Osmdesát!“ Ale obchod byl uzavřen, a protože nám slíbili kávu s mlékem, nebyli bychom chtěli ani za dvacet franků víc za bankovku jednat s jinými.

Žid, se kterým jsme právě uzavřeli obchod, nás zavedl k bankéři, neboť on sám byl jen dohazovač. Bankéř byl také Žid. Když jsme tam byli, chtěli od nás bankovky; měli jsme jich devět. Já jsem jich měl tři. Když jsme je dali, prohlíželi si je úzkostlivě, tak jak si Židé věci prohlížejí. Pak odešli do jiné světnice, a my jsme si zatím sedli na lavici, kde jsme se mohli zatím mazlit se svým chlebem. Žid, který nás přivedl, zůstal s námi, ale za chvíli ho zavolali do světnice, kde byl bankéř. Mysleli jsme si tedy, že je to proto, aby nám odevzdali peníze, a klidně jsme čekali.

Chuť na kávu nás připravila o trpělivost; volali jsme majitele, ale nikdo se neobjevil. Hned mě napadlo, že nás chtějí okrást; řekl jsem to kamarádovi a ten si myslel totéž. Aby byl lépe slyšet, udeřil pažbou pušky do jakéhosi pultu. Protože se pořád nikdo neobjevil, bušil ještě silněji do přepážky z jedlových prken, která oddělovala světnici, kde byli naši darebáci. Viděli jsme je, jak se jako by radí. Když jsme žádali své peníze, řekli nám, ať počkáme; ale můj kamarád nabil zbraň před celou bandou a já jsem skočil kolem krku tomu, kdo nás přivedl, a žádal naše bankovky. Když viděli, že jsme odhodláni udělat nějakou scénu, která by pro ně nedopadla dobře, honem nám odpočítali peníze, ze dvou třetin ve zlatě. Vzali jsme toho, kdo nás přivedl, a vyvedli ho s sebou; když

[1] Od té doby jsem pana generála Fouchého znovu viděl, a když jsem mu připomněl tuto vilenskou příhodu, řekl mi, že po našem odchodu z domu ho málem zavraždili ti, kdo byli v témž domě, a lidé z domu, kteří po něm chtěli, aby zaplatil ten chléb, který jsme odnesli. *(Pozn. aut.)*

jsme byli na ulici, ujišťoval nás, že všechno, co se stalo, není jeho vina. Byli jsme ochotni mu uvěřit s ohledem na kávu, kterou nám slíbil. Zavedl nás k sobě, kde dodržel slovo.

Když jsme se najedli, chtěl se kamarád vrátit na předměstí, ale já, protože jsem byl příliš unavený, a dokonce nemocný, rozhodl jsem se počkat do rána tam, kde jsem byl, a protože tam byli dva bavorští jezdci, myslel jsem si, že jsem v bezpečí; peníze jsem si dal do opasku a chléb do torny. Lehl jsem si na pohovku: mohly být čtyři hodiny ráno.

Neodpočíval jsem ani půl hodiny, když mě chytily nesnesitelné koliky a musel jsem vstát; pak následovala nevolnost a vyvrhl jsem všechno, co jsem měl v těle; potom jsem dostal průjem, který mi nedal ani chvilku pokoje, takže jsem si myslel, že mě Žid otrávil. Myslel jsem si, že jsem ztracen, neboť jsem byl tak slabý, že jsem nemohl vytáhnout láhev s kořalkou, kterou jsem měl v torně. Prosil jsem jednoho z bavorských jezdců, aby mi dal napít. Když jsem trochu vypil, bylo mi lépe; pak jsem si znovu lehl na pohovku a zdřímnul si. Nevím, jak dlouho jsem v té poloze zůstal, ale když jsem se probudil, zjistil jsem, že mi z torny vzali chléb. Zbyl mi jen kus, který jsem si dal do brašny, s láhví kořalky, která mi naštěstí visela u boku. Zmizela i má rabínská čepice, kterou jsem nosil pod čákou, i bavorští jezdci. To mě neznepokojovalo nejvíc, ale spíš mé postavení, které bylo opravdu kritické: kromě průjmu jsem měl omrzlou pravou nohu a rána se mi otevřela. První článek prostředníku pravé ruky byl na spadnutí, a předešlý den s mrazem dvaceti osmi stupňů mi nohu tak zhoršil, že jsem si nemohl obout botu. Musel jsem ji zabalit do hadrů, když jsem ji namazal mastí, kterou mi dali u Poláka, a přes to všechno ovčí kůži, kterou jsem přivázal provazy. Totéž jsem udělal s pravou rukou.

Chystal jsem se vyjít, když mě Žid vybízel, abych zůstal. Řekl mi, že by mi prodal rýži: koupil jsem si porci, protože jsem myslel, že mi pomůže zastavit nemoc. Prosil jsem ho, aby mi opatřil nádobu, v níž bych ji uvařil; přinesl mi malou měděnou konvičku, kterou jsem si přivázal na tornu spolu s botou, pak jsem z domu vyšel, když jsem mu dal deset franků.

Když jsem byl na ulici, slyšel jsem zoufalý křik: zahlédl jsem ženu, která plakala nad mrtvolou u dveří jednoho domu. Ta žena mě zastavila a prosila, abych jí pomohl a zajistil, aby jí vrátili všechno, co jí vzali. „Od včerejška," řekla mi, „bydlím v domě, který vidíte, u zločinných Židů.

Můj muž byl velmi nemocný: v noci nám vzali všechno, co jsme měli, a ráno jsem šla ven si stěžovat. Když jsem viděla, že mi nikdo nepomůže, vrátila jsem se, abych se starala o svého ubohého muže; ale když jsem sem přišla, posuďte mé zděšení, když jsem uviděla u dveří domu mrtvolu! Ti zločinci využili toho, že jsem odešla, a zavraždili ho! Pane," pokračovala, „neopouštějte mě! Pojďte se mnou!" Odpověděl jsem jí, že to není možné, ale že nejlepší, co může udělat, je připojit se k těm, kdo odcházejí. Pokynula rukou, že to není možné, a protože jsem už chvíli slyšel výstřely, nechal jsem tu nešťastnici a zamířil směrem na Kovno, kam jsem došel uprostřed deseti tisíc lidí všech zbraní, žen a dětí, kteří se tlačili a strkali, aby prošli první.

Náhodou jsem potkal kapitána Mladé gardy, který byl můj krajan.[1] Byl se svým poručíkem, se sluhou a bídným koněm. Kapitán už neměl rotu, pluk už neexistoval. Vyprávěl jsem mu své trápení, dal mi trochu čaje a kousek cukru, ale za chvíli přišla za námi další masa lidí a oddělila nás. V čele první tlačenice bubnoval jeden bubeník ústupový pochod, nejspíš v čele oddílu posádky, který jsem nemohl vidět. Šli jsme přes půl hodiny; došli jsme na konec předměstí. Tu se začalo oddechovat a každý šel, jak mohl. Když jsem byl za městem, nemohl jsem se ubránit úvahám, když jsem myslel na naši armádu, která před pěti měsíci vstoupila do toho hlavního města Litvy početná a hrdá a vycházela z něj ubohá a na útěku.

[1] Pan Débonnez z Condé, padl u Waterloo jako velitel praporu. *(Pozn. aut.)*

X.

Z Vilna do Kovna

Plukovní pes. — Maršál Ney. — Armádní pokladna. — Jsem otráven. — „Zlodějské sádlo“. — Starý granátník. — Faloppa. — Generál Roguet. — Z Kovna do Elbingu. — Dvě markytánky. — Příhody jednoho seržanta. — Znovu nacházím Picarta. — Saně a Židé. — Lítice. — Jílové. — Příchod do Elbingu

Byli jsme teprve čtvrt míle od města, když jsme zahlédli kozáky po naší levici na výšinách a po pravici na pláni. Přesto se neodvažovali přiblížit se nám na dostřel. Když jsem chvíli šel, narazil jsem na koně jednoho důstojníka dělostřeleckého vozatajstva, padlého a opuštěného. Měl na hřbetě čabraku z ovčí kůže: to bylo právě to, co jsem potřeboval, abych si zakryl ubohé uši, neboť by mi bylo nemožné dojít daleko, aniž bych riskoval, že o ně přijdu. Měl jsem v brašně nůžky z doktorovy soupravy, kterou jsem našel u kozáka, jehož jsem 23. listopadu zabil. Chtěl jsem se pustit do práce, ustřihnout z ní kus a udělat, čemu jsme říkali *klapky na uši*, abych nahradil rabínskou čepici, ale protože jsem měl pravou ruku omrzlou a druhou silně zkřehlou, nedokázal jsem to. Už jsem si zoufal, když přišel kdosi jiný, silnější a statnější než já; byl z vilenské posádky. Přeřízl nožem popruh, který čabraku držel, a pak mi dal polovinu. Než jsem si ji mohl pořádně upravit, dal jsem si ji na hlavu a šel dál.

Ozvaly se dva výstřely z děla, potom střelba z pušek: to maršál Ney vycházel jako zadní voj z města a utkal se s Rusy. Ti, kdo už nemohli bojovat, přidali do kroku, jak jen mohli; chtěl jsem udělat jako oni, ale omrzlá noha a špatná obuv mi v tom bránily, a k tomu koliky, které mě chytaly každou chvíli a nutily mě zastavovat se, způsobovaly, že jsem byl pořád mezi posledními. Za sebou jsem uslyšel zmatený hluk: vrazilo do mě několik vojáků Rýnského spolku, kteří utíkali. Upadl jsem, jak jsem byl dlouhý, do sněhu a hned mi jiní přešli přes tělo. Jen s velkou námahou jsem vstal, neboť jsem byl samá bolest, ale protože jsem byl na utrpení zvyklý, neřekl jsem nic. Nedaleko od sebe jsem zahlédl zadní

voj; myslel jsem si, že jsem ztracen, kdyby mě naneštěstí předstihl, ale stal se opak, neboť maršál ho dal zastavit na malém návrší, aby ještě dal čas lidem, které bylo vidět vycházet z města, aby se k nám připojili. Maršál měl s sebou, aby zadržel nepřítele, asi tři sta mužů.

Zahlédl jsem před sebou člověka, podle pláště jsem v něm poznal muže od pluku. Šel silně shrbený a zdálo se, že ho tíží břemeno, které nesl na torně a na ramenou. Vynaložil jsem úsilí, abych se k němu přiblížil, a mohl jsem vidět, že tím břemenem je pes a že ten muž je starý seržant od pluku jménem Daubenton;[1] pes, kterého nesl, byl plukovní pes, ale nepoznával jsem ho.

Dal jsem mu najevo své překvapení, že se vláčí se psem, když sám se jen těžko vleče, a aniž bych mu dal čas odpovědět, zeptal jsem se ho, jestli je to proto, aby ho snědl; že v tom případě je lepší kůň. „Ach ne!“ odpověděl mi, „to bych radši snědl kozáka; to nepoznáváš Moutona, který má omrzlé tlapy a už nemůže chodit?“ — „To je pravda,“ řekl jsem mu, „ale co s ním chceš dělat?“ Mouton, kterému jsem cestou položil na hřbet zabalenou pravou ruku, zvedl hlavu, podíval se na mě a zdálo se, že mě poznává. Daubenton mě ujistil, že od sedmi hodin ráno, a dokonce dřív, byli Rusové v prvních domech předměstí, kde jsme byli ubytováni; že všechno, co zbylo z gardy, odtamtud vyrazilo v šest a že je jisté, že přes dvanáct tisíc mužů armády, důstojníků i vojáků, kteří už nemohli jít, zůstalo v moci nepřítele. Pokud jde o něj, málem ho stihl týž osud z oddanosti ke psovi; dobře viděl, že ho bude muset nechat na silnici ve sněhu: den předtím, než jsme došli do Vilna, za mrazu dvaceti osmi stupňů, mu omrzly tlapy, a dnes ráno, když viděl, že už nemůže chodit, rozhodl se, že ho opustí, aniž by si toho všiml; ale ubohý Mouton tušil, že chce odejít bez něj, protože se dal do takového vytí, že se nakonec rozhodl nechat ho jít za sebou. Ale sotva udělal deset kroků po ulici, všiml si, že jeho nešťastný pes každou chvíli padá na čumák: tak si ho dal přivázat na ramena a na tornu a tímhle způsobem dohonil maršála Neye, který dělal zadní voj s hrstkou mužů.

Cestou nás zastavil převrácený krytý vůz, který zatarasoval část cesty: byl otevřený a byly v něm plátěné pytle, ale prázdné. Ten vůz nejspíš vyjel z Vilna předešlého dne nebo ráno a cestou ho vyplenili, neboť byl naložený suchary a moukou. Navrhl jsem Daubentonovi, abychom se na chvíli zastavili, neboť mě právě chytila silná kolika;

[1] Seržant Daubenton byl starý harcovník, který prodělal italská tažení. *(Pozn. aut.)*

ochotně svolil, tím spíš, že se chtěl rozhodně tak či onak zbavit Moutona.

Sotva jsme se chystali udělat si pohodlí, zahlédli jsme za roklí četu asi třiceti mladých Hesenců, kteří patřili k vilenské posádce a vyrazili odtamtud za úsvitu. Čekali na maršála Neye. Byli třicet kroků od nás, vpředu napravo od silnice. V tu chvíli jsme uviděli po své levici jinou četu jezdců, asi dvacet; velel jim jeden důstojník. Hned jsme v nich poznali Rusy; byli to kyrysníci s černými kyrysy na bílých kabátcích; doprovázelo je několik kozáků rozptýlených sem a tam; jeli tak, aby odřízli ústup Hesencům i nám a nekonečnému množství jiných nešťastníků, kteří je právě zahlédli a couvali, aby se připojili k zadnímu voji, a křičeli: „Pozor, kozáci!“

Hesenci, kterým veleli dva důstojníci a kteří nejspíš Rusy zahlédli dřív než my, se připravili k obraně. Aby se jim postavili čelem, udělali poloviční obrat vlevo a jako opěrný bod si ponechali malý pahorek, který je kryl zezadu.

V tu chvíli jsme viděli jednoho granátníka od řadové pěchoty, zdravého a odhodlaného, jak jde kolem nás a běží zaujmout místo mezi Hesenci. Chystali jsme se udělat totéž, ale v tu chvíli mi to moje situace nedovolovala. Na druhé straně chtěl Daubenton, kterému Mouton překážel, nejdřív ze všeho dát psa do vozu, ale neměli jsme na to čas, neboť jezdci přicválali k Hesencům: tam se zastavili a vyzvali je, aby složili zbraně. Odpovědí byl výstřel; byl to výstřel francouzského granátníka, po kterém zároveň následovala salva všech Hesenců.

Při té ráně jsme mysleli, že uvidíme padnout polovinu jezdců, ale k podivu nepadl ani jeden, a důstojník, který byl vpředu a měl být rozstřílen na prach, jako by neměl nic. Jeho kůň jen uskočil stranou. Hned se vzpamatoval, obrátil se ke svým a vrhli se na Hesence, a za necelé dvě minuty byli Hesenci rozprášeni a rozsekáni. Několik se jich zachránilo útěkem; tu je jezdci začali pronásledovat.

V tu chvíli na mě Daubenton, který se chtěl zbavit Moutona, zavolal, abych mu pomohl, ale kolem něj projeli tři jezdci, kteří pronásledovali Hesence. Hned se chtěl, aby se mohl lépe bránit, uchýlit pod vůz, kde jsem byl já ve smutném stavu, sužovaný kolikou a zimou, ale neměl na to čas, neboť jeden ze tří jezdců se právě obrátil a vyrazil na něj. Měl to štěstí, že ho včas uviděl a postavil se na obranu, ale ne tak výhodně, jak by byl chtěl, neboť Mouton, který na jezdce štěkal jako pořádný pes,

mu překážel v pohybu. Kdyby nebyl přivázaný k řemenům torny, mohl se ho zbavit tím, čemu jsme říkali *shoz torny*, ale k tomu by se musel zbavit torny, ke které byl pes přivázaný, a jezdec, který kolem něj kroužil, mu k tomu nedával příležitost. Mezitím jsem se, ač jsem byl zimou celý zkřehlý, trochu sebral a pravou ruku si připravil tak, abych mohl co nejlépe použít zbraň, i když jsem se sotva držel na nohou.

Jezdec pořád kroužil kolem Daubentona, ale v jisté vzdálenosti, protože se bál výstřelu. Když viděl, že ani jeden z nás nestřílí, pomyslel si snad, že nemáme prach, neboť se přiblížil k Daubentonovi a sekl po něm šavlí, a ten ránu vykryl hlavní pušky. Hned přejel napravo a zasadil mu druhou ránu na levé rameno, která zasáhla Moutona do hlavy. Ubohý pes změnil tón; už neštěkal, vyl tak, že to rvalo srdce. Ačkoli raněný a s omrzlými tlapami, seskočil pánovi ze zad, aby se hnal za jezdcem, ale protože byl přivázaný k řemenu torny, strhl svého nosiče na bok. Myslel jsem si, že je Daubenton ztracen.

Dovlekl jsem se po kolenou asi dva kroky dopředu a zamířil na svého jezdce; ale prach na pánvičce mé pušky nechytil; tu se jezdec s divokým výkřikem vrhá na mě..., ale měl jsem čas zalézt zpátky pod vůz, který byl převrácený na levý bok, a nastavit mu bodák.

Když viděl, že proti mně nic nezmůže, vrátil se k Daubentonovi, který ještě nemohl vstát kvůli Moutonovi, který ho táhl stranou, vyl a štěkal na jezdce. Daubenton se doplazil k ojím vozu, takže se k němu jeho protivník už nemohl s koněm tolik přiblížit. Postavil se proti němu se zdviženou šavlí, jako by ho chtěl rozpůlit, a vypadal, že si z něj tropí posměch.

Daubenton, ačkoli napůl mrtvý zimou a bídou, a přes svou hubenou, bledou tvář začernalou od táborových ohňů, se zdál ještě plný energie, ale zvláštního, a zároveň komického vzezření kvůli tomu čertovskému psovi, který ho pořád se štěkotem táhl stranou. Oči mu svítily, ústa mu pěnila vztekem, že je vydán na milost protivníkovi, který by se mu za jakýchkoli jiných okolností neodvážil postavit ani minutu. Aby utišil žízeň, která ho sžírá, vidím ho, jak nabere plnou hrst sněhu, dá si ho do úst a hned znovu uchopí zbraň a nechá ji zazvonit jako při cvičení: teď je to on, kdo hrozí nepříteli.

Z výkřiků a posunků jezdce bylo snadno vidět, že není střízlivý, a protože jim kořalka nechyběla, zdálo se, že jí hodně vypili; bylo je vidět, jak s křikem projíždějí sem a tam kolem několika mužů, kteří se ne-

mohli stáhnout ke straně, odkud měl přijít zadní voj, a sráželi je do sněhu a dupali po nich koňmi, neboť skoro všichni byli beze zbraně, ranění nebo s omrzlýma nohama a rukama. Jiní, schopnější, a několik Hesenců, kteří unikli prvnímu útoku, zaujali postavení, v němž jim mohli chvíli vzdorovat, ale to nemohlo trvat dlouho, buď přijde pomoc, nebo podlehnou.

Jezdec, se kterým měl můj starý kamarád co dělat, právě přejel nalevo, pořád se zdviženou šavlí, když na mě Daubenton silným hlasem zavolal: „Neboj se, nehýbej se, skoncuju to!“ Sotva ta slova dořekl, jeho puška vystřelila; měl víc štěstí než já. Kyrysníka zasáhne kulka, která mu vnikne pod pravé podpaží a vyjde na levé straně. Vyrazí divoký výkřik, křečovitě sebou trhne a v tu chvíli mu šavle klesne zároveň s paží, která ji držela. Potom, chrlící proudy krve z úst, se naklonil tělem dopředu na hlavu svého koně, který se nehnul, a zůstal v té poloze jako mrtvý.

Sotva se Daubenton zbavil protivníka a odvázal Moutona, aby se zmocnil koně, uslyšeli jsme za sebou velký hluk a potom výkřiky: „Vpřed! Na bodák!“ Hned vylézám ze svého vozu, dívám se tím směrem, odkud křik přichází, a zahlédnu maršála Neye s puškou v ruce, jak přibíhá v čele části zadního voje.

Rusové, když ho uvidí, dají se na útěk všemi směry; ti, kdo se vrhnou napravo ke straně pláně, narazí na široký příkop plný ledu a sněhu, který jim brání přejít; několik se jich v něm i s koňmi propadne, jiní zůstanou uprostřed silnice a nevědí kam. Zadní voj se zmocnil několika koní a jezdce nechal jít pěšky mezi sebou, aby je pak opustil, neboť co se s nimi dalo dělat? Člověk už nedokázal vést ani sám sebe.

Nikdy nezapomenu na vznešené vzezření, které měl maršál v té chvíli, na jeho hrozivý postoj, když hleděl na nepřítele, a na důvěru, kterou vléval do nešťastných nemocných a raněných, kteří ho obklopovali. Byl v tu chvíli takový, jak se líčí hrdinové antiky. Lze říct, že byl v posledních dnech toho zhoubného ústupu zachráncem trosek armády.

Všechno, co jsem právě vyprávěl, se odehrálo za necelých deset minut. Daubenton se zbavoval Moutona, aby se zmocnil koně toho, koho právě vyřadil z boje, když tu se zpoza houštiny mladých jedliček vynoří nějaký chlap, přistoupí, shodí kyrysníka ze sedla, popadne koně za uzdu a odvádí ho pryč. Daubenton na něj křičí: „Stůj, lumpe! To je můj

kůň! To já jsem sundal toho jezdce!“ Ale ten druhý, v němž jsem právě poznal granátníka, který první vystřelil na Rusy, utíká s koněm uprostřed tlačenice lidí, kteří se derou kupředu. Tu na mě Daubenton zavolá: „Hlídej Moutona! Běžím za koněm; musí mi ho vrátit, nebo bude mít co dělat se mnou!“ Ještě nedořekl poslední slovo, když jako příval přijde přes 4000 opozdilců všech národů a oddělí mě od něj i od Moutona, kterého jsem už nikdy neviděl. Ti lidé, které maršál hnal před sebou, vyšli z Vilna po mně.

Když se naskytla příležitost mluvit o plukovním psovi, musím podat jeho životopis:

Mouton byl s námi od roku 1808; našli jsme ho ve Španělsku, u Benaventu, na břehu řeky, na níž Angličané strhli most. Přišel s námi do Německa; v roce 1809 byl u bitev u Esslingu a u Wagramu, potom se zase vrátil do Španělska v letech 1810 a 1811. Odtamtud vyrazil s plukem na ruské tažení, ale v Sasku se ztratil nebo ho ukradli, neboť Mouton byl krásný pudl: deset dní po našem příchodu do Moskvy jsme byli převelice překvapeni, když jsme ho znovu uviděli; oddíl patnácti mužů, který vyrazil z Paříže několik dní po našem odchodu, aby se připojil k pluku, šel místem, kde se ztratil, a pes poznal uniformu pluku a šel za oddílem.

Jak jsem šel uprostřed mužů, žen, a dokonce i několika dětí, rozhlížel jsem se pořád, jestli neuvidím Daubentona, a litoval jsem, že jsem se od něj oddělil; ale vzadu jsem viděl jen maršála Neye se zadním vojem, který zaujímal postavení na malém pahorku, kde Hesence napadli.

Po té šarvátce jsem se musel znovu zastavit, tak mě trápily koliky. Před sebou jsem viděl ponarskou[1] horu od úpatí až k vrcholu. Silnice, vedoucí ve třech čtvrtinách levého svahu, se rýsovala množstvím vozů, které vezly přes sedm milionů ve zlatě a stříbře, a jinými zavazadly ve vozech tažených koňmi, jejichž síly byly vyčerpány, takže je museli opouštět.

O čtvrt hodiny později jsem došel na úpatí hory, kde se v noci tábořilo; bylo tam ještě vidět místa po ohních, z nichž část ještě hořela, a kolem nich se ohřívalo několik mužů, aby si odpočinuli, než na horu vystoupí. Tam jsem se dozvěděl, že vozy, které předešlého dne o půlnoci vyjely z vilenského předměstí a došly k úžině, nemohly dál. Jeden

[1] **Ponary** — Návrší jihozápadně od Vilna, dnes Paneriai v Litvě; 10. prosince 1812 tu na zledovatělém svahu uvízly vozy s armádní pokladnou.

z prvních vozů se při převrhnutí otevřel a peníze z něj pobrali ti, kdo byli nablízku. Ostatní vozy musely zastavit od vrcholu až dolů. Mnoho koní padlo, aby už nevstali.

Zatímco mi to vyprávěli, bylo slyšet střelbu zadního voje maršála Neye a po naší levici byli vidět kozáci, které přitahoval pohled na kořist, ale kteří postupovali jen opatrně a čekali, až zadní voj přejde, aby mohli bez nebezpečí sklízet.

Znovu jsem se dal do chůze, ale místo abych šel po silnici, kde byly vozy, obešel jsem horu zprava, kde se pokusilo projet několik vozů, ale skoro všechny se převrátily do příkopu na kraji cesty, kterou si chtěly prorazit. Byl tam jeden vůz, v němž zůstalo ještě mnoho vaků. Rád bych byl jeden vylovil, ale ve stavu slabosti, v jakém jsem byl, jsem se neodvážil do toho pustit, ze strachu, že kdybych do příkopu sestoupil, už bych z něj nevylezl. Naštěstí jeden ošetřovatel z vilenské posádky, když viděl mé rozpaky, byl tak ochotný, že tam sestoupil a hodil mi jeden, v němž jsem našel čtyři krásné košile z jemného plátna, které jsem potřeboval nejvíc, a krátké kalhoty z bavlněného sukna: byl to vak jednoho válečného komisaře, jak ukazovala adresa.

Spokojený, že jsem našel prádlo, já, který jsem od 5. listopadu nevyměnil košili, jejíž ubohé cáry byly plné havěti, dal jsem si všechno do torny.

O kus dál jsem sebral krabici, v níž byly dva nádherné skládací klobouky. Protože to bylo velmi lehké, dal jsem si ji pod paži, opravdu nevím proč, nejspíš abych to vyměnil za něco jiného, kdyby se naskytla příležitost.

Cesta, po které jsem šel, zahýbala doleva křovím, aby se odtamtud připojila k hlavní silnici. Tu cestu vyšlapali první lidé, kteří za úsvitu přešli horu. Po půlhodině namáhavé chůze jsem uslyšel silnou střelbu provázenou velkým křikem, který přicházel od strany silnice, kde byly vozy; to maršál Ney, když viděl, že pokladnu nelze zachránit, dával ji rozdělit vojákům a zároveň dával rozdělovat proti kozákům rány z pušek, aby jim zabránil postupovat.

Na své straně, napravo, jsem je viděl, jak nenápadně postupují, neboť je zastavovalo jen několik lidí jako já, rozptýlených sem a tam po hoře, kteří se snažili dostat na silnici. Najednou jsem se musel zastavit, nohy mě už nenesly; dal jsem si pořádný doušek kořalky a šel jsem dál; došel jsem na místo hory nedaleko od silnice, a jak jsem se díval, kte-

rým směrem se dát, sníh se pode mnou propadl a zapadl jsem víc než pět stop hluboko. Byl jsem v něm až po oči; málem jsem se udusil a jen s velkou námahou jsem se dostal ven, celý promrzlý.

O kus dál jsem zahlédl boudu, a protože jsem viděl, že tam jsou lidé, zastavil jsem se tam; bylo to asi dvacet vojáků, skoro všichni od gardy, a všichni měli pytle pětifrankových mincí.

Několik jich, když mě uviděli, začalo křičet: „Kdo chce sto franků za dvacetifrankový zlaťák?“ Ale protože se tam nenašli směnárníci, byli ve velkých rozpacích a nakonec je nabízeli těm, kdo žádné neměli. V tu chvíli mi záleželo víc na životě než na penězích: odmítl jsem, neboť jsem měl asi osm set franků ve zlatě a přes sto franků v pětifrankových mincích.

Zůstal jsem v té boudě tak dlouho, abych si upravil ovčí kůži na hlavě, aby mi chránila uši před zimou, ale nemohl jsem si vyměnit košili, čas tlačil. Vyšel jsem za hudebníky obtíženými stříbrem, kteří ale v takovém stavu nemohli dojít daleko.

Výstřely, které nepřestávaly zaznívat, se přibližovaly, takže jsme museli přidat do kroku. Ti, kdo byli obtíženi stříbrem, nemohli to snadno udělat, a tak si ulehčovali náklad tím, že třásli pytli, aby z nich vypadaly pětifrankové mince, a říkali, že bylo lepší je nechat ve vozech, tím spíš, že tam bylo zlato, ale že neměli čas vypáčit truhly; že ale mnozí měli pytle dvojitých napoleondorů.

O kus dál jsem viděl ještě několik dalších, kteří přicházeli od směru, kde byly vozy, a nesli v rukou pytle peněz: protože byli bez sil a měli omrzlé nebo zkřehlé prsty, volali na ty, kdo žádné neměli, aby jim dali část, ale stávalo se, že ten, kdo je kus cesty nesl a chtěl je dát jiným, už žádné neměl; je dokonce jisté, že dál lidé, kteří žádné peníze neměli, nutili ty, kdo je nesli, aby se s nimi rozdělili, a že ubohému čertovi, který je nesl už dlouho, vyrvali pytel, a byl velmi šťastný, když se při obraně toho, co měl, zvedl ze země, neboť byl vždycky ten slabší.

Dostal jsem se na silnici, a protože mi nebyla příliš zima, zastavil jsem se, abych si odpočinul. Viděl jsem přicházet další lidi ještě obtížené stříbrem, kteří se chvílemi zastavovali, aby vystřelili na kozáky. Výš se zastavil zadní voj, aby ještě nechal projít několik mužů a několik saní s raněnými, na které naložili, kolik jen mohli, soudků se stříbrem. To nebránilo tomu, aby lidé, zlákaní kořistí, ještě zůstali vzadu, a večer v táboře mě ujišťovali, že mnozí brali z vozů spolu s kozáky.

Šel jsem namáhavě dál. Viděl jsem k sobě přicházet důstojníka Mladé gardy, velmi dobře oblečeného, zdravého, kterého jsem hned poznal. Jmenoval se Prinier; byl to jeden z mých přátel, už osm měsíců důstojník. Překvapilo mě, že jde tím směrem, odkud jsme přicházeli, a zeptal jsem se ho, když jsem ho oslovil jménem, kam jde: on se zeptal mě, kdo jsem. Při té nečekané otázce od kamaráda, se kterým jsem byl pět let u téhož pluku a poddůstojníkem jako on, jsem se nemohl zdržet pláče, když jsem viděl, že mě nepoznává proto, že jsem změněný a ubohý. Ale za chvíli: „Cože, můj milý příteli, to jsi ty! Jak jsi na tom bídně!“ Přitom mi podal polní láhev, kterou měl zavěšenou u boku a v níž bylo víno, a řekl mi: „Napij se!“ A protože jsem měl volnou jen jednu ruku, statečný Prinier mě levou rukou podpíral a druhou mi naléval víno do úst.

Zeptal jsem se ho, jestli nepotkal trosky armády; řekl mi, že ne, že byl minulou noc ubytován v mlýně čtvrt míle od silnice a že je velmi pravděpodobné, že kolona za tu dobu prošla, ale že viděl její smutné stopy v podobě několika mrtvol, na které narazil cestou; že teprve od včerejška ví, ale ještě velmi mlhavě, o pohromách, které jsme utrpěli; že jde k armádě, jak má rozkaz: „Ale žádná armáda už není!“ — „A výstřely, které slyším?“ — „To je zadní voj, kterému velí maršál Ney.“ — „V tom případě,“ odpověděl mi, „půjdu k zadnímu voji.“

Přitom mě obejme na rozloučenou, ale při tom pohybu si všimne, že mám pod paží krabici; ptá se mě, co v ní je. Když jsem mu řekl, že klobouky, a on o ně požádal, dal jsem mu je s velkou radostí. Bylo to právě to, co mu chybělo, neboť měl na hlavě ještě poddůstojnickou čáku.

Víno, které mi dal vypít, mi zahřálo žaludek: umínil jsem si jít až k prvnímu táboru; hodinu poté, co jsem se rozloučil s Prinierem, jsem zahlédl ohně.

Byli to pěší myslivci. Přiblížil jsem se jako prosebník. Řekli mi, aniž by se na mě podívali: „Udělejte jako my, dojděte si pro dříví a udělejte si oheň!“ Tu odpověď jsem čekal; tak se vždycky odpovídalo těm, kdo zůstali sami. Bylo jich šest, jejich oheň nebyl nijak skvělý; neměli ani přístřešek, aby se chránili před větrem a sněhem, kdyby začal padat.

Dlouho jsem stál za nimi a občas jsem naklonil tělo a ruce dopředu, abych pocítil trochu tepla. Nakonec, zmožený spánkem, jsem si vzpomněl na láhev kořalky. Nabídl jsem ji, přijali ji, a dostal jsem místo. Láhev jsme vyprázdnili kolem dokola, a když jsme skončili, usnul jsem

vsedě na torně s hlavou v dlaních. Spal jsem snad dvě hodiny, často mě budila zima a bolesti. Když jsem se probudil, využil jsem toho trochu ohně, který ještě zbýval, abych si uvařil trochu rýže v konvičce, kterou mi prodal Žid. Nejdřív jsem nabral sníh kolem sebe, rozpustil ho a dal do něj rýži, která se nakonec napůl uvařila. Protože jsem ji nemohl dobře nabírat lžící a jeden myslivec napravo ode mě jedl se mnou, vyklopil jsem ji na dno své čáky, která byla dutá: tak jsme ji snědli. Potom jsem zaujal původní polohu, a protože mráz nebyl té noci příliš krutý, znovu jsem usnul.

11. prosince. — Když jsem se probudil, ještě se dlouho nemělo rozednívat. Upravil jsem si nohu a vstal, abych se dal znovu na pochod, neboť jsem musel, nechtěl-li jsem riskovat, že zahynu bídou jako tolik jiných, dohnat kamarády. Šel jsem sám až do rozednění a občas jsem se zastavil u opuštěného ohně, kde jsem nacházel mrtvé nebo umírající. Když se rozednilo, potkal jsem několik vojáků od pluku, kteří mi řekli, že spali se štábem.

O kus dál jsem zahlédl člověka, který měl na ramenou ovčí kůži a šel namáhavě opřený o pušku. Když jsem byl u něj, poznal jsem v něm furýra naší roty. Když mě uviděl, vykřikl překvapením a radostí, neboť ho ujišťovali, že jsem zůstal ve Vilně v zajetí. Ubohý Rossi, tak se jmenoval, měl obě nohy omrzlé a zabalené do kusů ovčí kůže. Vyprávěl mi, že se oddělil od trosek pluku, protože nemohl jít tak rychle jako ostatní, a že naši přátelé mají o mě velký strach. Po tvářích mu stékaly dvě velké slzy, a když jsem se ho ptal proč, rozplakal se a zvolal: „Ubohá matko, kdybys věděla, jak na tom jsem! Je konec, už nikdy neuvidím Montauban!“ — tak se jmenovalo jeho rodiště. Snažil jsem se ho utěšit tím, že jsem mu ukázal, že moje postavení je ještě smutnější než jeho. Šli jsme spolu část dne; často jsem se musel zastavit kvůli průjmu, a ačkoli jsem si nemusel rozepínat kalhoty, abych vykonal potřebu, ztrácel jsem přesto čas, neboť od Vilna, protože jsem si kvůli omrzlým nebo zkřehlým prstům nemohl znovu připnout šle, rozpáral jsem si kalhoty zepředu až dozadu; držel jsem je pomocí starého kašmírového šálu, který mi stahoval břicho; tak jsem se, když jsem potřeboval, zastavil a vestoje vykonal všechno najednou. Když jsem něco snědl, byl jsem si jist, že to za chvíli zase pustím.

Mohlo být poledne, když jsem navrhl, abychom se zastavili ve vesnici, kterou jsme viděli před sebou. Vešli jsme do domu opuštěného

obyvateli; našli jsme tam tři nešťastné vojáky, kteří nám řekli, že protože nemohou dál, rozhodli se tam zemřít. Předestřeli jsme jim, jaký osud je čeká, až padnou do moci Rusů. Místo odpovědi nám ukázali nohy; nic hroznějšího jsem neviděl: víc než polovina prstů jim chyběla a zbytek byl na spadnutí. Barva jejich nohou byla modrá a, abych tak řekl, v hnilobě. Patřili ke sboru maršála Neye. Snad je, až tudy o něco později projde, zachránil.

Zastavili jsme se dost dlouho, abychom uvařili trochu rýže, kterou jsme snědli. Upekli jsme si také trochu koniny, abychom měli co jíst v případě potřeby; pak jsme vyrazili a slíbili si, že se neoddělíme, ale přišla velká tlačenice opozdilců, strhla nás a přes všechno naše úsilí jsme byli odděleni a už jsme se nemohli najít.

Došel jsem k vodnímu mlýnu: tam jsem viděl vojáka, který chtěl přejít po ledu na mlýnském potoce a propadl se. Ačkoli měl vodu jen po pás, uprostřed ker ho nemohli vytáhnout. Dělostřelečtí důstojníci, kteří našli ve mlýně provazy, mu je hodili, ale neměl sílu chytit konec; ačkoli ještě žil, byl zmrzlý a bez hnutí.

O kus dál jsem se dozvěděl, že pluk, jestli se mu tak vůbec ještě dalo říkat, má nocovat v Žižmorech; abych tam došel, zbývalo mi ještě pět mil. Rozhodl jsem se, že je ujdu, i kdybych se měl plazit po kolenou; ale kolik mě to stálo námahy! Padal jsem vysílením do sněhu a myslel jsem, že už nevstanu; naštěstí od té doby, co jsem se oddělil od Rossiho, mráz hodně polevil. Po nadlidském úsilí jsem vešel do vesnice; byl nejvyšší čas, neboť jsem udělal všechno, co člověk může udělat, aby unikl pařátům smrti.

První, co jsem při vstupu zahlédl, byl velký oheň napravo u štítu vyhořelého domu. Protože jsem nemohl dál, dovlekl jsem se k němu, ale jaké bylo mé překvapení, když jsem poznal své kamarády! Když jsem byl u nich, padl jsem skoro v mdlobách.

Grangier mě poznal a spolu s dalšími mými přáteli mi spěchal na pomoc; uložili mě na slámu: bylo to počtvrté, co jsme ji našli od té doby, co jsme vyrazili z Moskvy. Pan Serraris, poručík roty, který měl kořalku, mi dal trochu napít; potom mi dali koňský vývar, který mi chutnal, neboť tentokrát byl osolený solí, kdežto do té doby jsme všechno solili prachem.

Koliky mě chytily silněji než kdy jindy; zavolal jsem Grangiera a řekl jsem mu, že si myslím, že jsem otráven. Hned rozpustil v konvičce sníh,

aby mi udělal čaj, který si nesl z Moskvy; vypil jsem ho hodně; udělalo mi to dobře.

Přišel ubohý Rossi, stejně zbědovaný jako já; doprovázel ho seržant Bailly, kterého potkal chvíli poté, co se ode mne oddělil. Ten seržant byl ten, se kterým jsem ve Vilně měnil bankovky a se kterým jsem pil kávu u Žida. Bylo mu stejně zle jako mně; když mě uviděl, zeptal se mě, jak se mám, a když jsem mu řekl, jak mi bylo zle po té kávě, už nepochyboval, že nás chtěli otrávit, nebo nás aspoň uvést do stavu, v němž by nás mohli okrást.

Ležel jsem na slámě u velkého ohně a uložil jsem se, jak nejlépe jsem mohl, když jsem najednou ucítil v nohou a ve stehnech tak prudké bolesti, že jsem část noci jen křičel. Slyšel jsem také říkat: „Zítra nebude moct jít!“ Myslel jsem si to také; chystal jsem se udělat, jako už to udělalo mnoho jiných, svou závěť. Zavolal jsem svého důvěrného přítele Grangiera; řekl jsem mu, že dobře vidím, že je se vším konec. Prosil jsem ho, aby se ujal několika drobností a odevzdal je mé rodině, budeli mít, šťastnější než já, to štěstí, že znovu uvidí Francii. Ty drobnosti byly: hodinky, kříž ze zlata a stříbra, malá váza z čínského porcelánu: ty dvě poslední věci mám dodnes. Chtěl jsem se zbavit i všech peněz, které jsem měl, kromě několika zlaťáků, které jsem chtěl schovat do ovčí kůže, do níž jsem měl zabalenou nohu, v naději, že Rusové, až mě zajmou, nebudou hledat v hadrech.

Grangier, který mě vyslechl, aniž by mě přerušil, se mě zeptal, jestli mám horečku, nebo jestli blouzním: odpověděl jsem mu, že co se týče horečky, opravdu ji mám, ale že neblouzním. Začal mi kázat a připomínal mi mou odvahu v situacích hroznějších, než v jaké jsme byli: „Ano,“ řekl jsem mu, „ale tehdy jsem měl víc síly než teď!“ Ujišťoval mě, že jsem říkal totéž při přechodu Bereziny, kde mi bylo přinejmenším stejně zle, a že jsem od té doby přesto ušel osmdesát mil; že pokud jde o patnáct, které zbývají do Kovna a které se ujdou za dva dny, není pochyb, že s pomocí přátel je docela dobře ujdu; že zítra se jde jen čtyři míle: „Tak se,“ řekl mi, „snaž odpočinout, ale nejdřív ze všeho si ty věci schovej, já si vezmu jen tvou konvičku a ponesu ji.“ — „A já,“ řekl jiný, „tuhle druhou sumku (doktorovu sumku), která ti musí překážet!“

Mezitím mi Rossi, který ležel vedle mě, řekl: „Můj milý příteli, zítra ráno nezůstanete sám; budu sdílet váš osud, neboť je mi přinejmenším stejně zle jako vám; dnešní den mě tak vysílil, že nemohu dál. Ale,“ řekl

mi, „jestli budeme moct jít se zadním vojem, až půjde kolem, uděláme to, protože budeme mít o pár hodin odpočinku víc. Jestli nebudeme mít dost sil, abychom šli za ním, uchýlíme se napravo. V první vesnici, na prvním zámku, na který narazíme, se dáme k dispozici baronovi nebo pánovi: snad se nad námi slitují — trochu umím malovat — až do chvíle, kdy se uzdravíme a budeme se moct dostat do Pruska nebo do Polska, neboť je pravděpodobné, že Rusové nepůjdou dál než do Kovna.“ Řekl jsem mu, že udělám, jak bude chtít.

Pan Serraris, kterému Grangier právě sdělil můj úmysl, přistoupil ke mně, aby mě utěšil; řekl mi, že pokud jde o mé bolesti, to nic není, že pocházejí jen z včerejší únavy; dal mě uložit před oheň, a protože naštěstí dříví nechybělo, udělali dobrý oheň, až jsem se pekl. Ten oheň mi udělal tak dobře, že jsem cítil, jak bolesti ustupují, a pocítil jsem pohodu, díky níž jsem několik hodin spal. Stejně tak tomu bylo s ubohým Rossim.

Roku 1830 jsem byl jmenován štábním důstojníkem v Brestu; v den mého příjezdu, když jsem seděl u stolu se ženou a dětmi v hotelu Provence, kde jsem byl ubytován, seděl naproti mně člověk velmi dobrého vzezření, který se na mě často díval. Každou chvíli přestal jíst, opřel si pravou paži o stůl, aby si podepřel hlavu, a zdálo se, že přemýšlí, nebo spíš že si vybavuje nějaké vzpomínky. Potom hovořil s pánem domu. Žena, která seděla vedle mě, mě na něj upozornila: „Opravdu,“ řekl jsem jí, „ten člověk mi začíná vrtat hlavou, a bude-li to tak pokračovat, zeptám se ho, co ode mě chce!“ V tu chvíli vstane, hodí ubrousek na zem a odejde do kanceláře, kde byla kniha hostů. Vrátí se do sálu a zvolá hlasitě: „To je on! Nemýlil jsem se!“ (a oslovil mě jménem.) „To je můj přítel!“

Poznávám ho po hlase a padneme si do náruče. Byl to Rossi, kterého jsem neviděl od roku 1813, sedmnáct let! Myslel si, že jsem mrtvý, a já jsem si totéž myslel o něm, neboť jsem se po návratu ze zajetí dozvěděl, že byl raněn pod hradbami Paříže. To shledání zaujalo všechny přítomné, přes dvacet osob; museli jsme vyprávět své příhody z ruského tažení. Udělali jsme to rádi; a tak jsme o půlnoci ještě seděli u stolu a pili šampaňské na památku Napoleona.

Není divu, že jsem kamaráda zprvu nepoznal, neboť z útlého člověka, jakým býval, jsem ho teď nacházel silného a statného, s vlasy skoro šedivými: byl z Montaubanu a byl bohatým obchodníkem.

Když přišla chvíle odchodu, už jsem nepomýšlel na to, že zůstanu, ale nemohl jsem jít sám; Grangier a Leboude mě podpírali pod paží; totéž udělali s Rossim. Po půlhodině pochodu mi bylo mnohem lépe, ale celou cestu jsem potřeboval pomoc jedné paže, a často dvou. Tak jsme došli brzy do vesničky, kde jsme měli nocovat; bylo tam velmi málo obydlí, a ačkoli jsme přišli mezi prvními, museli jsme spát na dvoře. Náhoda nám opatřila hodně slámy; přikrývali jsme se jí, ale protože nás neštěstí pořád pronásledovalo, sláma chytla. Každý se zachránil, jak mohl; několika lidem shořel plášť. Jeden furýr vélitů jménem de Couchère dopadl hůř než ostatní; chytla mu patrontaška, v níž byly náboje; popálil si celý obličej, a pokud jde o mne, bez pomoci kamarádů bych se snad upekl, protože jsem se nemohl hýbat, kdyby mě nebyli vzali za ramena a za nohy a neodtáhli k boudě, kde byl ubytován generál Roguet s jinými vyššími důstojníky, kteří utekli, když uviděli plameny, protože si mysleli, že hoří obydlí.

Po té nehodě se zvedl severní vítr, který prudce foukal, a protože jsme byli bez přístřeší, vešli jsme do generálova domu, který měl dvě světnice. Jednu jsme zabrali proti jeho vůli; natlačili jsme se jeden vedle druhého; víc než polovina musela celou noc stát, ale pořád to bylo lepší než zůstat vystaveni nečasu, který by neomylně zahubil tři čtvrtiny z nás (13. prosince). Denní pochod, který nás čekal do Kovna, měřil nejméně deset mil; a tak nás generál Roguet poslal na cestu před rozedněním.

Napadly kroupy smíšené s deštěm, které na silnici utvořily led, po kterém se nedalo jít. Kdybych neměl jako předešlého dne pomoc přátel, byl bych nejspíš jako mnozí jiní skončil svou velkou cestu v poslední den, kdy jsme opouštěli Rusko.

Sotva se začínalo rozednívat, došli jsme k úpatí hory, která byla samý led: kolik námahy nás stálo ji přejít! Museli jsme se seskupit do houfů, pevně semknutých jeden k druhému, abychom se navzájem podpírali. Mohl jsem si všimnout, že na tom pochodu byli lidé ochotnější si pomáhat. Nejspíš proto, že si mysleli, že mohou dojít na konec cesty. Vzpomínám si, že když někdo upadl, bylo slyšet volání: „Stát! Jeden upadl!“ Viděl jsem jednoho seržant-majora od našeho praporu, jak zvolal: „Tak stát! Přísahám, že se nepůjde dál, dokud nezvednou a nepřivedou ty dva muže, které nechali vzadu!“ Díky jeho ráznosti byli zachráněni.

Když jsme došli na vrchol hory, bylo už dost světla, aby bylo vidět, ale svah byl tak příkrý a led tak lesklý, že se nikdo neodvažoval pustit dolů. Generál Roguet, několik důstojníků a několik sapérů, kteří šli první, upadli. Někteří vstali, a ti, kdo byli dost silní, aby se ovládali, sjeli po zadku a řídili se rukama; jiní, slabší, se pustili napospas Boží milosti. To znamená, že se kutáleli jako sudy. Byl jsem mezi těmi posledními a byl bych se nejspíš zřítil do rokle a ztratil se ve sněhu, nebýt Grangiera, který, plný odvahy a ještě silný, se stavěl pořád přede mě, couval a zastavoval se v tom směru, kde jsem se měl při kutálení zastavit. Tu zarazil bodák pušky do ledu, aby se udržel, a když jsem k němu dorazil, znovu odklouzal o kus dál a udělal totéž. Došel jsem dolů potlučený, zbědovaný a s krvavou levou rukou.

Generál dal zastavit, aby se přesvědčil, jestli všichni došli, a protože se předešlého dne zjišťoval počet přítomných, s radostí jsme viděli, že nikdo nechybí. Rozednilo se úplně: tu si s překvapením všimli, že horu bylo možné obejít zprava, kde byl jen sníh. Ti z jiných sborů, kteří šli po nás, přicházeli z té strany bez nehody. Ten přechod mě unavil tak, že jsem mohl jít jen velmi pomalu, a protože jsem nechtěl zneužívat ochoty přátel, prosil jsem je, aby šli s kolonou. Přesto se mnou zůstal jeden voják od roty: byl to Piemonťan a jmenoval se Faloppa; několik dní jsem ho neviděl.

Kdo měl to štěstí, že si pořád uchoval zdraví, neměl omrzlé nohy a šel pořád v čele kolony, neviděl ty pohromy tak jako ti, kdo byli jako já nemocní nebo zmrzačení, neboť ti první viděli jen ty, kdo padali kolem nich, kdežto ti poslední šli přes dlouhou stopu mrtvých a umírajících, kterou za sebou nechávaly všechny sbory. Měli ještě tu nevýhodu, že jim nepřítel šlapal na paty.

Faloppa, ten voják od roty, kterého se mnou nechali, nebyl na tom, jak se zdálo, o nic lépe než já; šli jsme spolu čtvrt hodiny, když se ke mně otočil a řekl mi: „Inu, pane seržante! Kdybychom tu měli ty hrnečky sádla, které jste mi dal vyhodit, když jsme byli ve Španělsku, byl byste moc rád a mohli bychom si uvařit dobrou polévku!“ Neříkal to poprvé, a tady je proč; je to dost směšná příhoda:

Jednoho dne, když jsme se vrátili z dlouhé výpravy v asturských horách, přišli jsme na byt do Saint-Hiliaume[1], městečka v Kastilii na břehu moře. Byl jsem se svým oddílem ubytován ve velkém domě, který tvořil pravé křídlo radnice.[2] Tu velmi prostornou část obýval starý mládenec docela sám. Když jsme k němu přišli, zeptali jsme se ho, jestli bychom si za peníze nemohli opatřit máslo nebo sádlo, abychom si mohli uvařit polévku a připravit fazole. Ten člověk nám odpověděl, že ani za zlato by se v celém městě nic nenašlo. Za chvíli jsme šli k nástupu. Nechal jsem Faloppu vařit a pověřil jsem jiného muže, aby ve městě hledal máslo nebo sádlo, ale nic nenašel. Když jsme se vrátili, první, co nám Faloppa řekl, bylo, že hospodář je lump: „Jak to?“ řekl jsem mu. — „Jak to?“ odpověděl nám, „podívejte!…“

Ukázal mi tři kameninové hrnečky s krásným sádlem, v němž jsme poznali husí sádlo. Tu každý zvolal: „Vidíte toho darebáka Španěla! Vidíte toho lumpa!“ Náš kuchař uvařil dobrou polévku a navrchu kotle připravil fazole. Dali jsme se do jídla pod velkým krbem, který vypadal jako průjezdní brána, když se Španěl vrátil, zahalený do svého hnědého pláště, a když viděl, že jíme, popřál nám dobrou chuť. Zeptal jsem se ho, proč nám nechtěl dát sádlo za peníze, když nějaké měl. Odpověděl mi: „Ne, señore, neměl jsem žádné; kdybych nějaké měl, byl bych vám ho dal rád, a zadarmo!“ Tu Faloppa vzal jeden hrneček a ukázal mu ho: „A tohle není sádlo, co, ty španělský lumpe?“ Když se podívá na hrneček, změní barvu a stojí jako opařený. Když na něj naléhali, aby odpověděl, řekl nám, že je to pravda, že je to sádlo, ale *manteca de ladron* (zlodějské sádlo); že on je městský kat a že to, co jsme našli a s čím jsme uvařili polévku, je sádlo z oběšenců, které prodává lidem, kteří mají bolesti, aby se jím natírali.

Sotva to dořekl, letěly mu po hlavě všechny lžíce; stačil jen utéct. A nikdo z nás, ač jsme měli hrozný hlad, už nechtěl jíst fazole; polévku jsme ostatně měli skoro celou snědenou. Jen Faloppa jedl pořád dál a říkal, že Španěl lhal: „A i kdyby to byla pravda?“ řekl, „polévka byla dobrá a fazole ještě lepší!“ Přitom mi je nabízel, abych ochutnal, ale udělalo se mi nevolno a vyvrhl jsem všechno, co jsem měl v žaludku. Šel jsem

---

[1] **Saint-Hiliaume** — Autorův zápis jména Santillana del Mar, historického městečka pod Kantabrijským pohořím. Dnes leží v autonomním společenství Kantábrie, tehdy patřilo ke Staré Kastilii.

[2] To obydlí byl gotický zámek, jakých je ve Španělsku mnoho. *(Pozn. aut.)*

ke kořalečníkovi naproti našemu bytu; zeptal jsem se ho, kdo je ten člověk, u kterého jsme ubytováni; pokřižoval se a několikrát opakoval: *Ave, Maria purissima, sin peccado concebida!* Řekl mi, že je to katův dům. Ještě nějakou dobu se mi z toho dělalo zle, ale Faloppa si při odchodu odnesl zbytek sádla, s nímž nám prý chtěl ještě uvařit polévku. Musel jsem mu ho dát vyhodit, a proto mi v Rusku, když jsme neměli co jíst, pořád říkal to, co jsem uvedl.

Půl hodiny jsme neztratili kolonu z očí, důkaz, že jsme šli docela dobře. Je pravda, že cesta byla lepší, ale za chvíli zhrbolatěla a byla stejně kluzká jako ráno. Mráz byl velmi štiplavý a už jsme potkali několik lidí, kteří umírali na silnici, ačkoli byli oblečeni do hustých kožešin. Je ovšem třeba říct, že svůj podíl na tom mělo i vyčerpání. Faloppa několikrát upadl, a myslím, že kdybych s ním nebyl, abych mu pomohl vstát, byl by zůstal na silnici.

Cesta se zlepšila: mohli jsme zahlédnout dlouhý had kolony, která šla před námi. Zdvojnásobili jsme úsilí, abychom ji dohnali, ale nepodařilo se nám to. Narazili jsme cestou na osadu o pěti až šesti domech, z nichž polovina hořela; zastavili jsme se tam. Kolem bylo několik mužů, z nichž část vypadala, že nemůže dál, a několik padlých umírajících koní, kteří sebou házeli na sněhu. Faloppa si pospíšil a uřízl kus stehna jednoho z nich, který jsme upekli na špičkách šavlí na ohni hořících domů.

Zatímco jsme byli zaměstnáni touto prací, ozvalo se několik výstřelů z děla ze směru, odkud jsme přišli. Hned jsem se podíval tím směrem a zahlédl jsem masu víc než deseti tisíc opozdilců všech zbraní, v nepořádku po celé šíři silnice. Za nimi šel zadní voj. Později jsem si myslel, že maršál Ney dával občas střílet z děla, aby všichni ti nešťastníci věřili, že jsou Rusové blízko, a tím je přiměl zrychlit krok, aby ještě téhož dne došli do Kovna. Byla to část trosek Velké armády.

Naše maso nebylo ještě ani napůl upečené, když jsme usoudili, že bude moudré co nejrychleji zmizet, abychom nebyli strženi tím novým přívalem.

Měli jsme ještě šest mil do Kovna; a už jsme byli vyčerpaní únavou; mohlo být jedenáct hodin; Faloppa mi říkal: „Pane seržante, dnes tam nikdy nedojdeme; ten *cop* je moc dlouhý.[1] Z téhle čertovské země se

[1] *Cop* (*ruban de queue*), vojácký výraz pro dlouhou cestu. *(Pozn. aut.)*

nikdy nedostaneme, je konec; už neuvidím svou krásnou Itálii!“ Ubohý chlapec, říkal pravdu!

Šli jsme už dobrou hodinu od chvíle, kdy jsme si naposledy odpočinuli, když jsme potkali několik skupin mužů po čtyřiceti, padesáti, víc či méně, složených z důstojníků, poddůstojníků a několika vojáků, kteří nesli uprostřed sebe orla svého pluku. Ti lidé, jakkoli byli nešťastní, se zdáli hrdí, že dosud dokázali uchovat a ohlídat ten posvátný svěřený poklad. Bylo vidět, že se vyhýbají tomu, aby se na pochodu míchali s velkými masami, které pokrývaly silnici, neboť by nemohli jít pospolu a v pořádku.

Šli jsme, jak dlouho jsme mohli, s těmi malými oddíly; dělali jsme všechno, co jsme mohli, abychom jim stačili, ale když se znovu ozvalo dělo a střelba z pušek, zastavili se na povel člověka, o němž by nikdo nedokázal podle cárů, které ho pokrývaly, říct, kým může být; nikdy nezapomenu na tón jeho povelu: „Nuže, děti Francie, ještě jednou stát! Nesmí se říkat, že jsme přidali do kroku, když jsme slyšeli dělo! Čelem vzad!“ A hned se beze slova seřadili a obrátili se tam, odkud přicházel hluk. Pokud jde o nás, kteří jsme neměli prapor k obraně, protože byl přes míli vpředu, vlekli jsme se dál. Měli jsme toho dne velké štěstí, že mráz nebyl krutý, neboť jsme víc než desetkrát únavou upadli do sněhu, a kdyby mrzlo jako předešlého dne, byli bychom tam jistě zůstali.

Když jsme nějakou dobu šli uprostřed osamělých lidí jako my, zahlédli jsme před sebou pohyblivou čáru; poznali jsme, že je to kolona, zdánlivě velmi semknutá, která chvílemi šla, pak se zastavovala, aby se zase dala do pohybu. Mohli jsme poznat, že na tom místě je úžina. Silnice je tam sevřena napravo v délce 500 až 600 metrů pahorkem, do něhož byla vyříznuta, a nalevo velmi širokou řekou, kterou pokládám za Němen. Tam se lidé, nuceni se shromáždit a čekat, až projede několik vozů, které jely z Vilna, tlačili a strkali v nepořádku: každý chtěl projít první. Mnozí sestupovali na řeku pokrytou ledem, aby se dostali na pravou stranu kolony nebo na konec úžiny. Několik těch, kdo byli úplně na kraji, shodili ze hráze, která byla kolmá a byla na tom místě nejméně pět stop vysoká; několik se jich zabilo.

Když jsme došli na levé křídlo té kolony, museli jsme udělat jako ti, kdo šli před námi, museli jsme čekat. Potkal jsem jednoho seržanta vélitů od našeho pluku jménem Poumo, který mi navrhl, abychom s ním přešli řeku, a říkal, že na druhé straně najdeme obydlí, kde

bychom mohli strávit noc, a že potom nazítří ráno, dobře odpočatí, se snadno dostaneme do Kovna, neboť je to prý už nanejvýš dvě míle. Na jeho návrh jsem přistoupil tím spíš, že jsem už necítil sílu jít daleko, a k tomu ta naděje, že strávím noc v domě, u ohně! Řekl jsem Faloppovi, aby šel za námi. Poumo sestoupil první; šel jsem za ním a sjel jsem po zadku, ale když jsem udělal pár kroků po sněhu, který pokrýval řeku ve velkých hromadách, viděl jsem, že dál jít nelze. Tu jsem dal znamení Faloppovi, který ještě nesestoupil, aby zůstal, neboť jsem právě poznal, že pod sněhem jsou jen hromady zašpičatělého ledu, navrstvené jedna na druhou, tvořící místy hrbolaté kupy a jiné, pod nimiž byly dutiny. Ten zmatek na řece nejspíš vznikl po oblevě, potom po odchodu ledů, po kterém přišel silný mráz, který je zastihl a zastavil v jejich běhu.

Mezitím se Poumo, který šel pár kroků přede mnou, zastavil, a když viděl, že za ním nejdu, přesto přešel se třemi starými granátníky gardy, ale jen s velkou námahou došli na druhý břeh.

Přiblížil jsem se k Faloppovi, od něhož mě dělila jen výška hráze, abych mu řekl, ať jde podél levého křídla kolony; že pokud jde o mne, když jsem už sestoupil na led, půjdu takhle až na konec úžiny a tam budu čekat. Hned jsem se dal do chůze pod tou masou lidí, kteří pomalu postupovali a potom se zastavovali s křikem a klením, neboť ti, kdo byli na kraji, se báli, že spadnou ze hráze dolů na led, jak se to už stalo několika, které bylo vidět raněné, na jejichž zvednutí nikdo nemyslel a kteří snad nebyli nikdy zvednuti.

Prošel jsem už tři čtvrtiny délky úžiny, když jsem si všiml, že řeka prudce zahýbá doleva, kdežto silnice, která se rozšiřovala, šla rovně. Musel jsem se vrátit skoro do poloviny úžiny, na místo, kde se mi hráz zdála nižší, a tam jsem marně vynakládal úsilí, slabý, jak jsem byl, a jen s jednou rukou, kterou jsem mohl použít, nedokázal jsem se nahoru dostat.

Vystoupil jsem na hromadu ledu, aby mi lidé mohli, aniž by se museli příliš sklánět, podat pomocnou ruku: levou rukou jsem se opíral o pušku a druhou jsem natahoval k těm, kdo byli na dosah a mohli mě malým úsilím vytáhnout. Ale marně jsem prosil, nikdo mi neodpovídal; nikdo se ani netvářil, že dává pozor na to, co říkám.

Konečně se Bůh nade mnou zase slitoval. Ve chvíli, kdy se ta masa lidí zastavila, zvedl jsem hlavu, a když jsem uviděl jednoho starého jízd-

ního granátníka císařské gardy, v tu chvíli pěšky, s kníry a vousy pokrytými rampouchy a zahaleného do velkého bílého pláště, řekl jsem mu stále týmž tónem: „Kamaráde, prosím vás, když jste jako já od císařské gardy, pomozte mi; když mi podáte ruku, zachráníte mi život!“ — „Jak chcete,“ řekl mi, „abych vám podal ruku? Já už žádné nemám!“ Při té odpovědi jsem málem spadl z hromady ledu. „Ale,“ pokračoval, „jestli se můžete chytit cípu mého pláště, zkusil bych vás odtamtud vytáhnout!“ Tu se sklonil a já jsem se chopil cípu pláště. Chytil jsem se ho i zuby a dostal jsem se na cestu. Naštěstí se v tu chvíli nešlo, neboť by mě byli mohli ušlapat, a snad bych už nikdy nevstal. Když jsem stál pevně, řekl mi starý granátník, abych se ho pevně držel, abychom se neoddělili, což jsem udělal, ale s velkou námahou, neboť úsilí, které jsem právě vynaložil, mě velmi oslabilo.

Za chvíli se začalo jít. Prošli jsme kolem tří padlých koní, jejichž vůz se převrátil do řeky. To působilo zdržení v pochodu; konečně jsme došli na místo, kde se úžina rozšiřovala a kde každý mohl jít volněji.

Sotva jsme za ní udělali padesát kroků, řekl mi starý brigadýr: „Zastavme se trochu, ať si vydechneme!“ Nic jsem si nepřál víc. Tu mi řekl: „Právě jsem vám prokázal službu.“ — „Ano, velikou, zachránil jste mi život.“ — „Už o tom nemluvme,“ pokračoval; „řekl jsem vám, že už nemám ruce, chtěl jsem říct prsty; všechny upadly, takže je to jedno. Musíte mi teď vy prokázat jinou službu. Už nějakou dobu bych potřeboval vykonat přirozenou potřebu, a nemohl jsem, protože jsem neměl pomocníka.“ — „Rozumím vám, starý brachu, rád vám to oplatím!“ Hned jsme poodešli pár kroků na kraj silnice, a rukou, kterou jsem měl ještě zdravou, se mi podařilo, ne bez námahy, rozepnout mu kalhoty. Když bylo hotovo, chtěl jsem mu je zase zapnout, ale bylo mi to nemožné, a nebýt jednoho pomocníka, který byl nablízku a slitoval se nad našimi rozpaky a dokončil, co jsem začal, nebyl bych si nikdy věděl rady.

V tu chvíli přišel Faloppa, kterého jsem nechal u vstupu do úžiny, plakal a klel italsky a říkal, že už nikdy nebude moct jít dál. Starý granátník se mě zeptal, co je to za zvíře, které pláče jako ženská. Řekl jsem mu, že je to *barbet*[1], Piemonťan: „Ten už,“ odpověděl, „neuvidí svoje sviště a medvědy ve svých horách!“ Povzbuzoval jsem ubohého Faloppu, aby šel, podal jsem mu rámě a šli jsme dál za kolonou.

---

[1] **barbet** — Přezdívka Piemonťanů, odvozená od *barbetů*, horalů z valdenských údolí.

Mohlo být pět hodin; měli jsme ještě přes dvě míle do Kovna. Starý granátník mi vyprávěl, že mu omrzly prsty ještě před Smolenskem, a když trpěl krutými bolestmi až po přechodu Bereziny, našel, když došel do Zembinu, dům, kde strávil noc; že mu té noci upadly všechny prsty jeden po druhém; ale že od té doby netrpí zdaleka tolik; že jeho kamarád, který ho nikdy neopustil, chtěl na hoře u Vilna *lézt na kolo*,[1] aby získal peníze, a že od toho dne ho už neviděl.

Když jsme šli ještě půl hodiny, došli jsme do vesničky, kde jsme se zastavili v jednom z posledních domů, abychom si tam odpočinuli a trochu se ohřáli, ale nemohli jsme tam najít místo, neboť od vchodu domu až dozadu byli jen lidé natažení na špatné slámě, která vypadala jako hnůj, a kteří vydávali srdcervoucí výkřiky provázené klením, když se jich člověk měl to neštěstí dotknout: skoro všichni měli omrzlé nohy a ruce. Museli jsme se uchýlit do stáje, kde jsme potkali jednoho jízdního granátníka gardy od téhož pluku a téže eskadrony jako náš starý. Měl ještě koně, a v naději, že v Kovně najde nemocnici, ujal se svého kamaráda.

Měli jsme ještě míli a půl, a od nějaké chvíle mráz značně zesílil. Ze strachu, aby nebyl ještě prudší, řekl jsem Faloppovi, že musíme jít, ale ubohý čert, který si lehl na hnůj, už nemohl vstát. Jen prosbami a kletbami se mi s pomocí jízdního granátníka podařilo postavit ho na nohy a vystrčit ze stáje; když byl na silnici, podal jsem mu rámě. Když se trochu zahřál, šel ještě docela dobře, ale mlčky, asi malou míli.

Za tu dobu, co jsme se zdrželi ve vesnici, nás předstihla velká část opozdilců armády — těch, kteří šli v mase; vpředu stejně jako vzadu byli vidět už jen nešťastníci jako my, totiž ti, kterým došly síly. Několik jich leželo na sněhu, znamení jejich blízkého konce.

Faloppa, kterého jsem až dosud pořád bavil tím, že jsem mu říkal: „Už jsme tam! Ještě trochu odvahy!“, klesl na kolena, potom na ruce; myslel jsem, že je mrtvý, a padl jsem vedle něj, zmožený únavou. Mráz, který mě začínal svírat, mě přiměl k úsilí vstát, nebo, abych řekl pravdu, byl to spíš záchvat vzteku, neboť s klením jsem se postavil na kolena. Potom jsem popadl Faloppu za vlasy a posadil ho. Tu se na mě podíval jako otupělý. Když jsem viděl, že není mrtvý, řekl jsem mu: „Odvahu, příteli! Už nejsme daleko od Kovna, protože vidím klášter, který je na-

[1] *Lézt na kolo* (*monter à la roue*), výraz starých bručounů pro ty, kdo brali peníze z vozů opuštěných na ponarské hoře. *(Pozn. aut.)*

levo od nás; nevidíš ho jako já?“[1] — „Ne, pane seržante,“ odpověděl mi; „vidím jen sníh, který se kolem mě točí; kde jsme?“ Řekl jsem mu, že jsme blízko místa, kde máme nocovat a najít chléb a kořalku.

V tu chvíli přivedla náhoda k nám pět sedláků, kteří přecházeli silnici, na níž jsme byli. Navrhl jsem dvěma z nich, že každý dostane pětifrankovou minci, když dovedou Faloppu až do Kovna; ale pod záminkou, že je pozdě a že je jim zima, dělali nějaké potíže. Hned jsem pochopil, že jde spíš o strach, že jim nikdo nezaplatí, neboť mluvili německy a podle několika slov jsem uhodl, o co jde; vzal jsem z brašny dvě pětifrankové mince a dal jim jednu a druhou slíbil, až dojdeme. Byli spokojení; potom jsem řekl ostatním třem, aby se vydali zpátky, kde byl ten myslivec, kolem něhož jsme šli, a že dostanou peníze, když ho dovedou do města; hned tam šli.

Dva sedláci zvedli Faloppu; ale chudákovi už nohy vypověděly službu; zdálo se, že jsou v rozpacích. Tu jsem jim ukázal způsob: posadit ho na pušku a přidržovat ho vzadu každý jednou paží. Ale takhle jsme nedošli daleko. Rozhodli se nést ho na zádech, každý střídavě, zatímco druhý nesl jeho tornu a pušku a vzal mě pod paží, neboť jsem už nemohl zvedat nohy. Na cestě do města, která byla jen půl míle, jsme se museli pětkrát nebo šestkrát zastavit, abychom si odpočinuli a přendali Faloppu na jiná záda: kdybychom museli jít o čtvrt hodiny déle, nikdy bychom nedošli.

Mezitím nás předstihly masy opozdilců, ale mnoho jiných, a také zadní voj, bylo ještě za námi. Bylo ještě slyšet chvílemi několik výstřelů z děla, které jako by nám oznamovaly poslední vzdech naší armády. Konečně jsme došli do Kovna po malé cestě, kterou naši sedláci znali a po které kolona nešla: první místo, které se našemu zraku naskytlo, byla stáj. Vešli jsme tam; sedláci nás tam složili; ale než jsem jim dal poslední pětifrankovou minci, zapřísahal jsem je, aby nám sehnali trochu slámy a dříví. Přinesli nám trochu jednoho i druhého a dokonce nám udělali oheň, neboť pokud jde o mne, nemohl bych se hnout, a Faloppu jsem pokládal za mrtvého: seděl v koutě u zdi, nic neříkal, ale chvílemi se šklebil a potom si dával ruce k ústům, jako by je chtěl sníst. Oheň, rozdělaný před ním, mu jako by vrátil trochu síly. Konečně jsem sedláky zaplatil; než od nás odešli, přinesli nám ještě dříví, a pak odešli a dali mi najevo, že se vrátí. Spolehl jsem se na jejich sliby a dal jsem

[1] Byl to klášter, který jsem navštívil 20. června, když jsme přecházeli Němen. *(Pozn. aut.)*

jim pět franků a prosil je, aby mi přinesli cokoli, chléb, kořalku nebo něco jiného; slíbili mi to, ale už se nevrátili.

Zatímco jsme byli ve stáji, děly se ve městě velmi smutné věci: trosky sborů, které přišly před námi, a dokonce předešlého dne, se nemohly ubytovat, a tak tábořily na ulicích; vyplenily sklady mouky a kořalky; mnozí se opili a usnuli na sněhu, aby se už neprobudili. Nazítří mě ujišťovali, že takhle zemřelo přes patnáct set lidí.

Po odchodu sedláků přišlo do stáje pět mužů, z nichž dva od našeho pluku, ale protože cestou potkali vojáky, kteří se vraceli z vnitřního města a řekli jim, že je tam mouka a kořalka, dva se oddělili, aby se pokusili něco sehnat. Nechali nám torny a zbraně, ale už se nevrátili. Aby toho neštěstí nebylo málo, neměl jsem v čem uvařit rýži, neboť Grangier měl mou konvičku, a nikdo ze tří mužů, kteří s námi zůstali, neměl nic, čeho bychom mohli použít, a ani jeden se nechtěl hnout, aby šel hledat hrnec. Mezitím dělo pořád dunělo, ale nejspíš víc než míli daleko. Bylo také slyšet sténání větru, a uprostřed toho strašného hluku se mi zdálo, že slyším křik lidí umírajících na sněhu, kteří se nemohli dostat do města.

Ačkoli toho dne mráz nebyl nadměrný, zahynulo přesto velké množství lidí. Neboť pro ty, kdo přicházeli z Moskvy, to bylo poslední úsilí, jakého je člověk schopen. Ze snad čtyřiceti nebo padesáti tisíc lidí, kteří pokrývali úsek deseti mil, neviděla Moskvu ani polovina: byla to posádka Smolenska, Orši, Vilna a trosky armádních sborů generálů Victora a Oudinota a divize generála Loisona[1], kterou jsme potkali umírat zimou před příchodem do Vilna.

Muži, kteří byli se mnou ve stáji, si lehli kolem ohně. Pokud jde o mne, protože mi zbýval ještě kus napůl upečené koniny, snědl jsem ho, abych neumřel: byl to poslední před odchodem z té země neštěstí.

Potom jsem chtěl usnout, ale bolesti, které se začaly ozývat, převážily nad spánkem. Nakonec převážil spánek, a odpočíval jsem, jak to šlo, nevím jak dlouho. Když jsem se probudil, zahlédl jsem, jak se tři vojáci, kteří přišli po nás, chystají k odchodu, a přitom ještě zdaleka nebylo ráno. Zeptal jsem se jich proč. Odpověděli mi, že se jdou usadit v domě, který objevili nedaleko naší stáje a kde je sláma a dobře vyto-

[1] **Louis Henri Loison** (1771–1816). Divizní generál; jeho čerstvá divize vyrazila v prosinci 1812 z Vilna armádě naproti a během několika dní mrazu téměř celá zahynula.

pená kamna; že dům obývá jeden muž, dvě ženy a čtyři vojáci z kovenské posádky, z nichž dva od vozatajstva a dva jiní od Rýnského spolku.

Hned jsem se chystal jít za nimi, ale nemohl jsem opustit Faloppu. Když jsem se podíval na místo, kde jsem ho nechal, k svému velkému překvapení jsem ho tam už neviděl, ale vojáci mi řekli, že víc než hodinu jen bloudí po stáji, leze po čtyřech a vydává vytí jako medvěd. Protože náš oheň už dost nesvítil, jen těžko jsem ho našel: nakonec jsem ho objevil, a abych ho viděl zblízka, zapálil jsem kus smolného dřeva. Když jsem se k němu přiblížil, dal se do smíchu, vydával výkřiky docela jako medvěd a honil nás jednoho po druhém, pořád po rukou a nohou. Občas promluvil, ale italsky; pochopil jsem, že si myslí, že je ve své zemi, uprostřed hor, a hraje si s přáteli z dětství; chvílemi také volal otce a matku; zkrátka ubohý Faloppa zešílel.

Protože jsem ho musel prozatím opustit, abych se šel podívat na nový byt, učinil jsem opatření, aby se mu za mé nepřítomnosti nestalo nic zlého: uhasili jsme oheň a zavřeli dveře. Když jsme přišli do nového bytu, našli jsme vojáky od vozatajstva, jak jedí polévku. Nevypadali, že by zažili bídu; to se dá pochopit, neboť byli v Kovně od září.

Než jsem se vrhl na slámu, zeptal jsem se sedláka, jestli by nechtěl jít se mnou pro nemocného vojáka a přivést ho, kde jsme byli; že mu dám pět franků, a zároveň jsem mu minci ukázal. Sedlák ještě neodpověděl, když nám němečtí vojáci navrhli, abychom dali přednost jim: „A my," řekl jeden voják od vozatajstva, „půjdeme zadarmo." — „A ještě mu dáme polévku!" řekl druhý. Projevil jsem jim vděčnost a řekl jim, že je dobře vidět, že jsou Francouzi. Vzali dřevěnou židli, aby na ní nemocného přenesli, a vyrazili jsme, ale protože jsem šel s námahou, podali mi rámě. Vyprávěl jsem jim o smutném stavu Faloppy, kterého bude nutné nechat napospas Rusům: „Jak to, Rusům?" řekl jeden voják od vozatajstva. — „Ovšem," řekl jsem mu, „Rusové, kozáci tu budou snad za pár hodin!" Ti ubozí vojáci si mysleli, že nás provází jen zima a bída.

Když jsme vešli do stáje, našli jsme ubohého Piemonťana ležet, jak byl dlouhý, za dveřmi. Posadili ho na židli a tak ho přenesli do nového bytu. Když ležel u kamen na dobré slámě, začal vyslovovat několik nesouvislých slov. Tu jsem se přiblížil, abych poslouchal; nedal se poznat, neboť měl celou tvář zakrvácenou, ale byla to krev z jeho rukou, které si pokousal nebo je chtěl sníst; ústa měl také plná slámy a hlíny. Obě ženy se nad ním slitovaly, umyly mu tvář vodou s octem, a němečtí vojáci,

kteří se styděli, že neudělali nic jako ostatní, ho svlékli. V jeho torně se našla košile, kterou mu oblékli místo té, kterou měl na sobě a která byla v cárech; potom mu podali napít: už nemohl polykat a chvílemi zatínal zuby tak, že mu nikdo nemohl otevřít ústa. Potom rukama shrabával slámu, jako by si ji chtěl dát na sebe. Jedna z žen mi řekla, že je to znamení smrti. Bylo mi to líto, protože jsme byli na konci svého utrpení. Udělal jsem všechno, co bylo možné udělat, abych ho zachránil, jako by to udělal on pro mne, neboť byl u roty pět let a byl by se za mě dal zabít: nejednou mi to dokázal, hlavně ve Španělsku.

Mírné teplo, které bylo v té světnici, mi dalo pocítit pohodu, jakou jsem zdaleka nečekal; necítil jsem už bolesti, takže jsem spal dvě nebo tři hodiny, jako se mi to nestalo od odchodu z Moskvy.

Probudil mě jeden voják od vozatajstva, který mi řekl: „Pane seržante, myslím, že všichni odcházejí, protože je slyšet velký hluk: pokud jde o nás, jdeme se shromáždit na náměstí podle rozkazu, který jsme dostali včera. Na vašeho vojáka," dodal, „už nemyslete, to je ztracený člověk!"

Vstal jsem, abych se na něj podíval: když jsem se přiblížil, našel jsem vedle něj obě ženy. Mladší mi předala koženou peněženku s penězi a řekla mi, že vypadla z jedné kapsy jeho pláště. Mohlo v ní být asi dvacet pět až třicet franků v pruských mincích a jiných penězích. Dal jsem to všechno oběma ženám a řekl jim, aby se o nemocného staraly až do jeho poslední chvíle, která neměla dát na sebe dlouho čekat, neboť sotva ještě dýchal. Slíbily mi, že ho neopustí.

Hluk, který bylo slyšet z ulice, pořád sílil. Bylo už světlo, a přesto jsme nemohli mnoho vidět, neboť malé tabulky v oknech byly zakalené mrazem a nebe pokryté hustými mraky nám věštilo ještě mnoho sněhu.

Chystali jsme se vyjít, když se najednou ozve dělo od strany vilenské silnice, a velmi blízko místa, kde jsme byli. K tomu se mísí střelba z pušek a křik a klení lidí. Slyšíme, že se do někoho bije: hned si myslíme, že Rusové jsou ve městě a že se bojuje; chápeme se zbraní; oba němečtí vojáci, kteří nejsou jako my zvyklí na takovou muziku, nevědí, co dělají; přesto se postaví vedle nás. Měli jsme ještě pušky dvou mužů, kteří nás večer opustili a nevrátili se, a k tomu Faloppovu. Všechny ty zbraně byly nabité. Prach nám nechyběl. Jeden z německých vojáků měl láhev kořalky, o které nám ještě neřekl, ale protože počítal, že nás

bude snad potřebovat, nabídl nám ji. Udělalo nám to dobře. Druhý mi dal kus chleba.

Jeden voják od vozatajstva mi řekl: „Pane seržante, co kdybychom dali jednu z těch pušek do rukou tomu sedlákovi, co se tamhle třese u kamen? Myslíte, že by nemohl zastat chlapa?“ — „To je pravda,“ řekl jsem mu. — „Vpřed, sedláku!“ odpoví voják. Ubohý čert, který neví, co se po něm chce, se nechá vést. Podají mu pušku: dívá se na ni jako hlupák a nebere ji; položí mu ji na rameno: ptá se, k čemu to. Řeknu mu, že proto, aby zabíjel kozáky. Při tom slově pustí zbraň. Jeden voják ji zvedne a tentokrát ho přinutí ji držet a vyhrožuje mu, že jestli nebude střílet na kozáky, probodne ho bodákem. Sedlák nám dá najevo, že by ho Rusové poznali, že je sedlák, a zabili by ho. Během toho rozhovoru se ozve jiný křik na druhém konci světnice: to pláčou obě ženy; Faloppa právě vydechl naposled!

Voják od vozatajstva jde vzít plášť toho, kdo právě zemřel, a přinutí sedláka, aby si ho oblékl. Za necelé dvě minuty je ozbrojen do posledního kusu, neboť mu navlékli také šavli a patrontašku a na hlavu polní čepici, takže sám sebe nepoznával.

Ta scéna se odehrála, aniž by si obě ženy, které byly u mrtvého a naříkaly (nejspíš kvůli penězům, které jsem jim dal), všimly proměny svého muže.

Hluk, který jsme už chvíli slyšeli, se ozývá silněji: zdá se mi, že rozeznávám hlas generála Rogueta; opravdu to byl on, kdo klel a bil všechny bez rozdílu, důstojníky i poddůstojníky stejně jako vojáky — je pravda, že se mezi nimi nedal dělat velký rozdíl —, aby je přiměl k odchodu. Vcházel do domů a dával do nich vcházet důstojníky, aby se přesvědčil, že tam už nejsou vojáci. V tom dělal dobře, a je to snad první dobrá služba, kterou jsem ho viděl prokázat vojákovi. Je pravda, že takové rozdílení ran holí se mu dělalo snáz než rozdílení vína nebo chleba, které dával dělat ve Španělsku.

Zahlédnu jednoho myslivce gardy, jak stojí u okna a nasazuje si bodák na pušku; zeptám se ho, jestli jsou ve městě Rusové: „Ale ne, ne!... Copak nevidíte, že je to ten hulvát generál Roguet, co holí mlátí všechny? Ale ať jen přijde ke mně, čekám na něj!...“

Ještě jsme nevyšli z domu, když vidím, jak před dveřmi stojí adjutant-major Roustan; pozná mě a řekne mi: „Nuže, co tu děláte?

Ven! Ať v domě nezůstane ani jeden, ať je od kteréhokoli pluku, protože mám rozkaz mlátit všechny!“

Vycházíme, ale sedlák, na kterého jsme už nemysleli, přirozeně zůstává doma a zavírá dveře. Adjutant-major, který ten pohyb viděl a myslí si, že je to voják, který se chce schovat, je zase otevře, vejde do domu a nařídí novému vojákovi, aby vyšel, nebo ho umlátí. Sedlák se na něj dívá a neodpovídá; adjutant-major popadne mého chlapíka za řemení a strčí ho mezi nás; tu se ubohý čert chce bránit a vysvětlovat ve své řeči: nikdo ho neposlouchá, jen adjutant-major si myslí, že je to proto, že mu nedal čas vzít si tornu a pušku; vrátí se do domu, vezme jedno i druhé a přinese mu to. Viděl mrtvého muže a dvě plačící ženy. Proto při odchodu řekne nahlas: „Ten chlap není tak hloupý, jak vypadá! Chtěl zůstat v domě, aby utěšil vdovu! Zdá se, že tenhle je taky Němec; od které je roty? Nepamatuju se, že bych ho kdy viděl!“ V tu chvíli nikdo nevěnoval velkou pozornost tomu, co adjutant-major říkal, neboť každý měl dost práce sám se sebou.

Žena, která uslyšela hlas svého muže, přiběhla ke dveřím ve chvíli, kdy jsme ještě stáli. Muž, když ji uviděl, začal na ni volat, ale nemohl se dát poznat uprostřed nás, kde se nemohl hnout: ani ve snu by ji nenapadlo, že Litevec, poddaný ruského imperátora, má tu čest být francouzským vojákem císařské gardy a pochodovat v tu chvíli ne ke slávě, ale k bídě, než přijde něco lepšího, a to všechno za necelých deset minut. Později jsem si myslel, že ten ubohý čert musel cestou uprostřed nás dumat o smutných věcech!

Znovu se vyrazilo, ale pomalu. Byli jsme v té části uličky, kde leželo několik mužů, kteří v noci zemřeli, protože pili kořalku a chytil je mráz; ale největší počet jich byl ve městě, kam jsem nevešel.

Konečně docházíme na místo, kde jsou dva výjezdy, které vedou k mostu přes Němen; jde se nám snáz; za několik minut jsme byli na břehu řeky. Tam jsme viděli, že nás už několik tisíc lidí předběhlo a tlačí se a strkají, aby ji přešli. Protože most byl úzký, velká část jich sestupovala na řeku pokrytou ledem, ačkoli byla ve stavu, že se po ní dalo jít jen velmi obtížně, protože to byly samé kry, které po oblevě znovu zastihl mráz. S rizikem, že se zabijí nebo zraní, chtěl každý co nejrychleji na druhý břeh, ačkoli byl těžko přístupný; tolik lidé věřili, že až tam dojdou, jsou zachráněni! Uvidí se dál, jak jsme se ještě mýlili.

Než jsme mohli přejít, plukovník Bodelin, který velel našemu pluku, dal důstojníkům rozkaz, aby udělali, co mohou, aby nikdo nepřecházel most jednotlivě; aby zastavovali a shromažďovali ty, kdo se objeví. Bylo nás v tu chvíli něco přes šedesát mužů, zbytek ze dvou tisíc! Skoro všichni jsme byli shromážděni kolem něj. Bylo vidět, že se na zbytky svého krásného pluku dívá s bolestí; nejspíš v tu chvíli srovnával, neboť pět měsíců před touto zkouškou jsme přešli týž most s celou armádou, tak krásnou, tak skvělou, kdežto teď byla smutná a skoro zničená. Aby nás povzbudil, pronesl k nám asi tuto řeč, kterou poslouchalo velmi málo lidí:

„Nuže, děti! Nebudu vám říkat, abyste měli odvahu, vím, že jí máte mnoho, protože za ty tři roky, co jsem s vámi, jste ji za všech okolností dokázali, a hlavně v tomto strašném tažení, v bojích, které jste museli svést, a ve všech strádáních, která jste museli snášet. Ale pamatujte si dobře, že čím víc je trápení a nebezpečí, tím víc je také slávy a cti a tím víc bude odměn pro ty, kdo vytrvají a dovedou toto tažení se ctí do konce!“

Potom se zeptal, jestli je nás přítomno mnoho. Využil jsem té chvíle, abych řekl panu Serrarisovi, že Faloppa ráno zemřel. Zeptal se mě, jestli jsem si tím jist; odpověděl jsem mu, že jsem ho viděl umřít a že i adjutant-major Roustan ho viděl mrtvého: „Kdo, já?“ odpověděl adjutant-major. „Kde?“ — „V domě, ze kterého jste mi řekl, abych vyšel, a kam jste vešel, abyste z něj vyvedl jiného člověka.“ — „To je pravda,“ řekl, „viděl jsem na slámě mrtvého muže, ale to byl hospodář, protože ho žena oplakávala!“ — Řekl jsem mu, že ten, koho právě vystrčil na ulici, byl pravý manžel a že ten, koho viděl na slámě, byl Faloppa. Několika slovy jsem mu vylíčil scénu se sedlákem, kterého jsme hledali v našich řadách, ale zmizel.

Zatímco jsme zůstali na břehu Němenu, ti, kdo byli před námi, přešli po mostě nebo po ledu. Tu jsme postoupili, ale když jsme přešli, nemohli jsme vystoupit na svah po cestě, protože tam bylo několik opuštěných vozů, které zabíraly celou šíři úzké a zaříznuté silnice. Tu konec pořádku! Každý se dal, kam ho to táhlo. Několik mých přátel mě vybízelo, abych šel za nimi, a dali jsme se doleva. Když jsme byli asi třicet kroků od mostu, začali jsme stoupat, abychom se dostali na silnici. Šel jsem za Grangierem, kterého jsem měl to štěstí znovu najít a který se staral víc o mne než o sebe. Prošlapával mi cestu sněhem, šel přede

mnou a volal na mě svým auvergneským nářečím: „Pojď, mrňousi, za mnou!“ Ale mrňous už neměl nohy.

Grangier byl už ve třech čtvrtinách svahu, a já teprve v třetině. Tam se zastavil, opřel se o pušku a dal mi znamení, že na mě čeká. Ale byl jsem tak slabý, že jsem už nemohl vytáhnout nohu zabořenou ve sněhu. Nakonec, protože jsem už nemohl, upadl jsem na bok a skutálel se až na Němen, kde jsem dopadl na led.

Protože tam bylo hodně sněhu, neublížil jsem si příliš; cítil jsem ale bolest v ramenou a měl jsem tvář zakrvácenou od větví keře, kterým jsem se při kutálení prodral. Vstal jsem beze slova, jako by to bylo něco docela přirozeného, neboť jsem byl na utrpení tak zvyklý, že mě nic nepřekvapovalo.

Když jsem sebral pušku, jejíž hlaveň byla plná sněhu, chtěl jsem znovu začít stoupat na témže místě, ale bylo mi to nemožné. Napadlo mě podívat se, jestli bych se nemohl protáhnout pod vozy u výjezdu z mostu; s námahou jsem se tam dovlekl. Když jsem byl u prvního, zahlédl jsem několik granátníků a myslivců gardy, kteří stáli na kolech a plnými hrstmi brali stříbro, které v něm bylo; nelákalo mě udělat totéž. Hledal jsem jen způsob, jak projít. Ale v tu chvíli slyším volat: „Do zbraně! Do zbraně! Kozáci!“ Po tom volání následovalo několik výstřelů a potom velký pohyb, který se šířil od úpatí svahu až nahoru.

Z granátníků a myslivců, kteří byli až po ramena ve voze, ani jeden neslezl. Jednoho jsem zatahal za nohu; otočil se a zeptal se, jestli mám peníze. Odpověděl jsem mu, že ne: „Ale nahoře jsou kozáci!“ — „Jestli jde jen o to!“ odpověděl mi, „kvůli takové sebrance se člověk nebude obtěžovat a nechávat jim naše peníze! Kdo chce? Dávám!“ A zároveň hodil na zem dva velké pytle pětifrankových mincí. To všechno bylo jen proto, aby zabavil ty, kdo přicházeli, neboť jsem pochopil, že právě našli zlato. Padla slova „žluťáky“ a „čtyřicetifrankové mince“.

Vzal jsem pušku jednoho z granátníků, kteří brali zlato, nechal jsem tam svou, která byla plná sněhu, a vrátil jsem se k výjezdu z mostu, abych se dal původním směrem, neboť pro mě jiný nebyl.

Sotva jsem došel k mostu, potkal jsem pana kapitána Débonneze od tirailléru gardy, o kterém jsem už měl příležitost několikrát mluvit. Byl se svým poručíkem a jedním vojákem; to byla celá jeho rota; zbytek se, jak mi řekl, *rozplynul*. Měl kozáckého koně a nevěděl, kudy s ním projít. Několika slovy jsem mu vylíčil, v jakém bídném stavu jsem. Místo

odpovědi mi dal velký kus bílého cukru, na který nalil kořalku; potom jsme se rozloučili, on, aby s koněm sestoupil na Němen, a já, abych se, zakusuje se do cukru, potřetí pustil do výstupu. Sotva jsem došel na místo, kde jsem měl stoupat, uslyšel jsem, že mě někdo volá; byl to statečný Grangier, který sestoupil ze svahu a hledal mě. Zeptal se mě, proč jsem nešel za ním. Řekl jsem mu proč. Když to viděl, šel přede mnou a táhl mě za svou pušku, jejíž konec hlavně jsem držel. Konečně jsem s velkou námahou, s pomocí dobrého Grangiera a zakusuje se do kusu cukru s kořalkou, došel na vrchol svahu, zmožený vyčerpáním.

Čekalo na nás několik našich přátel: Leboude, seržant-major; Oudict, seržant-major; Pierson, *rovněž*; Poton, seržant. Ostatní se rozptýlili a šli jako my po skupinkách. Jistota, že po vstupu do Pruska bude lépe, působila na naši povahu a začínala nás činit lhostejnými jednoho k druhému.

Z místa, kde jsme byli, jsme dohlédli na vilenskou silnici, Rusy, kteří táhli na Kovno, a jiné, bližší, ale přítomnost maršála Neye s hrstkou mužů jim bránila postoupit dál. Viděli jsme k nám přicházet člověka, který šel namáhavě, opřený o jedlovou hůl. Když byl u nás, zvolal: „Eh! *Per Dio santo!* Nemýlím se, to jsou naši přátelé!“ My jsme se na něj podívali. Podle hlasu a přízvuku jsme ho poznali: byl to Pellicetti, Milánec, bývalý granátník-vélita; před třemi lety odešel z císařské gardy, aby vstoupil jako důstojník do gardy italského krále. Ubohý Pellicetti! Jen podle zbytku jeho klobouku jsme mohli uhodnout, ke kterému sboru patří. Vyprávěl nám, že na ubytování zbytku armádního sboru prince Evžena stačily tři nebo čtyři domy. Čekal, jak nám řekl, na jednoho svého přítele, který měl kozáckého koně a vezl ten kousek zavazadel, který jim zbyl. Oddělil se od něj při odchodu z Kovna.

Bylo 14. prosince; mohlo být devět hodin ráno. Nebe bylo zatažené, mráz snesitelný; nesněžilo; dali jsme se na pochod, aniž bychom věděli kam, ale když jsme došli na hlavní silnici, zahlédli jsme velký sloup s nápisem, který ukazoval vojákům různých sborů, kterou cestou se mají dát.

Dali jsme se tou, která byla určena pro císařskou gardu, ale mnozí šli bez starosti rovně. Kousek odtamtud jsme viděli pět nebo šest nešťastných vojáků, kteří vypadali jako přízraky, s vyzáblou tváří umazanou krví z rukou, kterými hrabali ve sněhu, aby v něm hledali pár drobků sucharů, které vypadly z vozu vypleněného chvíli předtím. Šli jsme až

do tří hodin odpoledne; ušli jsme jen tři malé míle kvůli seržantu Potonovi, který zřejmě velmi trpěl.

Zahlédli jsme napravo vesnici čtvrt míle od silnice: rozhodli jsme se tam strávit noc. Když jsme tam přišli, našli jsme dva vojáky od řadové pěchoty, kteří právě zabili krávu u vchodu do stáje; když jsme viděli tak dobrý vývěsní štít, vešli jsme tam.

Sedlák, jemuž kráva patřila, aby zachránil co nejvíc masa, nám ho sám přišel nakrájet, udělal nám oheň a pak nám přinesl dva hrnce s vodou, abychom si uvařili polévku; měli jsme dobrou slámu, dobrý oheň; zkrátka už velmi dlouho jsme nebyli tak šťastní. Za několik minut jsme snědli polévku a pak jsme odpočívali.

Ležel jsem vedle Potona, který jen naříkal; zeptal jsem se ho, co mu je; řekl mi: „Můj milý příteli, jsem si jist, že dál nemůžu!“

Aniž bych tušil, z jakých důvodů tak mluví — vážná nehoda, o které nikdo z nás nevěděl —, utěšoval jsem ho, že až si odpočine, bude mu mnohem lépe, ale za chvíli dostal horečku a celou noc jen plakal a blouznil. Několikrát jsem ho dokonce v noci přistihl, jak píše do zápisníku a trhá z něj listy.

Ve chvíli, kdy jsem klidně spal, ucítil jsem, jak mě někdo tahá za paži; byl to ubohý Poton, který mi řekl: „Můj milý příteli, nemůžu odtud odejít, ani udělat krok; musíš mi tedy prokázat velkou službu; spoléhám na tebe, budeš-li mít, šťastnější než já, to štěstí, že znovu uvidíš Francii; v opačném případě pověříš Grangiera, na kterého spoléhám jako na tebe, aby splnil poslání, kterým tě pověřuji. Tady,“ pokračoval, „je malý balíček papírů, který pošleš na uvedenou adresu mé matce spolu s dopisem, v němž jí vylíčíš stav, v jakém jsi mě nechal, ale aniž bys jí vzal naději, že mě jednoho dne znovu uvidí. Tady je stříbrná lžíce, kterou tě prosím přijmout; lepší, když ji budeš mít ty než kozáci.“ Tu mi odevzdal svůj balíček papírů a ještě mi řekl, že na mě spoléhá. Slíbil jsem mu, že udělám, co mi právě řekl, ale zdaleka jsem nevěřil, že budeme nuceni ho opustit.

15. prosince, když se mělo vyrazit, opakoval jsem našim přátelům, co mi Poton právě svěřil. Mysleli si, že je to nedostatek odvahy nebo že šílí, takže mu každý začal po svém domlouvat.

Ale nešťastný Poton nám místo odpovědi ukázal dvě kýly, které měl už dlouho a které mu vyhřezly po opakovaném úsilí, které vynaložil při výstupu na kovenský svah. Viděli jsme opravdu, že se nemůže hnout;

seržant-major Leboude myslel, že bude dobře svěřit ho sedlákovi, u něhož jsme byli, ale než jsme ho zavolali, protože Poton měl mnoho peněz, a hlavně zlata, pospíšili jsme si a zašili mu zlato do pasu kalhot; potom jsme sedláka zavolali, a protože mluvil německy, snadno jsme se domluvili. Nabídli jsme mu pět pětifrankových mincí a řekli mu, že dostane čtyřikrát tolik a snad víc, bude-li se o nemocného starat. Slíbil nám to a přísahal při Bohu, a že dokonce dojde pro lékaře. Potom, protože čas tlačil, rozloučili jsme se s kamarádem.

Než jsem od něj odešel, dal mi slíbit, že na něj nezapomenu; objali jsme ho a odešli jsme. Nevím, jestli sedlák dodržel slovo, ale jisté je, že jsem o Potonovi už nikdy neslyšel; byl to ve všech ohledech výborný chlapec, dobrý kamarád, který dostal výborné vychování, což bylo v té době velmi vzácné. Byl to bretaňský šlechtic z jedné z nejlepších rodin té země.

Pokud jde o mne, své poslání jsem svědomitě splnil, neboť po svém příchodu do Paříže v květnu jsem poslal na uvedenou adresu papíry, které mi svěřil a které obsahovaly jeho závěť a dojemné rozloučení, které psal v horečce. Pořídil jsem si opis, který zde uvádím:

Sbohem, matko drahá,
přítelkyně má;
sbohem, ty má drahá,
Sofie milá!
Sbohem, Nantes, kde jsem život vzal,
sbohem, Francie, kde vlast jsem znal,
sbohem, matko milená,
život můj se dokoná,
sbohem!

Už několik let jsem přestal psát svůj deník z ruského tažení, totiž uspořádávat *Vzpomínky*, které jsem si zapsal v roce 1813 v zajetí. Zmocnila se mě podivná posedlost: pochyboval jsem, jestli všechno, co jsem viděl a s takovou trpělivostí a odvahou vytrpěl v tom strašném tažení, nebylo výplodem mé otřesené obrazotvornosti.

Ale když padá sníh a sejdu se s přáteli, starými vojáky císařství, mezi nimiž je i pár mužů od císařské gardy — těch je dnes (1829) už velmi málo! —, kteří prodělali jako já to pamětihodné tažení, totiž došli až do Moskvy, vždycky se tam naše vzpomínky vracejí, a také jsem si všiml, že

jim zůstaly jako mně nesmazatelné dojmy. S hrdostí mluvíme o svých slavných taženích.

Dnes, kdy mi matka právě předala několik dopisů, které jsem jí za toho tažení psal a které jsem postrádal, protože jsem je chtěl připojit na konec svého deníku, nabývám znovu odvahy. K tomu přistupují rady několika přátel, kteří mě vybízejí, abych dílo dokončil. Mně to vrací život. Snad jednoho dne, kdo ví?, budou mé vyprávění, ačkoli špatně napsané, zajímat ty, kdo je budou číst, neboť po tolika velkých věcech, které jsme viděli, co nám zbývá vidět? Velký génius už není, ale jeho jméno bude žít navždy! A tak sbírám všechnu odvahu, abych pokračoval, aby po mně moje vnoučata, až budou číst dědečkovy *Paměti*, říkala: „Dědeček byl ve velkých bitvách s císařem Napoleonem!“ Uvidí, jak jsme vyprášili Prusy, Rakušany, Rusy a Angličany ve Španělsku, a tolik jiných; uvidí také, že dědeček nespal vždycky na peřinách, a ačkoli není jedním z nejlepších katolíků ve Francii, uvidí, že se často postil a nejednou jedl o masopustních dnech postní jídlo!

Bylo 15. prosince v sedm hodin ráno. Když jsme vyšli ze stáje, kde jsme strávili noc, šli jsme směrem k silnici, až jsme došli na místo, kde jsme ji předešlého dne opustili; tam jsme zastavili.

Grangier měl ještě mou malou měděnou konvičku, kterou nosil před sebou, přivázanou řemenem k opasku, ze strachu, aby mu ji nikdo nevzal, neboť nádoba, v níž se dal rozpustit sníh a něco uvařit, byla vzácná věc. Grangier mi ji vrátil, neboť předvídal, že zase zůstanu vzadu a že ji budu potřebovat. Pevně mi ji přivázal na tornu.

Nebe bylo jasné, ale mráz byl snesitelný. Na silnici jsme viděli jen velmi málo lidí; to nás přivedlo k myšlence, že předešlého dne odešla většina dál a různými směry.

Zahlédli jsme na silnici, od strany Kovna, kolonu, ale nemohli jsme rozeznat, jestli jsou to Francouzi, nebo Rusové: a tak jsme se v nejistotě znovu dali na pochod.

Šel jsem docela dobře hodinu, ale po té době mě chytila silná kolika a musel jsem se zastavit: byl to pořád následek mé vilenské nevolnosti; ten návrat nemoci jsem přičítal hovězímu vývaru, který jsem jedl předešlého dne a ráno před odchodem.

Tak jsem šel asi do tří hodin odpoledne; nebyl jsem už daleko od lesa, který jsem už nějakou dobu viděl a kam jsem chtěl dojít, abych tam strávil noc.

Byl jsem od něj už jen na dostřel, když jsem napravo od silnice zahlédl dům, kde kolem velkého ohně bylo shromážděno několik vojáků různých sborů, z nichž většina byla od císařské gardy. Protože jsem byl unavený, zastavil jsem se, abych se ohřál a trochu si odpočinul: někteří mi navrhli, abych s nimi zůstal; rád jsem přijal.

Celý den byl mráz snesitelný a byl i teď; pokud jde o nepřítele, zdálo se, že lze být klidný, ale lidé, kteří přicházeli zprava od silnice, nám řekli, že právě zahlédli jízdu a že jsou přesvědčeni, že jsou to Rusové: „I kdyby to byl ďábel," odpověděl jeden starý myslivec gardy, „to mi nezabrání, abych si tu zřídil hlavní stan. Přátelé, udělejte jako já, nabijte zbraně a nasaďte bodák na hlaveň!" To všichni klidně udělali. — „A pak," dodal, „máme les pro ústup; to je, na mou věru, krásné a dobré postavení!" Potom přistoupil ke koni, kterého právě porazili pár kroků od ohně, uřízl z něj kus a klidně se vrátil, sedl si k ohni na tornu a pekl si maso na špičce šavle.

Přes dvacet vojáků, z nichž část seděla na tornách a ostatní klečeli, si také peklo koninu.

Naproti myslivci, o kterém jsem právě mluvil, seděla na vojenské torně žena. Hlavu měla skloněnou do dlaní, lokty opřené o kolena; šedý vojenský plášť přes staré roztrhané hedvábné šaty ji chránil před zimou. Hlavu jí kryla čepice z ovčí kůže, z níž část byla ohořelá; držel ji bídný hedvábný šátek zavázaný pod bradou.

Myslivec na ni promluvil takto: „Povídejte, mámo Magdaléno!..." Neodpověděla. Teprve když to řekl podruhé, strčil do ní voják, který seděl vedle ní, a řekl jí: „S vámi, mámo, chtějí mluvit!" — „Se mnou?" řekla. „Jmenuju se Marie. Co ode mě chcete?" — „Malý lok *rogomu*, jako při cvičení!" — „*Rogom*, to si můžete myslet, že žádný nemám!" A znovu zaujala původní polohu.

Jiná žena, která také seděla u ohně, měla na hlavě čabraku nebo ovčí kůži lemovanou červeným suknem, vykrajovanou do festonů a staženou kolem krku šňůrou z medvědice granátníka gardy, jejíž střapce jí visely pod bradou. Přes šaty měla také modrý plášť vojáka gardy. Ta žena, když uslyšela myslivcův hlas, zvedla i ona hlavu a ptala se, kdo chce *rogom*: — „Á! To jste vy, mámo Gâteau!" odpověděl myslivec; „nuže, to já chci *rogom*! To já, Michaut, s vámi mluvím; jistě vás překvapuje, že mě vidíte? Inu, jestli je někdo víc překvapen než já, že vás potkává, a hlavně tak očabrakovanou, jak jste, ať mě čert vezme! Už před přecho-

dem Bereziny, když jsem si na vás občas vzpomněl, milá mámo Gâteau, myslel jsem si, že havrani už dávno udělali z vaší staré mršiny *frištuk* na sněhu!“ — „Drzoune!“ odpověděla máma Gâteau, „sežerou tebe dřív než mě, ty starý ochlasto! Ach, ty potřebuješ *rogom*!“ pokračovala posměšně. „Zatraceně ti scházel, ty tři měsíce, ale možná že sis ve Vilně a včera v Kovně dal pořádnou dávku, proto máš tolik řečí! Jedno mě diví, že jsi neumřel, jak jsi pil, jako tolik jiných, co jsme viděli po ulicích. Tolik hodných lidí tam zůstalo, a tenhle mizera, špatný voják, ještě žije!“ — „Stát, mámo Gâteau,“ odvětil starý myslivec, „pálte do mě své salvy, kolik chcete, ale co se týče *špatného vojáka*, mámo Gâteau, stát!“

Potom za stálého bručení jedl dál kus koniny, který držel v ruce a do kterého se přestal zakusovat, aby odpověděl staré markytánce.

Za minutu pokračovala: „Už dva roky má na mě vztek, od té doby, co jsem mu ve Vojenské škole nechtěla dát na dluh. Ach, kdyby můj ubohý muž neumřel, kdyby ho ta zatracená koule u Krasného nepřesekla vejpůl!…“ A pak se zarazila. „To nebyl váš muž! Nebyla jste vdaná!“ — „Nebyla vdaná! Nebyla vdaná? Je to skoro pět let, co jsem s ním, od bitvy u Jílového, a nejsem vdaná? Co ty na to, Marie?“ obrátila se k druhé markytánce. Ale Marie, která byla, co se týče manželství, v témž postavení jako máma Gâteau, neodpověděla nic.

Myslivec se zeptal mámy Gâteau, jestli lezla na kolo na hoře u Vilna: „Ale jdi,“ řekla, „kdybych na to měla sílu, nebyla bych ránu minula! Sebrala jsem trochu ve sněhu, ale moc mi to pomohlo! Když je člověk mezi lumpy, kteří nic nerespektují, není pro ženské bezpečí. Večer, když jsem přešla horu a došla do tábora našich myslivců, a protože jsem měla ještě trochu kořalky, kterou jsem si nesla z Vilna, dala jsem ji, abych dostala místo u ohně, a lehla jsem si na sníh mezi dva myslivce od pluku, nebo spíš dva zloděje, kteří mi šlohli polovinu peněz. Naštěstí jsem ležela na kapse, kterou nemohli vybrat. A pak věřte kamarádům! Naštěstí mi ještě zbývá dost, abych došla do Elbingu, kde se prý shromažďíme. Až tam budeme, zařídíme se tak, abychom mohli začít tažení znovu; už nechci vozy, budu mít dva *cognia* s koši na zádech. Snad budeme mít víc štěstí. Že jo, Marie?“ Marie neodpověděla: „Marie,“ řekl starý myslivec, „to je její druhý za rok, a jestli chce, vezmu si ji jako třetí…“ — „Ty! starý darebáku,“ odpoví máma Gâteau, „ta by nepotřebovala jiné zákazníky než tebe!“

Myslivec přistoupil k Marii a podal jí kus koniny; Marie ho přijala a řekla mu: „Díky, starý brachu!“ — „Takže platí,“ pokračoval, „až přijdeme do Paříže, vezmu si vás, udělám vás šťastnou!“ Marie místo odpovědi vzdychla a řekla: „Může se někdo takhle posmívat nešťastné ženské, jako jsem já!“ — „Všechno, co jsem řekl,“ odvětil starý myslivec, „bylo jen pro žert, a důkaz, že to myslím bez zlé vůle, je, že nabízím mámě Gâteau to, co jsem právě nabídl vám, Marie, kousek hijaka na palec!“ Zároveň k ní přistoupil, aby jí ho nabídl, ale máma Gâteau, když ho viděla přicházet, řekla mu a vztekle se na něj podívala: „Táhni k čertu! Nechci od tebe nic!“

Při tom výpadu mámy Gâteau zvedla Marie, která seděla přede mnou, hlavu a řekla, že teď není chvíle se zlobit. Potom si mě prohlédla od hlavy k patě: „Myslím, že se nemýlím,“ řekla a oslovila mě jménem, „to jste vy, krajane?“ — „Ano, Marie, to jsem já!“ Já jsem ji teď také poznal, ne podle tváře, ale podle hlasu, neboť ubohá Marie ztratila svěžest, zima, bída, oheň, kouř z táborů ji učinily k nepoznání. Byla to Marie, naše bývalá markytánka, jejíž opuštěný vůz se dvěma raněnými jsem potkal v noci 22. listopadu a o níž jsem si myslel, že je mrtvá! Tady je její příběh:

Marie byla z Namuru; proto mi říkala *krajane*. Její muž byl z Lutychu, trochu mizera a šermířský mistr. Marie byla nejdobráčtější ženská, nic si nenechávala, prodávala zboží vojákům, a to těm, kdo neměli peníze, stejně jako těm, kdo je měli.

Ve všech bitvách, které jsme svedli, prokázala obětavost, když se vystavovala nebezpečí, aby pomáhala raněným. Jednoho dne byla raněna; to jí nezabránilo, aby dál ošetřovala, aniž by se lekla nebezpečí, které jí hrozilo, neboť kolem ní padaly koule a kartáče. Se všemi těmi krásnými vlastnostmi byla Marie hezká: a tak měla mnoho přátel; její muž na ně nežárlil.

V roce 1811, když jsme tábořili před Almeidou (v Portugalsku), několik měsíců před odchodem na ruské tažení, napadlo ubohého muže jít marodovat do jedné vesnice. Vešel do zámku, zmocnil se hodin, které nestály ani dvacet franků, měl to neštěstí, že je přinesl do tábora a dal se chytit, a protože byly vydány přísné rozkazy proti marodérům, pan generál Roguet, který nám velel, ho postavil před válečný soud. Byl odsouzen k zastřelení do čtyřiadvaceti hodin. Následkem té katastrofy ovdověla Marie: u pluku, a hlavně za tažení, když je žena hezká, nezůstane

dlouho bez muže. A tak po dvou měsících vdovství byla Marie utěšena a znovu vdaná — jak se člověk vdává u armády.

O několik měsíců později přešel její nový muž jako poddůstojník k jednomu pluku Mladé gardy, a tu nás opustila, aby šla za svým novým chotěm: byla s námi čtyři roky.

V Rusku ji stihl osud všech markytánek armády: přišla o koně, vozy, pruty drahého kovu, kožešiny i o svého ochránce. Ona sama měla to štěstí, že se vrátila. O čtyři a půl měsíce později, 2. května 1813, v bitvě u Lützenu, jsem ji náhodou potkal; právě byla raněna do pravé ruky, když dávala pít raněnému.

Později jsem se dozvěděl, že se vrátila do Francie a že se znovu objevila za Sta dnů. V bitvě u Waterloo padla do zajetí, ale protože byla belgickou poddanou, připadla se vším všudy holandskému králi.[1]

Zeptal jsem se Marie, kde je její muž: „Vždyť víte," odpověděla mi, „že padl u Krasného (což jsem až dosud nevěděl); to byl hodný chlap, toho je mi moc líto!" Potom svraštila obočí a sklonila hlavu. Za chvíli ji zvedla, a protože jsem na ni pořád upíral oči, podívala se na mě a usmála se, ale smutným úsměvem. Zeptal jsem se jí, na co myslí: „Na jídlo, jak vidíte! Dřív jsem měla přítele, který mi ho dával; teď jím, když mi někdo něco dá nebo když něco najdu, což je velmi vzácné; pít se dá vždycky!" Zároveň vzala štipec sněhu a dala si ho do úst.

Viděl jsem, jak s námahou vstává, aby se dala na cestu; podala mi ruku a řekla mi sbohem. Všiml jsem si, že je shrbená únavou a bídou, že jde namáhavě, opřená o tlustou jedlovou hůl. Máma Gâteau šla za ní, pořád s čabrakou na hlavě, klela a mumlala mezi zuby. Pochopil jsem, že pořád na starého myslivce.

V tu chvíli nás mohlo být čtyřicet, a každou chvíli nás přibývalo. Zahlédl jsem jednoho seržanta od pluku: jmenoval se Humblot. Když mě uviděl, zeptal se mě, co tu dělám. Odpověděl jsem mu, že odpočívám a uvažuji, jestli by nebylo dobře strávit noc tam, kde jsem, a vyrazit nazítří časně ráno.

Humblot, který byl hodný chlapec a měl mě velmi rád, mi předložil velmi správné námitky, nejdřív o počasí, které bylo snesitelné, o výhodě, kterou by pro mě mělo projít lesem, kde, jak mi říkal, na druhé straně najdeme domy, kde bychom mohli strávit noc; nazítří dojdeme

[1] Dozvěděl jsem se, že Marie ještě žije, že je členkou Čestné legie a nositelkou medaile Svaté Heleny. Bydlí v Namuru. *(Pozn. aut.)*

brzy do Wilbalen[1], městečka tři nebo čtyři míle od místa, kde jsme byli, kde najdeme kamarády a budeme si moct opatřit potraviny. Zkrátka tolik naléhal, že jsem vzal tornu a pušku a vyrazil se seržantem Humblotem.

Cestou mi Humblot řekl, že ačkoli jsme v pruském Pomořansku[2], není rozumné jít vzadu osaměle, neboť několik tisíc kozáků přešlo Němen po ledu.

Potom mi vyprávěl, že opustil Kovno včera přes den s mnoha jinými, a bez jakékoli starosti, protože maršál Ney se tam ještě bil se zadním vojem složeným z Němců a několika Francouzů, aby zabránil Rusům vstoupit do města a dal troskám armády čas, aby z něj vyšly. Ti Němci, říkal mi, kteří patřili ke kovenské posádce, byli úplně zdraví a nikdy jim nic nechybělo, byli ubohými vojáky; nebýt přítomnosti Francouzů, kterých bylo mezi nimi málo, byli by odhodili zbraně a utekli:

„Povím ti," pokračoval, „co se mi včera stalo, a uvidíš, jestli nemám pravdu, když tě nabádám, abys udělal, co můžeš, aby ses dostal z téhle mizerné země!

Když jsme přešli Němen a byli čtvrt míle od města, zahlédli jsme zdálky, na koních na silnici, přes 2000 kozáků a jiných jezdců. Zastavili jsme se, abychom se poradili, co dělat, a také abychom počkali na ty, kdo byli vzadu. Za chvíli nás bylo pohromadě asi 400 mužů všech zbraní. Utvořili jsme kolonu, abychom mohli v případě potřeby utvořit čtverec. Důstojníci, kteří byli mezi námi — bylo jich hodně —, převzali velení. Potom se k nám připojilo dvaadvacet polských vojáků. Asi padesát nejschopnějších mužů, kteří měli dobré zbraně, se rozestavilo jako střelci v čele a po bocích.

Táhli jsme odhodlaně na tu jízdu, která se při přiblížení střelců stáhla napravo a nalevo od silnice. Kolona, když došla na úroveň Rusů, se zastavila, aby počkala na několik mužů, kteří byli ještě vzadu. Jen někteří se k ní mohli připojit, neboť část kozáků se oddělila, aby zastavila ty nejvzdálenější. Hráč na velký buben v naší hudbě, kterému

[1] **Wilbalen** — Wirballen, dnes Virbalis v Litvě; roku 1812 patřil Varšavskému knížectví, pruská hranice ležela kousek za ním.

[2] Ani zde nejde o Pomořansko: armáda byla v pohraničí Litvy a Východního Pruska, daleko na východ od Visly.

se přezdívalo Bousin[1], patřil k těm, kdo zůstali vzadu, a ze všech sil se snažil kolonu dohnat; nesl ale pořád (k podivu!) na zádech velký buben a v rukou pytel plný pětifrankových mincí, takže nemohl jít tak rychle, jak by chtěl. Kozáci ho dostihli padesát kroků za kolonou nalevo. Dostal mezi lopatky ránu kopím, po které padl, jak byl dlouhý, do sněhu, a velký buben mu přitom přeletěl přes hlavu. Hned sesedli dva kozáci z koní, aby ho oloupili, ale tři muži a jeden polský důstojník se na kozáky vrhli, jednoho zajali i s koněm a bubeníka vysvobodili; velký buben nechal ležet uprostřed pole. Odnesl to jen ranou kopím a polovinou peněz, kterou rozdal těm, kdo mu zachránili život.

Hned se kolona dala znovu na pochod s voláním: *Ať žije císař!* A uprostřed sebe vedla kozáka i s koněm."

Humblot dokončil vyprávění, když jsem se musel zastavit, zase kvůli své nevolnosti; mezitím šel pomalu, abych ho mohl dohnat. Když jsem narychlo vykonal, co bylo třeba, dal jsem se znovu do chůze; ale na místě, kde jsem byl, bylo mnoho lidí, kteří mi bránili postupovat. Vrátil jsem se na silnici, ale sotva jsem na ní byl, uslyšel jsem opakované volání: „Pozor, kozáci!" Myslím si, že je to planý poplach, ale zahlédnu několik důstojníků ozbrojených puškami, kteří se zastavují a statečně se staví na cestu čelem tam, odkud hluk přichází, a volají: „Nebojte se, nechte tu sebranku přijít blíž!"[2] Ohlédnu se, vidím je tak blízko, že do mě vrazil kůň: tři byli vpředu, další šli za nimi.

Mám jen tolik času, abych se vrhl do lesa, kde jsem si myslel, že budu v bezpečí, ale tři kozáci do něj vjedou skoro zároveň se mnou, a na tom místě byl les naneštěstí velmi řídký. Snažím se dostat do nejhustšího místa, ale neslýchanou zlou náhodou mě chytí znovu nevolnost a ozve se nesnesitelným způsobem. Ať si každý posoudí mé postavení! Chci se zastavit, ale je to nemožné, neboť dva ze tří kozáků jsou už jen pár kroků ode mne, takže abych nepřerušil útěk a nedal se chytit, musím to udělat do kalhot. Naštěstí o pár kroků dál jsou stromy hustší, kozáci mají v jízdě potíže a musí zpomalit, kdežto já pokračuji týmž krokem; ale zastaví mě větve stromů ležících ve sněhu, upadnu, jak jsem dlouhý, a hlava mi zůstane zabořená ve sněhu. Chci vstát; ale cítím, že mě něco

---

[1] **Bousin** — Ve vojenském argotu „rámus, randál"; přezdívka hráče na velký buben mu přirostla místo jména.

[2] Pan plukovník Richard, bývalý velitel města v Condé, byl jedním z těch důstojníků: několikrát jsme o tom spolu mluvili. *(Pozn. aut.)*

drží za nohu. Strach mi namluví, že mě drží jeden z mých kozáků, ale nic takového, bylo to ostružiní a trní. Udělám poslední úsilí, vstanu, ohlédnu se: kozáci zastavili; dva hledali místo, kudy projet s koňmi. Mezitím se s námahou vleču dál.

O kus dál mě zastaví poražený strom, ale jsem tak slabý, že nemohu zvednout nohu, abych ho překročil, a abych nepadl vysílením, musel jsem si na něj sednout.

Neseděl jsem tam ani pět minut, když vidím, jak kozáci sesedají a přivazují koně k větvím keře. Myslím si, že si pro mě přijdou, a už vstávám, abych se pokusil utéct, když vidím, jak se dva starají o třetího, který měl obličej strašlivě rozseknutý šavlí, neboť jednou rukou nadzvedl kus tváře, který mu visel až na rameno, zatímco ti dva připravovali šátek, který mu protáhli pod bradou a zavázali na hlavě. To všechno se dělo deset kroků ode mne; mezitím se na mě dívali a hovořili.

Když skončili s přilepováním kamarádovy tváře, šli rovnou ke mně: tu, protože jsem viděl, že jsem ztracen, udělám poslední úsilí, vystoupím na kmen stromu, vezmu pušku, která byla nabitá, a rozhodnu se, že vystřelím na prvního, kdo se objeví. V tu chvíli jsem měl co dělat jen se dvěma muži; třetí, od chvíle, kdy ho obvázali, zřejmě trpěl jako zatracenec, chodil sem a tam, zvedal paže a tloukl pěstí koně do zadku.

Když vidí, že jsem připraven se bránit, dva kozáci, kteří šli ke mně, se zastaví a dávají mi znamení, abych šel k nim. Chápu, že říkají, že mi nic neudělají, ale zůstávám pořád v téže poloze.

Napravo od sebe, od strany silnice, jsem slyšel křik a klení provázené výstřely, které moje protivníky nenechávaly v klidu, neboť jsem je často viděl, jak se dívají tím směrem, odkud hluk přicházel, takže jsem doufal, že mě nechají a budou myslet na vlastní bezpečí; ale hle, přijede čtvrtý divoch, který zřejmě také utíká! Když uvidí několik svých kamarádů, přiblíží se, zahlédne mě, chce na mě vyrazit, ale když vidí, že s koněm to kvůli stromům a keřům nejde, sesedne, přiváže koně k ostatním a s pistolí v ruce, kryje se za stromy, postupuje proti mně; ti dva jdou za ním stejně. Jistě nebylo třeba dělat tolik okolků, aby se zmocnili mé ubohé osoby, ale… ó štěstí! V tu chvíli se křik zprava ozve silněji, provázený výstřely; koně, kteří nebyli pevně přivázaní, se splaší, utečou ke straně silnice a kozáci se za nimi dají do běhu.

Když jsem uvážil žalostný stav, v jakém jsem byl, řekl jsem si, že nebudu moct jít dál, aniž bych se umyl a převlékl prádlo. Čtenář si vzpo-

mene, že jsem měl košile a kalhoty z bílého bavlněného sukna ve vaku z ponarské hory — ty věci patřily jednomu válečnému komisaři.

Otevřu tornu, vytáhnu z ní košili a položím ji na pušku; potom kalhoty, které položím vedle sebe na strom; zbavím se svého jezdeckého pláště a vojenského pláště, své vesty s rukávy z prošívaného žlutého hedvábí, kterou jsem si dal v Moskvě udělat ze spodniček jedné ruské dámy; rozvážu kašmírový šál, který mi stahoval tělo a držel kalhoty, a protože jsem neměl šle, spadly mi na paty. Košili jsem nemusel svlékat, strhal jsem ji po cárech, neboť už neměla předek ani zadek. Konečně jsem nahý, jen se špatnými botami na nohou, uprostřed divokého lesa, 15. prosince ve čtyři hodiny odpoledne, za mrazu osmnácti až dvaceti stupňů, neboť severní vítr začal znovu silně foukat.

Když se dívám na své hubené tělo, špinavé a rozežrané havětí, nemohu zadržet slzy. Konečně sesbírám tu trochu sil, která mi zbývá, a pustím se do toalety: seberu cáry staré košile a sněhem se umyji, jak nejlépe mohu. Potom si navléknu novou košili z jemného holandského plátna, vyšívanou na prsou. Protože kalhoty už se nedaly obléct, natáhnu si co nejrychleji ty krátké kalhoty, ale byly tak krátké, že mi nezakrývaly kolena, a s botami, které mi sahaly jen do půli lýtek, jsem měl celou tu část nahou. Konečně si co nejrychleji obléknu žlutou hedvábnou vestu, plášť, jezdecký plášť, výstroj a pelerínu přes to, a jsem úplně oblečený, kromě nohou.

Potom jsem uvážil, že je třeba co nejrychleji zmizet, a tak jsem sestoupil ze stromu. Když jsem ušel asi dvě stě kroků, zahlédl jsem dva lidi, muže a ženu. Poznal jsem, že jsou to Němci; zdálo se mi, že mají strach. Zeptal jsem se jich, jestli chtějí jít se mnou, ale muž třesoucím se hlasem odpověděl, že ne, a ukázal ke straně silnice a řekl mi jen jediné slovo: „Kozáci!“ Byl to markytán se ženou od jednoho pluku Rýnského spolku, nejspíš z kovenské posádky, kteří šli s ústupem, a když je jako mě v lese zastihlo *hurá*, uchýlili se stranou. Žena mu radila, aby šel se mnou, ale muž nechtěl svolit, a přes všechno, co jsem mu mohl říct, musel jsem, ačkoli nerad, odejít sám.

Když jsem půl hodiny bloudil nazdařbůh, zastavil jsem se, abych se zorientoval, neboť se už začínalo stmívat. V té části lesa, kde jsem byl, bylo velké množství sněhu. Žádná cesta nebyla vyšlapaná ani prošlapaná, ani vytyčená. Občas jsem si sedl, abych si odpočinul, na stromy,

které silné větry vyvrátily. Chytal jsem se větví keřů ze strachu, abych neupadl, tak jsem byl slabý. Nohy se mi bořily do sněhu nad boty, takže mi vnikal dovnitř. Přesto mi nebyla zima, naopak mi z čela kapaly krůpěje potu, ale nohy mi vypovídaly službu. Cítil jsem neobyčejnou únavu ve stehnech od úsilí, které jsem vynakládal, abych se vyprostil ze sněhu, do něhož jsem se občas bořil až po kolena. Nebudu se pokoušet líčit, co jsem trpěl. Šel jsem už přes hodinu ve tmě, osvětlený jen hvězdami: protože se mi nedařilo vyjít z lesa směrem, který se mi zdál nejlepší, abych se dostal na silnici, a protože jsem už nemohl, vyčerpaný, udýchaný, rozhodnu se odpočinout si. Opřu se o kmen stromu a zůstanu bez hnutí. Za chvíli uslyším štěkot psa, podívám se tím směrem: vidím zářit světlo, vydechnu nadějí, a se vším, co mám sil, se dám tím novým směrem. Ale když jsem třicet kroků od něj, zahlédnu čtyři koně a kolem ohně sedět čtyři kozáky a tři sedláky, mezi nimiž poznávám markytána a jeho ženu, které jsem potkal, zajaté nejspíš kozáky, kteří se mě chtěli zmocnit; snadno jsem poznal toho, který měl v obličeji ránu šavlí, neboť jsem nebyl ani dvacet kroků od nich.

Díval jsem se na ně dost dlouho a ptal jsem se sám sebe, jestli by nebylo dobře přiblížit se a vzdát se, spíš než umřít jako bídák uprostřed lesa, neboť pohled na oheň mě lákal, ale něco, co bych nedokázal říct, mě přimělo udělat opak. Mechanicky jsem se stáhl. Ještě jsem se na ně podíval: všiml jsem si, že jim nic nechybí, neboť kolem ohně stálo několik hliněných hrnců. Měli slámu a koně měli seno.

Protože jsem nemohl jít kvůli množství stromů směrem, kterým bych chtěl, musel jsem se dát doleva: naštěstí pro mne, neboť když jsem udělal pár kroků, les byl řidší, ale sněhu tam bylo ještě víc, takže jsem několikrát upadl. Naposledy vstanu, pohlédnu k nebi, vyčítám to Bohu, který nade mnou bděl; ve chvíli, kdy jsem se ptal sám sebe, jestli by nebylo lepší vrátit se do tábora kozáků, ocitl jsem se na kraji lesa a na silnici. Tam padnu na kolena a děkuji Tomu, proti němuž jsem se právě rozhorlil.

Šel jsem rovně před sebe: cesta byla dobrá, byla to opravdu ta, po které jsem měl jít, ale vítr, který jsem v lese necítil, foukal tak silně, že jsem ho cítil na té části nohou, která nebyla zakrytá; jezdecký plášť, který byl dlouhý, mě trochu chránil před zimou.

Podivná věc, neměl jsem hlad; nevím, jestli to způsobila vzrušení, která jsem zažil od *hurá*, nebo jestli to byl následek mé nevolnosti, ne-

boť od odchodu ze stáje, kde jsem snědl polévku a kus masa, jsem necítil potřebu jíst. Ale protože jsem si myslel, že bych měl mít ještě kus masa v brašně, hledal jsem ho a měl jsem to štěstí, že jsem ho našel, a ačkoli byl tvrdý mrazem, snědl jsem ho, aniž bych přestal jít. Po jídle jsem zvedl hlavu; zahlédl jsem nalevo dva jezdce, kteří zřejmě postupovali opatrně, a dál na silnici člověka, který zřejmě šel lépe než já. Přidal jsem do kroku, abych ho dohnal, ale najednou jsem ho už neviděl.

Když jsem se podíval napravo, zahlédl jsem malou chatrč, a protože tam nebyly zavřené dveře, vešel jsem. Ale sotva jsem udělal dva kroky dovnitř, uslyšel jsem zarachotit zbraň a ozval se hrubý hlas: „Stůj, kdo tam?“ Odpověděl jsem: „Přítel!“ a dodal jsem: „Voják gardy!“ — „Aha!“ odpověděl hlas, „odkud k čertu lezete, kamaráde, že jsem vás nepotkal, co jdu sám?“ Vyprávěl jsem mu část toho, co se mi přihodilo od kozáckého *hurá*, o kterém prý nic neslyšel.

Vyšli jsme, abychom se dali na cestu: všiml jsem si, že můj nový kamarád je starý pěší myslivec gardy a že nese na torně a kolem krku suknové kalhoty, které mu podle mne k ničemu nebyly, ale které by mi mohly být velkou pomocí. Zapřísahal jsem ho, aby mi je za nějakou cenu postoupil, a ukázal jsem mu, jak mám nahé nohy: „Můj ubohý kamaráde,“ řekl mi, „nic si nepřeji víc, než vám vyhovět, jestli to jde, ale řeknu vám, že spodek kalhot je na několika místech propálený a jsou tam dokonce velké díry.“ — „Nevadí, postupte mi je, snad mi to zachrání život!“ Sundal je z torny a řekl mi: „Tady je máte!“ Tu jsem vzal z brašny dvě pětifrankové mince a zeptal se ho, jestli to stačí: „Dobře,“ odpověděl mi, „pospěšte si a jdeme, protože vidím dva jezdce, kteří jako by sjížděli k silnici a mohli by být průzkumníky nějakého kozáckého oddílu!“

Zatímco ke mně mluvil, opřel jsem se o veřej dveří a navlékl si kalhoty. Držel jsem je jako předtím kašmírovým šálem, který mi stahoval tělo, a vyrazili jsme.

Neušli jsme ani sto kroků, a můj druh, který šel lépe než já, už měl přes dvacet kroků náskok. Viděl jsem ho, jak se shýbá a něco zvedá; nemohl jsem v tu chvíli rozeznat co, ale když jsem došel na totéž místo, zahlédl jsem mrtvého muže. Poznal jsem, že je to granátník holandské královské gardy, která od začátku tažení patřila k císařské gardě. Neměl už tornu ani medvědici, ale měl ještě pušku, patrontašku, šavli a na nohou velké černé kamaše, které mu sahaly nad kolena. Napadlo mě

sundat mu je a natáhnout si je přes kalhoty, abych zakryl díry. Sednu si mu na stehna a nakonec mu je stáhnu; potom se dám znovu do chůze rychleji než obvykle, jako by se ten, komu jsem je právě vzal, chystal běžet za mnou.

Mezitím myslivec pokračoval v cestě, takže jsem ho už neviděl. Za chvíli jsem zahlédl před sebou velkou budovu. Poznal jsem, že je to stanice, poštovní dům, a umínil jsem si, že tam strávím noc. Pěšák na stráži na mě zavolal: „Stůj, kdo tam?“ Odpověděl jsem: „Přítel!“ a vešel jsem.

Nejdřív jsem viděl vojáky, přes třicet, z nichž někteří spali a jiní kolem několika ohňů vařili koninu a rýži. Napravo jsem zahlédl tři muže kolem ešusu s rýží. Nechal jsem se padnout vedle nich. Za chvíli jsem zkusil promluvit na jednoho z nich. Nejdřív jsem ho zatahal za plášť; podíval se na mě a nic neřekl. Tu jsem mu žalostným tónem řekl dost potichu, aby to jiní neslyšeli: „Kamaráde, prosím vás, nechte mě sníst pár lžic rýže, zaplatím vám. Prokážete mi velkou službu, zachráníte mi život!“ Zároveň jsem mu podal dvě pětifrankové mince, které přijal a řekl mi: „Jezte!“ Podal mi hliněnou misku se svou lžící a postoupil mi také své místo u ohně. Snědl jsem asi patnáct lžic rýže, které ještě zbývaly, za svých deset franků.

Když jsem se najedl, rozhlédl jsem se kolem sebe, jestli neuvidím starého myslivce. Zahlédl jsem ho u žlabu se žebřinou; vykrajoval z medvědice klapky na uši. Ta medvědice byla holandského granátníka; to ji sebral, když jsem ho viděl se shýbat. Šel jsem k němu, abych si odpočinul; ale sotva jsem se natáhl na slámu, stráž zavolala: „Poplach!“ a hlásila, že vidí kozáky. Hned všichni vstávají a chápou se zbraní. Bylo slyšet volání: „Přátelé, Francouzi!“ Do stodoly vjeli dva jezdci, sesedli z koní a dali se poznat; ale několik lidí je zasypalo otázkami, a hlavně starý myslivec, který jim řekl: „Jak to, že jste na koních a vystrojení jako kozáci? Nejspíš abyste plenili a obírali ubohé raněné nebo nemocné Francouze?“ — „Vůbec ne,“ odpoví jeden z jezdců, „ale když se na nás člověk podívá, věřil by tomu. Můžeme vám dokázat opak, a až se usadíme, povíme vám to.“ Ten, kdo právě odpověděl, uvázal oba koně, dal jim slámu, které bylo ve stodole velké množství, vrátil se ke svému druhovi, který zřejmě šel s námahou, vzal ho pod paží a usadil vedle mne. Když snědli kus chleba a napili se kořalky, které měli zřejmě zásobu, a dali se napít i starému myslivci a mně, ten,

kdo přivedl kamaráda ke mně, řekl: „Včera večer jsem zachránil bratra z rukou kozáků, u kterých byl raněný v zajetí. Musím vám to vyprávět, je to až zázračné.

Den před příchodem do Kovna, umírající hladem a zimou a vyčerpaný únavou, jsem se odchýlil od silnice se dvěma důstojníky od 71. řadového pluku, ozbrojenými jako já puškou, abychom mohli strávit noc ve vesnici. Ale když jsme ušli asi půl míle a nemohli jsme dál, aniž bychom riskovali, že zmrzneme ve sněhu, rozhodli jsme se strávit noc v bídném opuštěném domě, kde jsme naštěstí našli dříví a slámu, a protože jsem měl ještě mouku z Vilna, udělali jsme dobrý oheň a kaši.

Nazítří časně ráno jsme se chystali k odchodu, abychom se dostali na silnici, ale ve chvíli, kdy jsme měli vyjít z domu, viděli jsme, že ho obklíčilo patnáct kozáků; to nám nezabránilo vyjít. Zastavili jsme se přede dveřmi, abychom je pozorovali; dávali nám znamení, abychom šli k nim; udělali jsme opak, vrátili jsme se do domu, zavřeli dveře, otevřeli dvě okénka a zahájili palbu, která kozáky zahnala. Na dobrý dostřel pušky se zastaví, ale naše zbraně byly znovu nabité: vyšli jsme z domu a bez otálení jsme na ně poslali druhou salvu, po které padl kůň i s jezdcem. Ten se vyprostil a koně nechal. Dali jsme se co nejrychleji na cestu, ale neudělali jsme ani padesát kroků, a viděli jsme, že jedou k nám.

Za chvíli se stočili doprava, ale to jen proto, aby vzali vak, který zůstal na koni, jehož jsme sestřelili. Brzy jsme je ztratili z očí a došli jsme na silnici, která vedla do Kovna, kam jsme měli dojít téhož dne. Ocitli jsme se uprostřed víc než šesti tisíc opozdilců, a v té tlačenici jsem se, jak se to vždycky stávalo, oddělil od kamarádů. Šel jsem tak celý den, a ještě nebyla noc, když jsem byl míli od Kovna, u Němenu. Rozhodl jsem se přejít řeku po ledu, abych našel nocleh jako předešlého dne, neboť tam byla vidět obydlí.

Když jsem byl na hrázi, zahlédl jsem půl míle napravo skupinu tří nebo čtyř domů, kde mě sedláci přijali docela dobře a kde jsem klidně strávil noc. Nazítří časně ráno jsem se vydal na cestu, abych se připojil ke koloně na druhé straně Kovna; ale když jsem ušel dvě stě kroků, ocitl jsem se nečekaně uprostřed tuctu kozáků, kteří mi, aniž by mi ublížili, a aniž by vůbec pomysleli na to, že by mě odzbrojili, poručili jít před nimi, a to právě tím směrem, kam jsem chtěl jít. Byl jsem zajatec a nemohl jsem tomu věřit.

Po hodině pochodu jsme došli do vesnice. Tam mi vzali zbraně a peníze, a měl jsem to štěstí, že jsem zachránil několik zlaťáků schovaných v podšívce vesty. Zbavil jsem se čáky a pokryl si hlavu čepicí z černé ovčí kůže, tuhle, co vidíte. Všiml jsem si, že kozáci jsou obtíženi zlatem a stříbrem a že si mě příliš nevšímají; a tak jsem si umínil, že první příležitosti využiji k útěku.

Mohlo být deset hodin, když jsme z vesnice odešli. Potkali jsme jiný oddíl kozáků, který eskortoval zajatce, z nichž někteří byli od císařské gardy a zajali je při odchodu z Kovna. Připojili mě k nim.

Šli jsme a často jsme se zastavovali, asi do tří hodin. Všiml jsem si, že velitel je v rozpacích, protože nezná kraj. Ještě než byla noc, došli jsme do vesničky, kde nás zavedli do stodoly, a tam jsme všichni prošli velmi důkladnou prohlídkou. Třásl jsem se o své zlato, ale odnesl jsem to jen strachem.

Sotva nás přestali prohledávat, uslyšel jsem, jak moje jméno volá zajatec, kterého jsem neznal; odpověděl jsem: ‚Zde!' Jiný zajatec na druhém konci odpověděl totéž. Tu jsem šel tím směrem, odkud hlas vyšel, a zeptal jsem se, kdo se jmenuje Dassonville: ‚Já!' odpověděl mi bratr, kterého tu vidíte. Posuďte naše překvapení, když jsme se poznali! Objali jsme se a plakali. Řekl mi, že byl raněn 28. listopadu nedaleko mostu přes Berezinu kulkou do lýtka levé nohy. Řekl jsem mu, že mám v úmyslu, abychom utekli, než nás převedou zpátky přes Němen: když jsme v Pomořansku, zemi patřící Prusku, je třeba využít příležitosti, která se naskýtá.

Sedláci nám přinesli brambory a vodu, štěstí, které jsme zdaleka nečekali. Rozdělili nám je; každý dostal čtyři; vrhli jsme se na ně jako žrouti a skoro všichni přiznali, že je v tuto chvíli lepší být zajatcem a jíst brambory než umřít svobodný hladem a zimou na silnici. Ale já jsem jim namítl, že by bylo šťastnější vymanit se z jejich spárů: ‚Kdo ví,' řekl jsem, ‚jestli nás nepovedou na Sibiř?' Ukázal jsem jim, že je možné utéct, neboť jsem zjistil, že za místem, kde jsem ležel s bratrem, se dají snadno uvolnit dvě prkna a snadno projít. Uznali, že mám pravdu; ale nevím jakým řízením osudu nám za hodinu přišli říct, že se jde. Začínalo se stmívat; mnoho mužů, zmožených únavou, spalo a nechtělo vstát; ale kozáci, když viděli, že se rozkazu neuposlechne dost rychle, mlátili knutou ty, kdo ještě leželi. Bratr, který kvůli ráně nemohl vstát dost hbitě, měl dostat ránu; postavil jsem se před něj, odrážel jsem rány

a pomáhal mu vstát, a místo abychom vyšli ze stodoly jako ostatní, schovali jsme se za dveře, a měli jsme štěstí, že nás nikdo nezahlédl.

Všichni zajatci a kozáci vyšli; ani jsme se neodvažovali dýchat. Ještě tři kozáci na koních projeli tryskem stodolou a dívali se napravo a nalevo, jestli tam už nikdo není. Když vyjeli, doplazil jsem se, abych se podíval ven: viděl jsem přicházet sedláka, vrátil jsem se na své místo. Vešel do stodoly z opačné strany, než jsme byli; stačili jsme se jen přikrýt slámou. Naštěstí nás nezahlédl a zavřel obojí vrata. Byli jsme sami.

Mohlo být šest hodin; odpočívali jsme ještě hodinu; potom jsem vstal, abych šel otevřít vrata; ale nepodařilo se mi to, takže jsem se musel vrátit k původnímu plánu, vyjít uvolněním dvou prken. To jsem udělal. Průchod byl volný; řekl jsem bratrovi, ať na mě počká, a vyšel jsem.

Postoupil jsem ke vstupu do vesnice: v prvním domě jsem zahlédl okénkem světlo, a když jsem byl naproti, viděl jsem tři velké lotry kozáky, jak počítají na stole peníze a sedlák jim svítí. Chystal jsem se stáhnout a vrátit se do stodoly k bratrovi, když jsem viděl, jak jeden udělá pohyb ke dveřím, otevře je a vyjde; naštěstí byly vedle mne saně naložené dřívím, abych se schoval: lehl jsem si na břicho do sněhu.

Kozák vykonal potřebu, vrátil se do domu a zavřel dveře. Hned jsem vstal, abych utekl, ale protože bylo třeba jít kolem okna, obešel jsem dům zprava ze strachu, aby mě neviděli. Neudělal jsem ještě ani deset kroků, když se otevřely jedny dveře. Abych nebyl viděn, vešel jsem do stáje a lehl si pod žlab, z něhož žrali koně. Sotva jsem tam byl, vešel sedlák s lucernou a za ním kozák. Myslel jsem, že jsem ztracen. Kozák nesl vak; přivázal ho na koně, prohlédl ho a vyšel a zavřel dveře.

Chtěl jsem také vyjít, když mě napadlo odvést koně: co nejrychleji se zmocním toho s vakem, ale když ho obracím, abych vyšel ze stáje, něco mi padne na rameno; je to kozákovo kopí, které bylo opřené o koně. Zmocním se ho, abych se v případě potřeby bránil, a vyjdu. Dojdu ke stodole, pomůžu bratrovi na koně, a sám ho vedu za uzdu a jdeme směrem k silnici. Když jsme ušli asi dvě stě kroků, rozhlédl jsem se, jestli nic nevidím přicházet. Dal jsem mu kozákovo kopí a přikryl ho velkou pelerínou z velbloudí srsti, která byla na koni. Po půlhodině cesty jsme došli na silnici; potom, když jsme se dali směrem na Gumbinnen[1], zahlédli jsme sedláky, jak sundávají kola z opuštěného vozu. Abychom ne-

[1] **Gumbinnen** — Dnes Gusev v ruské Kaliningradské oblasti.

šli kolem nich, dali jsme se cestou nalevo, která nás dovedla ke vstupu do vesnice, které bychom se byli rádi vyhnuli, tak jsme se báli, že znovu padneme do spárů nepřátel. Bůh ví, co by s námi bylo, neboť když by viděli, že máme koně a zbraň, které patřily jednomu z nich, mohli si myslet, že jsme toho, komu to všechno patřilo, zabili!

Zastavili jsme se, abychom se poradili, když jsme za sebou uslyšeli hluk; hned chceme utéct, ale nebylo to možné, neboť velké množství sněhu po obou stranách cesty nám bránilo dát se do polí. Naše postavení se stávalo kritickým a neodvažoval jsem se sdělit bratrovi, co jsem cítil, spíš kvůli němu než kvůli sobě, kvůli jeho ráně.

Chtěli jsme jít dál rovně, když jsme zahlédli ty, kdo nám nahnali takový strach; byli jen pár kroků od nás. Zastavili se a zavolali na nás německy: ‚Dobrý večer, přátelé kozáci!' — ‚Pozor!' řekl jsem bratrovi; ‚ty jsi kozák a já jsem tvůj zajatec. Mluvíš trochu německy, tak klid!' Protože měl na hlavě bídnou polní čepici, vyměnil jsem mu ji za svou, která se podobala kozácké. Poznali jsme v těch sedlácích ty, které jsme chvíli předtím viděli na silnici kolem vozu. Byli čtyři a táhli na provazech dvě kola, která sundali: bratr se jich zeptal, jestli jsou ve vesnici kamarádi kozáci; řekli mu, že ne: ‚Tak mě,' řekl, ‚zaveďte k purkmistrovi, protože mám zimu a hlad, a k tomu jsem raněný a musím vést tohohle francouzského zajatce.' Tu nám jeden řekl, že od rána čekají kozáky a že by bylo dobře, kdyby přijeli, neboť minulou noc tu nocovalo přes třicet Francouzů a skoro všechny je při odchodu odzbrojili.

Když jsme to slyšeli, byli bychom nejradši u čerta, ale v tu chvíli přišli další sedláci, kteří mi, když viděli, že mě vede kozák, nadávali a vyhrožovali mi, což zarazil jeden starší muž, o kterém jsem se pak dozvěděl, že je to protestantský kazatel, místní farář.

Zavedli nás k purkmistrovi, který bratra velmi vlídně přijal a řekl mu, že bude bydlet u něj a že se postarají o jeho koně, ale že Francouze dá odvést do vězení, ‚leda,' řekl, ‚že byste si ho chtěl nechat u sebe za sluhu': ‚Nic si nepřeji víc,' odpověděl bratr, ‚tím spíš, že jsem raněný a ten Francouz je plukovní chirurg. Ošetří mi nohu.' — ‚Plukovní chirurg!' zvolal purkmistr, ‚to se nemohlo hodit lépe, protože tu máme jednoho hodného člověka z vesnice, kterému dnes ráno zlomil ruku jeden Francouz, který se nechtěl dát odzbrojit; spraví mu ruku!'

Zavedli nás do dobře vytopené světnice, kde byla postel, kterou určili kozákovi, ale on ji nechtěl a požádal o slámu pro sebe a také pro mne,

kterou dal dát stranou, aby nevzbudil podezření. Přinesli nám k jídlu chléb, slaninu, kyselé zelí, pivo a jalovcovou pro bratra kozáka; brambory a vodu pro mne. Purkmistr upozornil bratra na množství zbraní v koutě světnice: byly to zbraně Francouzů, které sedláci ráno odzbrojili, několik pistolí, karabin, pět nebo šest pušek, stejně tolik jezdeckých šavlí a několik balíčků nábojů.

Zatímco jsme jedli, vešel do světnice sedlák s jednou ženou; muž měl ruku na pásce: byl to ten se zlomenou rukou. Přisedl si ke mně, aby mi ji ukázal. Rozhodl jsem se vsadit na drzost. Požádal jsem o plátno, obvazy, malé laťky, které nadělali z jedlového dřeva. Ruka byla zlomená hladce mezi zápěstím a loktem. Viděl jsem už za pět let tolik operací, že jsem ani chvíli neváhal pustit se do díla. Nebyla tam rána, bylo vidět jen silné zarudnutí. Dal jsem znamení jednomu sedlákovi, aby držel nemocného za obě ramena, a ženě, aby držela ruku. Tu jsem srovnal, myslím docela dobře, zlomenou kost, jako bych to udělal s kusem dřeva. Nejdřív jsem tápal. Mezitím ten čert křičel a dělal ošklivé grimasy. Konečně jsem mu přiložil obklady namočené ve *šnapsu*, potom čtyři laťky, které jsem mu stáhl plátěnými obvazy. Konečně, když byla operace hotová, bylo mu lépe a řekl mi, že jsem hodný člověk. Žena a purkmistr mi skládali poklony; tu jsem si oddechl. Na odměnu mi dali velkou sklenici jalovcové.

Ale to nebylo všechno: purkmistr mi dal najevo, že se musím jít podívat na jednu ženu, která už dva dny strašně trpí; byla to mladá těhotná žena, která nemohla porodit. Byli pro porodníka v Kovně, ale tam bylo kvůli Rusům a Francouzům všechno v rozvratu, takže žádného nesehnali: ‚Obyčejně,' řekl mi, ‚tuhle službu dělají staré ženské, ale zdá se, že dítě leží špatně.' Chtěl jsem purkmistrovi vysvětlit, že jsem ztratil chirurgické nástroje a nemohu operovat, a že ostatně nejsem porodník, že tomu nerozumím. Ale nemohl jsem se domluvit, nebo si mysleli, že je to z mé strany zlá vůle: musel jsem jít. Dovedli mě dva sedláci a tři ženy na konec vesnice. Nevím, jestli proto, že jsem vyšel z teplé světnice, ale byla mi psí zima. Konečně jsme došli.

Zavedou mě do světnice, kde najdu tři staré ženy, které by se daly přirovnat ke třem sudičkám: byly u mladé ženy natažené na posteli, která chvílemi vydávala mnohem silnější výkřiky než ten se zlomenou rukou. Jedna ze starých mě nechala přistoupit k nemocné, druhá zvedla přikrývku a třetí košili. Posuďte mé rozpaky! Mlčky jsem se díval na ty tři staré, abych jim z očí vyčetl, co po mně chtějí. I ony čekaly a dívaly se na

mě, co udělám: nemocná na mě také upírala oči. Nakonec jsem porozuměl jedné ze starých, která mi říkala, ať se podívám, jestli dítě ještě žije. Tu se rozhodnu a položím jí svou širokou tlapu, studenou jako led, na rozpálené břicho. Ten dotek ji přiměl vyskočit a vykřiknout, až se dům otřásl. Po tom výkřiku následuje druhý: hned se jí ty tři staré zmocní a za necelých pět minut bylo po všem: právě porodila Prusa.

Tu se, celý hrdý na svou novou léčbu, mnu ruce, a protože jsem věděl, co se v takovém případě dělá v mé vesnici, kde se dítě koupe v teplé vodě s vínem, dal jsem obojí přinést v míse. Potom jsem požádal o *šnaps*. Dali mi láhev; několikrát z ní ochutnám, vezmu kus plátna, namočím ho do teplé vody, naleji na něj *šnaps* a přiložím ten obklad mladé ženě na podbřišek, které to velmi dobře udělá a která mi děkuje a tiskne mi ruku.

Vyšel jsem v doprovodu obou mužů, kteří mě přivedli, a dvou ze starých dueněk. Odvedli mě zpátky k purkmistrovi, kde mě vychvalovali. Můj bratr kozák byl ve strachu, ale když mě uviděl, uklidnil se.

Měl jsem ještě jednoho raněného k ošetření, a to jeho: umyl jsem mu ránu teplou vodou a ošetřil ji s trochu větší znalostí. Nechali nás samotné. Když jsme si byli jisti, že všichni spí, šel jsem ke straně, kde byly zbraně, vybral jsem dva páry pistolí a krásnou mysliveckou šavli a dva balíčky nábojů ráže našich pistolí, které jsme opatrně hned nabili. Mé pistole jsme schovali do chvíle odchodu; potom jsme odpočívali.

Ráno v šest hodin nám přinesli k jídlu. Tentokrát se mnou zacházeli jako s kozákem. Zatímco jsme jedli, purkmistr mi zase skládal poklony k mému umění; potom se mě zeptal, jestli bych nechtěl zůstat; že by mi dal za ženu jednu ze svých dcer. Řekl jsem mu, že to nejde, že jsem už ženatý a mám děti: ‚Tak tedy,' řekl a obrátil se ke kozákovi, ‚kterým směrem jedete?' — ‚Jedu za bratrem a kamarády, kteří jdou po silnici, která vede do města; nepamatuju si jeho jméno, ale je to první, na které mám na silnici narazit.' — ‚Vím,' řekl purkmistr, ‚to je Wilbalen. Tak pojedeme spolu, dovedu vás míli odtud na místo, kde najdete přes dvě stě kozáků, protože jsem právě dostal rozkaz poslat všechno seno a mouku, co ve vesnici seženu, a jet tam hned sám. Takže za půl hodiny pojedeme. Dám připravit vašeho koně a svého.'

Sotva vyšel, dal jsem si pistole za pás a do kapes nejméně třicet nábojů. Bratr kozák si připjal šavli, kterou jsem mu vybral, a dal si za

pás také pistole. Za chvíli nám přišli oznámit, že je všechno připraveno k odjezdu. Vzal jsem kozákův vak a vyšli jsme.

U pošty jsme uviděli purkmistra v cestovním úboru: měl hnědý plášť podšitý jemnou ovčí kůží, kožešinovou čepici a boty *rovněž tak*. Jeho sluha měl plášť z ovčí kůže. Pomohl jsem bratru kozákovi na koně, a zatímco jsem přivazoval vak, řekl jsem mu tak, aby to nikdo neslyšel, že naskytne-li se příležitost, je třeba zmocnit se purkmistrova koně a pláště i pláště jeho sluhy a obléct se do nich; že tím přestrojením bychom se mohli zachránit; že v postavení, v jakém jsme, je třeba jednat rázně a že jde o život.

Vyrazilo se, sluha vpředu jako průvodce, já za ním, uprostřed mezi oběma jezdci, jako zajatec. Kousek před koncem vesnice jsme se dali cestou nalevo, a po čtvrthodině cesty jsme došli na kraj malého jedlového lesíka. Zatímco jsme jím projížděli, myslel jsem na to, jak svůj plán provést. Když jsme jím projeli, podíval jsem se před sebe, napravo a nalevo, jestli nevidím nic, co by nám mohlo uškodit. Když jsem nic nezahlédl, přistoupil jsem k purkmistrovi, jednou rukou jsem chytil uzdu jeho koně, druhou jsem mu nastavil pistoli a vyzval ho, aby sesedl. Byl, jak si můžete myslet, převelice překvapen a podíval se na kozáka, jako by mu chtěl říct, ať mě probodne kopím. Mezitím sluha, který můj pohyb viděl, se na mě chtěl vrhnout, a protože měl tlustou hůl, napřáhl se, aby mě umlátil, ale aniž bych pustil uzdu koně, udeřil jsem ho pažbou pistole do prsou tak silně, že jsem ho poslal na zem čtyři kroky daleko a vyhrožoval jsem mu, že ho zabiji, bude-li mít to neštěstí, že se pohne, aby vstal. Mezitím bratr hlídal purkmistra, kterému řekl, že musí sesednout, ale ten byl tak ohromen, že si to dal několikrát opakovat. Konečně sesedl a já jsem jeho koně dal bratrovi podržet.

Bez otálení jsem sluhovi sundal boty, plášť a čepici. Tu jsem si svlékl plášť, kabátec a polní čepici, nasadil jsem mu ji na hlavu a přinutil ho obléct si můj kabátec, takže teď vypadal jako zajatec on.

Představte si purkmistrův obličej, když viděl svého sluhu takhle vystrojeného! Ale to nebylo všechno: řekl jsem bratrovi, který sesedl z koně, aby hlídal sluhu, zatímco já dám převléct jeho pána, který mi na mou výzvu a bez přemlouvání dal svůj plášť, boty a čepici. Dal jsem mu výměnou svůj plášť a čepici jeho sluhy. Potom jsem dal bratrovi obléct sluhův plášť a boty, a když byl úplně oblečený, na koni a připraven ty dva hlídat, oblékl jsem se já do purkmistrových svršků. Vyhoupl

jsem se na koně, kterého bratr držel za uzdu; potom mi dal svou šavli a vyrazili jsme tryskem a nechali tam své dva Prusy ohromené a nejspíš nevědoucí, jestli bratr byl, nebo nebyl pravý kozák. Je ovšem třeba říct pravdu: nebylo nám volno, neboť ačkoli přestrojení, báli jsme se, že padneme do spárů kozáků, o nichž nám purkmistr před odjezdem mluvil.

Po deseti minutách jízdy tryskem jsme dojeli do vesničky, kde obyvatelé, když nás uviděli, začali křičet: ‚Hurá! Hurá! Naši přátelé kozáci, hurá!' Řekli nám, že ve velké vesnici čtvrt míle odtud nocovali naši kamarádi a že odtamtud vyrazili, aby odřízli Francouzům ústup, než dojdou k lesu, kterým vede silnice. Chtěli, abychom sesedli a občerstvili se, ale protože jsme nebyli klidní, spokojili jsme se s několika sklenkami *šnapsu*, aniž bychom sesedli. Potom bratr zvolal ‚hurá!' a odjeli jsme, odnášejíce láhev *šnapsu*, provázeni hurá celého obyvatelstva.

Mohly být tři hodiny, když jsme zahlédli před sebou les, a nebyli jsme od něj už daleko, když jsme uslyšeli střelbu a uviděli u domu na kraji silnice boj mezi Francouzi a ruskou jízdou. Sedláci nám tedy nelhali, byli to opravdu kozáci, kteří chtěli odříznout ústup koloně opozdilců, než dojde k lesu.

Když to vidíme, pobídneme koně do trysku, a aniž bychom pomysleli, že vypadáme jako kozáci, vrhneme se na silnici, abychom se pokusili dostat ke vstupu do lesa, kam se všichni opozdilci řítí. Ti nás pokládají za kozáky a zrychlí útěk. Kozáci zase, protože nás pokládají za své, si myslí, že pronásledujeme Francouze, přijede jich asi tucet, aby nás podpořili, a vjedou s námi do lesa. Napravo jsem měl kozáka a nalevo bratra; všichni ostatní kozáci za mnou, takže by člověk řekl, že jsem jejich velitel.

Silnice byla sotva tak široká, aby tři jezdci mohli jet vedle sebe; když jsme ujeli klusem asi padesát kroků, zahlédneme několik našich důstojníků, kteří nám zatarasí cestu nastavenými bodáky a volají na ty, kdo utíkali: ‚Nebojte se té sebranky, nechte je přijít blíž!' Využiji příležitosti, zpomalím koně a zasadím kozákovi, který byl napravo ode mne, do obličeje pořádnou ránu šavlí.[1] Udělá ještě krok a zastaví se a otočí hlavu ke mně, ale když vidí, že se chystám udeřit znovu, obrátí koně a s řevem utíká. Ti, kdo jedou za námi, udělají totéž, a naši koně udělají týž pohyb,

[1] Kozák, kterému seržant rozsekl šavlí obličej, je opravdu ten, kterého jsem viděl v lese a jemuž kamarádi obvázali ránu. *(Pozn. aut.)*

takže teď jsme zase my v patách kozákům, kteří utíkají, co jim síly stačí, a dostávají několik výstřelů od našich lidí, které málem zasáhly i nás.

Zahlédnu napravo cestu: vjedeme na ni, jeden kozák už tam byl. Když nás uvidí, zpomalí, zastaví a mluví na nás řečí, které nerozumíme: zasadím mu prudkou ránu šavlí do hlavy, a myslím, že bych ho byl rozpůlil, nebýt čepice z medvědí kůže, kterou měl na hlavě. Ohromen takovým způsobem odpovědi uteče, ale protože je lepší jezdec než my, ztratíme ho z očí. O čtvrt hodiny později dojedeme na druhou stranu lesa: tam ještě zahlédneme našeho kozáka, který, když nás uvidí, vyrazí tryskem, ale my jsme neměli chuť ho pronásledovat. Jedeme podél lesa až na jeho konec, potom kličkujeme až do večera, abychom našli pravou silnici, a jen s velkou námahou jsme sem došli.

A teď," dokončil seržant, „si musíme trochu odpočinout a jít, protože za rozbřesku by nás mohli přijít budit."

Tu se každý z nás uložil, aby si trochu odpočinul, zatímco šest mužů z kovenské posádky, šest zdravých vojáků od vozatajstva, se dobrovolně nabídlo, že budou každý střídavě hlídat u vrat stodoly.

Neodpočívali jsme ani hodinu, když jsme uslyšeli volat: „Stůj, kdo tam?" Za chvíli vejde člověk a padne, jak je dlouhý. Hned vstali ti nejméně unavení, aby mu pomohli. Byl to pěší dělostřelec císařské gardy, který byl v tom táboře, kde jsem málem zůstal. Měl na těle přes dvacet ran, bodnutí kopím a sečných ran šavlí. Sháněli plátno, aby ho obvázali; pospíšil jsem si a dal jednu ze svých nejlepších košil po válečném komisaři. Jeden z obou bratrů, seržant, mu dal spolknout kapku jalovcové, starý myslivec dal cupaninu, kterou vytáhl ze dna své medvědice. Nakonec ho nějak ošetřili; konečně se mu ulevilo: naštěstí měl rány jen na zádech a na hlavě, několik na pravé paži, ale nohy měl zdravé.

Přistoupil jsem, abych se ho zeptal, jak mu je; sotva se na mě podíval, řekl mi: „To jste vy, seržante! Byl jste prozíravý, že jste nezůstal v domě u vstupu do lesa, kde jste chtěl jako já a tolik jiných strávit noc, protože snad čtvrt hodiny po vašem odchodu přijelo přes čtyři sta kozáků.[1] Chopili jsme se zbraní, abychom se bránili; bylo nás v tu chvíli asi sto. Když viděli, že jsme připraveni je přijmout, zastavili se; několik

[1] Dělostřelec se v počtu kozáků mýlil, neboť jsem se od jednoho svého přítele, který tam byl, dozvěděl, že jich nebylo víc než dvě stě padesát, nejspíš ti, o nichž purkmistr mluvil oběma bratrům. *(Pozn. aut.)*

se jich oddělilo a v jejich čele důstojník, který nám přijel říct dobrou francouzštinou, abychom se vzdali.

Ale jeden starý pěší myslivec gardy jménem Michaut — ten, co se hádal se starou markytánkou — vystoupil z řad a přistoupil tak blízko, aby ho ruský důstojník slyšel: ‚Povídejte, chlapíku, odkdy se Francouzi vzdávají se zbraní v ruce? Pojďte blíž, čekáme na vás!‘ Hned se důstojník stáhl; chystali se na nás zaútočit; čekali jsme na ně, a když byli pětadvacet kroků od nás, polovina našich vystřelila: několik mužů padlo. Tu, protože si mysleli, že všichni vystřelili a že nebudeme moct znovu nabít, vyrazili znovu s křikem *hurá*. Ale přivítala je další salva, která jim vyřadila z boje ještě víc mužů. Tu utekli, a mysleli jsme, že jsme se jich zbavili, ale za pět minut se vracejí v ještě větším počtu, a ve chvíli, kdy se několik našich stahovalo, aby se dostali do lesa, a my jsme ještě neměli čas znovu nabít, prolomili nás kopími a šavlemi: skoro všichni byli zabiti nebo raněni.

Zůstal jsem raněný na zemi, dělal jsem mrtvého, a protože jsem byl na kraji příkopu u silnice, skutálel jsem se do něj. Přišli sedláci a začali obírat mrtvé a raněné, a s nimi několik kozáků, jejichž koně byli zabiti. Měl jsem to štěstí, že mě neviděli, a když odešli, s námahou jsem vstal a dostal se do lesa, kterým jsem prošel. Konečně jsem šťastný, přátelé, že jsem vás potkal, ale co se se mnou stane?“ — „Povedeme vás,“ odpověděli vojáci od vozatajstva. — „A já,“ dodal bratr seržant, „vám půjčím koně.“

Přes spánek, který mě zmáhal, jsem se chystal vyrazit, neboť jsem byl slabý a potřeboval jsem mnoho času, abych ušel jen kousek cesty. Jeden mladý voják od vozatajstva mi nabídl, že mě doprovodí, jestli chci vyrazit hned: přijal jsem tím ochotněji, že ten mladý voják, který nezažil bídu, byl silný a mohl mi v případě potřeby pomoci. Konečně jsme vyrazili.

Vešli jsme do lesa, kterým vedla silnice. Tam chtěl voják, který nebyl ozbrojen, nést mou pušku; postoupil jsem mu ji tím ochotněji, že ve stavu slabosti, v jakém jsem byl, jí mohl použít lépe než já. Když jsme šli nevím jak dlouho, podpírán paží svého mladého druha, neboť jsem často spal za chůze, došli jsme na konec lesa: mohly být čtyři hodiny ráno, bylo 16. prosince.

Šli jsme ještě nazdařbůh asi půl hodiny; naštěstí vyšel měsíc. Ale s ním přišel velký vítr a sníh tak jemný, že nás řezal do tváře a bránil nám vidět.

Velmi jsem trpěl touhou spát, a bez pomoci malého vojáka od vozatajstva, který mě pořád držel pod paží, byl bych ve spánku jistě upadl. Můj spolucestující mě upozornil na velkou budovu, kterou zahlédl před námi: poznal jsem, že je to poštovní stanice jako ta, kterou jsme opustili, a usoudil jsem podle toho, že jsme ušli tři míle. Za čtvrt hodiny jsme došli k jedněm vratům. Když jsem vešel, vrhl jsem se k ohni, neboť jich tam bylo několik, opuštěných vojáky, skoro všemi od císařské gardy, kteří odešli na Wilbalen. Několik dělostřelců, také od gardy, tam ještě bylo, ale chystali se k odchodu.

Nespal jsem jako blažený ani deset minut, když jsem ucítil, jak mnou někdo silně třese za paži. Chci se bránit, ale zvednou mě za ramena; konečně se probudím a ozve se výkřik, který vydal starý dělostřelec: „Kozáci! Vstávejte, chlapče! Ještě trochu odvahy!“

Zahlédl jsem jedenáct kozáků, kteří stáli a nejspíš jen čekali na náš odchod, aby zaujali naše místa: „Nuže,“ řekl dělostřelec, „musíme postavení vyklidit a ustoupit na Wilbalen! Zbývá nám už jen míle; tak jdeme!“

Musel jsem se znovu dát na cestu; bylo nás šest, čtyři dělostřelci, malý voják od vozatajstva a já. Vyšli jsme ze stodoly. Bylo 16. prosince, padesátý devátý den pochodu od odchodu z Moskvy. Vítr byl prudký a mráz nadměrný. Najednou jsem, přes všechno, co mohl můj kamarád udělat, aby mě podpíral, klesl, zmožený spánkem a únavou. Bylo třeba úsilí dvou dělostřelců a mého druha, aby mě postavili na nohy; ačkoli jsem stál na nohou, spal jsem pořád, ale když mi jeden dělostřelec natřel tvář sněhem, probudil jsem se. Potom mi dal spolknout trochu kořalky; to mě trochu vzpamatovalo. Vzali mě každý za jednu paži a vedli mě tak mnohem rychleji, než bych byl dokázal jít sám. Tak jsem došel do Wilbalen. Když jsme vešli, dozvěděli jsme se, že je tam král Murat se všemi troskami císařské gardy.

Přes velký mráz bylo ve městě vidět dost ruchu vojáků, kteří doufali, že koupí od Židů, kterých bylo na tom místě dost, chléb a kořalku. U dveří každého domu bylo také vidět stráž, a když se nově příchozí chtěl dostat dovnitř, odpovídali mu, že je tam ubytován generál nebo plukovník nebo že už není místo. Jiní nám říkali: „Hledejte svůj pluk!“

Dělostřelci našli kamarády od svého pluku a odešli s nimi. Začínal jsem si zoufat, když mi jeden sedlák řekl, že v první ulici vlevo je málo lidí. Šli jsme tam, ale zase stráže u všech dveří a všude táž odpověď. Opravdu jsem viděl, jak se v domech lidé tlačí jeden na druhém. Ale nemohli jsme zůstat déle na ulici, aniž bychom riskovali, že zmrzneme.

Těžko bych dokázal vyjádřit, jak jsem toho dne trpěl zimou, a ještě víc žalem, když jsem viděl, že mě všude, kde se objevím, odhánějí — a to vlastní kamarádi.

Konečně se obrátím na jednoho granátníka, který mi řekl, že všude jsou lidé, ale také zlá vůle a sobectví, a že si nemám všímat domů, kde jsou stráže; že musím vejít, „protože vidím," pokračoval, „že jste na tom bídně!"

Dám znamení kamarádovi, aby šel za mnou, a zamířím k prvnímu domu, který se naskytne, abych vešel: starý bručoun mi zatarasí cestu puškou a říká mi, že je to plukovníkův byt a že už není místo. Odpovím mu, že i kdyby to byl byt císaře, potřebuji dvě místa a že vejdu. V tu chvíli jsem zahlédl jiného granátníka, jak si připíná na plášť pár epolet vyššího důstojníka. K svému velkému překvapení poznávám Picarta, svého starého druha, kterého jsem neviděl od Vilna, od 9. prosince! Hned řeknu granátníkovi: „Řekněte plukovníku Picartovi, že ho seržant Bourgogne žádá o místo." — „Mýlíte se," odpoví mi. Ale aniž bych ho poslouchal, projdu přes stráž, voják od vozatajstva jde za mnou a vejdeme.

Sotva mě Picart pozná, hodí své velké epolety na slámu a zvolá: „Pro Boží den! To je můj krajan, můj seržant! Jak to, krajane, že přicházíte teprve teď? To jste zase dělal zadní voj?" Aniž bych mu odpověděl, nechal jsem se padnout na slámu, vyčerpaný únavou, spánkem a hladem, a dusil jsem se horkem velkých kamen. Picart běžel k torně, vytáhl z ní láhev, v níž byla kořalka, a přinutil mě vzít si pár kapek, které mě trochu vzkřísily. Potom jsem ho prosil, aby mě nechal odpočinout.

Mohlo být osm hodin ráno; byly dvě hodiny odpoledne, když jsem se probudil.

Picart mi postavil mezi nohy hliněnou misku s rýžovou polévkou, kterou jsem s chutí snědl, a díval jsem se napravo a nalevo, neboť jsem se snažil zorientovat. Nakonec se mi v hlavě všechno rozmotalo tak, že jsem si vybavil, co se se mnou za posledních čtyřiadvacet hodin dělo.

Byl jsem pohroužen do úvah, když mě z nich Picart vytrhl, aby mi vyprávěl, co se s ním dělo od chvíle, kdy jsme se ve Vilně rozešli: „Když jsme zahnali Rusy, kteří se objevili na výšinách u Vilna, poslali nás zpátky na náměstí; odtamtud nás odvedli na předměstí na kovenské silnici, abychom drželi stráž u krále Murata, který právě opustil město. Tam jsem vás hledal, protože jsem si myslel, že jste šel s námi, a divil jsem se, že vás už nevidím. O půlnoci nás poslali na Kovno jako doprovod krále Murata a prince Evžena, který byl také ubytován na předměstí. Ale když jsme došli k úpatí hory, nebylo možné ji přejít kvůli množství sněhu a počtu povozů a krytých vozů na silnici, která přes ni vedla.

Když se trochu rozednilo, král a princ dokázali pokračovat v cestě tím, že horu objeli, ale pokud jde o mne a několik jiných, protože jsme neměli koně, dali jsme se po cestě. Dobře jsme udělali, neboť jsme měli příležitost lézt na kolo mezi prvními a udělat pár pětifrankových mincí… k vašim službám, rozumíte, krajane?“ Picart mi dál podrobně líčil svůj pochod až do chvíle, kdy jsem ho náhodou potkal.

Tu jsem mu řekl, že je to pro mě vždycky štěstí, kdykoli ho potkám, ale že tentokrát jsem ještě šťastnější, protože ho nacházím jako plukovníka. Dal se do smíchu a řekl mi, že je to válečná lest, které nejednou použil, aby si udržel pěkný byt; že od včerejška se udělal plukovníkem a ti, kdo byli s ním, ho za takového uznávají, protože mu vzdávají poctu.

Picart mi řekl, že ve 3 hodiny má být přehlídka krále Murata, kde se mají dát rozkazy, které určí místa, kde se mají shromáždit trosky různých sborů. Chystal jsem se tam jít, abych tam potkal kamarády. Picart mi oholil vousy, které nebyly holeny od našeho odchodu z Moskvy, špatnou břitvou, kterou jsme našli ve vaku kozáka zabitého 23. listopadu, a ačkoli ji obtahoval o pochvu šavle a potom o dlaň, aby ji naostřil, přesto mi obličej rozedřel.

Když přišla hodina, vyšli jsme z bytu na smluvené místo. Nástup se měl konat ve velké ulici. Vojáci všech zbraní tam přicházeli. Několik starých od gardy dohnalo ctižádost, a to aby na sebe upoutali pozornost, tak daleko, že se upravili jako na den velké přehlídky: když je člověk viděl, myslel by si, že přicházejí spíš z Paříže než z Moskvy. Na smluveném místě jsem měl to štěstí, že jsem potkal všechny, s nimiž jsem byl předešlého dne, a mnoho jiných, které jsem neviděl od Vilna, ale bylo nás málo. Grangier mi řekl: „Doufám, že nás už neopustíš; půjdeš

do našeho bytu, a protože se smí brát saně nebo vozy, abychom se dali vézt, zkusíme nějaké najít.“ Zůstali jsme dost dlouho na ulici a čekali na krále Murata. Mezitím lidé žasli, že potkávají přátele, že nacházejí živé ty, o nichž si mysleli, že jsou mrtví. Měl jsem tu radost, že jsem potkal seržanta Humblota, se kterým jsem cestoval předešlého dne a od něhož jsem se oddělil v lese ve chvíli *hurá*. Dozvěděl jsem se také, že markytánky Marie a máma Gâteau šťastně dorazily.

Protože král Murat nepřicházel, sepsali jména mužů neschopných chůze, aby je poslali nazítří v šest hodin ráno se saněmi, které dodávaly úřady. Naši kamarádi se snažili nějaké najít, ale nebylo možné. Museli jsme se s tím smířit a připravit se na dobrou noc, abychom mohli nazítří jít.

Picart mi řekl, že se mnou chce mluvit, než se rozejdeme. Sotva padl rozkaz k odchodu, ucítil jsem velké plácnutí po rameni; byl to on. Dal mi i Grangierovi znamení, abychom šli za ním, a když jsme byli tak daleko, aby nás nikdo neslyšel, řekl mi: „Uděláte mi tu radost a přijmete pořádný doušek bílého vína, rýnského!“ — „To není možné!“ zvolal jsem. Místo odpovědi nám řekl: „Pojďte za mnou!“ Cestou nám vyprávěl, že předešlého dne potkal Žida, se kterým se seznámil, a to proto, aby mu prodal věci, kterých se chtěl zbavit, své plukovnické epolety a ještě něco, ale že se neopomněl, jak to často dělával, vydat za Žida a říkat, že jeho matka je dcerou štrasburského rabína a že on se jmenuje Šalomoun. Ten byl nadšen, a také v naději, že udělá dobrý obchod, mu dal adresu a ujistil ho, že mu opatří dobré rýnské víno.

Došli jsme za synagogu: vedle byl malý domek, u něhož se Picart zastavil. Rozhlédl se napravo a nalevo, jestli nic nevidí; potom se chytil za nos a nosovým hlasem několikrát zavolal: „Jákobe! Jákobe!“ Viděli jsme, jak se v díře objevil jakýsi obličej s dlouhou kožešinovou čepicí, ozdobený špinavým vousem: byl to Jákob Žid. Když poznal Picarta, řekl mu německy: „Á! To jste vy, můj milý Šalomoune; hned vám otevřu!“ Žid otevřel dvířka a vešli jsme do dobře vytopené, ale páchnoucí a odporné světnice. Když jsme seděli na lavici kolem kamen, viděli jsme vejít další tři Židy, o nichž nám Jákob řekl, že je to jeho rodina.

Picart, který věděl, jak to se svými takzvanými souvěrci chodí, začal tím, že otevřel tornu a vytáhl z ní nejdřív pár epolet, ne plukovnických, ale generálských, hromádku prýmků, to všechno nové a sebrané na hoře u Vilna v opuštěných vozech.

Bylo tam také několik stříbrných příborů z Moskvy. Židé vyvalili oči; tu Picart požádal o víno a chléb; přinesli výborné rýnské víno; chléb takový nebyl; ale pro tu chvíli to bylo víc, než se dalo doufat.

Zatímco jsme pili, Židé si prohlíželi věci rozložené na lavici; Jákob se Picarta zeptal, kolik za to všechno chce: „Řekněte sám!“ odpověděl Picart. Žid řekl cenu, která byla daleko od toho, co Picart chtěl. Řekl mu: Ne! Jákob přidal ještě něco; tentokrát se Picart, na kterého začínalo působit víno, podíval na Žida posměšně a odpověděl mu tím, že si položil prst na nos a pobrukoval, ne slova, ale nápěv rabína v synagoze o sobotě.

Čtyři Židé se také začali kývat jako Číňané a zpívat verše. Grangier se podíval na Picarta, protože si myslel, že zešílel, a já jsem se, přes svůj smutný stav, válel smíchy. Konečně Picart přestal zpívat, aby nám nalil. Mezitím se Židé spolu dohadovali o ceně věcí; Jákob nabídl vyšší cenu, ale to ještě nebylo to, co Picart chtěl, takže začal znovu se svým randálem, až konečně svolil k obchodu pod podmínkou, že mu zaplatí zlatem. Jákob vyplatil Picarta pruskými zlaťáky; nejspíš byl s obchodem spokojen, protože nám dal lískové oříšky a cibule. Víno nám stouplo do hlavy a udělalo z nás blázny, neboť když Picart dostal peníze, začali jsme jako on vyvádět sabat.

Ten rámus by byl trval dlouho, kdyby nikdo nezabušil na dveře pažbami pušek. Jákob se podíval dírou a zahlédl několik vojáků, kteří mu německy řekli, že mají ubytovací lístek k němu a že jestli hned neotevře, vyrazí dveře. Hned otevřel. Rozhodli jsme se odejít; rozloučil jsem se s Picartem se slibem, že se uvidíme v Elbingu, kam jsme měli rozkaz se dát.

Když jsme přišli do bytu, snědli jsme rýžovou polévku; potom jsem se věnoval nohám a obuvi, a protože jsme byli v teplé světnici a na čerstvé slámě, usnul jsem.

Nazítří, sedmnáctého, v pět hodin bylo město liduprázdné: lidé, kteří dva měsíce nespali pod střechou a teď leželi v teple, nespěchali vyjít z bytů. Dva nebo tři bubeníci, kteří ještě zbývali z bubeníků gardy, bubnovali *granátnický* pochod pro nás a *karabinický* pro myslivce. Když jsme byli na ulici, všimli jsme si, že je méně zima než předešlého dne. Viděli jsme přijíždět saně se dvěma koňmi, které zastavily. Řídili je dva Židé a byly naložené koloniálním zbožím. Napadlo nás navrh-

nout jim, aby nás dovezli, za peníze ovšem, až do Darkehmen[1], kam se toho dne mělo jít, nebo se saní zmocnit, kdyby odmítli. Nejdřív dělali nějaké potíže pod různými záminkami. Navrhli jsme jim, že zaplatíme polovinu ceny a zbytek, až dojedeme. Židé přijali. Cena byla smluvena na čtyřicet franků, polovinu jsme jim hned zaplatili, ale protože brali pětifrankové mince jen jako tolar, který má hodnotu jen čtyř franků, stálo nás to o deset franků víc. Nedívali jsme se na to tak přísně, a neprozřetelně, abychom získali jejich důvěru, jsme jim ukázali, že máme mnoho peněz. Jeden seržant-major jménem Pierson, který měl několik kusů stříbrného nádobí, je ukázal. Od té chvíle mluvili hebrejsky, takže jsme nemohli rozumět ničemu, co říkali.

Bylo nás pět vélitů, Leboude, Grangier, Pierson, Oudict a já. Saně byly vyložené, koně odpočatí, chystali jsme se vyrazit. Dali jsme pušky na dno saní a torny na ně, a jedeme. Bylo přes šest hodin: všechny trosky armády byly už v pohybu jako v předešlých dnech, bez organizace, bez pořádku; zmatek byl takový, že nebylo možné dostat se z města. Ti, kdo necítili sílu jít, chtěli se zmocnit saní nebo se na ně dostat.

Když jsme se s velkou námahou dostali ven, našli jsme tutéž zácpu. Naši vozkové nám dali najevo, že nás povezou cestou nalevo, kde nikoho nebylo vidět, a že než uplyne hodina, dostaneme se na hlavní silnici a předjedeme čelo kolony. Měli jsme se zeptat, když je ta cesta tak dobrá, proč se jí nedávají jiní vozkové saní, kteří ji museli znát stejně dobře; ale nenapadlo nás to. Když jsme jeli velkým klusem dobrou čtvrthodinu, všiml jsem si, že cesta, po které jedeme, nenápadně zahýbá doleva a vzdaluje nás od té, po které šla armáda; že terén, po kterém jedeme a který nám vydávali za cestu, je jen násep tvořící hráz kanálu napravo od nás a odvodňovacího příkopu nalevo. Chtěl jsem sdělit své postřehy kamarádům a křičel jsem, jak nejsilněji jsem mohl, a několikrát: „Stát! Stát!“ Grangier se mě zeptal, co chci. Křičel jsem ještě víc: „Klamou nás, jsme s lumpy!“ Tu Pierson, který seděl vpředu a držel v rukou stříbrnou čajovou konvici, kterou si nesl z Moskvy a ve které si každou chvíli dával vařit čaj, začal i on křičet: „Stát!“

[1] **Darkehmen, Insterburg, Wehlau, Heilsberg** — Města ve Východním Prusku na trase ústupu: Darkehmen je dnes Ozjorsk, Insterburg Černjachovsk, Wehlau Znamensk (všechny v ruské Kaliningradské oblasti) a Heilsberg polský Lidzbark Warmiński.

Ti darebáci Židé seskočí z otýpky slámy, na které seděli, a za stálé jízdy, ale pomaleji, chytí koně za uzdu, otočí saně a převrhnou nás z hráze dolů ke straně příkopu. Naštěstí pro mne, který jsem seděl vzadu s nohama visícími ven na boku saní, viděl jsem jejich pohyb, takže jsem se nechal sklouznout a vyhnul se velkému skoku, ale mí kamarádi se skutáleli až dolů, víc než pětadvacet stop, a dopadli celí potlučení na led. Protože měli omrzlé nohy a ruce, vydávali strašné výkřiky bolesti. Ty výkřiky se změnily ve výkřiky vzteku proti Židům, kteří už vytáhli saně na kraj hráze, neboť když drželi koně za uzdu, zabránili saním, ačkoli byly převrácené, aby se skutálely dolů. Chystali se utéct s našimi zavazadly, ale protože moje puška byla s ostatními na dně saní, vytasil jsem šavli a zasadil ránu do hlavy jednomu Židovi, kterému ji jen díky kožešinové čepici nerozpůlila. Zasadil jsem mu druhou, kterou vykryl levou rukou v rukavici z ovčí kůže. Byli by nám utekli, když přišel Pierson, aby mi pomohl, zatímco ostatní, ještě dole pod náspem, na který neměli sílu vylézt, kleli a křičeli na nás, ať Židy zabijeme. Ten, kterému jsem dal ránu šavlí, utíkal přes kanál; druhý, který držel koně, prosil o milost a říkal, že je to kamarádova vina. To nezabránilo Piersonovi, aby tomu, kdo zůstal a prosil o odpuštění a oslovoval nás plukovníku a generále, nevysázel několik ran plochou šavle.

Pierson vzal koně za uzdu a nařídil mu, aby sestoupil a pomohl našim kamarádům vylézt. To také ochotně udělal; byl za to odměněn ranami pěstí, které mu vysázeli s velkou silou. Když vylezli nahoru, Leboude nám oznámil, že jsme po právu nabyli saní i koní, neboť ti dva lumpové se nás snažili zahubit, aby se zmocnili toho, co máme.

Nařídili jsme Židovi, aby nás vezl velkým tryskem nejkratší cestou, abychom se dostali k armádě, ale museli jsme se vrátit, kudy jsme přijeli.

Když jsme dojeli blízko města, chtěl nás Žid zavést dovnitř pod záminkou, že si vezme něco doma: to aby nás vydal kozákům, kteří už tam byli. Dali jsme mu ucítit hrot šavle v zádech a vyhrožovali jsme mu, že ho zabijeme, udělá-li ještě krok ke straně města. A tak si pospíšil zahnout doleva na silnici, po které šla armáda, jejíž poslední saně jsme viděli ve velké dálce. O čtvrt hodiny později jsme je dohonili a potom jsme je předjeli, když jsme rychle sjížděli ze svahu.

Protože jsem seděl vzadu na saních, zasáhl mě konec oje jedněch saní, které sjížděly, do pravého boku a odhodil mě do sněhu víc než šest stop. Zůstal jsem v bezvědomí. Jeden furýr mameluků, který mě znal, mi spěchal na pomoc, zvedl mě a posadil do sněhu.[1] Kamarádi mi také spěchali na pomoc: mysleli si, že mi oj vnikla do těla, ale naštěstí šaty ránu ztlumily; a k tomu byl naštěstí konec oje obalený ovčí kůží.

Zvedli mě a znovu mě posadili na saně: podivná věc, nemělo to pro mě žádné zlé následky; jen přes den jsem zvracel.

Mohlo být devět hodin, když jsme dojeli do velké vesnice; bylo tam už mnoho lidí; vešli jsme do jednoho domu, abychom se ohřáli; saně jsme nechali u dveří, když jsme z nich pro jistotu složili zavazadla a vzali Žida dovnitř s sebou ze strachu, aby nám neodvezl povoz.

Vojáci, kteří se tam ohřívali, nám řekli, že se ve vesnici prodávají slanečci a jalovcová. Protože ke mně byli moji kamarádi velmi ochotní a všichni měli nohy omrzlejší než já, rozhodl jsem se tam jít, ale při odchodu jsem jim kladl na srdce, aby nespouštěli saně z očí: „Buď klidný," řekl mi Pierson, „ručím za ně!" Šel jsem s naším Židem, aby mi dělal průvodce a tlumočníka.

Zavedl mě k jednomu svému kumpánovi, kde jsem našel slanečky, jalovcovou a bídné žitné placky. Zatímco jsem se ohříval a pil sklenku jalovcové, všiml jsem si, že můj průvodce zmizel s jiným Židem, se kterým chvíli předtím hovořil. Když jsem viděl, že se nevrací, vrátil jsem se se zásobami k přátelům: ale jaký byl můj údiv, když jsem byl u domu a neviděl jsem už saně u dveří! Kamarádi, kteří se klidně ohřívali, se mě ptají, kde jsou zásoby; já se jich ptám, kde jsou saně. Podívají se na ulici, saně jsou pryč! Beze slova hodím zásoby na zem a se smutným srdcem si jdu lehnout na slámu ke kamnům. O půl hodiny později bubnovali nástup k odchodu a dali nám vědět, že dvě malé míle odtud budou saně pro všechny, aby se dalo téhož dne dojít do Gumbinnen.

Když jsme došli na to místo, našli jsme tam opravdu velké množství saní, a za chvíli nás poslali na cestu. Cestou mi bylo zle: pohyb saní na mě působil jako mořská nemoc; zvracel jsem. Chtěl jsem, než dojedeme, jít trochu pěšky, ale málem jsem zmrzl, neboť zima byla nesnesitelná. Naštěstí si kamarádi všimli mého smutného stavu, dali zastavit

[1] Mameluk, který mě zvedl, se jmenoval Angelis; byl z Gruzie; poznali jsme se ve Španělsku; byl jedním z mameluků, které si císař přivedl z Egypta; jen několik z toho krásného sboru uniklo pohromám tohoto tažení. *(Pozn. aut.)*

saně a přišli si pro mě: už jsem nemohl dál. Když jsme dojeli do Gumbinnen, byl nejvyšší čas! Dali nám ubytovací lístek pro nás pět a dostali jsme dobře vytopenou světnici a slámu.

Když jsme se ubytovali, první, co jsme udělali, bylo, že jsme se zeptali, jestli bychom za peníze nemohli dostat najíst a napít. Hospodář, který vypadal jako hodný člověk, nám odpověděl, že udělá, co bude moct, aby nám dal, co žádáme: za hodinu nám přinesl polévku, pečenou husu s brambory, pivo a jalovcovou. Všechno jsme hltali očima, ale husa byla naneštěstí tak tuhá, že jsme jí mohli sníst jen velmi málo, a to málo nás málem udusilo; byli jsme odkázáni na brambory.

Šel jsem se seržant-majorem Oudictem do města podívat se, jestli bychom nenašli něco ke koupi: náhoda nás zavedla do domu, kde Oudict potkal plukovního chirurga ze svého kraje. Byl ubytován se dvěma důstojníky a třemi vojáky, zbytkem pluku.

Byli v žalostném stavu; skoro všichni přišli o prsty na nohou a na rukou; zatímco jsme byli v tom domě, nabídl nám nějaký muž, že nám prodá koně a saně, a my jsme si pospíšili je koupit za 80 franků.

Nazítří, osmnáctého, když jsme se pokusili sníst naši husu, která nebyla o nic měkčí než předešlého dne, sedli jsme na saně a vyrazili jsme, abychom šli nocovat do Wehlau; ale sotva jsme byli za městem, Pierson, který řídil saně a nerozuměl tomu, nás převrhl, zlomil oj a vyhodil nás do sněhu. Byli jsme u domu, do kterého jsme vešli, abychom ji dali spravit: zatímco byl sedlák zaměstnán touto prací, my jsme byli zaměstnáni ohříváním, a když jsme se chystali vydat se na cestu, byli jsme převelice udiveni, když jsme viděli, že už nemáme zbraně: Prusové nám vzali pušky, které jsme opřeli u dveří. Křičíme, klejeme: „Chceme své zbraně, nebo vám zapálíme dům!“ Ale sedlák zase přísahá, že nic neviděl; museli jsme se rozhodnout odejít beze zbraní. Naštěstí po hodině cesty jsme potkali fůru, která vyjela ráno z Gumbinnen s nákladem pušek císařské gardy, takže jsme si mohli vzít jiné. Konečně jsme došli do Wehlau ve tři hodiny.

Viděli jsme přes dva tisíce vojáků shromážděných u radnice, kteří čekali na ubytovací lístky. Jeden velký lump Prus k nám přistoupí a řekne nám, že jestli chceme, ubytuje nás za málo u sebe; že má dobře vytopenou světnici, slámu na spaní a stáj pro koně. Ochotně jsme přijali. Když jsme k němu přišli, dá koně do stáje, nechá nás vystoupit do druhého

patra, a tam vejdeme do dost špinavé světnice; stejné to bylo se slámou, ale bylo teplo, a to bylo hlavní.

Pak se objevila žena, která měřila skoro šest stop a měla pravou kozáckou tvář; řekla nám, že je paní domu, a že jestli něco potřebujeme, stačí jí dát peníze, ona nám to přinese. To jsme právě chtěli, neboť ani jeden z nás neměl chuť vyjít. Dám jí pět franků, aby nám došla pro chléb, maso a pivo. Za chvíli nám přinesla jedno i druhé; uvařila se polévka, a když jsme se najedli a přesvědčili se, že našemu koni nic nechybí, odpočívali jsme až do rána.

Před odchodem jsme dali naší hospodyni pětifrankovou minci za noc, ale řekla nám, že to nestačí; tu jsme jí dali druhou. Ale ani to jí nestačilo; žádala, abychom jí dali pětifrankovou minci za každého muže a ještě jednu za koně.

Tu jsem vstal a řekl jí, že je velká mrcha a že víc nedostane. Na to mi odpověděla tak, že mi přejela rukou po tváři a řekla mi: „Ubohý malý Francouzíčku, před šesti měsíci, když jsi tudy šel, to bylo něco jiného, byl jsi silnější; ale dnes je to jinak! Dáš, co po tobě chci, nebo zabráním muži, aby zapřáhl koně do saní, a dám vás pochytat kozákům!“ Odpověděl jsem jí, že se vysmívám kozákům stejně jako Prusům: „Ano,“ odpověděla mi, „kdybys věděl, že jsou blízko, tak bys to neříkal!“ Tu, když jsem viděl všechnu zlobu té ženy, popadl jsem ji za krk, abych ji uškrtil, ale byla silnější než já, povalila mě na slámu, a teď zase ona chtěla uškrtit mě. Naštěstí ji velký kopanec do zadku, který jí dal jeden z mých kamarádů, přiměl vstát. V tu chvíli vešel muž, ale jen aby dostal velkou ránu pěstí od své drahé ženy, která byla jako lítice a řekla mu, že je velký zbabělec a že jestli hned nepůjde pro sousedy a pro kozáky, vyškrábe mu oči. Protože nás bylo pět proti dvěma, zabránili jsme mu vyjít z domu a přinutili jsme ho zapřáhnout koně do saní, ale museli jsme dát, co ta mrcha žádala; nebylo co smlouvat, kozáci byli blízko. Před odchodem jsem té ďáblici řekl, že jestli se vrátím, dám jí vrátit peníze, které jsme jí dali, i s úroky. Na to mi odpověděla tím, že mi plivla do tváře; protože jsem chtěl té urážce odpovědět ranou pažbou pušky, kamarádi mi v tom zabránili.

Usadili jsme se na saních, abychom co nejrychleji odjeli.

Toho dne, 19. prosince, jsme šli nocovat do Insterburgu, kam jsme dojeli za noci; ubytovali nás u hodných lidí.

Nazítří, dvacátého, byla neděle; vyrazili jsme časně ráno, abychom šli nocovat do Jílového. Tam jsme šli rovnou na radnici, kde nám bez potíží dali ubytovací lístek. Byli jsme zase u hodných lidí, u nichž jsme našli dobrý oheň; každému nabídli sklenku jalovcové. Potom šla naše hospodyně s naším ubytovacím lístkem pro potraviny, neboť obce právě dostaly rozkaz, aby nám dávaly potraviny.

Když jsme se ohřáli a trochu si odpočinuli, chystali jsme se, než bude polévka, navštívit bojiště, které jsme zčásti prošli. Viděli jsme několik pohřebních pomníků, totiž prostých dřevěných křížů; zvlášť jsme si všimli jednoho s tímto nápisem: „Zde odpočívá dvacet devět důstojníků statečného 14. řadového pluku, padlých na poli cti.“[1]

Po několika úvahách o rozmístění vojsk v den té strašné bitvy jsme vešli do města, které se nám zdálo liduprázdné. Je pravda, že byla neděle; že obyvatelé byli vzhledem k roční době zavření doma a že jsme byli jediní Francouzi, protože ostatní se dali jiným směrem.

Když jsme se vrátili do bytu, natáhli jsme se na slámu a čekali, až bude jídlo hotové. Sotva jsme tam byli, vešel pruský vysloužilec, aby nás varoval, že na výšině čtvrt míle od města jsou vidět kozáci, a že nám radí, abychom co nejdřív odjeli. Protože to byla až příliš pravda, pospíšili jsme si s přípravami k odjezdu; maso, které nebylo ani napůl uvařené, jsme zabalili do slámy.

Odjeli jsme s naším sedlákem, aby nás navedl na správnou cestu. Když jsme na ní byli, ukázal nám kozáky na výšině: bylo jich přes třicet. Počasí bylo mlhavé; sníh nezapomněl začít padat chvíli po našem odjezdu. Neujeli jsme ani půl míle, když nás zastihla noc. Potkali jsme dva sedláky. Zeptali jsme se jich, jestli je ještě daleko do nějaké vesnice. Řekli nám, že než nějakou najdeme, musíme projet velkým lesem; že najdeme napravo, pětadvacet kroků od silnice, dům, který patří hajnému, jenž vede hostinec, a že tam můžeme přenocovat. Po malé půlhodině cesty jsme dojeli k určenému domu: bylo devět hodin; ujeli jsme čtyři míle.

Než nám otevřeli, zeptali se nás, kdo jsme a co chceme. Odpověděli jsme, že jsme Francouzi a vojáci císařské gardy a že se ptáme, jestli bychom za peníze nemohli dostat nocleh, napít se a najíst. Hned nám otevřeli dveře a řekli nám, ať jsme vítáni. Nejdřív jsme dali koně do stáje. Potom nás uvedli do velké světnice, kde jsme zahlédli tři lidi ležící

[1] A k tomu pět set devadesát poddůstojníků a vojáků. *(Pozn. aut.)*

na slámě; byli to tři jízdní myslivci gardy, kteří přišli přes den, ale byli na tom hůř než my, neboť už neměli koně, a protože měli omrzlé nohy, museli jít pěšky. Dali nám najíst, potom jsme si lehli a spali jsme jako blažení.

Když jsme se probudili, divili jsme se, že myslivce už nevidíme, ale pán domu nám řekl, že asi před hodinou jeden Žid, který jel se saněmi, nabídl myslivcům, že je za dva franky zaveze tři míle daleko, a že ochotně přijali. Tu zprávu jsme vyslechli s radostí. Když jsme zaplatili pět franků, které po nás chtěli za koně a za nás, odjeli jsme; náš hostitel nám kladl na srdce, abychom se pořád drželi stopy saní, které jely před námi a vezly myslivce.

Měli jsme toho dne dlouhý pochod: devět mil.

Když jsme jeli celý den, dojeli jsme za noci do Heilsbergu, kde jsme měli nocovat. První, co jsme udělali, bylo, že jsme šli k purkmistrovi pro ubytovací lístek; měli jsme to štěstí, že nám určili týž dům, kde nás docela dobře přijali; bylo tam už šest jízdních myslivců gardy. Dali nám polévku, maso se spoustou dobrých brambor a pivo; požádali jsme o víno, za peníze ovšem. Opatřili nám ho za tolar láhev (čtyři franky) a připadalo nám dobré a laciné. Než jsme si lehli na dobrou slámu, kladli jsme hospodyni na srdce, aby nám připravila jídlo na pět hodin ráno, neboť jsme chtěli vyrazit brzy, protože nás čekala ještě velká etapa.

Nazítří, 22. prosince, jsme vstali časně ráno; přišel sluha a přinesl nám svíčku; kladli jsme mu na srdce svého koně a slíbili mu spropitné, až ho zapřáhne do saní. Přinesli nám polévku, zkrátka co jsme žádali. Tu každý z nás lichotil hospodyni a říkal jí: „Hodná žena! Krásná žena!“ a plácal ji po zádech, po pažích a ještě jinde; když jsme dojedli, chystali jsme se k odjezdu; saně byly připravené a loučili jsme se s ženou, když nám řekla: „Dobře, pánové, ale než odjedete, nezapomeňte zaplatit!“ — „Jak to, zaplatit? Nejsme tu na ubytovací lístek? Nemáte nás živit?“ — „Ano,“ odpověděla, „za to, co jste snědli včera, ale za dnešní stravu chci dva tolary (10 franků).“ Prohlásil jsem, že nezaplatím, a protože žena viděla, že se chystáme odjet, aniž bychom jí dali peníze, poručila zavřít dveře, a do domu vešel tucet velkých lumpů Prusů ozbrojených velkými holemi tlustými jako moje paže. To nebyla chvíle k debatám: zaplatili jsme a odjeli. Jiné časy, jiné mravy. Teď jsme byli ti slabší.

Myslivci odjeli, zatímco jsme jedli. Měli jsme ještě dva dny cesty do Elbingu, dvanáct mil, ale protože jsme nechtěli unavit koně, rozhodli jsme se, že půjdeme nocovat tři míle od toho města.

Po míli cesty jsme zahlédli několik saní, které přijížděly zleva, aby jely také na Elbing. To nás přivedlo k myšlence, že jsme nejeli cestou, kterou se daly trosky armády, neboť místo abychom jeli na Jílové, měli jsme se dát na Friedland.

Kolem nás projely saně velkých rozměrů tažené dvěma silnými koňmi. Jely tak rychle, že jsme nemohli rozeznat, od kterého pluku jsou vojáci, které vezly. Za půl hodiny jsme zahlédli dům dost pěkného vzhledu, byla to přepřahací pošta a zároveň dobrý hostinec; u dveří jsme viděli několik vojáků gardy a jiné, kteří odjížděli na saních, které jim právě opatřili.

Sesedli jsme a vešli. Požádali jsme o víno, neboť jeden vélita myslivec a jeden starý nám právě řekli, že tam je, a „vybrané“. Zdálo se dokonce, že ho vypili vydatně.

Starý i mladý byli šíleně veselí, což se stávalo skoro všem, kdo jako my zažili tolik bídy a strádání. Sebemenší nápoj vám stoupl do hlavy. Starý se nás zeptal, jestli jsme potkali pluk holandských granátníků, který patřil k císařské gardě. Odpověděli jsme mu, že ne: „Jel kolem vás,“ řekl vélita, „a vy jste ho neviděli? Ty velké saně, co vás předjely, no, to byl celý pluk holandských granátníků! Bylo jich sedm!“

Poštmistr oznámil našim dvěma myslivcům, že pro ně mají saně, a že je za tři tolary (patnáct franků) zaveze tři míle před Elbing. Chystali jsme se jet s nimi, protože měli vozku. O pět minut později jsme byli na cestě.

Grangierovi a mně bylo silně zle a vyvrhli jsme všechno, co jsme od předešlého dne snědli. Ta nevolnost pocházela z toho, že náš žaludek už nebyl zvyklý na vydatnou stravu, museli jsme si na ni zvykat pozvolna; to jsme si také slíbili. Když jsme dojeli do vesnice, dali jsme si každý sklenku gdaňské jalovcové. Jeli jsme dál, až jsme dojeli do vesnice, kde jsme měli nocovat. Byla noc; šli jsme k purkmistrovi pro ubytovací lístek, ale hrubě nám ho odepřeli a řekli nám, ať spíme na ulici. Chtěli jsme něco namítnout; zabouchli nám dveře před nosem. Šli jsme do několika hostinců, kde jsme žádali, že zaplatíme za nocleh, ale všude jsme se setkali s týmž přijetím.

Rozhodli jsme se, myslivci i my, že pojedeme dál spolu, že oni využijí našich saní, a protože nebyly dost velké, aby nás všechny pobraly, že dva půjdou pěšky, každý střídavě.

Tak jsme se měli pokusit dojet do vesnice, kde snad najdeme pohostinnější obyvatele. Na dostřel pušky jsme zahlédli dům trochu stranou od silnice. Hned jsme se rozhodli, že se tam ubytujeme násilím, nebudou-li nás chtít přijmout dobrovolně. Sedlák nám řekl, že nás rád ubytuje, ale že kdyby se ve vesnici dozvěděli, že nám dal nocleh, dostal by *holí*; že jestli nás však nikdo neviděl vejít, risknul by to. Ujistili jsme ho, že nás nikdo nezahlédl, že nás může beze strachu přijmout a že mu před odjezdem dáme dva tolary. Zdál se velmi spokojený a jeho žena ještě víc, a usadili jsme se kolem kamen.

Zatímco muž vyšel, aby dal našeho koně do stáje, žena k nám přistoupila a řekla nám potichu, a dívala se, jestli muž nejde, že sedláci jsou na Francouze zlí, protože když tudy v květnu táhla armáda, bydleli ve vesnici čtrnáct dní jízdní myslivci gardy a jeden z nich, u purkmistra, byl tak hezký, tak mladý, že všechny ženy a dívky chodily ke dveřím, aby ho viděly; byl to furýr. Jednoho dne se stalo, že ho purkmistr přistihl, jak líbá paní, takže purkmistr paní zbil. Furýr zase zbil purkmistra, takže paní je v jiném stavu, a říká se, že s furýrem. Poslouchali jsme a usmívali se tomu, jak nám to žena vyprávěla.

„To není všechno," pokračovala; „ve vesnici jsou ještě tři jiné ženy, které jsou na tom jako purkmistrova žena, a proto jsou zlí na Francouze, na tak hezké chlapce!" Sotva to slovo dořekla, vélita myslivec vstane, skočí jí kolem krku a políbí ji: „Pozor, jde můj muž!" Opravdu vešel a řekl nám, že dal koni žrát a že mu za chvíli dá napít, ale že jestli mu chceme udělat radost, vyjedeme před rozedněním, aby nikdo neviděl, že nás ubytoval: „Za málo," řekl, „zavezu ty z vás, kdo nemají saně, protože já nějaké mám." Oba myslivci přijali.

K jídlu nám dali mléčnou polévku a brambory, potom jsme si lehli oblečení a se zbraněmi nabitými.

Nazítří, třiadvacátého, ještě nebyly čtyři hodiny ráno, když nás sedlák přišel vzbudit a řekl nám, že je čas jet. Zaplatili jsme ženě, políbili ji a odjeli.

V druhé vesnici na nás obyvatelé, když nás uviděli, křičeli *hurá* a házeli po nás kameny nebo sněhové koule. Dojeli jsme na jedno předměstí Elbingu, kde jsme se zastavili v hostinci, abychom se ohřáli, neboť mráz

zesílil. Dali jsme si tam kávu a v devět hodin jsme vjeli do města s jinými vojáky armády, kteří přicházeli jako my, ale jinými cestami.

XI.

Pobyt v Elbingu

Paní Gentilová. — Strýc s dědictvím. — 1. leden 1813. — Picart a Prusové. — Otec Elliot. — Moji svědci

Bez otálení jsme šli na radnici, abychom dostali ubytovací lístky. Našli jsme ji přeplněnou vojáky.

Všimli jsme si tam mnoha jízdních důstojníků, kteří byli mnohem ubožejší než my, neboť skoro všichni přišli následkem mrazu o prsty na rukou a na nohou a jiní o nos; byl na ně žalostný pohled. Řeknu ve prospěch městských radních, že dělali všechno, co bylo možné udělat, aby jim ulevili, dávali jim dobré byty a doporučovali je, aby se o ně starali.

Po půlhodinovém čekání nám dali ubytovací lístek pro nás pět a pro koně; pospíšili jsme si tam.

Byla to velká krčma, nebo spíš putyka; přijali nás tam velmi špatně. Jako světnici nám určili velkou chodbu bez topení a špatnou slámu. Něco jsme namítli; odpověděli nám, že pro Francouze je to dost dobré a že jestli se nám to nelíbí, můžeme jít na ulici. Pobouřeni takovým přijetím jsme z toho domu odešli, dali jsme hulvátovi, který nás tak přijal, najevo všechno své pohrdání a vyhrožovali jsme mu, že o jeho chování podáme zprávu městským radním.

Rozhodli jsme se, že se pokusíme lístek vyměnit, a tím posláním pověřili mne, zatímco kamarádi na mě čekali v hostinci, do kterého jsme právě vešli.

Když jsem přišel na radnici, nebylo tam mnoho lidí. Obrátil jsem se na purkmistra, který mluvil francouzsky. Vyprávěl jsem mu, jak hrubě nás přijali. Ukázal jsem mu pravou nohu zabalenou do kusu ovčí kůže a pravou ruku, na níž jeden článek, první článek prostředníku, byl na spadnutí. Promluvil s tím, kdo měl na starosti ubytování, a ten mi řekl, že nemůžeme být ubytováni spolu: „Tady," řekl mi, „je lístek pro čtyři a koně; tady jiný, který vám radím, abyste si nechal pro sebe. Je to u jed-

noho Francouze, který se oženil s ženou z města.“ Poděkoval jsem mu a vrátil jsem se ke kamarádům.

Když jsme přišli na předměstí, šli jsme do bytu na lístek pro čtyři a koně. Byl to dům rybáře na břehu kanálu směrem k přístavu; přijali nás tam docela dobře. Když jsme se zařídili, nabídl jsem lístek pro jednoho tomu, kdo by ho chtěl, ale nikdo ho nechtěl. Tu jsem si ho nechal a zeptal jsem se, jestli je to daleko od místa, kde jsme: stačilo přejít jeden most.

Dům se mi zdál velmi vzhledný. Když jsem vešel, první, koho jsem potkal, byla služka, tlustá Němka s rozkvetlými tvářemi. Podal jsem jí lístek. Řekla mi, že už jsou tu ubytováni čtyři vojáci, a zároveň šla pro paní domu, která mi řekla totéž a ukázala mi světnici, kde byli. Byli to zrovna muži od pluku, kteří jako my přišli jednotlivě. Hned jsem se rozhodl vrátit se do prvního bytu ke kamarádům. Ale paní, která právě viděla na lístku, že jsem poddůstojník císařské gardy, mi řekla: „Poslyšte, můj ubohý pane, vypadáte tak nemocně, že vás odtud nechci pustit. Pojďte za mnou, dám vám světnici jen pro vás a budete mít dobrou postel, protože vidím, že potřebujete odpočinek.“ Odpověděl jsem jí, že je od ní velmi hezké, že se nade mnou slitovala, ale že ji prosím jen o slámu a oheň: „To všechno budete mít,“ odpověděla mi. Zároveň mě uvedla do malé teplé a čisté světnice, kde byla postel přikrytá peřinou. Ale prosil jsem ji jako o milost, aby mi dala přinést slámu s prostěradly a teplou vodu, abych se umyl.

Přinesli mi všechno, oč jsem žádal, a k tomu velkou dřevěnou kád, abych si umyl nohy. Velmi jsem to potřeboval, ale to nebylo všechno: hlava, tvář, vousy nebyly upraveny od 16. prosince. Prosil jsem sluhu, který se jmenoval Christian, aby mi došel pro holiče. Ten mě oholil, nebo spíš mi rozedřel tvář; tvrdil, že mám kůži ztvrdlou mrazem; já jsem si myslel, že jeho břitvy jsou jako pily.

Když byla operace hotová, dal jsem si ostříhat vlasy, a dokonce i cop. Štědře jsem ho zaplatil a zeptal se ho, jestli nezná nějakého obchodníka se starými šaty, neboť jsem potřeboval kalhoty. Po jeho odchodu přišel Žid s kalhotami, které schovával v pytli. Byly tam všech barev, šedé, modré, ale všechny příliš malé nebo příliš velké nebo špinavé. Syn Izraele, když viděl, že mi nic nevyhovuje, mi řekl, že se vrátí s něčím, co se mi bude líbit. Opravdu se brzy objevil znovu s kalhotami po kozácku, amarantové barvy a z jemného sukna. Byly velmi široké. Byly to

kalhoty jezdce, nejspíš jednoho pobočníka krále Murata. Nevadí, zkusil jsem si je, a protože jsem předvídal, že mi v nich bude pěkně teplo, nechal jsem si je. Bylo na nich ještě po obou stranách vidět stopu po širokém lampasu, který Žid prozíravě odpáral. Dal jsem mu výměnou malou doktorovu sumku, kovanou stříbrem, kterou jsem vzal kozákovi 23. listopadu. Kromě toho žádal pět franků, které jsem mu dal.

Zbývaly mi ještě tři krásné košile po válečném komisaři: chystal jsem se převléct prádlo, ale když jsem se na sebe podíval, řekl jsem si, že abych to udělal pořádně, potřeboval bych koupel, neboť jsem měl ještě po celém těle stopy havěti. Zeptal jsem se služky, jestli jsou nablízku lázně; ale protože mi nerozuměla, šla pro svou paní, která hned přišla: tehdy jsem si všiml, že moje hostitelka je krásná a půvabná žena, ale v tu chvíli mé postřehy nešly dál, neboť ve stavu, v jakém jsem byl, jsem měl příliš co dělat se svou osobou. Zeptala se mě, co chci. Řekl jsem jí, že si přeji vykoupat se a že bych byl rád, kdyby byla tak laskavá a řekla mi, kde bych mohl koupel dostat. Odpověděla mi, že lázně jsou, ale příliš daleko; že jestli chci, mohou mi koupel připravit u ní: má teplou vodu a velkou kád; že jestli se s tím spokojím, hned mi ji připraví. Jak si lze snadno myslet, přijal jsem s největší radostí, a za chvíli mi služka dala znamení, abych šel za ní. Tu jsem vzal tornu a amarantové kalhoty a vešel do jakési prádelny, kde jsem našel všechno potřebné, dokonce i mýdlo, abych se umyl.

Nedokázal bych vyjádřit, jak dobře mi bylo, dokud jsem byl v koupeli; zůstal jsem v ní dokonce příliš dlouho, neboť se služka přišla podívat, jestli se mi nestalo něco zlého. Když vešla, všimla si, že jsem ve velkých rozpacích, jak si umýt záda. Hned, aniž by se mě zeptala o svolení, dojde pro velký kus červeného flanelu, přistoupí ke kádi, položí mi levou ruku na krk a druhou mi drhne záda, paže, prsa. Jak si lze snadno myslet, nechal jsem ji. Ptala se mě, jestli mi to dělá dobře; odpovídal jsem, že ano. Tu ještě přidávala na horlivosti, až mě to unavovalo. Konečně, když mě pořádně vyhřebelcovala, umyla a osušila, odešla, smějíc se jako hloupá husa, a nedala mi čas poděkovat.

Oblékl jsem si jednu z krásných košil po válečném komisaři; potom jsem si natáhl široké kozácké kalhoty a bos jsem se vrátil do světnice, kde byla moje postel, na kterou jsem se nechal padnout. Byl nejvyšší čas, neboť jsem dostal slabost a ztratil vědomí. Nevím, jak dlouho jsem v tom stavu zůstal, ale když jsem zase viděl, všiml jsem si vedle sebe

paní domu, služky a dvou vojáků od pluku, kteří byli v domě ubytováni a pro které šli, protože si mysleli, že mi je něco vážného, ale nic takového nebylo. Tu slabost způsobila koupel a také bída a únava, které jsem prodělal.

Paní Gentilová — tak se ta paní jmenovala — mi chtěla dát vývar, který mi přinesla a který mi chtěla podat sama, a podpírala mi hlavu levou paží. Nechal jsem ji. Tak dlouho mě nikdo nehýčkal!

Paní Gentilová byla pozoruhodné krásy. Měla štíhlou a ohebnou postavu, černé oči a podle bílé a růžové pleti se v ní poznávala krásná žena ze severu. Bylo jí dvacet čtyři let. Vzpomněl jsem si, že mi říkali, že se vdala za Francouze; když jsem se jí zeptal, jestli je to pravda, odpověděla mi, že je.

V roce 1807 přišel do Elbingu transport francouzských raněných z okolí Gdaňska, a protože nemocnice byla plná nemocných, ubytovali ty raněné u obyvatel: „Nám," řekla mi, „připadl husar raněný kulkou do prsou a šavlí do levé paže. Matka a já jsme o něj pečovaly a urychlily jeho uzdravení." — „A tak si vás," řekl jsem jí, „z vděčnosti za tu službu vzal?" Se smíchem mi odpověděla, že je to pravda. Řekl jsem jí, že bych byl udělal totéž, protože je to nejkrásnější žena, jakou jsem kdy viděl. Paní Gentilová se dala do smíchu, začervenala se a mluvila na mě, a nejspíš ještě mluvila, když jsem usnul, abych se probudil až nazítří v devět hodin ráno.

Několik okamžiků jsem si nevzpomínal, kde jsem; vešla služka a s ní paní Gentilová, která mi nesla kávu, čaj a rohlíčky. Dlouho se mi takového hodokvasu nedostalo! Zapomínal jsem na minulost a myslel jsem už jen na přítomnost a na paní Gentilovou. Zapomínal jsem dokonce i na kamarády.

Paní Gentilová se na mě pozorně dívala, potom mi přejela rukou po tváři a zeptala se mě, co mi je; odpověděl jsem, že mi nic není: „Ale ano," řekla mi, „jste opuchlý, máte oteklou tvář!" Potom mi vyprávěla, že předešlého dne odpoledne přišel jeden poddůstojník císařské gardy a ptal se jí, jestli u ní není ubytován nějaký poddůstojník; odpověděla mu, že ano, a když mu ukázala světnici, kde jsem byl, vyšel z ní a řekl, že to není ten, koho hledá.

Ve chvíli, kdy mi to paní Gentilová vyprávěla, vešel můj přítel Grangier a chtěl odejít se slovy: „Promiňte; od včerejška hledám jednoho kamaráda a nemohu ho najít. A přitom tohle je ulice a číslo domu, které

stojí na lístku!“ — „Ale,“ řekl jsem mu, „to nehledáš mě?“ Grangier vyprskl hlasitým smíchem. Nepoznal mě; to nebylo divu, neměl jsem už cop, měl jsem oteklou tvář, byl jsem bílý jako labuť po koupeli, kterou jsem si dal, nebo spíš po tom, jak mě služka ze všech sil vyhřebelcovala svým kusem flanelu! Měl jsem bílé a jemné prádlo, hlavu dobře učesanou, vlasy nakadeřené. Tehdy mi vyprávěl, že předešlého dne mě přišel navštívit, ale když viděl na židli červené kalhoty, odešel, přesvědčen, že se zmýlil.

Oznámil mi, že ho právě vyrozuměli, že ve tři hodiny je shromáždění trosek všech sborů gardy a že každý musí udělat, co může, aby přišel, a že si pro mě přijde. Ve dvě hodiny, jak slíbil, si pro mě přišel s ostatními kamarády, kteří se, když mě uviděli, dali do takového smíchu, že jim popraskané rty od mrazu začaly krvácet.

Příjemně jsem je překvapil, když jsem jim nabídl staré rýnské víno a koláčky, které mi paní Gentilová byla tak laskavá a opatřila, neboť byla prozíravá a vycházela vstříc všemu, co mi mohlo udělat radost. V tu chvíli jsem se zeptal, kde je její muž, a dodal jsem, že když je Francouz, rád bych ho viděl a napil se s ním trochu vína. Odpověděla mi, že je už několik dní pryč; že odjel s jejím otcem na pobřeží Baltského moře, kde spolu obchodují s ovocem, které posílají do Petrohradu.[1]

Bylo 24. prosince: kousek před třetí hodinou jsme šli na velké náměstí naproti paláci, kde byl ubytován král Murat. Když jsem přišel, zahlédl jsem adjutant-majora Roustana, který ke mně přistoupil a zeptal se mě, kdo jsem. Dal jsem se do smíchu: „Hleďme,“ řekl, „to nejste vy, Bourgogne? Čert aby to vzal! Neřekl by člověk, že přicházíte z Moskvy, protože vypadáte tlustý, kulatý a svěží. A kde máte cop?“ Odpověděl jsem mu, že upadl: „Inu,“ odvětil, „jestli upadl, až přijdeme do Paříže, dám vás do arestu, dokud vám nedoroste!“

Na tomto prvním shromáždění bylo málo lidí, ale lidé se rádi znovu viděli, neboť od Wilbalen, od 17. prosince, se skoro nepotkali. Každý šel na vlastní pěst a různými cestami.

Další dny ubíhaly stejně: jeden nástup denně. Čtvrtý den po našem příchodu nám oznámili smrt jednoho vyššího důstojníka Mladé gardy, který zemřel žalem nad tragickým koncem jedné ruské rodiny francouzského původu, usazené v Moskvě, kterou přemluvil, aby šla s ním na ústupu, a o jejímž smutném konci jsem vyprávěl před naším přícho-

[1] To ovoce se posílalo z Tournai v Belgii. *(Pozn. aut.)*

dem do Smolenska. Dozvěděl jsem se, že přišel do Elbingu tři dny před námi, ale že o dva dny později, když měl stráž u krále Murata, ve chvíli, kdy přistoupil k velkému krbu, aby se ohřál, a nepomyslel na to, že si dal patrontašku dopředu, aby mu nepřekážela při odpočinku, zapálila jiskra prach, nastal výbuch a následkem té nehody měl obličej, kníry a vlasy popálené. Ujišťovali mě, že to není nic vážného, že ho to bude stát jen novou kůži.

29. prosince jsem se začínal dobře zotavovat. Otok tváře zmizel, omrzlá noha se hojila, stejně jako ruka, a to všechno díky péči paní Gentilové, která se o mě starala jako o dítě. Její muž, kterého jsem ještě neviděl, se vrátil z cesty. Zůstal doma jen dva dny; odjel zase se zbožím za tchánem, který je posílal na saních do Ruska, protože cesty byly volné od té doby, co jsme tam už nebyli. Vyprávěl mi, že tři roky sloužil u 3. husarského pluku a že když utrpěl dvě těžká zranění v jedné srážce u Gdaňska, uznali ho neschopným další služby a propustili ho; že potom raději zůstal v této zemi a oženil se, když tu měl známost, než aby se vracel do svého kraje, kterým byla Chudá Champagne[1], kde neměl vůbec nic.

Nazítří, 30. prosince, jsem šel s Grangierem navštívit svého statečného Picarta; jeden granátník, který byl ubytován s ním, mi řekl, kde bydlí.

Když jsme tam přišli, ukázala nám žena v černém, která vypadala smutně, jeho světnici na konci dlouhé chodby. Viděli jsme, že dveře jsou pootevřené. Zastavili jsme se, abychom poslouchali hrubý Picartův hlas, který zpíval svou oblíbenou píseň na nápěv *Faráře z Pomponne*:

Ach, vzpomeneš si, la-ri-ra,
na odchod z Boulogne!

Velké bylo naše překvapení, když jsme ho viděli s obličejem bílým jako sníh, neboť měl kožní masku, která mu zakrývala celý obličej. Vyprávěl nám svou nehodu; potom se nazval zelenáčem, starým hlupákem: „Víte, krajane," řekl mi, „to je jako s tou ranou z pušky v lese v noci 23. listopadu. Vidím, že už nic nestojím. To nešťastné tažení mě opotřebovalo. Uvidíte," pokračoval, „že mě potká neštěstí!" A přitom se zmocnil láhve jalovcové, která stála na stole, vzal z krbové římsy tři šálky a naplnil je, abychom se napili, jak řekl, na náš šťastný příchod.

[1] **Champagne pouilleuse** — Neúrodná křídová plošina v Champagni kolem Châlons; jméno znamená doslova „všivá Champagne".

Poděkovali jsme mu: „Nuže!“ řekl nám, „strávíme spolu den. Zvu vás na oběd!“ Hned zavolal tu ženu, která přišla a plakala. Zeptal jsem se Picarta, co jí je. Vyprávěl mi, že ráno pohřbili jejího strýce, starého mládence, pobřežního plavce nebo korzára, prý velmi bohatého, a že proto je v domě velká hostina: že je na ni pozván, a proto zve také nás, protože tam budou lískové oříšky k louskání. Ale pak se opravil a řekl nám, že bude lepší dát si přinést oběd do světnice, než trávit čas s houfem ufňukanek, které budou předstírat pláč, jak se to vždycky stává při smrti starého strýce, který vám něco odkáže. Řekl ženě, že s ní nemůže jít obědvat kvůli přátelům, kteří ho přišli navštívit; že se narodil s citlivým srdcem a jen by plakal. Přitom předstíral, že si utírá slzu. Žena se rozplakala ještě víc, a my, když jsme viděli hrát takovou komedii, museli jsme si zakrýt obličej kapesníkem, abychom nevyprskli smíchy, takže si ta hodná žena myslela, že pláčeme, a řekla nám, že jsme hodní lidé, ale že nám to nesmí bránit v obědě a že nám dá hned podávat. Potom odešla a dvě služebné nám přinesly oběd. Bylo tam tolik jídla, že bychom ho nemohli sníst ani za tři dny.

Náš oběd byl, jak si lze dobře myslet, nadmíru veselý; a přece, když jsme se vraceli ke své bídě, k osudu přátel, které jsme viděli zahynout, a těch, o nichž jsme nevěděli, jak zmizeli, stávali jsme se smutnými a zamyšlenými.

Ještě jsme kouřili a pili, už se začínalo stmívat, když vešla paní domu, aby nám řekla, že na nás čekají ke kávě. Necháme se vést a po několika zákrutech přijdeme do velké světnice, Grangier vpředu, já druhý. Picart zůstal vzadu. Když vejdeme, zahlédneme dlouhý stůl dobře osvětlený několika svícemi. Kolem čtrnáct víceméně starých žen, všechny v černém; před každou stál šálek, sklenice a dlouhá hliněná dýmka a tabák, neboť skoro všechny ženy v té zemi kouří, a hlavně ženy námořníků. Zbytek stolu byl obložen láhvemi rýnského vína a gdaňské jalovcové.

Picart ještě nevešel. Mysleli jsme si, že se neodvažuje ukázat kvůli obličeji; ale sotva jsme to poznamenali, vidíme, jak se všechny ženy pohnou a vykřiknou a dívají se ke dveřím: to můj Picart vstupoval do světnice se svou bílou kožní maskou, zahalený do pláště téže barvy, s čepicí z černé ruské lišky na hlavě, a kouřil z pěnovkové dýmky s dlouhou troubelí, kterou vážně držel v pravé ruce: čepice a dýmka patřily nebožtíkovi. Když šel chodbou, viděl ty věci viset v nebožtíkově světnici a z legrace se jich zmocnil. Odtud strach žen, které ho pokládaly za ze-

snulého, který si přichází pro svůj díl pohřební kávy. Prosili Picarta, aby čepici a dýmku přijal na památku slz, které ráno prolil před paní domu.

Hovor byl čím dál živější, neboť všechny ženy kouřily jako husaři a stejně tak pily. Brzy nebylo možné se domluvit.

Než se rozešly, zazpívaly duchovní píseň a pomodlily se za pokoj duše nebožtíka; to všechno zpívaly a říkaly s velkou zbožností, na níž jsme se podíleli mlčením.

Potom odešly a přály nám dobrou noc; sněžilo a foukal prudký vítr. Rozhodli jsme se přespat u našeho starého kamaráda: sláma nechyběla, světnice byla teplá, to bylo všechno, co jsme potřebovali.

Nazítří ráno nám mladá služebná přinesla kávu. Doprovázela ji paní domu, která nám popřála dobrého jitra a zeptala se, jestli nechceme něco jiného. Poděkovali jsme jí. Potom se dala do hovoru se služebnou: ta jí říkala, že ji právě ujistili, že ruská armáda je už jen čtyři dny pochodu od města a že jeden Žid, který přišel z Tylže, potkal kozáky u Jílového. Protože jsem mluvil německy dost, abych porozuměl části rozhovoru, slyšel jsem, jak paní říká: „Můj Bože! Co se stane se všemi těmi statečnými mladými lidmi?“ Projevil jsem té hodné Němce všechnu vděčnost za účast, kterou měla na našem osudu, a řekl jsem jí, že teď, když máme co jíst a pít, se Rusům vysmíváme.

Byli-li nám muži nepřátelští, ženy jsme měli všude na své straně.

Připomněl jsem Picartovi, že zítra je Nový rok 1813 a že ho čekám, aby den strávil u mne. Podíval se do zrcadla, jak vypadá jeho tvář, potom se rozhodl, že přijde: opravdu se mu dařilo dobře, jen se mu obnovila kůže. Protože nevěděl, kde bydlím, domluvili jsme se, že si ho vyzvednu v jedenáct hodin naproti paláci krále Murata; potom jsme se chystali vrátit domů. Ale napadlo tolik sněhu, že jsme si museli najmout saně. Přijeli jsme do bytu, já s velkou bolestí hlavy a trochu horečky, následkem včerejší slavnosti.

Paní Gentilová měla o mě strach, když jsem nepřišel; služka čekala do půlnoci. Projevil jsem jí, jak je mi to líto, ale omluvou mi bylo špatné počasí. Řekl jsem jí, že zítra budu mít dva přátele na oběd; odpověděla mi, že udělá, co bude třeba, abych byl spokojen: to znamenalo, že to chce zaplatit sama. Potom mi dala sádlo, prý velmi dobré na omrzliny; trvala na tom, abych ho hned použil. Nechal jsem ji; byla tak hodná, paní Gentilová! Ostatně Němky k nám byly hodné.

Zbytek dne jsem strávil doma, skoro pořád vleže, a přijímal jsem péči a útěchu své laskavé hostitelky.

Když přišel večer, přemýšlel jsem, co bych jí mohl dát jako novoroční dárek. Umínil jsem si, že vstanu časně ráno a podívám se u nějakých Židů, jestli něco nenajdu. Potom jsem si lehl s myšlenkou, že se dobře vyspím, neboť včerejší večer mě unavil.

Nazítří, 1. ledna 1813, devátý den po našem příchodu do Elbingu, jsem vstal v sedm hodin ráno, abych vyšel, ale předtím jsem se chtěl podívat, kolik mi zbývá peněz: zjistil jsem, že mám ještě 485 franků, z toho přes 400 franků ve zlatě a zbytek v pětifrankových mincích. Při odchodu z Vilna jsem měl 800 franků; utratil bych tedy 315 franků? To nebylo možné! Nějaké jsem tedy musel ztratit; na tom nebylo nic divného, ale byl jsem ještě dost bohatý, abych utratil 20 až 30 franků, bude-li třeba, abych dal dárek své laskavé hostitelce.

Ve chvíli, kdy jsem se chystal otevřít dveře, potkal jsem tlustou služku Christianu, tu, která mě v koupeli tak dobře vydrhla; popřála mi šťastný nový rok, a protože byla první osobou, kterou jsem potkal, políbil jsem ji a dal jí pět franků: a tak byla spokojená; odešla a řekla mi, „že neřekne paní, že jsem ji políbil“.

Zamířil jsem k palácovému náměstí. Sotva jsem tam došel, zahlédl jsem dva vojáky od pluku: šli namáhavě, shrbení pod tíhou zbraní a bídy, která je drtila. Když mě uviděli, šli ke mně, a k svému velkému překvapení jsem poznal dva muže své roty, které jsem neviděl od přechodu Bereziny. Byli tak ubozí, že jsem jim řekl, ať jdou za mnou do hostince, kde jsem jim dal podat kávu, aby se ohřáli.

Vyprávěli mi, že 29. listopadu ráno, krátce před odchodem pluku od břehů Bereziny, je odvelili na službu, aby pohřbili několik mužů od pluku, kteří padli předešlého dne nebo zemřeli bídou; že když splnili toto smutné poslání, vyrazili v domnění, že jdou cestou, kterou se dal pluk, ale že se naneštěstí zmýlili, když šli za Poláky, kteří mířili do své země. Všimli si toho teprve nazítří: „Zkrátka,“ řekli mi, „už měsíc jsme šli neznámou, pustou zemí, pořád ve sněhu, aniž bychom se mohli domluvit, aniž bychom věděli, kde jsme a kam jdeme; peníze, které jsme měli, nám k ničemu nebyly. Jestli jsme si občas opatřili něco dobrého, jako mléko nebo sádlo, bylo to na úkor našich šatů, za knoflíky s orlem nebo za šátky, které se nám náhodou zachovaly. Nebyli jsme sami; mnoho jiných od různých pluků šlo jako my, aniž by věděli, kam jdou,

neboť Poláci, za kterými jsme šli, zmizeli, a náhodou, pane seržante, přicházíme sem a máme to štěstí, že jsme vás potkali.“ Já jsem jim zase projevil, jak mám radost, že je znovu vidím; byli u roty čtyři roky.

Najednou mi jeden z nich řekl: „Pane seržante, mám vám něco odevzdat! Musíte si vzpomínat, že když jsme odcházeli z Moskvy, svěřil jste mi balík, tady je, tak jak jste mi ho dal; nikdy jsem ho z torny nevytáhl!“ V balíku byl vojenský plášť z jemného tmavošedého sukna, který jsem si dal udělat za našeho pobytu v Moskvě u ruských krejčích, jimž jsem zachránil život, a druhou věcí byl kalamář, který jsem vzal ze stolu v Rostopčinově paláci za požáru, protože jsem si myslel, že je stříbrný, ale tak docela to nebylo.

Rok pro mě začínal dobře; chtěl jsem, aby tak začal i pro toho, kdo mi prokázal tak velkou službu. Dal jsem mu dvacet franků. Potom jsem neměl nic naléhavějšího na práci, než si obléct nový plášť.[1]

Další neméně příjemné překvapení: když jsem strčil ruce do kapes nového pláště, vytáhl jsem z nich indický hedvábný šátek, v jehož jednom cípu, pevně zauzlovaném, jsem našel malou lepenkovou krabičku s pěti prsteny osazenými krásnými kameny: tu krabičku, o níž jsem si myslel, že jsem ji dal do torny, jsem teď našel a mohl jsem z ní obdarovat paní Gentilovou! A tak byl ten nejkrásnější určen pro ni. Řekl jsem svým dvěma vojákům, aby počkali do hodiny nástupu, abych je zase zařadil k rotě a dal jim vydat ubytovací lístek, a nechal jsem je, abych se vrátil do svého bytu.

Cestou jsem koupil velkou homoli cukru, kterou jsem nabídl své hostitelce spolu s prstenem a prosil ji, aby si ho nechala na památku, protože je z Moskvy. Zeptala se mě, za kolik jsem ho koupil; odpověděl jsem, že jsem za něj zaplatil velmi draze a že ani za milion bych si pro takový nechtěl jít znovu.

V jedenáct hodin jsem se vrátil na palácové náměstí. Bylo tam už mnoho lidí, náš počet se za tři dny skoro zdvojnásobil; řekl by člověk, že ti, o nichž se myslelo, že jsou mrtví, vstali z mrtvých, aby si přišli popřát šťastný nový rok, ale bylo to smutné na pohled, neboť mnozí byli bez nosu nebo bez prstů na rukou a na nohou; někteří měli všechny neduhy najednou. Zpráva, že Rusové postupují, se potvrzovala; a tak padl

[1] Ten plášť posloužil jednomu z mých bratrů. Nechal jsem ho u rodičů, když jsem se vrátil z toho tažení, právě jsem byl jmenován poručíkem a znovu jsem odcházel na tažení roku 1813. *(Pozn. aut.)*

rozkaz být připraveni jako v předvečer bitvy a spát jen jedním okem, abychom nebyli překvapeni; mít zbraně v dobrém stavu a nabité, rozdat nové náboje a přicházet k nástupu se zbraněmi a zavazadly.

Nástup ještě neskončil, když cítím, jak mě někdo plácne po rameni, a do uší mi vnikne hlasitý smích; byl to Picart v parádním úboru a bez masky, který mi skočí kolem krku, objímá mě a přeje mi šťastný nový rok. Z druhé strany dělal totéž Grangier a dal mi do ruky třicet franků: moji spolucestující prodali naše saně a koně za sto padesát franků. To byl můj podíl, který mi odevzdával. Po několika otázkách o mém novém plášti jsme šli ke mně na oběd, jak bylo domluveno. Když jsme přišli, našli jsme tam dvě další dámy: takže každý z nás měl svou. Za chvíli jsme bez okolků zasedli ke stolu.

Náš oběd skončil dost pozdě a tak, jak začal, totiž vesele.

Při odchodu jsem slyšel, jak jedna z dam říká paní Gentilové: „*Tarteifle des Franzosen!*“, což znamená: „Čerti Francouzi!“ Dodala: „Jsou pořád veselí a zábavní!“

Nazítří, na shromáždění, za mnou přišel Picart a vyprávěl mi, že když přišel do bytu, našel tam celou rodinu své hospodyně shromážděnou, ale klnoucí na zesnulého strýce; že mu hospodyně vyprávěla, že přes den přijela jedna žena z Rigy; doprovázel ji chlapeček devíti nebo deseti let, kterého měla, jak říkala, s panem Kennmannem, zesnulým strýcem, a kterého on uznal za svého dědice; že se budou dávat pečeti a že on, Picart, se zeptal, jestli je dají i na sklep; že mu řekli, ať si pro jistotu vynese pár lahví pro svou potřebu; že odpověděl, že jich vynese co nejvíc; že se pak dal do práce a vynesl jich už přes čtyřicet, které schoval pod otýpku slámy, která mu sloužila jako podhlavník, a že po nástupu půjde vyprázdnit tornu, aby ji naplnil lahvemi; a že mi ji pak přinese. Opravdu za hodinu přišel s tornou na zádech. Řekl mi, že je musíme rychle vypít, protože se ve městě vážně mluví o brzkém příchodu Rusů. Nezapomněl mi je nosit každý den po tu krátkou dobu, co jsme v tom městě ještě zůstali. Byl by, jak říkal, nakonec sklep vyprázdnil! Ale jednoho dne, 11. ledna, ke mně přišel časně ráno v pochodovém úboru a řekl mi, že se nejspíš už nevrátí spát do bytu; že se každou chvíli dá čekat, že se bude bubnovat generální poplach; že mi radí, abych byl připraven a chystal se rozloučit s paní Gentilovou.

Vešel také Grangier v pochodovém úboru: přišel velmi vhod, aby s námi posnídal, když víno nechybělo.

Mohlo být osm hodin ráno; zasedli jsme ke stolu; v půl dvanácté jsme tam ještě seděli, když se najednou Picart, který se chystal vyprázdnit sklenici, zarazí a řekne nám: „Poslouchejte! Zdá se mi, že slyším dělo!“ Opravdu hluk sílí, bubnuje se generální poplach, všichni vojáci běží do zbraně. Paní Gentilová vejde do světnice a zvolá: „Pánové, kozáci!“ Picart odpoví: „Dáme jim zatancovat!“ Spěšně si balím věci, a za chvíli, se zbraněmi a zavazadly, s tornou na zádech, objímám paní Gentilovou, zatímco Picart a Grangier jako dobří vojáci vyprazdňují poslední láhev. Spolknu poslední sklenku vína a pak se vrhnu na ulici za přáteli.

Neudělali jsme ještě ani třicet kroků, když slyším, že mě někdo volá zpátky; otočím se, zahlédnu tlustou Christianu, která mi dává znamení, abych se vrátil, a říká mi, že jsem něco zapomněl. Paní Gentilová stála v hloubi domovní chodby; jakmile mě zahlédne, zavolá na mě: „Zapomněl jste svou konvičku!“ Moje ubohá konvička, kterou jsem si nesl z Vilna, kterou jsem koupil od Žida, který mě chtěl otrávit, opravdu jsem na ni už nemyslel! Vrátím se do domu, abych ještě jednou objal tu hodnou ženu, která se ke mně chovala a pečovala o mě, jako bych byl její bratr nebo dítě, a řeknu jí, ať si konvičku nechá na památku: „Poslouží vám k vaření vody na čaj, a pokaždé, když jí použijete, vzpomenete si na mladého seržanta-vélitu od gardy. Sbohem!“

Slyším, že dělo sílí; tu se vrhnu na ulici, ale tentokrát, abych se už nevrátil.

Na malém mostě zahlédnu Grangiera, který na mě netrpělivě čekal. Dáme se nejpřímější cestou podél nábřeží, abychom došli na místo shromáždění. Nešli jsme ani pět minut, když zahlédneme uprostřed ulice Picarta, jak kleje jako rozzlobený člověk, drží pod pravou nohou jednoho Prusa a před sebou má čtyři pruské vysloužilce, jimž velí kaprál pod rozkazy policejního komisaře. Šlo o tohle: naproti jedné kavárně po něm několik lidí házelo sněhové koule. Zastavil se a vyhrožoval jim, že vejde do domu a dá jim za vyučenou, ale nedbali toho; jeden z nich sestoupil na ulici, přistoupil zezadu k Picartovi, položil mu na rameno kulečníkové tágo a začal křičet: „Hurá! Kozák!“ On se prudce otočí, popadne ho za kůži na břiše, otočí ho a hodí ho na břicho obličejem do sněhu. Potom mu postaví pravou nohu na záda, zatímco si nasazuje bodák na hlaveň pušky, a obrátí se ke kavárně a vyzývá ty, kdo jsou uvnitř.

Šli pro stráž; on zatím dal tomu člověku najevo, že jestli se jen trochu pohne, probodne ho bodákem. Totéž řekl těm v kavárně; a tak se nikdo ani nehnul; tehdy přišla stráž s policejním komisařem.

Ta stráž Picarta nezastrašila. Byl v tu chvíli jako lev, který drží kořist v drápech a hrdě hledí na lovce. Byli jsme u něj; neviděl nás; invalidé i komisař se třásli strachy. Ženy říkaly: „Má pravdu, šel klidně svou cestou, a urazili ho!“

Nakonec přistoupil protestantský kazatel, který všechno viděl a mluvil francouzsky, a vysvětlil komisaři, jak se věc sběhla. Tu řekli Picartovi, že může pustit člověka, kterého drží pod nohou, že se mu dostane spravedlnosti. Řekl tomu, koho držel pod nohou: „Vstaň!“ Ten si to nedal říct dvakrát.

Když stál, Picart mu dal pořádný kopanec do zadku a řekl mu: „To je moje spravedlnost!“ Ten člověk odešel, držel se za místo, kam dostal ránu, za posměšného pokřiku všech přítomných žen.

Mezitím dal komisař zaplatit pokutu dvacet pět franků lidem, kteří Picarta urazili, i tomu, kdo dostal kopanec. Polovinu si strčil do kapsy, „pro krále,“ říkal, „a na soudní výlohy“. Druhou polovinu podal Picartovi, který nejdřív odmítl, ale pak si to rozmyslel a dal polovinu invalidům a druhou protestantskému kazateli a řekl mu: „Potkáte-li ženu starého vojáka, dejte jí to ode mne!“ Lidé si dali vysvětlit, co Picart právě udělal, neboť nemohli pochopit tolik nezištnosti u vojáka; a tak mu každý chtěl říct něco lichotivého, i policejní komisař, který mu přišel nějakou hatmatilkou složit poklonu. Šli jsme dál k paláci, Grangier a já, a přemýšleli jsme o povaze Prusů, a Picart si zpíval svůj refrén:

Ach, vzpomeneš si, la-ri-ra,
na odchod z Boulogne!

Došli jsme na náměstí; viděli jsme naproti paláci, kde byl ubytován král Murat, černošský pluk patřící králi: bylo to opravdu legrační vidět černé muže na náměstí pokrytém sněhem; stáli v sevřené koloně po divizích, sapéři měli čepice z bílé medvědí kůže a důstojníci, kteří jim veleli, byli černí jako oni. Nemohl jsem se dozvědět, kterou cestou se ten sbor stáhl, ale myslím, že šel přes Vislu u Marienwerderu.

Dělo skoro utichlo. Rusy právě zahnal z okolí města sbor čerstvých vojsk, který neprodělal ruské tažení; několik kartáčových ran do jejich jízdy stačilo, aby se stáhli.

Zácpa zavazadlových vozů patřících různým sborům, které chtěli vyvézt z města dřív, než ho vyklidí, nás zastavila. Byli jsme blízko Picartova bytu. Když si toho všiml, zavolal na nás: „Stát! Přátelé, musím se rozloučit s hospodyní, vzít si bílý plášť, nebožtíkovu dýmku a čepici z černé lišky, které mi darovali, a vypít ještě pár lahví vína, co jsou pod mým slaměným podhlavníkem!“

Vešli jsme do domu a šli rovnou do jeho světnice, aniž bychom někoho potkali. Tu Picart bez otálení vylovil pět lahví, z toho dvě vína a tři gdaňské jalovcové; řekl nám, ať si každý dá jednu do torny; to jsme ochotně udělali. Potom zavolal hospodyni, která hned přišla: „Dovolte,“ řekl Picart, „abych vás objal na rozloučenou, protože odcházíme!“ — „To jsem si myslela,“ řekla nám, „a sotva budete za městem, nahradí vás ti špinaví Rusové! Jaké neštěstí! Ale než nás opustíte, něco si vezmete; takhle neodejdete!“ A hned šla pro dvě láhve vína, šunku a chléb, a zasedli jsme ke stolu, než se znovu vyrazí.

Brzy se ozvalo několik výstřelů z děla, velmi blízko. Žena vykřikla: „Ježíši! Maria!“ a vyšli jsme.

Byl jsem kus před svými dvěma kamarády; pár kroků přede mnou stál nějaký muž, v němž jsem jako bych někoho poznával; přiblížím se, nemýlil jsem se: byl to nejstarší voják pluku, který měl čestnou pušku, čestnou šavli a kříž Čestné legie a který zmizel od 24. prosince, otec Elliot, který prodělal egyptská tažení. Byl v žalostném stavu; měl obě nohy omrzlé, zabalené do kusů ovčí kůže, uši stejně zakryté, neboť také omrzly, vousy a kníry naježené rampouchy. Díval jsem se na něj a nemohl jsem promluvit, tak jsem byl otřesen.

Konečně jsem na něj promluvil: „Nuže, otče Elliote, tak jste tu! Odkud k čertu jdete? Jak vypadáte! Vypadáte nemocně!“ — „Ach, můj dobrý příteli,“ řekl mi, „dvacet let jsem voják, nikdy jsem neplakal, ale dnes pláču, víc vzteky než nad svou bídou, když vidím, že mě zajmou bídní kozáci a já nebudu moct bojovat; vždyť vidíte, že jsem napůl mrtvý zimou a hladem. Budou to brzy čtyři týdny, co jdu sám od přechodu Němenu, po sněhu, divokou zemí, a nemohu se nic dozvědět o armádě! Měl jsem dva druhy: jeden umřel před týdnem a druhý nejspíš také. Před čtyřmi dny jsem ho musel nechat u chudých Poláků, kde jsme nocovali. Přicházím sám, jak vidíte; od Moskvy jsem ušel přes čtyři sta mil po sněhu, bez odpočinku, s omrzlýma nohama i rukama, a dokonce i nosem!“

Viděl jsem, jak starému válečníkovi tečou z očí velké slzy.

Picart a Grangier mě právě dohonili; Grangier hned otce Elliota poznal: byli u téže roty, ale Picart, který ho přitom znal sedmnáct let,[1] si ho nemohl vybavit. Vešli jsme do nejbližšího domu; přijali nás tam dobře; bylo to u starého námořníka, a tihle lidé bývají obvykle hodní.

Picart posadil svého starého spolubojovníka k ohni; potom vytáhl z kapsy pláště jednu ze dvou lahví vína, nalil plnou sklenici a řekl otci Elliotovi: „Tak, starý spolubojovníku od 23. půlbrigády, tuhle mi hezky spolkněte. Dobře! A pak tuhle: výborně! A teď kůrku chleba, a bude líp!“ Od Moskvy neochutnal víno ani nejedl tak dobrý chléb; ale zdálo se, že zapomíná na všechnu svou bídu. Námořníkova žena mu umyla tvář plátnem namočeným v teplé vodě; to rozpustilo rampouchy, které měl ve vousech a knírech.

„Teď,“ řekl Picart, „si popovídáme! Pamatujete se, když jsme se v Toulonu nalodili na egyptskou výpravu?…“

V tu chvíli se vrátil Grangier, který vyšel, aby se podíval, jestli se znovu vyráží, a řekl nám, že vůz, který stojí přede dveřmi a je naložený těžkými zavazadly krále Murata, je příležitost pro otce Elliota, že ho musíme hned posadit nahoru: „Vpřed!“ zvolá Picart, a hned jsme s pomocí starého námořníka vysadili starého seržanta na vůz; Picart mu dal mezi nohy druhou láhev vína a přes záda svůj bílý plášť, aby mu nebyla zima.

Za chvíli se znovu vyrazilo, a o půl hodiny později jsme byli za Elbingem. Téhož dne jsme přešli Vislu po ledu a šli jsme bez nehody až do čtyř hodin, kdy jsme se zastavili ve velkém městečku, kde maršál Mortier, který nám velel, rozhodl, že budeme nocovat.

Nepsal jsem své paměti z ješitnosti, ani abych se dal obdivovat. Chtěl jsem jen připomenout to gigantické tažení, které pro nás bylo tak zhoubné, a vojáky, své spoluobčany, kteří je prodělali se mnou. Jejich řady, bohužel, každým dnem řídnou. Skutečnosti, které jsem vyprávěl, se budou zdát neuvěřitelné a někdy nepravděpodobné. Ale ať si nikdo nemyslí, že přidávám něco, co není pravda, a že chci své vyprávění přikrášlit, aby bylo zajímavé. Naopak, prosím, aby se věřilo, že neříkám všechno. Bylo by mi to nemožné, neboť sám tomu stěží věřím, a přece to všechno bylo zapsáno, když jsem byl v roce 1813 v zajetí a po návratu z toho zajetí v roce 1814, pod čerstvým dojmem

[1] Od italského tažení. *(Pozn. aut.)*

a účinkem, jaký v srdci zanechává pohled na takové pohromy a účast na nich.

Ti, kdo prodělali toto nešťastné a slavné tažení, uznají, že člověk musel být, jak říkal císař, ze železa, aby odolal tolika strastem a bídě, a že je to největší zkouška, jaké může být člověk vystaven.

Jestli jsem snad na něco zapomněl, jako datum nebo jména míst, což si nemyslím, je mou povinností říct, že jsem nic nepřidal.

Několik svědků toho, co píšu, kteří byli u téhož pluku jako já a někteří u téže roty a kteří prodělali to pamětihodné tažení, ještě žije. Uvedu zvlášť[1]:

Pana *Serrarise*, granátníka-vélitu, nyní generála ve službách holandského krále, rodáka ze Saint-Nicolas v Brabantsku. Byl poručíkem u téže roty, u níž jsem byl tehdy seržantem.

Rossiho, furýra u téže roty, rodáka z Montaubanu, kterého jsem měl to štěstí potkat v Brestu v roce 1830. Šestnáct let jsme se neviděli.

Vachina,[2] tehdy poručíka u téhož praporu, nyní bytem v Anzinu (Nord). Když jsem ho potkal, dvacet let jsme se neviděli.

Leboude, tehdy seržant-major, nyní generálporučík v Belgii, byl také od téhož praporu, stejně jako *Grangier*, seržant, který byl z Puy-de-Dôme v Auvergni. Ten byl mým důvěrným přítelem. Nejednou mi zachránil život; měl chatrné zdraví, ale odvahu, která obstála v každé zkoušce. Zemřel na choleru v roce 1832.

Pierson, také seržant-vélita, nyní kapitán u štábu velitelství města v Angers.[3] Byl velmi ošklivý, ale dobrák jako všichni vélitové. Takovou tvář jako on neměl nikdo. Byl tak nezaměnitelný, že stačilo ho jednou vidět, aby si ho člověk pamatoval. K Piersonovi povím jednu příhodu, která dosvědčí, co jsem právě řekl.

Na začátku tohoto tažení, v době, kdy jsme byli ve Vilně, hlavním městě Litvy, jednoho dne, kdy měl stráž v proviantní pekárně, bylo to 4. července, ve chvíli, kdy se stavěly velké pece na pečení chleba pro ar-

---

[1] Většinu svědků, které autor jmenuje, známe jen z tohoto seznamu; jejich hodnosti a vyznamenání uvádí on sám. Doložit se dají dva z nich: Serraris dosáhl hodnosti generála v nizozemské armádě a Leboude, vlastním jménem Leboutte, v belgické. Valenciennes a Condé byla posádková pohraniční města, v nichž po roce 1815 žilo mnoho vysloužilců císařské armády; roku 1857 dostali všichni žijící veteráni válek z let 1792–1815 od Napoleona III. medaili Svaté Heleny.

[2] Zemřel ve Valenciennes v roce 1856. *(Pozn. aut.)*

[3] Totiž v roce 1835, v době, kdy jsem uspořádával své *Paměti*. *(Pozn. aut.)*

mádu, přišel se císař podívat, jestli práce postupují. Pierson, který byl velitelem stráže, chtěl té příležitosti využít, aby požádal o vyznamenání, přistoupil k Jeho Veličenstvu a požádal ho o ně. Císař mu odpověděl: „Dobře! Po první bitvě!“ Potom jsme měli obléhání Smolenska, velkou bitvu na Moskvě a několik dalších za ústupu. Ale nenaskytla se mu příležitost připomenout císaři jeho slib, neboť to nebyla chvíle o tom mluvit za zhoubného ústupu, který jsme prodělali a z něhož měl to štěstí vyváznout. Teprve v Paříži, několik dní po našem návratu, 16. března 1813, v Malmaisonu, kde jsme měli přehlídku, téhož dne, kdy jsem byl jmenován poručíkem, mohl Pierson připomenout císaři slib, který mu dal, a když k němu přistoupil, císař se ho zeptal, co chce: „Sire,“ odpověděl, „žádám Vaše Veličenstvo o kříž. Slíbil jste mi ho.“ — „To je pravda,“ odpoví císař s úsměvem, „ve Vilně, v pekárně!“ Bylo to deset měsíců, co mu ten slib dal. Z toho je vidět, že ten člověk měl tvář, na kterou se nezapomíná; ale také jakou paměť měl císař!

Uvedu ještě další svědky:

Pana *Peniauxe* z Valenciennes, ředitele pošt a přepřahacích stanic císaře, který mě viděl umírat ležícího na sněhu na břehu Bereziny.

Pana *Meleta*, dragouna gardy, kterého jsem na ústupu často potkával, jak vede koně za uzdu a dělá díry do ledu na jezerech, aby ho napojil. Byl z Condé, z téhož místa jako já. Mohl být uváděn jako jeden z nejlepších vojáků armády. Než vstoupil do gardy, prodělal už pan Melet italská tažení. Prodělal u téže zbraně a s týmž koněm tažení let 1806, 1807 v Prusku a v Polsku; 1808 ve Španělsku; 1809 v Německu; 1810 a 1811 ve Španělsku; 1812 v Rusku; 1813 v Sasku a 1814 ve Francii. Po císařově odjezdu na Elbu zůstal, aby se dočkal výslužby, v královské gardě, pořád se svým koněm, kterého nikdy nechtěl opustit. Po císařově návratu z Elby se znovu objevil v témž sboru jako císařský gardista u Waterloo. Byl raněn a jeho kůň zabit. Byl to pořád týž, se kterým prodělal tolik tažení a se kterým byl ve víc než patnácti velkých bitvách, jimž velel císař. Kdyby byl císař zůstal, byl by ten statečný voják důstojně odměněn. Ačkoli je rytířem Čestné legie, žije dnes v bídě. Na ústupu z Ruska se občas sám uprostřed noci vplížil do nepřátelského tábora, aby tam vzal seno nebo slámu pro Kadeta: tak se jmenoval jeho kůň. Nikdy se nevrátil, aniž by zabil jednoho nebo dva Rusy nebo vzal, čemu říkal svědek, totiž zajal zajatce.

Monforta, jízdního granátníka-vélitu, nyní důstojníka kyrysníků ve výslužbě ve Valenciennes. Ačkoli byl z téhož kraje a také od císařské gardy, znal jsem ho u armády jen z pověsti, podle toho, jak se vyznamenal v různých bojích, které jsme svedli ve Španělsku; v Rusku přebrodil Berezinu na koni mezi krami. Ale jeho kůň tam zůstal. U Waterloo, na Mont-Saint-Jean, při útoku, který jeho pluk podnikl proti dragounům anglické královny, zabil plukovníka ranou šavlí do prsou, která ho poslala večeřet k Plutonovi.

Pavart, kapitán ve výslužbě ve Valenciennes, byl za ruského tažení u pěších myslivců císařské gardy. Všechno, co o tom tažení vypráví, o tom, co se mu přihodilo a co viděl, je velmi zajímavé. Na ústupu u Krasného, kde jsme se bili ve dnech 15., 16. a 17. listopadu proti ruské armádě o síle sto tisíc mužů, v noci na 16., v předvečer bitvy 17., když nás Rusové těsně svírali, velel Pavart, tehdy kaprál, hlídce o šesti mužích. Cestou zahlédne napravo jinou hlídku o pěti mužích. Protože si myslel, a byl si skoro jist, že jsou to naši, řekl mužům, jimž velel: „Stát! Počkejte na mě. Promluvím s tím, kdo jim velí, abychom šli týmž směrem a nepadli do ruských předních stráží.“ Hned se muži zastaví a on jde k té hlídce, která, když vidí, že k ní jde muž sám, si nejspíš myslí, že je to jeden z jejích. Ale Pavart poznává, že jsou to Rusové. Bylo příliš pozdě couvnout, jde odhodlaně kupředu, a aniž by Rusům dal čas se vzpamatovat, vrhne se na ně a bodákem tři z nich vyřadí z boje. Ostatní utečou. Po tom smělém kousku se vrací ke svým mužům, ale ti byli už u něj; běželi mu na pomoc.

Wilkese, poddůstojníka u jednoho řadového pluku, bytem ve Valenciennes, zajatého na břehu Bereziny a odvedeného do zajetí čtrnáct set mil od Paříže, kde zůstal tři roky.

Kapitán *Vachin*, o němž jsem mluvil výše, měl před odchodem do Ruska, když jsme byli ve Španělsku, s mým seržant-majorem velmi prudkou hádku, která skončila soubojem a ranou šavlí, která seržant-majorovi rozpůlila obličej, neboť mu šla od horní části čela až ke spodku brady. Totéž dělal při příležitosti Rakušanům, Prusům, Rusům, Španělům, Angličanům, proti nimž bojoval deset let bez přestávky, neboť za tu dobu byl ve víc než dvaceti velkých bitvách, jimž velel císař Napoleon.

V bitvě u Esslingu 22. května 1809 nosil Vachin u boku polní láhev plnou vína. Jeden jeho přítel, poddůstojník jako on, mu dá znamení, že

by se rád napil jeho vína. Vachin na něj zavolá, ať přijde blíž, a když byl u něj, podal mu napít a sklonil se přitom stranou. Bylo to v nejprudším boji, kdy na nás ze všech stran létaly koule a kartáče. Ale sotva piják spolkl pár doušků, surová rakouská koule mu urazí hlavu i s láhví. Dva dny předtím spolu obědvali ve Vídni a tam si navzájem odkázali, co měli, hodinky, opasek, pro případ, že by jeden nebo druhý padl. Ale Vachin neměl chuť to, na čem se dohodli, provést. Stáhl se, zaujal znovu místo v řadě, šťastný, že ho nezasáhla táž koule, ale s myšlenkou, že ho totéž může každou chvíli potkat, neboť boj byl horký. Byl jsem raněn téhož dne.

Kromě starých vojáků, které jsem znal osobně, mohu ještě uvést jako účastníky slavné a strašné války v Rusku:

Pana *Bouye*, kapitána ve výslužbě ve Valenciennes, z Valenciennes; rytíře Čestné legie.

Houreze, kapitána ve výslužbě ve Valenciennes, z Valenciennes; rytíře Čestné legie.

Pièta, podporučíka, z Valenciennes.

Legranda, bývalého fyzilíra od granátníků císařské gardy, bytem ve Valenciennes; rytíře Čestné legie.

Foucarta, správce kasáren, který byl raněn a zajat; rytíře Čestné legie.

Izambarta, bývalého poddůstojníka, strážce muzeí; rytíře Čestné legie.

Petita, podporučíka Mladé gardy.

Maujarda, ženijního strážce ve výslužbě v Condé (Nord); rytíře Čestné legie.

Boqueta z Condé.

Bourgogne, bývalý granátník-vélita císařské gardy, rytíř Čestné legie.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Seržant Bourgogne podle portrétu z roku 1830, kdy byl jmenován poručíkem a pobočníkem velitelství pevnosti v Brestu. Frontispis anglického vydání pamětí (Londýn, Heinemann 1899).

Albrecht Adam, Bitva u Borodina 7. září 1812 (1835). Adam táhl roku 1812 s armádou jako malíř ve štábu prince Evžena a bitvu zažil na vlastní oči.

Johann Christian Oldendorp, Požár Moskvy v září 1812 (1812–1817). Kreml ještě nehoří, oheň se zrcadlí v řece Moskvě a na břehu drancují vojáci. Deutsches Historisches Museum, Berlín.

Victor Adam, Přechod Bereziny v listopadu 1812. Kolorovaná litografie: oba mosty, kry na řece a tlačenice opuštěných vozů na břehu.

DOSLOV

Bourgogne se do Francie vrátil v březnu 1813. Byl jmenován podporučíkem 145. řadového pluku a s ním znovu odtáhl do Německa. Bojoval u Lützenu a u Budyšína a 12. října 1813 byl raněn v boji u Desavy a padl do zajetí.

V zajetí, kdy měl vzpomínky ještě čerstvé, si začal dělat poznámky o ruském tažení. Z nich a z dopisů, které posílal matce, později sestavil tuto knihu; podle vlastní poznámky ji uspořádal roku 1835.

Když Napoleon po prvním pádu odešel na Elbu, podal Bourgogne demisi. Sám k tomu později poznamenal, že sloužit už nechtěl, protože císař nebyl ve Francii. Vrátil se do Condé, 31. srpna 1814 se oženil s Thérèse-Fortunée Demarezovou a usadil se jako obchodník, stejně jako jeho otec. Obchod však brzy opustil kvůli průmyslovým podnikům, v nichž ztratil část jmění. Žena mu zemřela roku 1822 a zanechala mu dvě dcery; z druhého manželství s Philippine Godartovou z Tournai měl další dvě děti.

S ostatními veterány z Condé se scházel v kavárně, a kdykoli zajel do Paříže, navštívil staré druhy v Invalidovně. Každý rok v den výročí vstupu do Moskvy spolu povečeřeli a pili jeden po druhém z poháru přivezeného z Kremlu.

Po červencové revoluci roku 1830, kdy se znovu objevila trikolóra, se Bourgogne vrátil do služby. Na přímluvu poslance za Valenciennes byl 10. listopadu 1830 jmenován poručíkem a pobočníkem velitelství pevnosti v Brestu, 21. března 1831 dostal kříž Čestné legie a 25. července 1832 byl přeložen na stejné místo do Valenciennes, blízko rodného Condé. Tam sloužil až do odchodu na odpočinek roku 1853 a ve městě se dlouho vzpomínalo, jak se osvědčil za nepokojů roku 1848.

Druhá žena mu zemřela roku 1866 na choleru. Adrien Bourgogne zemřel ve Valenciennes v polovině dubna 1867 jako osmdesátník; vydavatelé jeho pamětí uvádějí 15. dubna, nápis na jeho hrobě na tamním hřbitově Saint-Roch 14. dubna. Kulka, kterou dostal u Esslingu do stehna, se nikdy nepodařilo vyjmout; za ta léta mu sjela až k noze.

Jeho rukopis o šesti stech šestnácti foliových stránkách byl roku 1891 uložen v městské knihovně ve Valenciennes a později se vrátil do rukou jeho dcery. Celé paměti vyšly tiskem až téměř třicet let po autorově smrti.

Údaje o autorově životě po roce 1813 čerpáme z předmluvy, kterou k francouzskému vydání jeho pamětí napsali Paul Cottin a Maurice Hénault, a z autorových vlastních poznámek.

TIRÁŽ

Adrien Bourgogne
Paměti seržanta Bourgogna 1812–1813
Z francouzského originálu *Mémoires du sergent Bourgogne (1812–1813)*, vydaného podle autorova rukopisu Paulem Cottinem a Mauricem Hénaultem (Paříž, Hachette 1910), přeložila umělá inteligence (Claude, Anthropic) pod redakčním vedením vydavatele. Autorův text je volné dílo.
Poznámkový aparát, ediční poznámka a doslov © JUDr. Libor Petříček 2026. Překlad a doprovodné texty jsou šířeny pod licencí CC BY-NC 4.0.
Obálka a obrazová příloha: portrét Adriena Bourgogna podle podobizny z doby kolem roku 1830, frontispis anglického vydání *Memoirs of Sergeant Bourgogne* (Londýn, William Heinemann 1899; digitalizát Internet Archive); volné dílo. Albrecht Adam, *Bitva u Borodina 7. září 1812* (1835), fotografie Wilfredor, Wikimedia Commons, CC0 1.0. Johann Christian Oldendorp, *Požár Moskvy* (1812–1817), Deutsches Historisches Museum, Berlín; volné dílo. Victor Adam (1801–1866), *Přechod Bereziny*, kolorovaná litografie, Wikimedia Commons; volné dílo.
Poprvé publikováno na www.stare-texty.cz/knihovna/
Vydalo Staré texty, 2026. Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát se zálibou v historii.